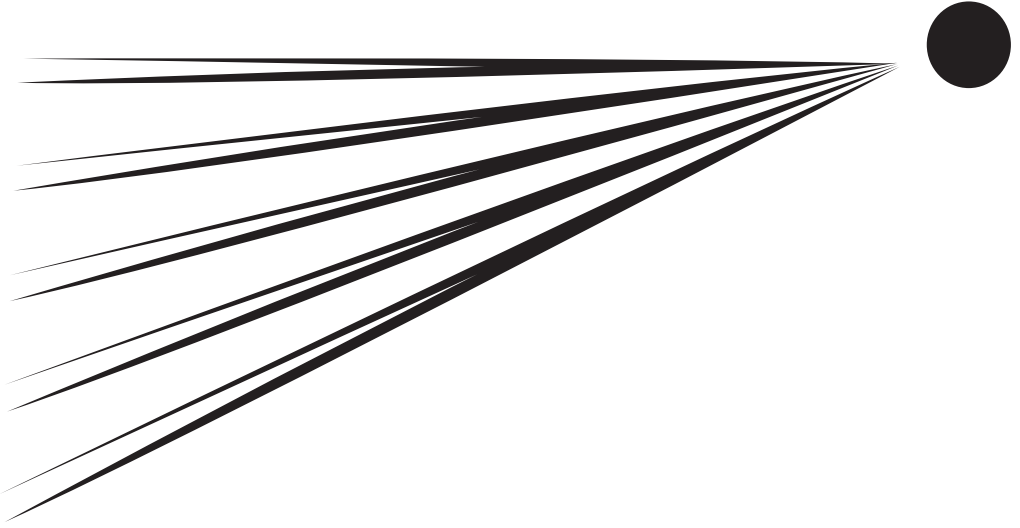

SIİRT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE

YIL - YEAR 2018 | CİLT - VOLUME 6 | SAYI - ISSUE 11

SUSBİD
ISSN 2147-8406
e-ISSN 2548-0111

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2018 Cilt: 6 Sayı: 11

ISSN 2147-8406

e-ISSN 2548-0111

Dergi içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına, Müdür
On the Behalf of Siirt University Institute of Social Sciences, Director
Dr. Öğr. Üyesi Veysel OKÇU, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Yılda İki Defa Yayınlanan Hakemli Bir Dergidir.
A Peer-Reviewed Journal Published Twice a Year.

Haziran 2018, Ankara

Yayın-Proje: Ayşe Açıkgöz
Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Yıldırım
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Limited Şirketi
Çetinemeç Bulvarı 1314.Cadde No:37A-B
0312 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 33365

Dergi İletişim

Tel: +90484 212 11 11

e-mail: sosbilens@siirt.edu.tr

<http://dergipark.gov.tr/susbid>

Dergi Yönetim ve Yazışma Adresi

Siirt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Kezer Yerleşkesi
56100/ Siirt -Türkiye

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Veysel OKÇU

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Saki ÇAKIR

Editör Yardımcısı / Asistant Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ulaş BİNGÖL

İngilizce Editör / English Editor

Dr. Öğr. Üyesi Yasin COŞKUN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Cahit PESEN

Doç. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU

Doç. Dr. H. İsmail ARSLANTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Said OLGUN

Dr. Öğr. Üyesi Uğur DEMLİKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇAKIR

Dr. Öğr. Üyesi Ata PESEN

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ECE

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adem ÖLMEZ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ali TAŞ, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Behçet ORAL, Dicle üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI, Siirt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Coşkun BAYRAK, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İhsan Süreyya SIRMA, Siirt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet GÜNAY, Gazi üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Necati CEMALOĞLU, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Özcan DEMİREL, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Şaban SAĞLIK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Tuncay GÖRGÜLÜ, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Arzdar KİRACI, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Burçin BOZDOĞANOĞLU, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Engin ARSLANARGUN, Düzce üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. H. Fazlı ERGÜL, Dicle üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mustafa KAHYAOĞLU, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Adnan ALKAN, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İhsan GÜL, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Şahap BULAK, Siirt Üniversitesi, Türkiye

Sekretarya / Secretariat

Abdurrezzak ÇELİK, Siirt Üniversitesi, Türkiye

sosbilens@siirt.edu.tr

+904842121111/3451

YAYIM İLKELERİ

“Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi” tarih, sosyoloji, edebiyat, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, iktisat, eğitim bilimleri, ilahiyat gibi sosyal ve beşeri bilimlerde özgün araştırmalara dayanan çalışmalarını yayımlayarak, ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyası ile paylaşmayı amaçlamaktadır.

Dergide yayımlanan tüm yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarına aittir.

Yazıların, başka bir yerde, farklı bir dilde dahi olsa yayımlanmamış olması gerekir.

Yayımlı teklif edilen yazılar, yayın kurulu tarafından incelendikten sonra hakeme gönderilir ve iki hakemin onayının alınmasıyla yayımlanır.

Yazıların yazım dili, yabancı dilde yazılanlar hariç, Türkiye Türkçesi olmalıdır.

Yayımlanan makaleler, Yayın Kurulu’ndan izin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES FOR THIS ISSUE

- Prof. Dr. İhsan BULUT/Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ/ Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Sait PATIR/ Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Ali KORKMAZ/ Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Fırat ARSLAN/ Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR/Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet MURAT/ Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem AÇAR/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif GÜLLER/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cevdet EPÇAÇAN/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKIN/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mesut DÜZCE/ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇAKIR/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÇATAK/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Necati SÜMER/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rasim TÖSTEN/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Resul BABAOĞLU/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şerif DEMİR/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ERMAN/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ulaş BİNGÖL/ Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Veysel OKÇU / Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Veysel ŞAHİN/Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre AVCI/ Siirt Üniversitesi
Dr. Sabri DOĞAN/ Siirt Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 1960-1980 Döneminde Meclis Gündeminde Siirt İlinin Sorunları.....1-17**
The Problems of Siirt Province in The Agenda of The National Assembly of Turkey in The Period of 1960-1980
Yasin COŞKUN
- Disiplinlerarasılık Bağlamında TRT ve Şiir (1968-2008)18-45**
TRT and Poetry in Interdisciplinarity Context (1968-2008)
Mustafa KARABULUT
- Öğretmen Algılarına Göre Yöneticilerin Sahip Oldukları Örgütsel Güç Kaynakları Düzeyi.....46-63**
The Examination of Level of Organizational Power Sources Owned By Administrators According to Perceptions of Teachers
Hacı İsmail ARSLANTAŞ - İdil DAYANAN UĞUR
- Silvan Şehrinin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları.....64-96**
The Establishment, Development and Functions of Silvan City
Adnan ALKAN - Kenan ARINÇ
- Turgut Uyar'ın Şiirlerinde “Ben ve “Öteki”Nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi97-122**
The Freedom and Escape of “Me and the Other” in The Poems of Turgut Uyar
Veysel ŞAHİN
- Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme123-136**
An Assessment on the Population of Siirt Province
Hüseyin YILMAZ - Abdullah ELMAS
- Abdurrahman Gazi Türbesi ve Psiko-Sosyal Etkileri.....137-148**
Abdurrahman Gazi Tomb and its Psycho- Social Effects
Cengiz KANIK
- Varoluşçu Yaklaşım Dayalı Grup Terapisinin Bireylerin Ruhsal Belirti Düzeylerine Etkisi149-167**
The Impact of Group Therapy Based on Existentialist Approach on the Mental Symptom Levels
Volkan DEMİR

**Yöntemsel Bir Kavram Olarak Türk Halk Bilimi Çalışmalarında
Düşünümsellik168-180**

Reflexivity in Turkish Folkloristics as a Methodological Concept

Metin EREN

**Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon
Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme181-201**

*Targeting Inflation in Turkey: an Evaluation of the Implicit and Explicit Inflation
Periods*

Hasan DURMUŞ

1960-1980 DÖNEMİNDE MECLİS GÜNDEMİNDE SİİRT İLİNİN SORUNLARI*

Yasin COŞKUN**

Özet

Bu çalışmada, 1960-1980 döneminde Siirt ili ile alakalı mecliste gündeme gelen görüşmeler üzerinden, Siirt'in sorunları incelenmiştir. Yapılan araştırmada ilk göze çarpan husus, bu tarihlerde Siirt'in birçok alanda çözüm bekleyen sorunlarının olduğudur. Ulaşımındaki yetersizlik, sağlık alanındaki sorunlar, bahsi geçen dönemde Siirt'teki yaşamı olumsuz etkilemiştir. Siirt'ten Şırnak ilçesine ulaşımın yaz aylarında bile ancak arazi araçlarıyla sağlanması mecliste dile getirilen ve çözümü aranan hususlardan birisi olmuştur. Sağlıkla ilgili olarak, doktor yetersizliği yüzünden Siirt ilinde meydana gelen çocuk ölümleri, acil çözüm bekleyen konular arasında yer almıştır. Ayrıca, 1970'lerden itibaren ülke genelinde hızlı turmanmaya başlayan siyasi kutuplaşma ortamı, Siirt ilini de etkilemiştir. Bu anlamda Siirt'te meydana gelen olaylar, meclis gündemine taşınmış ve bu olaylar karşısında hükümetin aldığı tedbirler sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siirt İli, Siirt Fıstığı, Siirt Milletvekilleri, Türk Hükümetleri

* Bu çalışma, 14-17 Eylül 2017 tarihlerinde Diyarbakır'da düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tarihli@gmail.com

THE PROBLEMS OF SİİRT PROVINCE IN THE AGENDA OF THE NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY IN THE PERIOD OF 1960-1980

Abstract

In this study, the problems of Siirt province were examined according to the negotiations that took place in the Turkish parliament during the 1960-1980 periods. This research has shown that Siirt had problems in many areas in this period. The problems in transportation and healthcare systems negatively affected the life in Siirt. Even in the summer months, the access to Şirnak district from the Siirt city center could only be possible by off-road vehicles. Regarding the healthcare issue, the deaths of children in Siirt province due to the doctor shortage showed that an urgent solution to the healthcare system was needed. Moreover, the political polarization that started to climb rapidly throughout the country in the 1970s also affected Siirt. In this sense, the events that took place in Siirt were moved to the agenda of the parliament and the precautions taken by the government against these events were questioned.

Keywords: *Siirt Province, Siirt Pistachios, Deputies of Siirt, Turkish Governments*

GİRİŞ

Eski çağlardan beri önemli bir yerleşim merkezi olan Siirt (Tuncel, 2009: 173), Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile beraber müstakil bir vilayet olmuştur (Özgen-Karadoğan, 2009: 67). İl olduktan sonra sınırları birçok kez değişen Siirt'ten 1990 yılında Batman ve Şırnak ilçeleri ayrılarak ayrı birer il olmuşlardır (Demir, 2016: 27). Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren vilayet statüsünde olması nedeniyle Siirt, mecliste kendi milletvekilleriyle temsil edilme imkânı bulmuş ve Siirt ile ilgili sorunlar meclis gündemine taşınmıştır. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli bir zaman dilimi olan 1960-80 yılları arası, Siirt ilinin karşılaşmış olduğu sorunlar incelenmiştir. Bahsi geçen bu zaman periyodunda Türkiye, yoğun bir şekilde hem iç hem de dış meselelerle meşgul olmuştur. Bu dönemde Türkiye, ulaşımdan sağlığa kadar birçok alanda eksiklerini kapatmak için hızlı bir gayret içine girmiştir. Siirt ilinde de insanların yaşamını olumsuz etkileyen sorunların giderilmesi için çaba gösterilmiştir. Siirt ilinin sorunlarıyla ilgili olarak yalnızca 1966-1967 yılları arasında Siirt Valiliği'nden, hükümetin ilgili birimlerine gönderilen resmi yazıların sayısı 20'yi bulmuştur (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 115-730-2, 26.11.1968).

Bu çalışmada, meclis tutanaklarında yapılan araştırma sonucu ortaya çıkan bulgular ışığında Siirt ilinin sorunları dört ana bölümde ele alınmıştır. İlk olarak Siirt'in tarımsal sorunları incelenmiş ve bu sorunlar iki konu başlığı etrafında toplanmıştır. Bunlar; şehrin tüketime yönelik olan buğday sıkıntısı ve daha çok ekonomik temelli olarak Siirt fıstığının üretimi konularıdır. Çalışmanın ikinci bölümünde Siirt'in ulaşım, elektrik ve su ile ilgili sorunlarının şehrin üzerinde oluşturduğu etkinin değerlendirmesi yapılmıştır. Özellikle yol sorununun bu dönemde Siirt'in en önemli meselesi olduğu göze çarpan bir husus olmuştur. Üçüncü bölümde Siirt'in sağlık sorunları ele alınmıştır. Doktor yetersizliği nedeniyle Siirt'in yaşamış olduğu çaresizlik, Siirt milletvekilleriince yetkililere duyurulmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise kaçakçılık ve eşkıyalık faaliyetleri gibi Siirt'in güvenlik sorunlarına değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'yi 1980 askeri darbesine sürükleyen ideolojik çatışmaların Siirt şehri üzerindeki etkileri de ele alınan konular arasında yer almıştır. Bu çalışmanın hazırlanmasında, meclis tutanaklarında yapılan detaylı incelemelerin yanı sıra, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Siirt üzerine yazılmış kaynak eserlerden yararlanılmıştır. 1960-80 döneminde Siirt'in sorunlarını inceleyerek şehrin gelişimine ışık tutmayı amaçlayan bu çalışmanın, Siirt üzerine yapılan araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

1. Siirt'in Tarım Alanındaki Sorunları

1960-80 döneminde Siirt ilinin sorunlarına bakıldığında, tarım alanında yaşanan sorunların önemli yer bir tuttuğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1927 yılında yapılan tarım sayımına göre, Siirt nüfusunun yarısının tarımla uğraştığının ortaya konması (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 6696) bu durumu daha iyi açıklamaktadır. Siirt'in en önemli ekonomik faaliyetini tarım teşkil etmiştir (Aslan, 2017: 61). 1960-80 döneminde Siirt'in tarımsal sorunları; tüketime yönelik olanlar ile ekonomiye yönelik olanlar olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Tüketime yönelik olan sorunlara bakıldığında, Siirt'te yaşanan buğday sıkıntısı karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik açıdan ise Siirt fıstığının üretim kapasitesini arttırma ve şehrin ekonomisine katkı sağlama çabaları ön planda yer almaktadır.

İlk olarak buğday konusu ele alındığında; Siirt'te yaşanan buğday sıkıntısının önemli sebebi kuraklık olmuştur. Özellikle 1961 yılındaki kuraklık, Doğu bölgesini etkileyen en önemli sorunların başında gelmiştir. Bu durum Ankara'da meclis gündemine de taşınmış, yetkililerin bu soruna nasıl bir çözüm getirecekleri sorulmuştur. Buğday yokluğunun yanı sıra, hayvan yemi temininde yaşanan sıkıntı da 1960'ların başında Siirt'te yaşamı iyice zorlaştırmıştır. Siirt'in yaşamış olduğu bu sıkıntılar karşısında hükümet harekete geçmiştir. Tarım Bakanlığı tarafından kuraklığın etkisi ve ilin ihtiyacı olan yem miktarı göz önüne alınarak hazırlanan yardımda, Siirt iline toplam da 15 ton yem bitkisi tohumu tahsis edilmiştir. Yine, Ziraat Bankası aracılığı ile Doğu bölgesindeki illere krediler açılmış ve ayrıca 5254 Sayılı Kanun'a göre tohum tahsisinde bulunulmuştur. Rakamlar incelendiğinde Siirt iline toplam da 295 bin liralık kredi açılmış, ayrıca 25 ton buğday tohumu tahsis edilmiştir (*Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)*, 04.12.1961: 207-208).

Bu verilere bakıldığında 1961'deki kuraklıkta Siirt ilinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Tarım Bakanlığınca gerekli incelemelerin yapıldığı ve Siirt'in kuraklıkla başa çıkması için devletin gerekli desteği sağlamaya çalıştığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat Siirt'in buğday konusundaki sıkıntısı sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1961 yılında Siirt'e 25 ton buğday tohumu verilmesine rağmen, 1963 yılında Siirt'in bazı ilçelerinde ekmeklik buğday ununun temininde çekilen sıkıntı, ilin önde gelen sorunlarından birisi olmuştur. Bu konu mecliste gündeme getirilerek yetkililerin dikkatine sunulmuştur. Siirt ilinde 1963 yılında ekilen buğday cinsi, toprak ve iklim şartlarına uymaması nedeniyle bozulmuş ve ekmeklik vasfını kaybetmiştir. Bu nedenle zor durumda kalan halk, başka bölgelerden un getirtme yoluna gitmiş, nakliye masrafı nedeniyle de ekmek fiyatları artış göstermiştir (MMTD, 04.12.1963: 224-225). Tarım Bakanı Mehmet İzmen de yapmış

olduğu açıklamada Siirt'te ekilen buğdayın iklim şartlarına adapte olamadığı için dejenere olduğunu kabul etmiştir. Siirt'in içinde bulunduğu zor durumun üstesinden gelmek için ilk etapta Siirt'in ihtiyaç duyduğu 740 ton tohumun 500 tonu Ceylanpınar'dan, geriye kalan 240 tonu da Malatya Devlet Üretim Çiftliği'nden karşılanmıştır. Ayrıca o tarihlerde Diyarbakır'da kurulmakta olan Zirai Araştırma Enstitüsü'nde bölgenin iklim şartlarına ve toprak yapısına uygun en iyi tohum çeşitleri de araştırılmaya başlanmıştır (MMTD, 04.12.1963: 224-225). İleriki yıllarda devletin de desteğiyle Siirt'te tahıl ekiminde ve üretiminde düzenli bir artış sağlanmış, 1974 yılında, 116.900 hektarlık bir alan tahıl ekimine ayrılır duruma gelmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6697).

Buğday konusundan ayrı olarak, Siirt'te fıstık üretiminin artırılması meselesi de Siirt ilinin önemli sorunları arasında yer almıştır. Fıstık üretimi Siirt ilinin önemli gelir kaynaklarından birisi olmuştur. Aralık 1961 tarihinde Siirt Milletvekili Süreyya Öner, Siirt ilinde çok geniş miktarda bulunan ve $\frac{3}{4}$ 'ü devlet orman sahasına giren yabani fıstık ağaçları konusunu gündeme getirmiş ve bu ağaçların durumu ile ilgili Tarım Bakanlığı'ndan bilgi almak amacıyla bir soru önergesi vermiştir. Bu soru önergesinde dikkat çeken husus, Siirt'te devlet orman sahası olarak bilinen bölgelerdeki yabani fıstık ağacı miktarının diğer orman ağaçlarından bile fazla olduğudur. 1949 yılında il ziraat teşkilatı tarafından bu yabani fıstık ağaçlarını aşılama konusunda bazı girişimler olmuş (BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 119-758-4, 15.03.1966), fakat bunların çok sınırlı olmasından dolayı istenen netice alınamamıştır. 1954 yılından itibaren yabani fıstık ağacı aşılama işine daha fazla ağırlık verilmeye başlanmış, ayrıca fıstık ağacı ekimi yaparak da fıstık üretiminin artması amaçlanmıştır (BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 119-758-4, 15.03.1966). Fıstık üretimi Siirt için önemliydi. Tarım Bakanlığı'nın bölgede yaptırmış olduğu bilimsel tetkikler neticesinde Siirt'in fıstık ziraatı için çok uygun bir bölge olduğu ortaya çıkmıştı. Bundan dolayı fıstık üretimi ile ilgili atılacak adımların bölgenin ekonomik olarak büyümesine çok önemli katkı sağlayacağı düşünülmekteydi (MMTD, 17.01.1962: 21-23).

Siirt fıstığının Amerikan pazarı tarafından rağbet gören İran fıstığı düzeyinde olması, Siirt fıstığının ticari anlamda taşıdığı potansiyeli arttırmaktaydı. Bu potansiyeli ortaya çıkarmak için Siirt ilinde ne kadar aşılana uygun yabani fıstık ağacı olduğu ve bunların ne kadarının devlet ormanları içinde olduğu belirlenmesi önemliydi. Gaziantep Zirai Araştırma Enstitüsü 1959 yılında Siirt'teki yabani fıstık ağaçları ile ilgili bir takım tavsiye ve değerlendirmeleri içeren bir rapor hazırlamıştı. Siirt milletvekillerince Tarım Bakanlığı'nın bu rapordan faydalanmayı düşünüp düşünmediği konusunda da bilgi istenmişti. Ayrıca, yoksul olan bölgenin

kalkınmasında önemli bir rol oynayabilecek olan fıstık ile ilgili, Bakanlığın başka ne gibi tedbirleri olduğu sorulmuştu (MMTD, 17.01.1962: 21-23).

Tarım Bakanı Cavit Oral yapmış olduğu açıklamada Siirt ilindeki yabancı fıstık ağacının tam miktarının kesin olarak bilinmediğini belirtmişti. Diğer taraftan, Gaziantep Zirai Araştırma Enstitüsü'nün hazırlamış olduğu rapor çerçevesinde Siirt'teki fıstık ağaçlarına aşılama işleminin yapılmasına devam edildiğinin altını çizmişti. Bu anlamda Siirt'te 1960 yılında 26. 177 ağaca 96. 346 adet aşı tatbik edilmişti. Bölgenin kalkınması için fıstıkçılığın önemini kabul eden Bakan Oral, bu konuda enstitünün neler yapılması gerektiği noktasında etütler yaptığını ve alınacak rapora göre devletin gerekli adımları atacağını ifade etmişti (MMTD, 17.01.1962: 21-23).

Tarım Bakanı'nın yabancı fıstık ağaçlarının sayısını tam olarak bilemedikleri cevabına karşılık Siirt milletvekillerince bu ağaçların sayısının 2 milyon civarı olduğu söylenmişti. Nitekim Siirt Valiliğince hazırlanan bir raporda da böyle bir rakam belirtilmekteydi (Siirt Ekspres, 27 Kasım 1959). Buna göre, bu ağaçların aşılama neticesinde bölgenin yıllık en az 120 milyon liralık bir gelire kavuşacağı hesaplanmaktaydı. Bölgenin çok fakir bir durum da olduğu ve bölgede meydana gelen kaçakçılık olaylarının en önemli sebebinin de yoksulluk olduğu göze alındığında Fıstık üretiminden elde edilecek gelirin önemi daha da artmaktaydı. Siirt milletvekillerince fıstık "Allah'ın bir lütfü" olarak tanımlanmış ve bölge halkını sefalet ve sıkıntıdan kurtarmak için fıstık üretiminin önemli olduğuna vurgu yapılmıştı. Üretimi arttırmak için yabancı ağaçların bulunduğu alanların devlet tarafından halka dağıtılması hususu da gündeme gelmişti. Ayrıca, bölgede milyonları bulan yabancı fıstık ağaçlarının aşılama işinin tek başına Tarım Bakanlığınca yapılması zordu. Bu işi gerçekleştirmek amacıyla Bakanlığın ıslah istasyonları kurarak, aşılama işinin nasıl yapılacağı konusunda halka önderlik etmesi Siirt milletvekillerince teklif edilmişti (MMTD, 17.01.1962: 21-23).

Tarım Bakanı Oral da fıstığın Siirt ili için önemini kabul etmekteydi. Ancak Bakanlığın kısıtlı olan kadrosuna karşılık Türkiye'nin dört bir yanından bu gibi taleplerin gelmesi Bakanlığın her bölgeye büyük bir hızla yetişmesinin önüne geçmekteydi. Yine de Bakan Oral, bölge için belirtilen fikirlerin dikkate alınacağı ve sorunların çözümü için Tarım Bakanlığının elinden geleni yapacağını ifade etmişti (MMTD, 17.01.1962: 21-23). Nitekim Siirt milletvekillerince bu konunun meclis gündemine taşınıp, hükümetin dikkatinin çekilmesi meyvesini vermişti. 1963 yılından itibaren yapılan aşılama ve yeni fıstık ağaçlarının dikimi, Siirt'te fıstık üretimini arttırmıştı (1967 Siirt İl Yıllığı, 1968: 45). Gaziantep Bölge Bağ ve Bahçe Araştırma Enstitüsünün de işbirliği sağlanarak (BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0,

Yer No: 119-754-8, 11.02.1966) 1967 yılında her yıl yaklaşık 50 bin fıstık ağacı aşılınmaya başlanmıştı. Ayrıca yıllık 15 bin civarında fıstık ağacı dikimi yapılmıştı (Demir, 2016: 60; BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 115-730-2, 26.11.1968). Bunun neticesinde 1980'lerin başında aşılı ağaç sayısı 1 milyona ulaşmış, müteakip yıllarda da bu rakam artmaya devam etmişti (Kılıççıoğlu, 1992: 62).

2. Siirt'te Yol, Su ve Elektrik ile İlgili Sıkıntılar

1950'li yıllarda Demokrat Parti iktidarı ile birlikte Türkiye, adeta bir şantiye görüntüsüne bürünmüş ve birçok bölgede yol ve altyapı çalışmaları başlatılmıştı. Fakat Türkiye'nin, özellikle de Doğu bölgesinin, eksikliklerinin tamamlanması uzun soluklu bir çalışma gerektirmekteydi. Nitekim Siirt milletvekilleri de mecliste Siirt'in sahip olduğu sorunlara dikkat çekerek bu durumu ortaya koymuştu. 1960'ların başında Siirt'in 10 kazasının yarısına kış aylarında motorlu araçlarla ulaşım yapılamamaktaydı. Bu kazalardan Pervari ve Şırnak'a yaz ayında bile sadece arazi aracıyla ulaşım sağlanmaktaydı. Kışın ise ulaşım neredeyse imkânsızdı (Obuz, 2017: 197). Bu iki kazanın yolunun yapımına biran önce başlanması Siirt halkının öncelikli talepleri arasında yer almaktaydı. Yol yapımının yanı sıra, Siirt'e bağlı Tillo nahiyesi ve Halenze (Bağtepe) köyüne su getirilmesi meselesi de çözüm bekleyen konular arasındaydı (MMTD, 02.02.1962: 221-223). Siirt ile Tillo nahiyesi arasındaki yolun yapımı 1956 yılında tamamlandığından (Siirt Postası, 31 Mart 1956) Siirt-Merkez ile Tillo arasında ciddi bir ulaşım sorunu yoktu.

Siirt'ten Pervari'ye giden yolun ise Siirt'ten itibaren ancak 26 km'si stabilize bir yoldu. Bu yolun Şirvan'ın ilerisindeki 6-7 km'lik kısmı tamamen bozuk bir hâldeydi. Bayındırlık Bakanlığı, Siirt'in sahip olduğu bu sorunların farkındaydı ve çözüm için çalışmalar yürütmekteydi. Bakan Emin Paksüt, bahsi geçen yolun il yolları programına alınmak suretiyle yapımının karayolları tarafından destekleneceğini, gerek makine gerekse personel yardımının sağlanacağını söylemişti. Üç yıl gibi bir sürede yolun yapılması planlanmaktaydı. Paksüt daha kısa sürede yapma imkânlarının Bayındırlık Bakanlığı tarafından araştırılacağını da altını çizmişti. Tillo nahiyesi ve onun civarında bir köy olan Halenze (Bağtepe)'ye su getirilmesi hususunda Devlet Su İşleri'nin yapmış olduğu çalışmaların ardından belirtilen bölgelere su getirilmesi noktasında iki yöntem ortaya çıkmıştı. İlk yöntem Botan Çayı'ndan Siirt'te pompa suretiyle suyu yükseltmek, oradan da Tillo'ya vermektir. Fakat bu yöntemin oldukça masraflı olması hasebiyle ikinci bir yol olan yeni su kaynağı bulma konusunda çalışmalar başlatılmıştı (MMTD, 02.02.1962: 221-223).

Siirt'teki yol problemi yalnızca Pervari ilçesine ulaşımı kapsamamaktaydı. Bu sorun Siirt'in genelini olumsuz etkilemekteydi. Özellikle yeterince asfaltlama yapılmaması büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Türkiye'deki birçok yere asfaltın Siirt iline bağlı Batman kazasından gittiği göz önüne alındığında, Siirt yollarının asfaltlanmasındaki aksaklık tepkilere neden olmaktadır. Siirt'ten Kurtalan'a giden 31 km'lik yol kaplama asfalttı, bu da Siirt milletvekillerinin yoğun uğraşları sonucu gerçekleşmişti. Asfaltın Batman'dan gelmesi nedeniyle ilk etapta Siirt'in yollarının yapılması gerektiği mecliste Siirt milletvekillerinin dile getirdiği bir argüman olmuştu (MMTD, 02.02.1962: 223-224).

Siirt milletvekili Adil Yaşa'nın 1968 yılında Siirt'in yol sorununu daha iyi anlatabilmek için verdiği örnek dikkat çekicidir. Buna göre, yaz aylarında Siirt'ten 90 km uzaktaki ilçesi Pervari'ye ticari malın nakliyesi kilo başına 15 kuruşken, diğer mevsimlerde bu 50 kuruşa kadar çıkmaktaydı. Buna karşılık binlerce km uzakta olan İstanbul'a ise mevsimine ve arz talep oranına göre ticari malların kilo başına nakliyesi 14 kuruş ile 18 kuruş arasında bulunmaktaydı. Bu durum Siirt'in 1960'lardaki yol sorununun boyutunu gözler önüne sermekteydi. Hatta Yaşa'nın ifadesine göre bu yıllarda Pervari köylerinde hayatında motorlu taşıt görmemiş insanlar büyük bir çoğunluğu teşkil etmekteydi. Pervari ilçesi Belediye Başkanı, meclisteki Siirt milletvekillerine gönderdiği bir mektupta, her sene Siirt-Pervari yolunun yapılacağı yönünde müjdeler alıp sevinç gözyaşları döktüklerini, ama her sene hayal kırıklığına uğradıklarını belirterek, Siirt milletvekillerinden ilçenin bu durumunun meclise intikal ettirilmesini talep etmişti (MMTD, 31.01.1968: 75-76).

1970'lere gelindiğinde ulaşım sorunu Siirt'in hâlâ en önemli gündem maddelerinden birisi olmaya devam etmişti. Daha önce ele alınan ve üç yıl içinde bitmesi planlanan Siirt-Pervari yolunun yapımı bitirilememişti. 1968 yılında 122 km olarak yapılması planlanan ve 25 milyona mal olacağı tahmin edilen bu yol için 1972 yılına kadar ancak 10 milyon lira kadar bir harcama yapılmıştı. Siirt milletvekilleri bu durumu meclis gündemine taşıyarak, bu yolun tamamlanması için gerekli ödeneğin ayrılması konusu üzerinde durmuşlardı (MMTD, 12.07.1972: 551-552). Gösterilen bu çabalar sonucunda yol tam olarak tamamlanmamış olsa da, 1972 yılında Pervari'nin Siirt-Merkez ile karayolu bağlantısı sağlanabilmişti (Cumhuriyetin 50. Yılında Siirt 1973 İl Yıllığı, 1973: 59).

Yalnızca Siirt-Pervari yolu değil, Siirt-Şırnak arası yolun durumu da Siirt ilinin önemli sorunları arasında yer almıştı. Yol olmadığından dolayı yaklaşık 100 km olan bu yolun, Mardin sınırı içindeki yollar kullanılmak suretiyle ulaşım mesafesinin 400 km'ye çıkması başlıca problemdi. Aslında 1964 yılında 30 milyon harcanması planlanarak yapılmasına karar verilen Siirt-Şırnak yolunda,

1972 yılına gelindiğinde ancak 8 milyon harcanabilmiş ve yol hâlâ bitirilememişti (MMTD, 12.07.1972: 551-552). 1968 yılında Siirt-Eruh arası yolun işler duruma getirilmesine (BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 115-730-2, 26.11.1968) rağmen, Erüh-Şırnak yolu tamamlanamamıştı. 1972 yılında Siirt milletvekili Nebil Oktay'ın Siirt'ten Şırnak'a giderken takip edilen güzergâh ile ilgili mecliste verdiği bilgi yolunun boyutunu gözler önüne sermekteydi. Buna göre, Nebil'in kendi ifadesiyle Siirt'ten, ilçesi Şırnak'a gitmek için: "evvela Kurtalan ilçemize gidiyoruz, Beşiri ilçemize gidiyoruz, Batman'a gidiyoruz, oradan Mardin vilayetine atlıyoruz. Mardin'den Gercüş ilçesine geçiyoruz, Midyat ilçesinden geçiyoruz, Cizre'den geçiyoruz, Irak hududundan geçiyoruz -neredeyse Irak'tan vize alacağız- ondan sonra kendi ilçemize (Şırnak'a) gidiyoruz" (MMTD, 12.04.1972: 662-663). Yolun bu kadar uzun olması bir bakıma bölgedeki asayişsizlik sorunlarının nedenlerinden de birisiydi. Siirt milletvekilleri de mecliste yapmış olduğu açıklamalarda bu hususun altını çizmişlerdi. Özellikle Siirt'te 1972 yılına kadar meydana gelmiş olan asayişsizlik olaylarının yüzde 80'inin Şırnak ilçesinde vukua gelmesi bu argümanı destekler nitelikte olmuştu (MMTD, 12.04.1972: 662-663). Siirt ile Şırnak'ı birbirine bağlayan direkt bir yolun olmaması, Şırnak'ta kaçaklığın yüksek olmasının ana sebebiydi. Bu nedenle bu sorunun bir an önce çözülmesi önemli bir konuydu. Ancak Siirt-Şırnak arasındaki arazinin zor koşulları, 1960-80 döneminde bu güzergâh üzerinde hızlı bir şekilde ulaşımın sağlanmasına engel teşkil etmişti.

Yol sıkıntısının yanı sıra elektrik konusu da Siirt'in önemli problemleri arasında yer almaktaydı. Cumhuriyet'in ilanı kadar elektriğin olmadığı bu şehir, ilk olarak 1928 yılında yaklaşık 15kw elektrik üreten dizel bir motor sayesinde elektrikle tanışmıştı (Obuz, 2017: 197). 1960-80 döneminde şehir ve kasabalar yetersiz jeneratörlerle aydınlatılmaya çalışılmaktaydı. Köyler ise tamamen elektrikten mahrum bir vaziyetteydi (MMTD, 12.07.1972: 552). Siirt belediyesi 1965 yılında elektrik kullanımını yaygınlaştırmak üzere bir proje hazırlamıştı. 976.695 liraya mal olması planlanan bu proje Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca da onaylanmıştı (BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 119-754-8, 11.02.1966). Bu durum Siirt merkezde bir rahatlamaya neden olsa da şehrin elektrik sorunu tam olarak çözümlenememişti. Özellikle, 1972 yılında ortaya çıkan bir durum Siirt şehir merkezini uzun bir süre elektriksiz bırakmıştı. 30 Nisan tarihinde, Botan Çayı üzerinde bulunan ve Siirt'in su ve elektrik ihtiyacını karşılayan Botan Hidroelektrik Santrali'nde, fazla yağış ve karların erimesi sonucu oluşan sel nedeniyle bir arıza meydana gelmiş, şehir susuz ve elektriksiz kalmıştı. 1957 yılında kurulan, tam olarak yeterli olmasa da şehrin su ve elektriğini temin eden bu santralin

(Demir, 2016: 36), özellikle yaz ayı arifesinde bozulması Siirt için tam bir felaket olmuştur. Bir ay boyunca tamir edilemeyen santral nedeniyle Siirt halkı büyük bir sıkıntı içinde kalmıştı. Siirt milletvekili Zeki Çeliker, Siirt şehrinin içinde bulunduğu durumu tarif ederken karanlık içinde bir “Kerbela” şehri tabirini kullanmıştı. Suyu da olmayan şehir halkı, içme suyu ihtiyacını şehrin 10-15 km uzağındaki sağlık açısından pek de uygun olamayan Kezer Çayı’ndan temin etmeye çalışmıştı. Ayrıca Siirt’te var olan küçük sanayi kolları da elektriksizlik yüzünden çalışamaz duruma gelmiş, bu durum zaten düşük seviyede olan Siirt’in ekonomik hayatını daha da kötü hâle getirmişti. Meydana gelen bu elektrik kesintisine valilik ve belediye tarafından bir çözüm getirilememesi üzerine Siirt milletvekilleri bu durumun düzeltilmesi için hükümetten yardım talep etmişlerdi (*MMTD*, 31.05.1972: 859).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Nuri Kodamanoğlu bu sorunla ilgili yapmış olduğu açıklamada, Botan Çayı’nın taşması sonucu sürüklenen moloz ve kütüklerin santral tribünlerine zarar vermesi sonucu bir arızanın meydana geldiğini ve hükümet olarak bu konuyla ilgilendiklerini söylemişti. Siirt ilinin kaderine terk edilmediğini, üvey evlat muamelesi görmediğini söyleyen Kodamanoğlu, gerekli olan tüm tedbirlerin alınacağını belirtmişti (*MMTD*, 31.05.1972: 860). Bakan’ın vermiş olduğu güvenceye rağmen sorunun hızlıca çözülmesi mümkün olmamıştı. 21 Haziran tarihinde 51. gününe ulaşan, 32 bin nüfuslu (Alkan, 2017: 60) Siirt şehrinin susuz ve elektriksiz olan bu durumu, Siirt milletvekilleri tekrar meclis gündemine taşınmıştı. Gölgede bile hava sıcaklığının 40 dereceyi bulduğu şehirdeki durum gittikçe kötüye gitmişti. Bu nedenle tüm imkânları seferber ederek bu soruna bir çözüm getirilmesi hükümetten istenmişti (*MMTD*, 21.06.1972: 570). Sonuç olarak, her ne kadar şehre büyük sıkıntılar yaşatsa da bu arızadan dolayı oluşan elektrik kesintisi geçici bir durum olmuştu. 1970’lerin sonuna gelindiğinde Siirt-Merkez’de elektrik ile ilgili bir problem kalmamıştı. Ancak Siirt’in köylerinde elektrik olmaması asıl problemi oluşturmaya devam etmişti. 1960’lardan itibaren Siirt’te köylerin elektriğe kavuşturulması konusu gündeme gelse de (BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 120-766-3, 1968) bu soruna kalıcı bir çözüm bulunamamıştı. Nitekim 1980 yılına gelindiğinde bile köylerin sadece yüzde 7,8’lik bir kısmı elektrikten faydalanır bir duruma getirilebilmişti (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 6717).

3. Siirt’in Sağlık Sorunları

1960’larda Siirt ilinin en önemli sorunlarından birisi de sağlık meselesiydi. İldeki sağlık koşulları kötü durumdaydı (Babaoğlu, 2018: 41). Tek Parti dön-

minde Doğu bölgesindeki hastanelerin inşası ve onarımı için harcamalara öncelik verilmişse de bunlar yüzeysel kalmıştı (Türkmen, 2010: 153). Bölgede doktor ve ilaç yetersizliğinden dolayı ölüm vakaları yaşanmaktaydı. Özellikle Nisan 1968 tarihinde Siirt'in Pervari ilçesinde 21 çocuğun kızamık ve boğmaca nedeniyle ölmesi, Siirt'in sağlık hizmeti noktasındaki sorunlarının aciliyetini gözler önüne sermekteydi. Yetersiz doktor, yardımcı personel ve ilaç azlığının yanı sıra, ulaşım sorunu da bu ölümlerin nedenleri arasında yer almaktaydı. O yıllarda, daha önce de değinildiği gibi, Siirt il merkezi ile Pervari ilçe merkezine ulaşım ancak belirli zamanlarda ve de arazi araçlarıyla yapılabilmekteydi. Köylerden, ilçe merkezlerine senenin hiçbir mevsiminde motorlu ulaşım sağlanamamaktaydı. Bu nedenle salgın veya acil bir sağlık vakası karşısında, müdahalede bulunmak mümkün olamamış, bu da ölümleri beraberinde getirmişti. Özellikle Pervari'de yaşamını yitiren 21 çocuğun ölümlerinin, o yıl 46.'sı yapılan 23 Nisan Çocuk Bayramı kutlamalarına denk gelmesi de mecliste gündeme getirilmiş ve hükümetten Siirt ilinin sağlık problemleri üzerinde daha fazla hassasiyetle durması noktasında talepte bulunulmuştu (MMTD, 26.04.1966: 38-39). Sağlık konusu 1970'lerde de Siirt için en önemli sorunların başında gelmeye devam etmişti. Devletin hayli masraf yaparak 1968 yılında halkın hizmetine açmış olduğu devlet hastanesinin (Cumhuriyetin 50. Yılında Siirt 1973 İl Yıllığı, 1973: 141) başhekimini bulunmamaktaydı. Devlet hastanesinde bir çocuk, bir de dış doktorundan başka sağlık personelinin olmamasından dolayı kadınlar doğum için Diyarbakır'a gitmek zorunda kalmış ve bu yolculuk esnasında hayatını kaybedenler de olmuştu. Bu duruma dikkat çeken Siirt milletvekilleri, sağlık personeli ihtiyacı noktasında hükümetten acil çözüm talep etmişlerdi (MMTD, 12.07.1972: 552).

Siirt'in sağlık sorunları 1975 yılına geldiğinde hâlâ çözülememişti. Ocak 1975 tarihinde Pervari ilçesinde 17 çocuğun kızamık hastalığından dolayı ölmesi, ulusal basının bile gündeminde yer almıştı (Hürriyet, 4 Ocak 1975). Bu durum Cumhuriyet Senatosu Siirt Üyesi Süreyya Öner tarafından Cumhuriyet Senatosu'nda gündeme getirilmişti. Buna göre, 11 ilçesi olan ve 400 bin kişinin yaşadığı Siirt ilinde 1975 yılı itibarıyla sadece 7 pratisyen hekim bulunmaktaydı. Daha önceden Siirt Valiliğince devlet hastanesindeki doktor yetersizliğini kapatmak için "göz, göğüs, kulak-burun, ortopedi, dâhiliye ve hariciye uzmanlarının" tayin edilmesi hükümetten talep edilmiş (BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 120-766-3, 1968), ancak istenilen sonuç elde edilememişti. Pervari Belediye Başkanlığından, Öner'e gönderilen telgraftan anlaşıldığı üzere de 20 bin nüfuslu Pervari ilçesinde ise hiçbir görevli doktor bulunmamaktaydı ve birçok hasta kaderine terk edilmiş vaziyetteydi (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), 07.01.1975:

403-405). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir yapmış olduğu açıklamada daha karamsar tablo çizmiş, Siirt ilinde toplamda sadece 3 pratisyen doktor bulunduğunu söylemişti. Doktorların bu bölgede çalışmak istememesinden dolayı ülke genelinde orantılı bir dağılım yapılamadığından yakınan Bakan, zorunlu hizmeti olup bölgeye gönderilen pratisyen hekimlerin de bölgedeki doktor açığını kapatmaya yetmediğini, bu konuda çalışmaların yapılmakta olduğunu söylemişti (CSTD, 17, 07.01.1975: 404-405). Her ne kadar müteakip yıllarda Siirt'te sağlık hizmeti veren binaların fiziki koşullarında iyileştirmeler meydana gelmiş olsa da özellikle uzman doktor sıkıntısı 1960-80 döneminde Siirt'in sağlık alanında en önemli sorunu olarak kalmaya devam etmişti. Bu durum da hastaların başka illere sevk edilmesinin başlıca nedeni olmuştu.

4. Siirt'te Güvenlik Sorunları

1960-80 döneminde Güney Doğu Anadolu bölgesinin başlıca sorunlarından birisi de kaçakçılıkla ilgili olmuştu. Bu durum doğal olarak Siirt ilini de etkilemişti. Bölgenin içinde bulunduğu iktisadi koşulların yanı sıra, eğitim öğretim yönünden de kötü bir durumda olması asayişsizlik durumunu ortaya çıkarmaktaydı. Hükümet bölgedeki asayişsizliği önlemek amacıyla bazı tedbirler almıştı. İlk olarak kalkınma planında bölgenin iktisadi ve kültürel gelişimine öncelik verilmişti. Ayrıca, bölgede faaliyet gösteren çetelerle mücadele edilmesi amacıyla bir komando birliği de bölgeye gönderilmişti. Gönderilen bu komando birliği daha faaliyetlerine başlamadan bölgede olumlu bir havanın oluşmasına neden olmuş ve dağlarda gezen birçok eşkiya teslim olma mecburiyetinde kalmıştı (MMTD, 21.04.1967: 329-330).

Bölgedeki asayişsizlik sorunlarının çözümü için askeri önlemlerin yanında başka seçenekler de masaya yatırılmıştı. Özellikle bölgede yaygın olan kaçakçılığın en önemli nedeni olan işsizliğin çözümü için, hükümet İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Siirt'te 400 bin tonluk bir çimento fabrikası kurulmasını planlanmıştı (MMTD, 21.04.1967: 329-330). Siirt Valiliği de başbakanlığa müracaat ederek şehirde tuğla ve kiremit fabrikalarının açılması talebinde bulunmuştu. Ancak bu taleplere beklenen yatırım gelmedi (Demir, 2016: 69). Mecliste yapılan konuşmalarda, 1970'lerin başında Siirt'teki yaşam ile ilgili çizilen tabloda; genel olarak nüfusun fazla, iş imkânının kısıtlı olduğu ve nüfusun çoğunu fakirlerin teşkil ettiği vurgulanmıştı. Çoğu işsiz olan halkın büyük çoğunluğu kahvelerde vakit geçirmekteydi. Başbakan Ferit Melen'in "Doğu'da geri kalmış her ilin bir fabrikaya kavuşturulacağı" sözü hatırlatılarak Siirt'te bir an önce halka iş imkânı sunacak fabrikaların yapılması gerektiği Siirt milletvekillerince ifade edilmişti

(*MMTD*, 12.07.1972: 552). Aslında bu talep eskiden beri Siirtliler tarafından dillendirilen bir durum olmuştur (*Siirt Gazetesi*, 6 Mart 1949).

İşsizliğin yoğun olduğu Siirt'te meydana gelen asayişsizlik olayları 1960-80 döneminde ilin en önemli sorunları arasında olmaya devam etmişti. Aslında, Siirt ilindeki asayiş durumu ile alakalı olarak Siirt milletvekili Mehmet Nebil Oktay'ın anlattıkları o tarihlerde Siirt ilinin güvenlik durumu hakkında ilginç bilgiler sunmaktaydı. Buna göre, bölgede can ve mal güvenliğinden bahsetmek çok güçtü. Dağları ve köyleri parsellemiş olan Eşkya bölgesinde vatandaşlardan haraç almakta, adam öldürmekte ve ihtilaflarda hakemlik yapmaktaydı. Eskiden köylerde, dağlarda olan çarpışmalar artık şehir merkezine inmiş ve eşkiya taraftarları kozlarını Siirt il merkezinde paylaşır hâle gelmişti (*MMTD*, 25.03.1970: 697).

Siirt milletvekili Oktay'ın dile getirdiği belki de en çarpıcı iddia, Siirt'te eşkiyanın siyasete bile el attığı konusuydu. Yapılan açıklamada 1969 seçimlerinde ülkenin önde gelen partilerinin bile eşkiyayı kullandığı söylenmişti. Oktay, gazetelere bile aksetmiş bu olay için gerekirse isim bile vererek iddiasını ispatlayabileceğini savunmuştu. Daha sonra bu konuya açıklık getiren Oktay, parti genel merkezlerinin bu gelişmelerden haberi olmamasının normal olduğunu ama konu oy olunca mahalli teşkilatın kanun dışı adamları kullandığını ileri sürmüş ve parti genel merkezlerini bu konuda uyarılmıştı (*MMTD*, 25.03.1970: 696-698).

Hükümet, Siirt'te meydana gelen asayişsizlik olaylarını yakından takip etmekteydi. İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu yapmış olduğu açıklamada Siirt'teki asayişsizlik olaylarını önlemek amacıyla güvenlik personelinin artırıldığını ve bu personele motorlu araç takviyesinin yapıldığını belirtmişti. Her ne kadar hükümetin aldığı bu tedbirlerle asayişsizlik sorununa kısmen bir rahatlama getirilmiş olsa da bunlar yetersiz kalmaktaydı. Siirt komando taburunun 60 tane motosikleti olmasına rağmen, yolu olmayan bu şehirde motorlu araçlarla eşkiya takibi yapmak neredeyse imkânsızdı. Bu nedenle asayiş olaylarının temel sebeplerinden birisi olan eğitimsizlik konusuna hükümetin gerekli özeni gösterip bu yöndeki açığı kapatmak için faaliyetlerine hız vermesi gerektiği Siirt milletvekillerince gündeme getirilmişti (*MMTD*, 25.03.1970: 696-698). Gerçekten de Siirt'te eğitim yönünden büyük yetersizlikler vardı. 1980'lerde bile okuma-yazma oranı Türkiye ortalamasının altında olan bu şehirde, okullaşma oranı da istenilen seviyede olmaktan uzaktı (Demir, 2016: 93).

Siirt'te asayiş ile ilgili sorunlardan birisi de 1970 yılında oynanan bir futbol maçı esnasında 2 kişinin öldüğü, 30 kişinin yaralandığı olaydan sonra meydana gelmiş ve bu olay akabinde şehirde tansiyon yükselmişti. Olayın gelişimine ba-

kıldığı zaman; Siirt Gençlik Kulübü ile Adana Milli Mensucat Kulübü takımları arasında Siirt'te oynanan futbol maçında, ev sahibi takımın maçı kaybetmesinden sonra Siirtli bir takım taraftar sahaya taş atmak suretiyle protestoda bulunmuştu. Güven Partisi Siirt milletvekili Nebil Oktay'ın iddiasına göre, bunun üzerine Vali komandalara ateş emri vermiş, bunun ardından ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan bu hadise meydana gelmişti. Bu olayda Vali'yi, halk ile askeri karşı karşıya getirmekle suçlayan Oktay, Siirt Valisi görevinin başında kaldıkça olayların devam edeceğini savunmuş ve Vali'nin görevden alınmasını talep etmişti. Hükümet tarafından bu olay ile ilgili tahkikat başlatılmıştı (MMTD, 04.05.1970: 562-563). Ancak bu maç sonrası şehirde olaylar tırmanmaya devam etmiş ve bu durum ulusal basının gündemine de yansımıştı. Gazetelerde çıkan Siirt Valisinin, Garnizon Komutanın evine sığındığına dair haber daha sonra yalanlanmış olsa da (Milliyet, 13.05.1970), şehirdeki atmosfer hakkında bilgi vermesi açısından önemliydi. Daha sonra 1970 yılı içinde Siirt'te vali değişikliği meydana gelmiş ve bu hadise ile ilgili olaylar durulmuştu.

Siirt'te meydana gelen asayişsizlik olayları, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren artış göstermiş ve bu olayların ideolojik yönü ağır basmaya başlamıştı. Bu durumun ortaya çıkmasında hiç şüphesiz o zamanlarda Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi atmosferin etkisi vardı. 1975 yılında sağ partilerin bir araya gelmesi ile Milliyetçi Cephe adında bir koalisyon hükümeti kurulmuştu. CHP'nin ana muhalefet pozisyonunda kaldığı bu yeni dönemde, ülke gündemine güne iki kutuplu bir siyasi ortam içine sürüklenmekteydi. Bu durum da 12 Eylül 1980 Darbesi'ne yol açacak nedenlerden birisi olan sokak olaylarının hızlanmasına sebebiyet vermişti. Siirt de ülkenin içinde bulunmuş olduğu bu ortamdan etkilenmişti. İlk olaylar 1966 yılında açılan (1967 Siirt İl Yıllığı, 1968: 68; BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 119-758-4, 15.03.1966) Siirt Kız Öğretmen Okulu'nda cereyan etmişti. 1976 yılında Cumhuriyet Senatosu'nda konuşan Süreyya Öner, Siirt'te, yeni atanan Vali'nin de destek vermesi ile Kız Öğretmen Okulu'nda milliyetçilik temelli bazı ayrışmalara yol açacak gelişmelerin yaşanmaya başladığı iddiasını gündeme getirmişti. Daha sonra Vali, Başbakanlık tarafından merkeze alınmıştı. Öner'in üzerinde durduğu husus, Siirt şehrinin nispeten küçük bir yerleşim olması nedeniyle, şehir halkı genel olarak birbirinin yakını ve akrabasıydı. Bu nedenle şehirde çıkabilecek herhangi bir olay aileleri karşı karşıya getirmesi bakımından üzücü neticeler verebilirdi. Bu sebeple Öner, Milli Eğitim Bakanı'nın bu konuda dikkatini çekmeye çalışmıştı (CSTD, 06.04.1976: 337).

Türkiye'nin hızlı bir şekilde askeri darbe ortamına sürüklendiği bu dönemde, Haziran 1978 tarihinde Siirt'te meydana gelmiş olayların da meclis çatısı altında yansımaları olmuştu. İlk olarak karşıt siyasi görüşlüler arasında Siirt Eğitim Enstitüsü'nde başlayan olaylar, daha sonra şehir içinde devam etmişti. 1978 yılında ülkede meydana gelen hükümet değişikliği ile beraber görev başında bulunan Milliyetçi Cephe hükümetinin yerine CHP iktidarı kurulmuştu. Cumhuriyet Senatosu üyesi Süreyya Öner, yapmış olduğu değerlendirmede Siirt Eğitim Enstitüsü'ne karşı bazı gruplarca saldırılarda bulunulduğundan bahsetmiş, Milliyetçi Cephe hükümetini oluşturan partilerden bir kaçının Siirt İl Başkanlıklarınca halkı kışkırtan bir bildirinin yayımlandığını ifade etmişti. Daha önce de değinildiği gibi Öner, Siirt gibi küçük bir yerleşim yerinde bu gibi olayların insanları karşı karşıya getireceğini vurgulamış ve bu gibi tehlikeli durumların önlenmesini istemişti (CSTD, 22.06.1978: 98-99). Sonuç itibariyle kaçakçılık, eşkıyanın faaliyetleri ve bunlara ilaveten ideolojik temelli çatışmalar 1960-80 döneminde Siirt ilinin karşılaştığı güvenlik sorunlarının en önemli nedenleri arasında yer almıştı.

Sonuç

1960-80 döneminde Siirt'in ulaşım, sağlık, tarım, güvenlik alanlarında çözüm bekleyen birçok sorunu olmuştur. Özellikle Siirt'in ilçelerine ulaşım noktasında yaşanan sıkıntı bu sorunlar içinde önemli bir yer tutmuştur. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak yol yapımı için ödenek sağlanmıştır. Burada dikkat çeken husus, Siirt milletvekilleriince mecliste Siirt ile ilgili konular sürekli takip edilerek hükümetçe verilen sözlerin mümkün olan en kısa sürede tamamlanması için gösterilen çaba olmuştur. Ancak ulaşım konusunda ödenek ayrılmasına rağmen istenilen çabukluk ve sürede yolların yapımı mümkün olmamıştır. Tarım konusunda ise şehrin ekonomisine de katkı yapacağı düşünülen fıstık üretiminin arttırılması meselesi bu dönemde üzerinde durulan bir husus olmuştur. Siirt milletvekillerinin de yoğun çabalarıyla Tarım Bakanlığı Siirt'te fıstık üretiminin artması için gereken desteği sağlamıştır. Bu açıdan bahsi geçen dönemde mecliste yapılan çalışmalarla hükümetlerin dikkatinin çekilmesinin Siirt ilinin günümüzde birçok sorununun çözümlenmiş olmasında büyük bir katkısı olduğu söylenebilir.

Bu dönemde sağlık konusu da Siirt ilinin önde gelen sorunları arasında yer almıştır. Devletin sağlık hizmetleri için bina ve altyapı konusunda gereken desteği sağlamasına rağmen, ilaç ve sağlık personeli noktasında bir türlü istenilen ölçüde Siirt'teki eksikliğin giderilmesi mümkün olmamıştır. 1960-80 döneminde asayiş sorunları da Siirt'in önde gelen meseleleri arasında olmuştur. Bölgede yeterli ulaşım ağının olmaması kaçakçılık ve eşkıyalık faaliyetlerinin artmasında önem-

li bir rol oynamıştır. Özellikle eşkıyalık faaliyetlerinin ulaştığı boyut nedeniyle Siirt milletvekilleri bu konuyu meclis gündemine getirerek hükümetten yardım talebinde bulunmuştur. Eğitim kurumları üzerinden ortaya çıkması muhtemel bir ideolojik bir çatışmanın şehirde oluşturacağı tehlike de Siirt'te gergin bir ortamın oluşmasının nedenleri arasında yer almıştır. Bu konu hakkında hükümet uyarılmış ve bölgedeki yöneticilerin daha hassas bir tutum almaları noktasında talepte bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 119-754-8.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 119-758-4.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 120-766-3.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 115-730-2.

Resmi Yayınlar:

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Toplantı Yılı: 14, Cilt: 18, Birleşim: 17, 07.01.1975.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, T: 15, C: 27, B: 52, 06.04.1976.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, T: 17, C: 38, B: 68, 22.06.1978.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, 04.12.1961.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 1, C: 2, B: 34, 17.01.1962.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 1, C: 2, B: 41, 02.02.1962.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 1, C: 23, B: 10, 04.12.1963.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 2, C: 6, B: 85, 26.04.1966
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 2, C: 16, B: 90, 21.04.1967.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 2, C: 24, B: 34, 31.01.1968.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 3, C: 3, B: 60, 25.03.1970.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 3, C: 4, B: 76, 04.05.1970.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 3, C: 23, B: 70, 12.04.1972.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 3, C: 24, B: 95, 31.05.1972.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 3, C: 25, B: 110, 21.06.1972.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 3, C: 26, B: 125, 12.07.1972.

Kitap, Makale ve Gazeteler:

1967 Siirt İl Yıllığı. Ankara, 1968.

Alkan, A. (2017). Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Yıl: 22, Sayı: 37, Ocak, ss. 53-82.

Aslan, B. (2017). Tek Parti Döneminde Siirt (1923-1950). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Babaoğlu, R. (2018). Bir İngiliz Diplomatın Gözlemleriyle Türkiye'nin Doğu Vilayetlerinin 1956 Yılındaki Genel Durumu. *History Studies*, Cilt: 10, Sayı: 1, Şubat, ss. 33-46.

Cumhuriyetin 50. Yılında Siirt 1973 İl Yıllığı. Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1973.

Demir, Ş. (2016). *Cumhuriyet Döneminde Siirt*. İstanbul: Düzey Yayınevi.

Hürriyet.

Kılıççioğlu, C. (1992). *Her Yönüyle Siirt*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.

Milliyet.

Obuz, Ö. (2017). *Siirt'in Cumhuriyet Serüveni (1923-1950): Gelenek, Modernite, Milli Kimlik*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Özgen, N.-Karadoğan, S. (2009). Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, ss. 61-81.

Siirt Ekspres.

Siirt Gazetesi.

Siirt Postası.

Tuncel, M. (2009). Siirt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 37, ss. 173-175.

Türkmen, İ. (2010). Doğu Anadolu'ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920-1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 45, Bahar, ss. 117-156.

Yurt Ansiklopedisi. c. IX, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1983.

DİSİPLİNLERARASILIK BAĞLAMINDA TRT VE ŞİİR (1968-2008)

Mustafa KARABULUT*

Özet

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla, özel yasayla özerk tüzel bir kişiliğe sahip olarak kurulmuş "tarafsız" bir kamu iktisadi kuruluşudur. TRT, eğitim, kültür, haber, belgesel, drama, spor, müzik ve eğlence programlarıyla sadece Türkiye'nin değil, dünyanın birçok bölgesine ulaşan çok geniş boyutlu bir organizasyondur.

Milletlerin edebiyatlarının temelinde şiir vardır. Şiir insanlık tarihinin hafızasında binlerce yıllık bir yere sahiptir. Şiir, birey ve toplumun maddi ve manevi birçok tarafına hitap eder. Bu bakımdan şiirin etkileyici yönü diğer edebi türlerden daha fazladır. Şiirde önemli olan, öz ile biçim dengesi ve güzelliğini kurabilmektir. Şiir, kişiyi bulunduğu ruh halinden alıp başka iklimlere götüren; insanı iyiye, güzele, doğruya sevk eden; bireyin duygu, düşünce ve hayal dünyasını yansıtan çok önemli bir türdür.

TRT, kurulduğu tarihten 2008 yılına kadar edebiyata geniş ölçüde yer ayırır. Bu dönemde Türk edebiyatının önde gelen şahsiyetleri için birçok program yapan TRT, şiir ve şaire ayrı bir değer verir. 2008 yılından sonra TRT'nin edebiyat odaklı programlarında önemli bir azalma görülür. Dil ve edebiyat, bir milletin kültürünün temel taşlarından olduğu için, TRT'nin bu hususa özellikle dikkat etmesi gerekir. Bu çalışmada 'temel ve uygulama araştırmaları' yöntemi kullanılarak 1968-2008 yılları arasında TRT'de yayımlanmış şiir ile ilgili programlar araştırılmıştır. Bu makalede amaç, TRT ile edebiyat (şiir) arasında disiplinler arası bir çalışma yapmak, 1968-2008 yılları arasında TRT'de yayınlanmış şiir ağırlıklı programları tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Türk şiiri, disiplinlerarasılık.*

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı

TRT AND POETRY IN INTERDISCIPLINARITY CONTEXT (1968-2008)

Abstract

Turkey Radio and Television Corporation is a “neutral” state-owned enterprise which established by a special law to have a autonomous legal personality, in order to perform radio and television broadcast on behalf of the state.

TRT is a large-sized organisation which reach not only Turkey but also many parts of the world with education, culture, news, documantaries, drama, sports, musics and entertainment programmes.

Poetry exist in the basis of nations literature. Poetry has a place of thousands of years in the memory of human history. Poetry addresses many spiritual and material sides of individuals and society. From this point of view, the impressive aspects of poetry is more than the other literary types. What is important in the poetry is to establish the balance and the beauty between the essence and the form. Poetry is a very important type which takes one to some other climates from the mood within, leads one to good, beautiful and to the right; reflects individuals emotion, intellectual and imagination world.

From the date of its establishment until 2008, TRT allocates literary space to literature. In this period, TRT, which makes many programs for the prominent figures of Turkish literature, gives a special value to poetry and poetry. After 2008, there is a significant reduction in TRT's literature-oriented programs. Since language and literature are the foundation stones of a nation's culture, TRT should pay particular attention to this issue. In this study, programs related to poetry published in TRT between 1968-2008 were investigated by using 'basic and application researches' method. The purpose of this article is to make a cross-disciplinary study between TRT and literature (poetry) and to introduce poetry-oriented programs published in TRT between 1968 and 2008.

Key Words: *Turkey Radio and Television Corporation (TRT), Turkish poetry, interdisciplinarity.*

1. GİRİŞ

1.1. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Üzerine

01 Mayıs 1964 tarihinde 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Yasası ile devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla kurulan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), ülkemiz kitle iletişim sektörünün hem kurucusu hem de okulu olmuştur. TRT, Türkiye’de kitle iletişim alanındaki faaliyetleri şekillendirmesi, basın mensubunun yetişmesine olanak sağlayarak bir okul işlevi görmesi, kaliteli ürünler üretmesi, ülkemizin ve kültürel coğrafyamızın yurtdışına açılan penceresi olması, teknik altyapısı ile sektörün ilk ve en önemli lokomotif olması bakımından Türkiye’nin en değerli varlık unsurlarındandır.

Eğitim, kültür, belgesel, drama, spor, müzik ve eğlence yayınlarıyla ülkemizin % 99’una, sınır ötesinde ise; dünyanın birçok bölgesine ulaşarak, her yaş grubundan izleyiciye yönelik yayınlarıyla hizmet veren TRT, çok sayıda ulusal ve bölgesel televizyon kanalının bulunduğu yayın ortamında nitelikli ve sorumlu yayıncılık anlayışıyla faaliyet göstermektedir (Er-dem, S. Karakurt, 2011: 16).

TRT, yayınlarında tarafsız bir kurumdur. “Yayında tarafsızlık, her kişiye, zümreye, sınıfa ve her kurum ve kuruluşa karşıdır.” (Hafızoğulları, 2003: 22). Bu, Anayasa’da da karşılığını bulan bir husustur. TRT, kimsenin tasarrufu altında değil, sadece milletin sesidir.

Bu çalışmada amaç, TRT’nin ilk düzenli televizyon yayınlarına geçişinin 50. yılı² münasebetiyle, TRT’nin 1968-2008 yılları arasında şiir ile ilgili yayımladığı programları tespit ederek bu kurumun edebiyat/şiir üzerine hazırladığı programları ortaya koymaktır. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevaplar arandı:

- Başlığında ‘şiir’ ismi geçen programlar hangileridir?
- Başlığında ‘şiir’ ismi geçmediği halde şiir ağırlıklı programlar hangileridir?
- Programlar kaç bölüm ve kaç dakikadır?
- Programların alt türü nedir?
- Programların yayın tarihi nedir?
- Programda ne anlatılmaktadır?
- Hangi şairler tanıtılmaktadır?
- Şiir ve şairle ilgili neler anlatılmaktadır?

2 31 Ocak 1968’de Ankara Televizyonu tarafından Mithatpaşa Stüdyosu’nda başlar.

1.2. Şiire Dair

Şiir sanatı için birçok tanım yapılmıştır. Şiir bir duygunun, düşüncenin dilin belli bir ahenk, ritim, estetik, söz, imge, anlam, ölçü, kafiye, redif edebi sanat vb. unsurlarıyla kendine özgü bir duyuşla ifade edildiği sanattır. Şiir, edebiyat sanatının en eski ve en estetik türüdür. “Şiir, ilk edebi söyleyişlerden bugüne, insanoglu için en sıcak, en etkili ve en lirik bir söz sanatı olagelmıştır. O kadar ki, çoğu dönem ve toplumlarda edebiyat ile şiir özdeşleşmiştir; edebiyat denilince zihinlerde beliren ilk örnek, şiir olmuştur.” (Demircan, 2008: 2). Bir şairin en önemli aracı sözcüktür. “Şiir, sözcükleri ustaca kullanma sanattır, şair sözcükleri ustaca kullanan insandır.” (Alkan, 2005: 592).

Şiir, ait olduğu sanatçının/şairin ve toplumun duygu, düşünce, hayal, kültür vb. dünyasından izler taşır. Bu bakımdan şiir denilince akla sadece birkaç dize-lik kelimeler topluluğu gelmemelidir. Şiir, güzel sanatlar içerisinde de önemli bir yere sahip olup nesirden farklı bir kimliktedir. Necip Fazıl Kısakürek, *Çile* adlı şiir kitabının Poetika kısmında “Şiir, Mutlak Hakikat’i arama işidir... Mutlak hakikat Allah’tır” (2002: 473-474). diyerek şiirin gayesini dini ve ilahi boyutta irdeler.

Şiir sanatında şiirin tanımı, özellikleri, iç ve dış yapısı, dili, muhtevası vb. unsurlar ön plana çıkar. Şairlerin şiir anlayışları aynı zamanda onların poetikalarıdır. Şiir sanatı ile yakın anlamlı olan poetika, günümüzde şiir ile ilgili teorileri içerir. Aristo’nun *Poetika*’sı bu anlamda kaleme alınmış olan ilk eserdir. Aristo, yapıtının ilk kısmında “Epos, tragedya, komedy, dithrambos şiiri ile flüt, kitaraya sanatlarının büyük bir kısmı, bütün bunlar genel olarak taklittir (mimesis).” (1987: 11) der. Şiir, binlerce yıllık geçmişle, kültür ve medeniyet taşıyıcılığıyla, birçok bilim (edebiyat, psikoloji, sosyoloji, tarih, felsefe vb.) ve sanatla (musiki, resim, tiyatro vb.) iç içe oluşuyla, insanın duygu, düşünce ve hayal dünyasına hitap edişle çok geniş çaplı bir türdür.

1.3. Yöntem

Yöntem olarak, öncelikle TRT ve şiir hakkında genel bilgiler verildikten sonra TRT’de şiir üzerine hazırlanan programlar incelendi. Bu bağlamda bahsi geçen yapımlar ve konular hakkında başka kaynaklar da tarandı. Veri kaynağı olarak öncelikle TRT’nin yayınlarından 4 ciltlik *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler... 1968/2008* adlı yapıta müracaat edildi.

Ayrıca, her programın bölüm sayısı ve süresi, yayın tarihi, alt türü hakkında bilgi verilecektir.

2. TRT VE ŞİİR

TRT'nin 1968-2008 yılları arasında şiirle bire bir ilişkili programlarını tespit edip incelerken iki husus dikkatimizi çekti: Birincisi, programın isminde 'şiir' sözcüğü geçenler, ikincisi, isminde 'şiir' sözcüğü geçmeyen şiir ve şair muhtevalı programlar.

2.1. Program İsminde “Şiir” Sözcüğü Kullanılanlar

Haftada bir yayına giren dizi programların ilk bölümünün yayın tarihi yazılmıştır.

2.1.1. Müzedeki Şiir

Bölüm Sayısı ve Süresi: 3x30 dk.

Yayın Tarihi: 19.01.1989

Alt Tür: Dramatik

Müzedeki Şiir, TRT'nin Klasik Türk şiirini gençlere sevdirme hususunda önemli bir çalışmasıdır. Programda Edebiyat Fakültesi iki gencin, Divan Edebiyatı Müzesi'nde çalışırken zaman içinde yolculuğa çıkmasını ve bu yolculukta karşılaştıkları şairlerle sohbetleri konu edilir. Bu konuşmada şairler ve şiirleri hakkında bilgiler ve Divan şiirinin başlangıcından 16. yüzyıl sonuna kadar olan dönemi hakkında bilgiler verilmektedir. “Gençler yolculuları sırasında Mürekkepçi Enveri, Zati İvaz Çelebi, Nevi, Hayali, Kanuni Sultan Süleyman, Taşlıcalı Yahya, Naili, Şeyhülislam Yahya, Nabi, Leyla ve Fitnat Hanım gibi Divan şairleri ile tanışılır” (Karadağ v.d., 2009: 897). Programda Divan şiiri hakkında bilgiler de verilmekte, ayrıca Ömer Nef'i ve Nedim de tanıtılmaktadır.

2.1.2. Necip Fazıl Kısakürek Şiirin Vicdanı

Bölüm Sayısı ve Süresi: 1x32 dk.

Yayın Tarihi: 25.05.1988

Alt Tür: Biyografi

Necip Fazıl Kısakürek'in ölümünün 5. yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış olan programda şairin hayatı anlatılır. Programda Mehmet Akif İnan da şairin edebi kişiliği hakkında bilgiler verir.

2.1.3. Şiir İstanbul

Bölüm Sayısı ve Süresi: 3x19 dk.

Yayın Tarihi: 29.05.1990

Alt Tür: Edebiyat

İstanbul için yazılmış şiirlerin konu edildiği programda, Yahya Kemal Beyatlı'nın *Üsküdar'ın Dost Işıkları*, *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* ve *Bir Başka Tepeden*; Orhan Veli Kanık'ın *İstanbul'u Dinliyorum* ve *İstanbul Türküsü*; Behçet Kemal Çağlar'ın *Bir Şarkıdan Parçalar*; Fazıl Hüsni Dağlarca'nın *Fetih Gecesinde İstanbul*, Feyzi Halıcı'nın *Kız Kulesi*, Baki Süha Edipoğlu *İstanbul Kokusu*, Necip Fazıl Kısakürek'in *Canım İstanbul*, Ziya Osman Saba'nın *İstanbul*, Ercüment Uçarı'nın *İstanbul*, Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Yalılar*, Ümit Yaşar Oğuzcan'ın *İstanbul* adlı şiirleri okunur.

2.1.4. Şiire Adanmış Bir Ömür "Behçet Necatigil"

Bölüm Sayısı ve Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 09.12.1999

Alt Tür: Anma

Bu programda, Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin büyük ustalarından Behçet Necatigil'in yaşam öyküsü, görüntüleri, eserleri verilir.

2.1.5. Şiire Sevdalı Bir Yürek "Ahmet Muhip Dıranas"

Bölüm Sayısı ve Süresi: 1x27 dk.

Yayın Tarihi: 21.06.2000

Alt Tür: Biyografi

Programda Ahmet Muhip Dıranas'ın hayat hikâyesi anlatılır. "Fahriye Abla filminden görüntüler bulunan belgeselde; eşi Münire Ülker'in şairle beraber çekilmiş fotoğraflarına, şairle ilgili görüşlerine yer verilir (Karadağ v.d., 2009: 1153).

2.2. İsminde Şiir Sözcüğü Geçmeyen Şiir ve Şair Muhtevalı Programlar**2.2.1. Ölüm Yıldönümünde Ceyhun Atuf Kansu**

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 20 dk.

Yayın Tarihi: 17.03.1979

Alt Tür: Biyografi

Cumhuriyet dönemi şairlerinden Ceyhun Atıf Kansu'nun ölümünün 1. yıldönümünde hayatının kendi şiirleri ile anlatıldığı programdır. Şairin eşi Muzaffer Hanım ve torunu İlgin Gökler şairi, şiirlerini okuyarak anmakta, kendi sesinden yazmaya başlaması ve ölümünden önceki günlük yaşamı aktarılmaktadır. Programda eşi ve çocukları ile olan dönem resimleri, çalıştığı köy, Şeker Fabrikası'ndaki ve evindeki çalışma odaları da yer alır. Ayrıca, şiirlerinde değindiği konulara, ve çocuklara da vurgu yapılmakta ve özellikle Turhal, Suluova köyünde doktorluk yaptığı sırada yaşanan kızamık salgını sonucu ölen 23 çocuk için yazılmış kızamık ağıdı da okunmaktadır (Karadağ v.d., 2009: 41).

2.2.2. 10'uncu Ölüm Yılında Orhan Seyfi Orhon

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 32 dk.

Yayın Tarihi: 22.08.1982

Alt Tür: Biyografi

Ölümünün 10. yılında Orhan Seyfi Orhon'un hayatı, şiirleri ve sanatının anlatıldığı yapım.

2.2.3. 115. Ölüm Yıldönümünde İbrahim Şinasi

Bölüm Sayısı Süresi 1x17 dk.

Yayın Tarihi 13.09.1986

Alt Tür Biyografi

Tanzimat Edebiyatı'nın birinci dönem sanatçılarından İbrahim Şinasi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgilerin verildiği program.

2.2.4. 150. Doğum Yılında Namık Kemal

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 26 dk.

Yayın Tarihi: 21.12.1990

Alt Tür: Biyografi

Namık Kemal'in doğumunun 150. yılı için hazırlanmış bu anma programında; Namık Kemal'in hayatı, yaşamını etkileyen olaylar, tiyatro oyunları, romanları, şiirleri ve yaşadığı dönemin koşulları hakkında bilgiler Mümtaz Sevinç'in sunumu ve seçkin fotoğraflarla verilir.

2.2.5. Abdülhak Şinasi Hisar

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 23 dk.

Yayın Tarihi: 03.05.1983

Alt Tür: Biyografi

Edebiyatımızın önde gelen roman ve hatıra yazarlarından Abdülhak Şinasi Hisar'ın ölüm yıldönümü için hazırlanmış yapım.

2.2.6. Ahmet Hamdi Tanpınar

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 30 dk.

Yayın Tarihi: 05.02.1979

Alt Tür: Biyografi

Şiir, hikâye, roman, inceleme ve edebiyat tarihi dallarında eserler veren Ahmet Hamdi Tanpınar'ın hayatının ve *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *Sahnenin Dışındakiler*, *Huzur* ve *Yaz Yağmuru* adlı eserlerinin incelendiği program.

2.2.7. Ahmet Hamdi Tanpınar

Bölüm Sayısı Süresi: 2 x 30 dk.

Yayın Tarihi: 04.02.1987

Alt Tür: Biyografi

Programda, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın hayat hikâyesi, edebi şahsiyeti anlatılmakta ve eserleri tanıtılmaktadır.

2.2.8. Ahmet Haşim

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 27 dk.

Yayın Tarihi: 06.04.1978

Alt Tür: Biyografi

Sunuculuğunu Turgay Gönenç'in yaptığı bu yapımda, 1884'de Bağdat'ta doğan Ahmet Haşim'in hayatı anlatılır.

2.2.9. Ahmet Haşim (1885 Bağdat - 1933 İstanbul)

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 25 dk.

Yayın Tarihi: 06.04.1978

Alt Tür: Biyografi

Belgeselde; Türk şiirinde simbolizmin öncüsü ve kurucusu olarak çığır açan Ahmet Haşim'in hayatı ve eserleri; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun gençlik ve edebiyat hatıraları, Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Şiir Tahlilleri kitabından alıntılar ressam Elif Naci aracılığıyla anlatılmaktadır (Karadağ v.d., 2009: 96).

2.2.10. Ahmet Kutsi Tecer

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 30 dk.

Yayın Tarihi: 23.07.1997

Alt Tür: Biyografi

Programda, Ahmet Kutsi Tecer'in hayat hikâyesi, edebi şahsiyeti anlatılmakta ve eserleri tanıtılmaktadır.

2.2.11. Ahmet Muhip Dıranas

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 19 dk.

Yayın Tarihi: 24.06.1985

Alt Tür: Biyografi

Çağdaş Türk şiirinin temsilcilerinden Ahmet Muhip Dıranas'ın hayatının anlatıldığı program.

2.2.12. Arif Nihat Asya

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 15 dk.

Yayın Tarihi: 05.01.1985

Alt Tür: Biyografi

Bayrak şairi olarak bilinen Arif Nihat Asya'nın ölümünün 10. yıldönümü dolayısıyla hazırlanan program.

2.2.13. Arif Nihat Asya

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 15 dk.

Yayın Tarihi: 05.01.1990

Alt Tür: Biyografi

Şair Arif Nihat Asya'nın ölüm yıldönümü nedeniyle hazırlanmış olan bu yapımdır.

2.2.14. Aşık Veysel

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 21 dk.

Yayın Tarihi: 11.12.1969

Alt Tür: Biyografi

Programda, Aşık Veysel'in hayat hikâyesi ve sanatı anlatılmaktadır. "Yalın bir Türkçe ile dili ustalıklı kullanan, şiirlerinde yaşama sevinciyle hüznün, iyimserlikle umutsuzluk iç içe olan Aşık Veysel Şatıroğlu, *Uzun İnce Bir Yoldayım, Toprak ve İnsan mıyım Ot muyum* gibi türkülerini söylemektedir" (Karadağ v.d., 2009: 174).

2.2.15. Aşık Veysel

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 20 dk.

Yayın Tarihi: 21.03.1981

Alt Tür: Biyografi

Aşık Veysel'in ölümünün 8. yıldönümü nedeniyle arşiv görüntüleri kullanılarak hazırlanmış olan program.

2.2.16. Bedri Rahmi Eyüboğlu

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 30 dk.

Yayın Tarihi: 21.09.1990

Alt Tür: Biyografi

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun yaşamının anlatıldığı program.

2.2.17. Behçet Kemal Çağlar

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 30 dk.

Yayın Tarihi: 21.09.1990

Alt Tür: Biyografi

Behçet Kemal Çağlar'ın hayatının anlatıldığı belgeselde, sanatçının yakın arkadaşlarından

Ordinaryüs Prof. Dr. Sadi Irmak ile yapılan röportaj da yer almaktadır.

2.2.18. Behçet Necatigil

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 39 dk.

Yayın Tarihi: 21.09.1977

Alt Tür: Biyografi

Türk şiirinin önemli isimlerinden Behçet Necatigil'in hayatının ve şiire bakışının kendisi tarafından anlatımına dayalı, şiirlerinde geçen konuların ise canlandırmalar ile izleyiciye aktarıldığı, biyografik ve kültür sanat içerikli bir yapım (Karadağ v.d., 2009: 242).

2.2.19. Behçet Necatigil - Evler

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 23 dk.

Yayın Tarihi:30.01.2007

Alt Tür: Anma

Behçet Necatigil'in Evler adlı şiir kitabındaki şiirlerinden hareketle oluşturulan yapım. Yapımda şairin hayatı ve eserleriyle beraber onun şiirlerindeki ev imgesi hakkında da bilgiler yer alır. Programda, eski İstanbul ahşap evi, ahşap evin iç ve dış mekân çekimleri ile Behçet Necatigil'in kendi sesinden şiir, İstanbul görüntüleri, evler üzerine yazdığı şiirleri ve şiirlere uygun günlük yaşama dair ev içi canlandırmalar yer alır. Yapımda ayrıca, şairin; *Evin Halleri*, *Perili Ev*, *Mavi Işık*, *Gözleri Badem*, *Serin Mavi*, *Ayrı Evlere Çıkmak*, *Ölü Çizgi*, *Varsa Ev*, *Aşk Gelmiş Cihana* ve *Gizli Sevda* şiirleri Suat Özturna tarafından seslendirilmekte, Necatigil'in fotoğraf ve görüntülerine yer verilmektedir (Karadağ v.d., 2009: 242).

2.2.20. Bir Coşkudur Cumhuriyet

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 50 dk.

Yayın Tarihi:01.09.1998

Alt Tür: Özel Gün

Cumhuriyet'in kuruluşunun 75. yılı dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluş yılları ve Atatürk'ün görüntüleri ile beraber Can Atilla'nın müziği eşliğinde Işık Yenersu ve Rüştü Asyalı'nın seslendirdikleri, Türk edebiyatının önemli şairlerinin şiirleri ile hazırlanan 21 adet şiir klbinin yer aldığı programdır.

Programda; Orhan Seyfi Orhon'un Gitti Gidiyor, Behçet Kemal Çağlar ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in *10. Yıl Marşı*, Sabahattin Kudret Aksal'ın *Atatürk Anadolu'da*, Halim Yağcıoğlu'nun *Beni Sevmek Demek*, Tahsin Saraç'ın *İşte O Atatürk*, Ceyhun Atuf Kansu'nun *Anadolu İmecesini*, *Havza Yollarında Musta-*

fa Kemal ve Vatandaşlar; Fazıl Hüsni Dağlarca'nın *Mustafa Kemal'in Kağ-nısı* ve *Mustafa Kemal'in Kılıcı*, Suat Taşer'in *Sendendir Atatürk*, Yekta Gün-gör Özden'in *Nice 75 Yıllara*, Behçet Kemal Çağlar'ın *Atatürk'ü Dinlerken*, Yaşar Nabi Nayır'ın *Cumhuriyet Bayramı'nda*, Aşık Veysel'in *Ağıt*, Nazım Hikmet'in *26 Ağustos Gecesinde Saatler*, (İki Bölüm halinde), Aşık Kadırlılı Hal-il Akbulut'un *Cumhuriyet*, Cahit Külebi'nin *Atatürk Kurtuluş Savaşında* ve İlhan Demirarslan'ın *Atatürk* şiirleri seslendirilir.

2.2.21. Bir Dokuz Eylül Daha

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 50 dk.

Yayın Tarihi:09.09.1987

Alt Tür: Özel Gün

Fazıl Hüsni Dağlarca'nın şiirlerinden yola çıkılarak 9 Eylül İzmir'in kurtu-luşunun anlatıldığı program.

2.2.22. Bu Vatan Kimin (Orhan Şaik Gökyay)

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 30 dk.

Yayın Tarihi:02.012.2004

Alt Tür: Biyografi

Orhan Şaik Gökyay'ın *Bu Vatan Kimin* şiiri ile bütünleşmiş hayat hikâyesinin anlatıldığı programdır.

2.2.23. Cennete Açılan Pencere

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 30 dk.

Yayın Tarihi: 19.08.1995

Alt Tür: Biyografi

Bu programda Tevfik Fikret'in yaşamı, kitapları, dönemin İstanbul fotoğraf-ları, Aşiyen Müzesi, Sarıçam köyü ile döneme ait siyasi ve sosyal gelişmeler yer alır.

2.2.24. Ceyhan Atuf Kansu

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 15 dk.

Yayın Tarihi: 17.03.1988

Alt Tür: Anma

Programda Ceyhun Atuf Kansu'nun kızı Bahar Gökler ve oğlu Işık Kansu, babalarının özelliklerini anlatmakta ve şiirlerinden örnekler vermektedir. Emin Özdemir ise şairin kişiliği hakkında bilgi vermektedir.

2.2.25. Çakır Dikeni - Ahmet Tufan Şentürk

Bölüm Sayısı Süresi: 1 x 42 dk.

Yayın Tarihi: 16.12.1996

Alt Tür: Biyografi

1919'da Konya'da dünyaya gelen şair Ahmet Tufan Şentürk'ün hayatı, sanat anlayışı ve eserleri hakkında hazırlanan program. Yapımın ismi şairin Çakırdikeni başlıklı şiirinden alınmıştır.

2.2.26. Dize

Bölüm Sayısı Süresi: 37x22 dk.

Yayın Tarihi: 23.09.2006

Alt Tür: Kültür

Sunuculuğunu Hilmi Yavuz'un yaptığı programın her bölümünde farklı bir şairin hayatı anlatılır. Programda sırasıyla; Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Haşim, Necip Fazıl Kısakürek, Nazım Hikmet, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ziya Osman Saba, Fazıl Hüsni Dağlarca, Asaf Halet Çelebi, Cahit Sıtkı Tarancı, Behçet Necatigil, Ahmet Muhip Dıranas, Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat, Cahit Külebi, İlhan Berk, Sabahattin Kudret Aksal, Melih Cevdet Anday, Salah Birsal, Sezai Karakoç, Atilla İlhan, Ahmet Arif, Arif Damar, Edip Cansever, Turgut Uyar, Metin Eloğlu, Cemalettin Süreya, Can Yücel, Gülten Akın, Ceyhun Atuf Kansu, Necati Cumalı, Enver Gökçe, Şükran Kurdakul, Ahmet Oktay, Ece Ayhan, Kemal Özer, Cahit Zarifoğlu, Özdemir İnce'nin hayatı, eserleri ve şiirleri hakkında bilgiler verilir.

2.2.27. Faruk Nafiz Çamlıbel

Bölüm Sayısı Süresi: 1x23 dk.

Yayın Tarihi: 09.11.1988

Alt Tür: Anma

Hecenin Beş Şairi'nden biri, TBMM'de VIII., IX., X.ve XI. Dönem İstanbul Milletvekili olarak görev yapmış bir siyasetçi, öğretmen, ünlü Han Duvarları adlı uzun şiirin sahibi ve Behçet Kemal Çağlar ile birlikte *Onuncu Yıl Marşı*'nin sözlerini güftekârı olan Faruk Nafiz Çamlıbel'in (1898-1973) ölümünün 10. yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış program.

2.2.28. Garip

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 14.04.1999

Alt Tür: Özel Gün-Biyografi

Bu programda doğumunun 85. yılı dolayısıyla Orhan Veli'nin (1914-1950) hayat hikayesi, şiirleri ve sanat anlayışından kesitler sunulmaktadır.

2.2.29. Geçen Zamanda Ziya Osman...

Bölüm Sayısı Süresi: 1x17 dk.

Yayın Tarihi: 20.05.1991

Alt Tür: Biyografi

Yedi Meşale şiir topluluğunun kurucularından ve en önde gelen şairlerinden Ziya Osman Saba'nın (1910-1957) hayatı ve sanat anlayışı anlatılmaktadır.

2.2.30. Halide Nusret Zorlutuna

Bölüm Sayısı Süresi: 1x14 dk.

Yayın Tarihi: 10.06.1985

Alt Tür: Biyografi

Türk edebiyatında 'kadın yazarların annesi' olarak anılan şair, yazar, öğretmen Halide Nusret Zorlutuna'nın (1901-1984) hayatı, sanat anlayışı v eserlerinin tanıtıldığı program.

2.2.31. Halide Nusret Zorlutuna

Bölüm Sayısı Süresi: 1x25 dk.

Yayın Tarihi: 10.06.1989

Alt Tür: Biyografi

Halide Nusret Zorlutuna'nın hayatı, edebi kişiliği ve eserlerinin tanıtıldığı programda Prof. Dr. Umay Günay, Bekir Sıtkı Erdoğan ve Yavuz Bülent Bakiler'in Zorlutuna hakkındaki görüş ve düşüncelerine de yer verilir.

2.2.32. İstiklal Marşı

Bölüm Sayısı Süresi: 1x27 dk.

Yayın Tarihi: 12.03.1981

Alt Tür: Özel Gün

İstiklal Marşı 'nın kabul edililişinin yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış program.

2.2.33. *İstiklal Marşı'nın Kabulü*

Bölüm Sayısı Süresi: 1x22 dk.

Yayın Tarihi: 12.03.1986

Alt Tür: Özel Gün

İstiklal Marşı 'nın kabul edililişinin yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış programda, dönemin sosyal ve siyasi şartlarından da bahsedilir. I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Sevr Antlaşması ile Osmanlı topraklarının işgale uğraması, Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan Kurtuluş Savaşı sırasında Milli Mücadele ruhunu iyi ifade edecek güçte olması şartıyla *İstiklal Marşı* için yarışma açılması, yarışmaya katılmayan Mehmet Akif Ersoy'un yarışmaya katılması için Hamdullah Suphi'nin verdiği mücadele, Mehmet Akif'in ısrarlara dayanamayarak Tacettin Dergâhı'na kapanıp *İstiklal Marşı* şiirini yazması ve bu şiirin TBMM'de kabul edilmesi hakkında bilgiler verilir (Karadağ v.d., 2009: 696).

2.2.34. *İstiklal Marşı'nın Kabulü*

Bölüm Sayısı Süresi: 1x26 dk.

Yayın Tarihi: 12.03.1998

Alt Tür: Özel Gün

İstiklal Marşı 'nın kabul edililişinin yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış programda dönemin sosyal ve siyasi yapısına da dikkat çekilir.

2.2.35. *İstiklal Marşı'nın TBMM'de Kabulünün 55. Yılı ve Mehmet Akif Ersoy*

Bölüm Sayısı Süresi: 1x45 dk.

Yayın Tarihi: 12.03.1976

Alt Tür: Özel Gün

İstiklal Marşı 'nın kabul edililişinin 55. yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış program.

2.2.36. *İstiklal Marşı'nın TBMM'de Kabulü*

Bölüm Sayısı Süresi: 1x28 dk.

Yayın Tarihi: 12.03.1999

Alt Tür: Özel Gün

İstiklal Marşı'nın kabul edilmesinin yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış program.

2.2.37. İz Birakanlar “Yahya Kemal Beyatlı”

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: Belirtilmemiş

Alt Tür: Biyografi

Bu programda Yahya Kemal'in hayatı, sanatı ve eserlerinden kesitler verilir.

2.2.38. Kara Bir Gün – Süleyman Nazif

Bölüm Sayısı Süresi: 1x40 dk.

Yayın Tarihi: 05.01.1987

Alt Tür: Biyografi

Bu belgeselde Süleyman Nazif'in hayatı, *Servet-i Fünûn* ve *Hadisat*'a yazdığı yazılar anlatılır. İstanbul'un işgali sırasında *Kara Bir Gün* makalesini neşredilmesi, Bağdat için yazdığı mersiyelerin kitap halinde basılması, 23 Ocak 1920'de Dar-ül Fünun'da Piyer Loti'yi anma toplantısında yaptığı konuşmayla Malta'ya sürülmesi canlandırmalarla anlatılır (Karadağ v.d., 2009: 742).

2.2.39. Kirk Ambar

Bölüm Sayısı Süresi: 10x48 dk.

Yayın Tarihi: 04.02.1993

Alt Tür: Kültür

On bölümden oluşan programda kültür ve sanat sorunları, sosyal bilimler ve popüler kültür vb. ele alınır. Yapımda ayrıca Türk şiirinin tartışıldığı *Söz Uçar Yazı Kalır* adlı bir bölüm vardır. Programda İsmet Özel, İlhan Berk, müzisyen (şair) Çinuçin Tanrıkorur, Sezai Karakoç, Ülkü Tamer, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Cahit Külebi, Necip Fazıl Kısakürek, Nihat Genç gibi şairlerin hayatı ve sanat anlayışları hakkında bilgiler verilir.

2.2.40. Kum Saati

Bölüm Sayısı Süresi: 6x30 dk.

Yayın Tarihi: 16.01.2003

Alt Tür: Sosyal

Bazen bir edebiyatçının, bazen bir ses sanatçısının, bazen de meslek erbabı Anadolu insanının anlatıldığı belgesel program. Yapımda şair olarak Enis Batur, Lale Müldür'ün hayatı ve şiirleri tanıtılmaktadır.

2.2.41. Kurtuluş Savaşı'ndan Anılar

Bölüm Sayısı Süresi: 1x18 dk.

Yayın Tarihi: 08.10.1973

Alt Tür: Savaş

Kurtuluş Savaşı'nın Ceyhun Atf Kansu'nun Sakarya Meydan Savaşı şiiri ve resimlerle anlatıldığı program.

2.2.42. Laf-ı Güzaf

Bölüm Sayısı Süresi: 13x25 dk.

Yayın Tarihi: 03.10.1989

Alt Tür: Kültür

Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'lere kadar olan dönemde iz bırakmış edebiyatçıların hayatları, düşünceleri ve dönemin edebiyat tarihi anlatılır. Programın yapımında Salah Birsel'in *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu* adlı eserinden yararlanılmıştır.

'Yitik Ozanlar' olarak anılan Rüştü Onur, Niyazi Akıncıoğlu ve Halit Asım'ın hüznü hikâyeleri ve şiirlerinden örnekler, Yahya Kemal'in yaşamı ve şiirleri, İlhan Berk ile yapılan röportaj da yer alır.

Programda Necip Fazıl'ın hayatı ve sanatı hakkında bilgiler de verilir. Bunlardan başka Türk şiirinde bir akım olan 'Küçük Sıradan İnsanların Şiiri' tanıtılır. Bu bağlamda Orhan Kemal, Oktay Rifat, Sabahattin Kudret Aksal'ın bu özelliklerine de değinilir.

Ayrıca, Melih Cevdet Anday, İlhan Berk, Salah Birsel, Behçet Necatigil, Edip Cansever, Fazıl Hüsnü Dağlarca hayatı ve sanat anlayışı anlatılır. Bir bölümde Cahit Saffet Irgat'ın şiirlerinden bahsedilir. Türk şiirinde önemli bir akım olan Mavi Akımı tanıtılır, Atilla İlhan, Yılmaz Gruda, Asaf Çiyiltepe, Özdemir Asaf, Ahmet Oktay ve Güner Sümer de tanıtılır (Karadağ v.d., 2009: 828).

2.2.43. Makamsız Bir Ağüt "Ece Ayhan"

Bölüm Sayısı Süresi: 1x35 dk.

Yayın Tarihi: 12.07.2003

Alt Tür: Anma

Ece Ayhan'ın ölümünün I. yıldönümünde şairin hayat hikâyesi anlatılır.

2.2.44. Mavi Ömür

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 13.10.1998

Alt Tür: Biyografi

'Halikarnas Balıkçısı' olarak tanınan Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın hayatı, eserleri ve Bodrum'a sürgün edilişini anlatan program.

2.2.45. Mehmet Akif Ersoy

Bölüm Sayısı Süresi: 1x20 dk.

Yayın Tarihi: 25.12.1985

Alt Tür: Özel Gün

'Vatan Şairi' ve 'Milli Şair' olarak da bilinen Mehmet Âkif Ersoy'un (20 Aralık 1873 - 27 Aralık 1936) yıldönümü için hazırlanmış olan program.

2.2.46. Mehmet Akif Ersoy - Ölümünün 50. Yıldönümünde

Bölüm Sayısı Süresi: 2x30 dk.

Yayın Tarihi: 27.12.1986

Alt Tür: Biyografi

Mehmet Âkif Ersoy'un hayatı ve sanat anlayışının anlatıldığı yapım.

2.2.47. Mehmet Emin Yurdakul

Bölüm Sayısı Süresi: 1x23 dk.

Yayın Tarihi: 14.01.1994

Alt Tür: Anma

Türk Ocağı'nın kurucuları arasında yer alan Yurdakul'un ölümünün 50. Yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış program.

2.2.48. Metin Eloğlu

Bölüm Sayısı Süresi: 1x25 dk.

Yayın Tarihi: 24.11.1974

Alt Tür: Biyografi

Sunuculuğunu Ahmet Oktay'ın yaptığı programda 11 Mart 1927'de doğan şair Metin Eloğlu'nun hayatı ve sanat anlayışı tanıtılır.

2.2.49. Necati Cumalı

Bölüm Sayısı Süresi: 1x10 dk.

Yayın Tarihi: Belirtilmemiş

Alt Tür: Biyografi

Programda Necati Cumalı'nın hayatı ve sanat anlayışı hakkında bilgiler verilir.

2.2.50. Necati Cumalı

Bölüm Sayısı Süresi: 1x25 dk.

Yayın Tarihi: 27.10.1974

Alt Tür: Biyografi

Sunuculuğunu Ahmet Oktay'ın yaptığı programda 1921'de doğan şair-yazar Necati Cumalı'nın hayatı ve sanat anlayışı tanıtılır.

2.2.51. Necip Fazıl Kısakürek

Bölüm Sayısı Süresi: 1x21 dk.

Yayın Tarihi: 25.05.1984

Alt Tür: Biyografi

Programda ölümünün 1. yıldönümünde Necip Fazıl Kısakürek tanıtılır.

2.2.52. Oktay Rifat

Bölüm Sayısı Süresi: 1x22 dk.

Yayın Tarihi: 13.02.1975

Alt Tür: Biyografi

Sunuculuğunu Ahmet Oktay'ın yaptığı programda 1914'te doğan şair Oktay Rifat tanıtılır.

2.2.53. Orhan Şaik Gökyay (1902-1994)

Bölüm Sayısı Süresi: 1x25 dk.

Yayın Tarihi: 06.01.1997

Alt Tür: Biyografi

Şair, edebiyatçı, öğretmen, Türkolog, eleştirmen, kültür adamı kimlikleriyle tanınan Orhan Şaik Gökyay'ın hayatı anlatılır. Ayrıca, şairin *Bu Vatan Kimin* şiiri kendi sesinden aktarılır.

2.2.54. Ölümünün 10. Yılında Faruk Nafiz Çamlıbel

Bölüm Sayısı Süresi: 1x24 dk.

Yayın Tarihi: 08.11.1983

Alt Tür: Biyografi

Programda ölümünün 10. yılında Faruk Nafiz Çamlıbel tanıtılır. Yapımda şairin kendi sesinden şiirlere de yer verilir.

2.2.55. Ölümünün 100. Yılında Ziya Paşa

Bölüm Sayısı Süresi: 1x18 dk.

Yayın Tarihi: 22.05.1980

Alt Tür: Özel Gün

Programda ölümünün 100. yılında Ziya Paşa tanıtılır.

2.2.56. Ölümünün 30. Yılında Orhan Veli

Bölüm Sayısı Süresi: 1x18 dk.

Yayın Tarihi: 22.05.1980

Alt Tür: Özel Gün

Programda ölümünün 30. yılında Orhan Veli hakkında bilgiler verilir.

2.2.57. Ölümünün 70. Yıldönümünde Tevfik Fikret

Bölüm Sayısı Süresi: 1x25 dk.

Yayın Tarihi: 19.08.1985

Alt Tür: Özel Gün

Programda ölümünün 70. yılında Tevfik Fikret tanıtılır.

2.2.58. Ölümünün Onuncu Yılında Ahmet Muhip Dıranas

Bölüm Sayısı Süresi: 1x28 dk.

Yayın Tarihi: 21.06.1990

Alt Tür: Biyografi

Programda ölümünün onuncu yılında Ahmet Muhip Dıranas'a dair bilgiler verilir.

2.2.59. Portreler Galerisi “Ali Ekrem Bolayır”

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 12.02.2008

Alt Tür: Biyografi

Programda Namık Kemal’in oğlu şair-yazar Ali Ekrem Bolayır tanıtılır.

2.2.60. Portreler Galerisi “Asaf Halet Çelebi”

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 05.12.2006

Alt Tür: Biyografi

Programda Asaf Halet Çelebi hakkında bilgiler verilir.

2.2.61. Portreler Galerisi “Behçet Kemal Çağlar”

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 23.10.2007

Alt Tür: Biyografi

Programda Behçet Kemal Çağlar tanıtılır.

2.2.62. Portreler Galerisi “Mehmet Akif Ersoy”

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 08.03.2006

Alt Tür: Biyografi

Programda Mehmet Akif Ersoy’a dair bilgiler verilir.

2.2.63. Portreler Galerisi “Mehmet Çavuşoğlu”

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 15.01.2008

Alt Tür: Biyografi

Programda edebiyatçı şair Mehmet Çavuşoğlu tanıtılır.

2.2.64. Portreler Galerisi “Nihal Atsız”

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 26.09.2006

Alt Tür: Biyografi

Programda Türk yazar, şair, tarihçi ve fikir adamı Hüseyin Nihal Atsız hakkında bilgiler verilir.

2.2.65. Portreler Galerisi “Yahya Kemal Beyatlı”

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 30.10.2007

Alt Tür: Biyografi

Programda Yahya Kemal Beyatlı tanıtılır.

2.2.66. Sözün Büyüsü

Bölüm Sayısı Süresi: 100x55 dk.

Yayın Tarihi: 10.10.2000

Alt Tür: Kültür

100 bölümden oluşan programda Türkçenin gücü ve edebiyat dünyası ağırlıkta olarak işlenir. Yapımda, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Yunus Emre, Fazıl Hüsni Dağlarca, Erhan Bener, Ahmet Muhip Dıranas, Nazım Hikmet, Mehmet Akif Ersoy, Gülten Akın, Yahya Kemal Beyatlı, Cahit Sıtkı Tarancı, Necati Cumalı, Erdoğan Alkan, Ahmet Kutsi Tecer, Ceyhun Atuf Kansu, İlhan Berk, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Külebi, Behçet Necatigil, Cemal Süreya, Melih Cevdet Anday, Cevat Şakir Kabaağaçlı, Yılmaz Karakoyunlu, Ataol Behramoğlu, Nazım Hikmet, Ziya Osman Saba, Abdülhak Hamit Tarhan, Aşık Veysel, Tevfik Fikret, Metin Altıok, Ahmet Haşim, Sabahattin Eyüboğlu, Mehmet Taner, Karacaoğlu, Şükrü Erbaş, Edip Cansever, Şükran Kurdakul, Oktay Rifat, Sabahattin Kudret Aksal, Ahmet Telli, Necip Fazıl Kısakürek, Behçet Aysan adlı şairlerin hayat hikâyeleri ve sanat anlayışları anlatılır.

2.2.67. Söz Uçar

Bölüm Sayısı Süresi: 13x30 dk.

Yayın Tarihi: 04.10.2003

Alt Tür: Edebiyat

Her bölümde modern Türk şiirinin yaşayan ustalarından birinin hayatı ve eserleri konu edilir. Programda, Ahmet Oktay, Arif Damar, Süreyya Berfe, Ülkü Tamer, Gülten Akın, Ataol Behramoğlu, Kemal Özer, Şükran Kurdakul, Refik Durbaş, Hilmi Yavuz, Özdemir İnce, İlhan Berk, Melih Cevdet Anday'ın hayat hikâyeleri ve sanat anlayışları anlatılır.

2.2.68. Susmayan Ney

Bölüm Sayısı Süresi: 1x24 dk.

Yayın Tarihi: 29.01.1983

Alt Tür: Biyografi

Programda asıl adı Tevfik Kolaylı olan Neyzen Tevfik Kolaylı tanıtılır.

2.2.69. Şairler Meydanı

Bölüm Sayısı Süresi: 3x25 dk.

Yayın Tarihi: 08.08.1978

Alt Tür: Kültür

Televizyon Kültür Yayınları Şubesi'nce hazırlanan ve üç bölümden oluşan programdır. D. Mehmet Doğan ve Muhsin Mete tarafından hazırlanan Şairler Meydanı adlı programın ilk bölümünde, milli kültürün oluşumunda Türk kültür birikiminden yararlanmanın gereği üzerinde durulduktan sonra, Türk şiir tarihimiz bakımından önem taşıyan şuara tezkireleri hakkında bilgi verilir.

Yapımda daha sonra önemli şuara tezkirecileri arasında yer alan Aşık Çelebi'nin *Meşairü's Şuara* isimli tezkiresinin başlangıç kısmı tanıtılır. Bu kısımda şiir ve nesir üzerinde durulur ve Divan şiiri hakkında bazı ilgi çekici değerlendirmelere yer verilir. Daha sonra tezkirenin başında yer alan padişahlar bölümünün tanıtılmasına geçilir. Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Beyazid ve Çelebi Mehmet'in şiirleri üzerinde durulduktan sonra şair padişahlardan II. Murat, Fatih Sultan Mehmed, II. Beyazid, Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selimin şiirlerinden örnekler verilir.

Dizinin yapımcılarından Muhsin Mete, dizi hakkında şu tespitlerde bulunur: Milletlerin kültürleri bina kurulurcasına inşa edilir. Yapı taşları kona kona yükselir. Bu yüzden, her şeyi bir yana atıp bir kültür üretmek, hem insan tabiatına, hem de insanlık tarihinin gelişimine aykırı, kültürde yeni oluşumlar ancak birikimi iyi bilmek ve değerlendirmekle mümkün. Biz bu kültür birikimlerinin bir bölümünü ekrana getireceğiz. Dizinin görüntüleri genellikle kitapta geçen 86 minyatür üzerine kuruldu, ancak bu arada kitabın bulunduğu İstanbul Fatih semtindeki Millet Kütüphanesinden görüntüler ve Unkapanı'nda bulunan Şair Necati beyin mezarı da yer alıyor (Mete, 1978).

2.2.70. Tefik Fikret

Bölüm Sayısı Süresi: 1x33 dk.

Yayın Tarihi: 19.08.1980

Alt Tür: Kültür

Programda Tefik Fikret tanıtılır.

2.2.71. Türk Edebiyatında Kadın Yazarlar

Bölüm Sayısı Süresi: 20x32 dk.

Yayın Tarihi: 12.06.1993

Alt Tür: Kültür

Türk edebiyatındaki kadın sanatçıların sanat ve edebiyat hakkındaki görüşlerine yer veren program. Yapımda şairlik yönleri olan kadın yazarlardan Gülten Akın, Lale Müldür, Şennur Sezer'den de bahsedilir.

2.2.72. Ümit Yaşar Oğuzcan

Bölüm Sayısı Süresi: 1x26 dk.

Yayın Tarihi: 05.11.1985

Alt Tür: Biyografi, Anma

Programda Ümit Yaşar Oğuzcan tanıtılır.

2.2.73. Yahya Kemal Beyatlı

Bölüm Sayısı Süresi: 1x27 dk.

Yayın Tarihi: 01.01.1983

Alt Tür: Biyografi

Programda Yahya Kemal Beyatlı'ya dair bilgiler verilir.

2.2.74. Yahya Kemal Beyatlı

Bölüm Sayısı Süresi: 1x21 dk.

Yayın Tarihi: 01.11.1985

Alt Tür: Biyografi

Programda Yahya Kemal Beyatlı'nın yaşamı ve eserleri tanıtılır.

2.2.75. Yaşadım “Bedri Rahmi Eyüpoğlu” (1911-1975)

Bölüm Sayısı Süresi: 1x25 dk.

Yayın Tarihi: 21.09.2001

Alt Tür: Biyografi

Programda ressam, şair ve yazar Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun yaşamı ve eserleri hakkında bilgiler verilir.

2.2.76. Yaşayan Edebiyat

Bölüm Sayısı Süresi: 6x30 dk.

Yayın Tarihi: 13.11.1975

Alt Tür: Biyografi

Her bölümde sanat, edebiyat ve şiir temalı “Kitaplarda Ölmek” ve “Yazarınız ve Siz” adlı bölümler yer alır. Programda İlhan Berk, Kemal Bilbaşar, Behçet Necatigil, Edip Cansever, Aziz Nesin, Metin Eloğlu, Demirtaş Ceyhun'un 1975 yılında yaptıkları çalışmalar anlatılır. “Kitaplarda Ölmek” adlı bölümlerde Orhan Veli Kanık, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cenap Şahabettin, Ömer Bedrettin Uşaklı, Behçet Necatigil'in şiir anlayışı anlatılır.

2.2.77. Yaşayan Edebiyatçılar

Bölüm Sayısı Süresi: 19x20 dk.

Yayın Tarihi: 08.11.1979

Alt Tür: Biyografi

Sunuculuğunu Doğan Hızlan'ın yaptığı tanınmış bir edebiyatçı ile yapılan sohbetleri içeren programdır. Yapımda birçok yazarla beraber, Yaşar Nabi Nayır, Ercüment Behçet Lav, Hasan İzzettin Dinamo, Behçet Necatigil, Cahit Külebi'nin şiir dünyası tanıtılır.

2.2.78. Yunus Emre

Bölüm Sayısı Süresi: 1x30 dk.

Yayın Tarihi: 24.05.1978

Alt Tür: Biyografi

Türk halk şairlerinin öncülerinden olan ve Türk'ün İslam'a bakışını Türk dilini tam sadelik ve güzelliğiyle ortaya çıkaran, sevgiyi felsefe haline getirmiş örnek bir insan Yunus Emre'nin yaşamı ve felsefesinin yer yer şiirlerle ve ilahilerle anlatıldığı program (Karadağ v.d., 2009: 1348).

2.2.79. Yunus Emre

Bölüm Sayısı Süresi: 1x55 dk.

Yayın Tarihi: 08.05.2005

Alt Tür: Kültür

Yunus Emre'nin yaşamı ve felsefesinin yer yer şiirlerle ve ilahilerle anlatıldığı programda, tasavvufun ve bütün büyük mistik akımların temel konusu olan kendini tanıma ve içe dönme meselesine ışık tutmaya çalışılır (Karadağ v.d., 2009: 1348).

2.2.80. Yunus Emre Belgeseli

Bölüm Sayısı Süresi: 1x41 dk.

Yayın Tarihi: 24.01.1991

Alt Tür: Biyografi

Programda Yunus Emre'nin hayatı dramalarla anlatılır.

2.2.81. Yusuf Ziya Ortaç

Bölüm Sayısı Süresi: 1x20 dk.

Yayın Tarihi: 11.03.1982

Alt Tür: Biyografi

Programda Yusuf Ziya Ortaç'ın hayatına dair bilgiler verilir.

2.2.82. Yüzyılın Tanıkları

Bölüm Sayısı Süresi: 24x29 dk.

Yayın Tarihi: 20.02.2001

Alt Tür: Kültür

Yüzyılın Tanıkları adlı programda sanat ve edebiyat dünyasında emeği geçenler tanıtılır. Şiir dünyasından ise *Bir Çınarın Gölgesinde* adlı bölümde Türk şiiri ve şairleri ele alınır. Programda, Nazım Hikmet, Necip Fazıl Kısakürek, Fazıl Hüsni Dağlarca, Oktay Rifat, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday, Atilla İlhan, Edip Cansever, İlhan Berk, Ahmet Arif'in hayatı ve sanat anlayışı anlatılır.

2.2.83. Ziya Osman Saba

Bölüm Sayısı Süresi: 1x18 dk.

Yayın Tarihi: 29.01.1982

Alt Tür: Biyografi

Programda Ziya Osman Saba'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilir.

2.2.84. Ziya Osman Saba

Bölüm Sayısı Süresi: 1x19 dk.

Yayın Tarihi: 02.02.1987

Alt Tür: Biyografi

Programda Ziya Osman Saba'nın hayatı ve eserleri tanıtılır.

SONUÇ

Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını yapan özerk tüzel bir kişiliğe sahip ve tarafsız bir kurum olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), kurulduğu günden bu yana yayıncılık alanında “okul” olma vasfını korumuştur. Birçok kanalıyla dünyanın hemen her tarafına ulaşan TRT, yıllarca sanat ve edebiyata özel bir ilgi göstermiş, milli kültürün korunması ve geleceğe taşınmasında hususunda ciddi yapımlar hazırlamıştır.

Şiir, milletlerin hayatlarına çok yönlü hitap eden bir tür olup edebiyat biliminin en önde gelen unsurudur. Şiir, sanat ve estetik ile iç içe olmakla beraber, içinden çıktığı toplumun kültüründen de önemli izler taşır. Yüzlerce yıl önce yazılmış bir şiire bakıldığında şiirin dönemin sosyolojik, psikolojik, tarihi, dini, siyasi, edebi vb. yönlerinden bir şeyler taşıdığı görülecektir.

TRT, hizmete başladığı zamandan beri sanat, kültür ve edebiyata büyük önem vermiştir. Bu kurum, Türk edebiyatının önemli şair ve yazarları hakkında birbirinden değerli programlar yapmıştır. TRT, inceleme alanımıza giren 1968-2008 yılları arasında şiir ve şairlerle ilgili onlarca yapımlar hazırlamıştır.

TRT'nin bu bağlamda isminde ‘şiir’ sözcüğünü kullandığı program sayısı 5, isminde şiir sözcüğü geçmeyen şiir ve şair muhtevalı program sayısı 84, toplamda ise 89; alt tür olarak biyografi 57, özel gün 11, kültür 9, anma 6, edebiyat 2, özel gün-biyografi 1, biyografi-anma 1, dramatik 1, sosyal 1'dir.

TRT, bu kırk yıllık yayın hayatında şiirle ilgili tek bölümlük birçok kısa program hazırlamış olmakla beraber, onlarca bölümlük yapımlara da imza atmış-

tır. Bunlardan bazılarının isimleri ve bölümlerini şöyle ifade edebiliriz: Dize (37), Kırk Ambar (10), Laf-ı Güzaf (13), Portreler Galerisi (7), Sözü'n Büyüsü (100), Söz Uçar (13), Yaşayan Edebiyat (6), Yaşayan Edebiyatçılar (19), Yüzyılın Tanıkları (24).

Yukarıdaki bulgular sonucunda TRT ile edebiyat bilimi arasında disiplinlerarası bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Sonuçta TRT, ilk düzenli televizyon yayınlarına başladığı 31 Ocak 1968'den 2008'e kadar şiir türü üzerine onlarca program hazırlayarak milli kültürümüze önemli katkılarda bulunmuş, birçok şairin hayat hikâyesini ve eserlerini izleyiciye ulaştırarak şiirin daha geniş kitlelere ulaşmasını ve daha çok sevilmesini sağlamıştır. Ancak 2008'den itibaren edebiyat odaklı programların yayınında önemli bir düşüş görülmektedir. Edebiyat camiasının TRT'den beklentisi, TRT'nin bundan sonraki yıllarda edebiyat üzerine daha çok ve nitelikli program yapmasıdır.

KAYNAKÇA

- Alkan, Erdoğan. (2005), *Şiir Sanatı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Aristoteles. (1987), *Poetika*, Çeviren: İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Demircan, Ahmet. (2008), *Şiir ve Şair*, www.edebiyatdersi.net/yazili08/2.donem/siir.sair.pdf (Erişim tarihi: 10.01.2018)
- Erdem, Nurten; S. Karakurt, Mine. (2011), *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 2010 Faaliyet Raporu*, Genel Sekreterlik Basın ve Yayın Müdürlüğü Ofset Tesisleri-Haziran, Ankara.
- Hafizoğulları, Zeki. (2003), *Kamu Yayıncılığı ve TRT Kurumu*, 20-21 Şubat 2003 Tarihinde Toplanan Komisyon Raporu.
- Karadağ, N. Beyhan v.d. (2009), *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler...* 1968/2008, Cilt: 1, s.1-360, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Arşiv Dairesi Başkanlığı, TRT, Ankara.
- Karadağ, N. Beyhan v.d. (2009), *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler...* 1968/2008, Cilt: 2, s.361-719, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Arşiv Dairesi Başkanlığı, TRT, Ankara.
- Karadağ, N. Beyhan v.d. (2009), *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler...* 1968/2008, Cilt: 3, s.720-1080, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Arşiv Dairesi Başkanlığı, TRT, Ankara.
- Karadağ, N. Beyhan v.d. (2009), *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler...* 1968/2008, Cilt: 4, s.1080-1423, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Arşiv Dairesi Başkanlığı, TRT, Ankara.
- Kısakürek, Necip Fazıl. (2002), *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, (46. baskı), İstanbul.
- Metem, Muhsin. (1978), *Milliyet Gazetesi*, 7 Ağustos 1978.

ÖĞRETMEN ALGILARINA GÖRE YÖNETİCİLERİN SAHİP OLDUKLARI ÖRGÜTSEL GÜÇ KAYNAKLARI DÜZEYİ

Hacı İsmail ARSLANTAŞ*

İdil DAYANAN UĞUR**

Özet

Bu araştırma, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin sahip oldukları örgütsel güç kaynaklarının düzeyini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma tarama modelindedir. Araştırmanın evrenini 2016-2017 Eğitim- Öğretim yılında Şırnak ili merkez ve bağlı köylerinde bulunan ilkokul ve ortaokullarda görev yapan 755 öğretmen; örneklemi ise 381 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada öğretmen algılarına göre yöneticilerin örgütsel güç kaynaklarını belirlemek amacıyla 37 maddeden oluşan “Örgütsel Güç Kaynakları Ölçeği (ÖGKÖ)” kullanılmıştır. ÖGKÖ, Altunkurt ve Yılmaz (2013) tarafından geliştirilmiştir. Toplanan veriler SPSS 21 istatistik analiz programı ile analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen araştırma sonucunda, öğretmen algılarına göre, yöneticilerin en fazla “yasal gücü” kullandıkları; en az kullandıkları güç kaynağının ise “zorlayıcı güç” olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin kişisel özelliklerine göre örgütsel güç kaynakları alt boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin kişisel özelliklerinden cinsiyet değişkenine göre, okul yöneticilerinin sahip oldukları güç kaynakları alt boyutlarından “zorlayıcı güç” ve “ödül gücü” alt boyutlarında, kıdem değişkenine göre, “yasal güç” alt boyutunda, öğretim kademesi değişkenine göre ise “zorlayıcı güç” alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Güç, Örgütsel Güç Kaynakları, Öğretmenler

*Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı;
e-posta: adaca66@gmail.com

**Siirt Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Programı; e-posta: idildayan1@gmail.com

THE EXAMINATION OF LEVEL OF ORGANIZATIONAL POWER SOURCES OWNED BY ADMINISTRATORS ACCORDING TO PERCEPTIONS OF TEACHERS

Abstract

This research aims to examine teachers' perceptions on the level of organizational power sources that school principals possess. This study is conducted in survey model. The research population includes 755 teachers who work in elementary and secondary schools in Şırnak province center and affiliated villages in 2016-2017 academic year, while the research sample consists of 381 teachers. The "Organizational Power Resources Scale" (referred as ÖGKÖ in Turkish) consisting of 37 items was used in order to determine teachers' perceptions on the level of organizational power resources of the school principals. This scale was developed by Altinkurt and Yılmaz (2013). The collected data were analyzed by SPSS 21 statistical analysis software. As a result of the research, it was found out based on the teachers' perceptions that principals use "legal power" at most, and the least power source is the "coercive force". Moreover, it was determined that there were significant differences in the sub-dimensions of organizational power resources based on the personal characteristics of the teachers. According to the gender variable according to the personal characteristics of the teachers, it was found that the school administrators had a significant effect on the "coercive power" and "reward power" subscales, the "legal power" subscale it was found to be a difference. There were significant differences between the gender variable of teachers' personal characteristics and "coercive power" and "reward power" sub-dimensions of school principals' power sources, between the seniority variable and the sub-dimension of "legitimate power", and the school level and the sub-dimension of "coercive power".

Keywords: Organizational Power, Organizational Power Sources, Teachers

Giriş

21. yy dünyasında çeşitli alanlarda oldukça hızlı değişimler yaşanmaktadır. Eğitim kurumları, hem toplumu hem de bireyleri bu değişime adapte etme noktasında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Eğitim kurumlarının zamana ayak uydurabilme, yaşanan değişimleri takip etme, varlıklarını sürdürebilme ve bireyleri de bu doğrultuda yönlendirebilmeleri için sağlıklı ve verimli bir işleyişe sahip olmaları gerekmektedir. Birer eğitim kurumu olan okulların bu etkililiği sağlayabilmeleri çeşitli değişkenlere bağlı olabilmektedir. Örneğin; örgüt amaçlarının gerçekleştirilmesinde büyük bir sorumluluk yüklenen yöneticilerin sahip olduğu yeterlilikler ve nitelikler, örgüt üyelerini etkileme aracılığı ile örgütsel amaçlara yöneltmede önemli rol üstlenmektedir (Argon, Yıldırım ve Kurt, 2014: 27).

Örgütler için önem arz eden amaçlar ve bu amaçları gerçekleştirebilme isteği, bazı yolların aşılmasına ve örgüt üyelerinin üzerlerine düşen görevleri yerine getirebilmelerine bağlıdır. Dolayısıyla çalışanların, yönetici tarafından etkileme yolu ile amaçlara yöneltilmesi gerekmektedir. Bunun için de yöneticinin sahip olduğu güçleri kullanması gerekmektedir (Demir, 2014:2). Bu bağlamda yöneticilerin, örgütsel işleyişi sağlayabilmeleri adına çeşitli güç stillerine sahip oldukları ve bu güç stillerinin kaynağına göre farklılık gösterdiği söylenebilir.

Yöneticilerin, güç kaynaklarının alanını, konusunu, gücün nasıl elde edildiğini toplum üzerindeki algısını ve önemini tam olarak anlayabilmesi; sahip oldukları gücü okulun verimliliği ve etkililiği için kullanabilmeleri adına gereklilik arz etmektedir (Karaman, 1999:11). Okul yöneticilerinin, çalışanları etkileyebilmek amacıyla sergilediği davranışlar ve kullandığı güç kaynakları, çalışanlar ile arasındaki ilişkinin niteliğini, çalışanların örgüte ilişkin algısını ve çalışanların performanslarını etkilemektedir (Altinkurt, Yılmaz, Erol ve Salalı, 2014). Okullardaki örgütsel güç kaynaklarının etkili bir biçimde kullanılması, çalışanların örgüte bağlılığını da artıracaktır. Bu durum ise okulda başarının elde edilmesini sağlamakla beraber bu olumlu atmosferde yetişecek olan gelecek nesillerin, geleceğe güven duyan sağlıklı bir toplum oluşturmasında rol oynayacaktır (Cömert, 2014:2).

Bu araştırma, ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin sahip oldukları örgütsel güç kaynaklarının düzeyini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmanın, eğitim uygulayıcılarına ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Örgütsel Güç

Güç, sosyal ilişkiler içerisinde karşılıklı etkileşimin var olduğu her yer ve zamanda kendini gösteren bir olgudur. Bu olgu insanların var olduğu günden bu yana sürekli bir biçimde birilerine veya bir şeylere hükmetme ve etki altına alma çabasından doğmaktadır (Bağcı, 2009:1). Dolayısıyla güç kavramını en genel anlamda bir kişinin, bir takımın veya bir örgütün başkalarını etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (McShane ve VonGlinow, 2016:174).

Güç kavramı, bireylerin kendini gerçekleştirme sürecinin bir parçası olarak nitelendirildiğinde kişisel duruşa ilişkin imajlar barındırır (Aydın ve Coşkun, 2007:99). Bu durumda güç, davranışları ve olayların akışını değiştirebilme, direnmelerin üstesinden gelebilme, insanları normalde yapmayacakları hareketleri yapmaya ikna etme yeteneği olarak tanımlanabilir (Preffer, 1992'den Akt. Titrek ve Zafer, 2009:661).

Modern yönetim anlayışına sahip günümüz örgütlerinde, insan kaynaklarının duygu, ihtiyaç, moral ve motivasyonlarına verilen önem ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum, yöneticilerin hangi kaynaklara dayalı güç sahibi olduğu ve sahip olduğu bu gücü nasıl kullandığından etkilenmektedir (Çavuş ve Harbalıoğlu, 2016:118).

Bayrak (2001:23), güç kaynaklarının, gücün nereden ve nasıl geldiği sorularına cevap oluşturduğunu; bu gücün temel aldığı sosyal, siyasal, ekonomik, psikolojik ve durumsal etkinliklerin ise gücün oluşumunda önemli roller üstlendiğini ifade etmektedir. Bununla beraber güç olgusundan söz edebilmek için, taraflardan birinin güçlü olması, sahip olduğu gücü koruma isteği ile hareket etmesi gerekir; diğer tarafın, kullanılan güçten etkilenen kişi olarak var olması gerekmektedir. Başka bir ifade ile güç olayının ortaya çıkabilmesi için en az iki kişinin varlığından söz etmek gerekmektedir (Bağcı, 2009:3).

Bireyin bir güce sahip olduğunun göstergesi ve bu gücü kullanabilmesi kendisinin atfettiği kadar değil başkalarının ona gücü atfettiği kadardır. Bu durumda belli bir gücü elinde bulunduran kişi güce sahip olmayanlara kıyasla farklı bir önem ve prestije sahiptir. Bunun yanı sıra örgütsel bir kavram olan ve oldukça önem arz eden güç kavramı, yaşamımızın her alanında hissedilmesine rağmen görmezden gelinmeye çalışılan bir olgudur. Bu durum eğitim kurumları içinde geçerli olmaktadır (Can ve Çelikten, 2000:270-275).

Okul yöneticileri kurumun amaçlarını gerçekleştirirken, okuldaki bütün iş ve işlemler üzerinde güç ve yaptırma sahiptirler. Okulun işleyişini sağlarken de sahip oldukları gücü kullanmaktadırlar. Bu doğrultuda yöneticilerin çalışanlarına

örgütsel amaçlar doğrultusunda iş yaptırabilmelerinde ve onları psikolojik olarak etkileyebilmelerinde sahip oldukları gücü doğru ve etkili kullanmaları önem taşımaktadır (Argon, Yıldırım ve Kurt, 2014:27-28).

Örgütsel Güç Kaynakları

Birer eğitim örgütü olan okullarda okul müdürlerinin etkili ve verimli bir yönetim sürecini gerçekleştirmesinde sahip oldukları gücün önemi oldukça büyüktür. Eğitim örgütlerinde birbirinden gerek bireysel gerekse kültürel açıdan farklılık gösteren birçok paydaş bulunmaktadır. Ancak yöneticilerin hitap ettiği paydaşların veya kültürlerin farklı özelliklere sahip olması onun kullandığı güç kaynağının da değişkenlik göstermesine yol açmaktadır. Nitekim Erkuş'da (2011:128) araştırmasında gücün dinamik bir faktör olduğunu ve dolayısı ile de durumlara veya üyelere göre yöneticinin kullandığı güç kaynaklarının farklı olabileceğini ifade etmektedir.

Örgütlerin amaçlarının birbirinden farklılığı ve bireysel olarak değerlendirildiğinde, her örgütün ve çalışanlarının özelliklerinin birbirinden farklı olması yöneticilerin kullandığı güç ve kaynaklarının da birbirinden farklı olmasına neden olmaktadır. Yöneticilerin, çalışanları üzerinde kullandıkları gücü nereden aldıkları sorusunu akla getirmektedir. Literatürde gücün tanımında olduğu gibi yöneticilerin sahip oldukları güç kaynaklarına yönelik olarak da farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır (Argon, Yıldırım ve Kurt, 2014:28). Ancak yapılan sınıflandırmalardan en fazla dikkat çeken ve daha sonraki çalışmalar üzerinde belirgin bir etkisinin olduğu görülen çalışma, French ve Raven (1959) tarafından yapılan çalışmadır.

Yaklaşık yarım asır önce, sosyal bilimciler French ve Raven, örgütlerde gücün beş kaynağını ortaya koydular. Yıllar boyunca bu güç kaynaklarına ilişkin farklı görüşler, farklı listeler biçiminde ileri sürülmüş olsa da orijinal liste ilginç bir biçimde bozulmadan kalmıştır. Araştırmada yer alan ve gücün üç kaynağı olan yasal, ödüllendirici ve zorlayıcı güç kaynakları çoğunlukla güç sahibinin resmi konumundan veya gayri resmi rolünden kaynaklanır. Başka bir ifade ile “kişiye bu güç kaynakları ya örgüt tarafından ya da iş arkadaşları tarafından gayri resmi biçimde verilir.” Gücün diğer iki kaynağı olan uzmanlık ve kişilik gücü ise esas olarak güç sahibinin kendi özelliklerinden kaynaklanır; diğer bir deyişle, kişiler bu güçleri kendileri ile taşırlar. Bununla beraber, “gücün kişisel kaynakları bile başkalarının algılamalarına bağlı olduğu için tamamen kişinin kendisi ile ilgili değildir.” (McShane ve VonGlinow, 2016:175). Kişilerarası güç türlerine ilişkin bu sınıflandırma, örgütsel boyutta da kabul görmekte ve kullanılmaktadır (Hoy ve Miskel, 2012:208).

- 1. Yasal Güç:** Yöneticinin bulunduğu resmi konumdan kaynaklı aldığı güç ile astlarının davranışlarını etkileyebilme kabiliyetidir (French ve Raven, 1968'den Akt. Hoy ve Miskel, 2012:209). Yasal güç, belirli rollere sahip bireylerin başka bireylerden bazı davranışları gerçekleştirmelerini isteyebileceğine dair örgüt üyeleri arasındaki bir anlaşma (McShane ve VonGlinow, 2016:175) olarak da nitelendirilmektedir. Yönetici bu şekilde görev ve sorumluluk yerine getirilmesini sağlamaktadır. Çalışanların bu hiyerarşik yapıya uygun davranmaları ve söylenenleri yerine getirmeleri zorunludur. Aksi halde yöneticinin yaptırım da bulunma hakkı da mevcuttur (Diş, 2015:18). Diğer bir deyişle çalışanlar, kabul etsinler veya etmesinler otoriteye saygı duymak durumundadırlar. Bu bağlamda otoriteye uydukları için ödüllendirilebilirler veya otoriteye uymadıkları için cezalandırılabilirler (McShan ve VonGlinow, 2016:176). Altinkurt ve Yılmaz'a (2012: 388) göre "yasal gücün abartılı kullanımı liderde otoriterleşmeye; çalışanlarda da iş doyumsuzluğuna, direnmelere ve çatışmalara neden olabilmektedir."
- 2. Ödül Gücü:** Yöneticinin istenen davranışı ortaya çıkarabilmek için ödül aracılığı ile astlarını etkileyebilme yeteneği olarak (Hoy ve Miskel, 2012:208) tanımlanmaktadır. Yönetici bu güç kaynağını kullanırken ödül olarak ücret artışı, ek ödeme, terfi, daha fazla sorumluluk, daha önem arz eden işler, statü ve rol değişimi övgü, takdir ve onurlandırma gibi maddi ve manevi araçlar kullanabilmektedir (Meydan ve Polat 2010: 131). Ödül gücünün, çalışanların örgüte katkısını artırılması için kullanıldığında etkili bir güç kaynağı olduğu söylenebilir (Yılmaz ve Altinkurt, 2013:3).
- 3. Zorlayıcı Güç:** Ödül gücünün karşıtı olarak ifade edilebilir. Korku ve baskıya dayanır. Diğer bir ifade ile yöneticinin istenmeyen davranışlardan dolayı astlarını ceza yolu ile etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Hoy ve Miskel, 2012:209). McShane ve VonGlinow'a (2016:177) göre zorlayıcı güç, sadece üst- ast ilişkilerinde değil çalışanların kendi aralarında da takım normlarına uymadıkları zaman birbirlerini dışlama şeklinde kendini gösteren unsurdur. Pek çok şirket takım çalışması gerektiren işlerde, çalışanların davranışlarının kontrol edilmesinde bu zorlayıcı güce güvenir. Zorlayıcı güç kapsamında uygulanan ceza istenilen davranışın ortaya konulmasını sağlayabilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken noktanın gönüllülükten uzak ve zorlamaya dayalı bir uygulamanın gerçekleştirilmesidir. Böyle bir durumun kontrolsüz olması örgütte istenilen kalitede bir ürünün ortaya konulmasını zorlaştıracaktır (Diş, 2015:16).

4. **Karizmatik Güç:** Bu güç türü, kaynağını kişisel özelliklerden almakta ve kişilik gücü olarak da tanımlanabilmektedir. Karizmatik güç astlar üzerinde baskı, zorlama olmadan sevgi ve güvene dayalı takdir edilme, beğenilme ve hatta özenme davranışlarına sebep olduğu için olumlu bir bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır. Bu açıdan en etkili güç olarak nitelendirilmektedir (Bayrak, 2001:28). Bireyler, konuşma biçimi, kullandıkları üslup, veya giyinme tarzı gibi sahip oldukları bazı kişisel özelliklerinden dolayı ikna edici olabilmektedirler. Dolayısıyla başkaları üzerinde bir hayranlık ve beğenme hissi oluşturmak suretiyle bir etkileme eğilimi ortaya çıkabilmektedir. Bu durum kişinin karizmatik gücü ile ilgilidir (Bağcı ve Mohan-Bursalı, 2011:11).
5. **Uzmanlık Gücü:** Uzmanlık, bireyin veya iş biriminin başkalarının değer verdiği bilgi ve becerilere sahip olarak başkalarını etkileyebilme kabiliyeti (McShane ve VonGlinow, 2016:177) olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin aldıkları eğitim veya iş yaşamlarından edindikleri deneyimler ve dolayısıyla da mesleki anlamda kendilerini yetiştirmiş olmaları, başkalarının güvenini kazanmalarında etkili olmaktadır. Bu durum uzmanlık ile ilişkili bir durumdur (Bağcı ve Mohan-Bursalı, 2011:11). Yöneticilerin uzmanlık gücüne ilişkin yeterlilikleri onların yüksek düzeyde bilişsel yeteneklere de sahip olduklarını göstermektedir (Özdemir, 2015:600). Ancak yöneticilerin sahip olduğu bir uzmanlık gücü, astların uyum sağlamalarını gerçekleştirme noktasında her zaman tek başına yeterli olmamaktadır. “Uzmanlık gücünün etkili bir biçimde kullanımı, astların yöneticilerinin bilgi düzeyinin farkında olması ve bu bilginin kendileri için yararlı olduğuna inanmalarına bağlıdır. Bu nedenle yöneticiler uzmanlık yönlerini inandırıcı, bilgilendirici ve kararlı bir biçimde sergilemeli, astların hassasiyetini gözeterek özgüvenlerini güçlendirmelidir. Yönetici önce uzmanlığını sergilemeli daha sonra da uygulamalarına yansıtmalıdır” (Hoy ve Miskel, 2012:212).

Araştırmanın Amacı

Literatür incelendiğinde örgütsel güç kaynaklarını farklı perspektiflerde ele alan çeşitli araştırmaların (Argon, Yıldırım ve Kurt, 2014; Bağcı, 2009; Bayrak, 2001; Elias, 2008; Ongun, 2015; Rahim, 2004; Zafer, 2008) mevcut olduğu görülmektedir. Yapılan bu araştırma ise öğretmenlerin algıladıkları, yöneticilerin örgütsel güç kaynaklarının düzeyini incelemeyi konu almakta ve bu bağlamda literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Öğretmen algılarına göre yöneticilerin örgütsel güç kaynaklarının düzeyini incelemek amacıyla yapılan bu araştırmanın cevap aradığı sorular aşağıda verilmiştir:

1. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, yöneticilerinin kullandıkları güç kaynaklarına ilişkin algı düzeyleri nasıldır?
2. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin okulda algıladıkları güç kaynaklarına ilişkin puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin okulda algıladıkları güç kaynaklarına ilişkin puanları kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin okulda algıladıkları güç kaynaklarına ilişkin puanları görev yapılan kademeye göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli ile çalışmanın yapıldığı evren ve örneklem, verilerin toplanması, çözümlenmesi ve analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Tarama modeli esas alınarak gerçekleştirilen bu araştırma, öğretmen algılarına göre yöneticilerin sahip oldukları güç kaynaklarının düzeyini incelemeyi amaçlamaktadır. Tarama modelleri, araştırma konusunu kendi içinde olduğu gibi tanımlamayı; olayların nedenlerine ilişkin bilgi vermektense ziyade var olan durumun betimlenmesini sağlayan modellerdir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014:177-178).

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Şırnak ili merkezinde bulunan ilkokul ve ortaokulda görev yapmakta olan 775 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklem, evrene bağlı olarak basit tesadüfi örneklem alma yöntemiyle Şırnak merkez ilçe ve bağlı köylerinde bulunan ilkokul ve ortaokullardan 381 öğretmen olarak seçilmiştir. Ölçekler, seçilen örnekleme araştırmacı tarafından ulaştırılmıştır. Ölçeklere ilişkin gerekli açıklamalar hem okul idarecilerine hem de öğretmenlere anlatılarak araştırmaya katılımın önemi vurgulanmıştır. Dağıtılan 450 ölçekten 422 ölçek geri toplanabilmiştir. Toplanan ölçeklerdeki cevaplar gözden geçirilmiştir. Eksik doldurulan veya boş iade edilen 41 ölçek geçersiz

sayıldıktan sonra kalan 381 ölçekte bulunan cevaplar istatistiksel analiz programına girilerek veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, araştırmaya katılan öğretmenlerin yaklaşık %52,1'inin kadın, %47,9'u ise erkek olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin %50,3'ü ilkokullarda, %49,7'si ise ortaokullarda görev yapmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin % 90,1'i 1-5 yıllık kıdeme sahipken, % 6,0'sı 6-10 yıllık, % 2,6'sı 11-15 yıllık ve % 1,3'ünün ise 16 yıl ve üzeri bir kıdeme sahip oldukları görülmektedir. Kıdem değişkeninde homojenliğin olmaması, gerçekleştirilen analizlerde bu değişkenin iki kategoride yeniden düzenlenip t-testi ile analiz edilmesini gerektirmiştir. Bu durum ise yapılan araştırmanın sınırlılıklarından birisidir.

Veri Toplama Araçları

Öğretmen algılarına göre yöneticilerin güç kaynakları düzeyini incelemek amacıyla yapılan araştırmada kullanılan form iki bölümden oluşmaktadır. Ölçeğin ilk bölümünde araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgiler bölümü yer almaktadır. İkinci bölümde ise öğretmen algılarına göre yöneticilerin güç kaynakları düzeyini ölçebilmek amacıyla, Yılmaz ve Altınkurt tarafından 2013 yılında geliştirilmiş olan “Örgütsel Güç Kaynakları Ölçeği” kullanılmıştır.

Örgütsel güç kaynakları ölçeği (ÖGKÖ): Yılmaz ve Altınkurt tarafından 2013 yılında geliştirilmiş olan ölçek beşli likert tipindedir. Ölçekte 37 madde bulunmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerlerinin 0.47 ile 0.84 arasında; madde-toplam korelasyonlarının 0.43 ile 0.85 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçeğin yapı geçerliliğinin belirlenebilmesi için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin beş faktörden oluştuğu tespit edilmiştir. Bunlar; yasal güç, ödül gücü, zorlayıcı güç, uzmanlık gücü ve karizmatik güç'tür. Ayrıca ölçeğin beş faktörlü yapısı doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile elde edilen bulgular sonucunda χ^2/sd oranı 1.40 bulunmuştur. DFA ile hesaplanan diğer uyum iyiliği indeksleri; GFI= 0.97, AGFI= 0.96, RMSEA=0.03, RMR= 0.09, SRMR= 0.08, CFI = 0.99, NFI= 0.98 ve NNFI= 0.99. olarak; PGFI değeri ise 0.85 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin, güvenilirlik değerleri, Cronbach's Alpha güvenilirlik analizi yapılarak belirlenmiştir. Bu analiz sonucunda, faktörlerin güvenilirlik katsayılarının 0,83 ile 0,94 arasında değiştiği tespit edilmiştir (Yılmaz ve Altınkurt, 2013). Gerçekleştirilen bu araştırmada ise ölçeğin uygulanmasından sonra elde edilen verilerin güvenilirlik değerleri, Cronbach's Alpha katsayısı ile hesaplandığında ölçeklerin alt boyutlarına ait güvenilirlik değerleri tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Örgütsel Güç Kaynakları Ölçeğinin Güvenilirlik Değerleri

	Yasal Güç	Ödül Gücü	Zorlayıcı Güç	Uzmanlık Gücü	Karizma Gücü
α	.76	.84	.88	.95	.96

Tablo 1’de görüldüğü üzere ÖGKÖ’ye ilişkin yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, ölçeğin alt boyutlarına ait güvenilirlik değerleri incelendiğinde, karizmatik güç alt boyutunda $\alpha=.96$, uzmanlık gücü alt boyutunda $\alpha=.95$, zorlayıcı güç alt boyutunda $\alpha=.88$ ve ödül gücü alt boyutunda ise $\alpha=.84$ olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar her bir alt boyuta ait güvenilirliğin çok yüksek düzeyde olduğunu ($0,80 < \alpha < 1$) ifade etmektedir. Ölçeğin yasal güç boyutunda $\alpha=.76$ bulunması ölçeğin bu boyutundaki güvenilirlik değerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir (Cohen, 1968).

Verilerin Analizi

Araştırmada yer alan veriler, öğretmenlere uygulanmış olan ölçeklerden elde edilmiştir. Bu verilerin analizi, istatistiksel veri analiz programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler veri analiz programına işlenirken ölçekte yer alan her bir madde 1-5 arasında kodlanarak işlem gerçekleştirilmiştir. Kodlamalarda olumlu yanıtta başlanarak olumsuz yanıtta doğru 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde derecelendirme yapılmıştır. Ölçeklerde ters madde bulunmadığı için ters kodlama yapılmamıştır. Araştırma verilerine normallik testi uygulanmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiğinden, verilere parametrik testler uygulanmıştır. Veriler çözümlenirken öncelikle bağımsız değişkenlere ilişkin sayı (N), aritmetik ortalama (\bar{X}), standart sapma (Ss) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır. Bağımsız ortalamalar arasındaki farkı test etmek için t- testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, katılımcılara ait kişisel bulgular ve bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Ayrıca araştırmanın amacı ve alt amaçları doğrultusunda oluşturulan problemlere ilişkin bulgular analiz edilerek tablolar halinde sunulmaktadır. Sonuçlar bu bulgulara göre yorumlanmaktadır.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Algıladıkları, Okul Yöneticilerinin Güç Kaynakları Düzeyi

İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin algıladıkları, okul yöneticilerinin güç kaynakları düzeyi nasıldır? Bu alt probleme ilişkin bulgular tablo 2’de verilmiş olup, verilerin analizi ve yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Öğretmen Algılarına Göre Yöneticilerin Sahip Oldukları Örgütsel Güç Kaynakları Düzeyi

Tablo 2: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına Göre Örgütsel Güç Kaynakları Ölçeği Alt Boyutlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	\bar{X}	Ss
Yasal Güç		77,8	17,0
Ödül Gücü		69,0	20,0
Zorlayıcı Güç	381	33,4	21,2
Uzmanlık Gücü		76,1	21,2
Karizmatik Güç		70,8	24,5

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğretmen algılarına göre yöneticilerin, sahip oldukları güç kaynaklarından daha çok “yasal güçlerini” ($\bar{X}=77,8$) kullandıkları saptanmıştır. “Yasal gücü” sırasıyla “uzmanlık gücü” ($\bar{X}=76,1$), “karizmatik gücü” ($\bar{X}=70,8$), “ödül gücü” ($\bar{X}=69,0$) izlemektedir. Bulgular sonucunda öğretmenlerin algılarına göre, yöneticilerinin “zorlayıcı gücü” ($\bar{X}=33,4$) daha az kullandıkları ifade edilebilir. Öğretmen algılarına göre yöneticilerin, “zorlayıcı gücü” kullanma düzeylerinin düşük olması ise beklenen bir sonuçtur. Zorlayıcı gücün örgütte performans ve verimin düşmesine yol açabilme olasılığı, bu gücün örgütlerde yöneticiler tarafından daha az kullanılması beklentisini oluşturabilir.

Öğretmen algılarına göre, yöneticilerinin sahip oldukları güç kaynaklarından en çok yasal gücü tercih ettikleri tablo 2’de görülmektedir. Yasal güce ilişkin ölçek maddeleri ve bu maddelerin tercih edilme durumları aşağıdaki tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Yasal Güç Alt Boyutunda Yer Alan Maddeleri Derecelendirmelerine İlişkin Bulgular

	Hiçbir zaman		Nadiren		Bazen		Çoğunlukla		Her zaman		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
M.1.	00	,00	17	4,5	35	9,2	160	42,0	169	44,4	381	100
M.2.	18	4,7	30	7,9	104	27,3	148	38,8	81	21,3	381	100
M.3.	2	,50	15	3,9	44	11,5	145	38,1	175	45,9	381	100
M.4.	2	,50	17	4,5	36	9,4	137	36,0	189	49,6	381	100

Tablo 3’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmenlerin ölçekte yasal güç alt boyutunu ölçen maddelerden en çok 4. maddeyi (Yapılan işlerde resmi prosedüre uyulması konusunda hassastır.), “her zaman” ($f=189$, %49,6) ve en az 1. maddeyi (Kurallara uyulması konusunda çok titizdir.) “hiçbir zaman” ($f=0$, %,00) şeklinde derecelendirmeyi tercih ettikleri bulgulanmıştır. Maddelelere verilen cevaplar, tablo 2’deki verileri doğrular niteliktedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına Göre Güç Kaynakları Puanlarının Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algıladıkları güç kaynakları, cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir? Örgütsel güç kaynakları ölçeği puanlarının, “cinsiyet” değişkenine ilişkin bulgular tablo 4’de verilmiş, verilerin yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Tablo 4: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına göre Güç Kaynakları t-Testi Puanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Boyut	Cinsiyet	N	Ss	t	Sd	p	
Yasal Güç	Kadın	199	77,5	16,9	-,312	379	,755
	Erkek	182	78,1	17,1			
Ödül Gücü	Kadın	199	66,5	20,9	-2,605	379	,010*
	Erkek	182	71,8	18,5			
Zorlayıcı Güç	Kadın	199	30,0	20,8	-3,249	379	,001*
	Erkek	182	37,0	21,1			
Uzmanlık Gücü	Kadın	199	75,8	20,9	-,211	379	,833
	Erkek	182	76,3	21,6			
Karizmatik Güç	Kadın	199	69,2	25,2	-1,319	379	,188
	Erkek	182	72,5	23,6			

Tablo 4’de görüldüğü gibi zorlayıcı güç ve ödül gücü alt boyutlarında $p<,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Elde edilen verilere göre, ödül gücü alt boyutunda, erkek öğretmenlerin algı düzeyleri ($\bar{X}=71,8$),kadın öğretmenlerin algı düzeyine ($\bar{X}=66,5$) göre daha yüksektir. Benzer şekilde zorlayıcı güç alt boyutunda, erkek öğretmenlerin algı düzeyleri ($\bar{X}=37,0$),kadın öğretmenlerin algı düzeyine ($\bar{X}=30,0$) göre daha yüksektir. Bu verilere göre erkek öğretmenlerin, yöneticilerinin ödül gücü ve zorlayıcı gücü daha çok kullandıklarını belirttikleri söylenebilir. Bu durum okullarda, öğretmenlerden bir görevin

yerine getirilmesi istendiğinde erkek öğretmenlerin, kadın öğretmenlere oranla, verilen göreve daha çok direnç göstermeleriyle açıklanabilir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına Göre Güç Kaynakları Ölçeği Puanlarının Kıdem Değişkenine İlişkin Bulgular

İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algıladıkları güç kaynakları, kıdem değişkenine göre farklılık göstermekte midir? Örgütsel güç kaynakları ölçeği puanlarının, “kıdem” değişkenine ilişkin bulgular tablo 5’de verilmiş, verilerin yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Tablo 5: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına göre Güç Kaynakları Ölçeği t- Testi Puanlarının Kıdeme Göre Dağılımı

Boyut	Kıdem	N	\bar{X}	Ss	t	Sd	p
Yasal Güç	1-5 yıl	343	78,4	16,9	-2,082	379	,038*
	6 yıl ve üzeri	38	72,4	17,2			
Ödül Gücü	1-5 yıl	343	68,4	19,9	1,705	379	,089
	6 yıl ve üzeri	38	74,2	20,8			
Zorlayıcı Güç	1-5 yıl	343	33,5	21,3	-,385	379	,700
	6 yıl ve üzeri	38	32,1	21,1			
Uzmanlık Gücü	1-5 yıl	343	76,7	21,0	-1,700	379	,090
	6 yıl ve üzeri	38	70,5	22,4			
Karizmatik Güç	1-5 yıl	343	70,9	24,7	-,369	379	,712
	6 yıl ve üzeri	38	69,4	22,7			

Tablo 5’de görüldüğü gibi yasal güç alt boyutunda $p < ,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu durum, araştırmaya katılan 1-5 yıllık kıdeme sahip öğretmenlerin ($\bar{X} = 78,4$), 6 yıl ve üzerinde kıdeme sahip öğretmenlere ($\bar{X} = 72,4$) göre yöneticilerinin yasal güç kullandıklarını daha çok hissettikleri anlamına gelebilir. Bu durum yöneticilerin, göreve yeni başlayan öğretmenler üzerinde otorite sağlamak amacıyla yasal güç kullanmayı tercih ettikleri şeklinde yorumlanabilir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına Göre Güç Kaynakları Ölçeği Puanlarının Görev Yapılan Öğretim Kademesi Değişkenine İlişkin Bulgular

İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algıladıkları güç kaynakları, öğretim kademesi değişkenine göre farklılık göstermekte midir? Örgütsel güç kaynakları ölçeği puanlarının, “öğretim kademesi” değişkenine ilişkin bulgular tablo 6’da verilmiş, verilerin yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Tablo 6: İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına göre Güç Kaynakları Ölçeği t- Testi Puanlarının Görev Yapılan Öğretim Kademesi Değişkenine Göre Dağılımı

Boyut	Kademe	N	\bar{X}	Ss	t	Sd	p
Yasal Güç	İlkokul	192	77,5	16,5	-,307	379	,759
	Ortaokul	189	78,1	17,6			
Ödül Gücü	İlkokul	192	68,8	20,3	-,237	379	,813
	Ortaokul	189	69,2	19,7			
Zorlayıcı Güç	İlkokul	192	30,6	21,2	-2,556	379	,011*
	Ortaokul	189	36,1	21,1			
Uzmanlık Gücü	İlkokul	192	77,5	19,8	1,276	379	,203
	Ortaokul	189	74,8	22,5			
Karizmatik Güç	İlkokul	192	71,9	23,1	,942	379	,347
	Ortaokul	189	69,6	25,8			

Tablo 6’da görüldüğü gibi zorlayıcı güç alt boyutunda, $p < ,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Elde edilen verilere göre, ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algı düzeyleri ($\bar{X} = 36,1$), ilkokullarda görev yapan öğretmenlere ($\bar{X} = 30,6$) göre daha yüksektir. Yani ortaokul öğretmenlerinin, ilkokullarda görev yapan meslektaşlarına göre, yöneticilerinin daha çok zorlayıcı güç kullandıklarını belirttikleri söylenebilir. Bu durum, ilkokullarda görev yapan öğretmen ve yöneticilerin, branş olarak benzerlik gösterdikleri için aralarında daha yakın ilişkiler olabileceği şeklinde açıklanabilir. Dolayısıyla ilkokullarda görev yapan yöneticilerin, öğretmenlerle etkileşimlerinde zorlayıcı gücü daha az tercih ettikleri söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin kullandıkları güç kaynaklarının düzeyini incelemeyi amaçlayan araştırmada, araştırmaya katılan öğretmenlerin, yöneticilerinin kullandıkları güç kaynaklarına ilişkin algı düzeyleri ve bu algı düzeylerinin kişisel değişkenlere göre anlamlı farklılıkları ele alınmıştır.

Araştırma sonucunda, ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına göre, yöneticilerin yasal gücü daha çok; zorlayıcı gücü ise en az düzeyde kullandıkları belirlenmiştir. Bu durum, yöneticilerin yasal işleyişe göre hareket etmek istemeleri ve yönetim sürecini risk almadan, makamdan aldıkları güce dayanarak yürütmek istemeleri ile ilişkilendirilebilir. Titrek ve Zafer (2009) tarafından yapılmış olan araştırma sonucunda ise okul yöneticileri en çok yasal ve zorlayıcı gücü; en az düzeyde ise ödül gücünü kullandıkları görülmektedir. Argon, Yıldırım ve Kurt (2014) tarafından yapılan araştırma sonucunda ise yöneticilerin ödül ve kişilik gücünü bazen, yasal gücü nadiren kullandıkları; zorlayıcı gücü ise kullanmadıkları belirlenmiştir.

Öğretmen algılarına göre, yöneticilerin kullandıkları güç kaynakları cinsiyet boyutunda incelendiğinde, “ödül gücü” ve “zorlayıcı güç” alt boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Bu her iki güç kaynağında erkek öğretmenlerin algı düzeylerinin, kadın öğretmenlerin algı düzeylerine göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Yani erkek öğretmenlerin, kadın öğretmenlere oranla yöneticilerinin, ödül gücünü ve zorlayıcı gücü daha fazla kullandıklarını savundukları söylenebilir. Elde edilen bu bulgular sonucunda, okul örgütlerinde erkek öğretmenlerin, yöneticilerinin kendilerinden istenen bir görevi yerine getirmede kadın öğretmenlere göre daha dirençli olmaları, yöneticilerin erkek öğretmenler için ödül gücü ve zorlayıcı güçlerini daha fazla kullandıkları şeklinde yorumlanabilir. Yorulmaz (2014) ise gerçekleştirdiği araştırmada, öğretmenlerin cinsiyet değişkeni incelendiğinde, yasal güç ve zorlayıcı güç boyutlarında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Bu farklılıklarda ise kadınların algı düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Böylece, kadın öğretmenlerin yasal güç ve zorlayıcı güçten daha fazla etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen algılarına göre, yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları “kıdem” boyutunda incelendiğinde, “yasal güç” alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda 1-5 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerin, yöneticilerinin kendileri üzerinde uygulanan yasal gücü, 6 yıl ve üzeri kıdeme sahip olan öğretmenlere göre daha fazla hissetmektedirler. Ortaya çıkan bu sonuç,

yöneticilerin, otoritenin meşru tarafı olarak kabul edilen yasal gücünü, özellikle göreve yeni başlayan veya nispeten daha az tecrübeli olan öğretmenler üzerinde daha çok kullandığı savunulabilir. Bu sonuca göre yöneticilerin okulun sahip olduğu yapı ve kültürü öğretmenlere kabul ettirmek ve böylece okula uyumu gerçekleştirmek amacıyla oldukları şeklinde yorumlanabilir. Titrek ve Zafer'in (2009) yaptığı araştırmaya göre 21 yıl ve üstü kıdeme sahip olan çalışanların, yöneticilerin bütün örgütsel güç boyutlarında diğer çalışanlara göre daha olumlu görüş bildirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmen algılarına göre, yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları öğretmenlerin görev yaptıkları öğretim kademesi boyutunda incelendiğinde, zorlayıcı güç alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuca göre, ortaokullarda görev yapan öğretmenler, ilkokullarda görev yapan meslektaşlarına göre, yöneticilerinin zorlayıcı gücünü daha fazla hissettiklerini belirtmişlerdir. Diğer bir deyişle ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, ilkokullarda görev yapan öğretmenlere oranla yöneticilerinin daha fazla zorlayıcı güç kullandıkları yönünde bir algıya sahip olduklarını göstermektedir. Bu sonuca göre, yöneticiler ile öğretmenler arasındaki etkileşimin, okulların öğretim kademelerinde farklı düzeylerde gerçekleştiği söylenebilir. Bu farklılığa neden olan unsurun, ilkokulların buldukları kademe itibarı ile daha ılımlı bir yapıya sahip olması, ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin aynı branşta olmaları ve dolayısıyla yöneticileri ile iletişimlerinin daha yumuşak olduğu söylenebilir. Yorulmaz'ın (2014) yaptığı araştırmada, yöneticilerin zorlayıcı güç ve yasal gücü fazla kullanmaları durumunda öğretmenlerin bu durumdan olumsuz yönde etkilenecek performanslarının düştüğü ve doğal olarak çatışmaların ortaya çıkabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada ele alınan örgütsel güç kaynaklarının, sosyal örgüt olan okullar için oldukça önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığınca, okul yöneticilerinin, alanda gerçekleştirilen araştırmalardan düzenli olarak haberdar olmalarını sağlayabilecek bir uygulamanın faaliyete geçmesi, yöneticilerin sahip oldukları güç kaynakları ve çatışma yönetim stilleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Altinkurt, Y. & Yılmaz, K. (2012). “Okul Yöneticilerini Kullandığı Güç Kaynakları ile Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki” [Elektronik Sürüm]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(3), 1833-1852. [Erişim Tarihi: 18.06.2016].
- Altinkurt, Y. & Yılmaz, K. (2013). “Okullarda Örgütsel Güç Ölçeği’nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması” [Elektronik Sürüm]. *E-İnternational Journal of Educational Research*, 4(4), 1-17. [Erişim Tarihi: 06.05.2016].
- Altinkurt, Y., Yılmaz, K., Erol, E. & Salalı, E. T. (2014). “Okul Müdürlerinin Kullandığı Güç Kaynakları ile Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Algıları Arasındaki İlişki” [Elektronik Sürüm]. *Journal of teacher educationandeducators*, 3(1), 25-52. [Erişim Tarihi: 06.01.2017].
- Argon, T., Yıldırım, F. A. & Kurt, A. (2014). “Yöneticilerin Sahip Olduğu Güç Stilleri ve İş Çevrelerine Uyuma İlişkin Öğretmen Görüşleri” [Elektronik Sürüm]. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 26-48. [Erişim Tarihi: 10.03.2017].
- Aydın, Ş. & Coşkun, R. (2007). “Örgütsel Güç’e İlişkin Eleştirel Bir Çözümleme” [Elektronik Sürüm]. *Akademik İncelemeler*, 2(2), 97-128. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikinceleme/article/view/5000066480>[Erişim Tarihi: 03.06.2017].
- Bağcı, Z. & Mohan-Bursalı, Y. (2011). “Çalışanların Örgütsel Politika Algıları ile Politik Davranışları Arasındaki Karşılıklı İlişkiler” [Elektronik Sürüm]. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 23-41. [Erişim Tarihi: 11.12.2016].
- Bağcı, Z. (2009). *Örgütlerde Çalışanların Algıladıkları Güç Kaynaklarının Örgüte Bağlılıkları Üzerine Etkisi: Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 04.02.2017].
- Bayrak, S. (2001). “Yönetimde Bir İhmal Konusu Olarak Güç ve Güç Yönetimi- II” [Elektronik Sürüm]. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6(1), 23-42. [Erişim Tarihi: 04.02.2017].
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Can, N. & Çelikten, M. (2000). “Alt Düzey Personelin Güç Kaynakları (Erciyes Üniversitesi Örneği)” [Elektronik Sürüm]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22, 269-290. [Erişim Tarihi: 07.11.2016].
- Cömert, M. (2014). *Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri ile Okul Müdürlerinin Kullandıkları Örgütsel Güç Kaynakları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 10.11.2016].
- Çavuş, M. F. & Harbalıoğlu, M. (2016). “Yöneticinin Güç Kaynakları Algısı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı: Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma” [Elektronik Sürüm]. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 117-130. [Erişim Tarihi: 06.01.2017].

Öğretmen Algılarına Göre Yöneticilerin Sahip Oldukları Örgütsel Güç Kaynakları Düzeyi

- Demir, A. (2014). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Öncülü Olarak Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynakları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. <https://yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 04.02.2017].
- Diş, O. (2015). *Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Güç Kaynakları ile Örgüt İklimi Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. <https://yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 04.02.2017].
- Elias, S. (2008). “Fifty Years of Influence in the Workplace: The Evolution of the French and Raven Power Taxonomy” [Elektronik Sürüm]. <https://www.researchgate.net/publication/235294097> [Erişim Tarihi: 04.02.2017].
- Erkuş, A. (2011). “Çok Boyutlu Lider- İzleyici Etkileşiminde Kişilik Özelliklerinin ve Güç Kaynaklarının Rolü” [Elektronik Sürüm]. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 127-152. [Erişim Tarihi: 12.03.2017].
- French, J. R. & Raven, B. (1959). The Bases of Social Power [Elektronik Sürüm]. *Studies in Social Power*, 151-157,6. <https://www.researchgate.net/publication/215915730> Adresinden Edinilmiştir [Erişim Tarihi: 25.06.2016].
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2012). *Eğitim Yönetimi Teori, Araştırma ve Uygulama*. (Çev: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karaman, A. (1999). *Profesyonel Yöneticilerde Güç Yönetimi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- McShane, S.L. & VonGlinow, M. A. (2016). *Örgütsel Davranış*. (Çev: Ayşe Günsel & Serdar Bozkurt). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Meydan, C. H. & Polat, M. (2010). “Liderin Güç Kaynakları Üzerine Kültürel Bağlamda Bir Araştırma” [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, <https://researchgate.net/publication/294260541> [Erişim Tarihi: 09.05.2017].
- Ongun, G. (2015). *Liderlik Tarzlarının Uyguladıkları Güç Kaynakları ve Organizasyonel Politikaların Çalışanların Tükenmişlik Algısı Üzerine Etkisi Marmara Bölgesi Çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gebze: Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 04.02.2017].
- Özdemir, A. (2015). “Öğretmenlerin Okullarına Duygusal Bağlılıklarının Müdürlerin Sosyal Becerileri, Kullandıkları Güç Kaynakları ve Etik Liderlik Açısından İncelenmesi.” *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 595-618. <http://gefad.gazi.edu.tr/article/view/5000118423> [Erişim Tarihi: 30.01.2017].
- Rahim, M. A. (2004). “Leader Power, Follower’s Conflict Management Strategies and Propensity to Leave A Job: A Cross-Culture Study.” *SSRN Electronic Journal*. <https://researchgate.net/publication/228181645> [Erişim Tarihi: 04.02.2017].
- Titrek, O. & Zafer, D. (2009). “İlköğretim Okulları Yöneticilerinin Kullandıkları Örgütsel Güç Kaynaklarına İlişkin Öğretmen Görüşleri.” *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15(60), 657-674. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 04.02.2017].
- Yorulmaz, A. (2014). *Ortaöğretim kurumlarındaki okul yöneticilerinin örgütsel güç kaynakları kullanma düzeyleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. <https://yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 04.02.2017].

SİLVAN ŞEHRİNİN KURULUŞU, GELİŞMESİ ve FONKSİYONLARI*

Adnan ALKAN**

Kenan ARINÇ***

Özet

Diyarbakır Havzası'nın kuzeyini kuşatan kenar kıvrımlarının eteğinde ve onun önünde uzanan bir düzlük üzerine kurulmuş olan Silvan şehri, aynı adı taşıyan ilçenin merkezi olup 836 m yükseltisinde yer alır. Silvan şehri esasen Güneydoğu Torosların güney eteklerinden güneye, yani plato yüzeylerine doğru uzanmaktadır. Şehir, topografyaya uygun olarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda gelişim göstermektedir. Günümüzde ise şehir, Diyarbakır yönüne doğru hızlı bir gelişim içerisinde olup oval bir yerleşme formu almaya başlamıştır. Silvan şehri, sahip olduğu elverişli konumu, uygun iklimatik ve edafik şartları ve zengin su kaynakları sayesinde eskiden beri yerleşmeye sahne olmuş ve insanları kendine çekmeyi başarmıştır. Silvan'ın yerleşme tarihinin MÖ 4000'li yıllara kadar dayandığı tahmin edilmekte ve sahip olduğu maddi kültür belgelerinden de anlaşılacağı üzere, birçok kültüre ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Silvan, geçmişte çok önemli siyasi ve ekonomik fonksiyonlar üstlenmiş, köklü bir yerleşim birimidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Silvan, Diyarbakır iline bağlı bir ilçenin merkezi olmuştur. Cumhuriyet'in ilk devresinde, 1927 yılında yapılan nüfus sayımında şehir 2605 nüfusa sahipti. Günümüzde ise Silvan, 44324 nüfusu ile küçük bir şehir görünümündedir. Bu çalışmada arşiv ve arazi incelemeleri yapılarak Silvan şehrinin kuruluş ve gelişme evreleri tarihi coğrafya perspektifiyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın başlıca amacı ise, Silvan şehrinin kuruluşu, gelişmesi ve yerleşmenin sürekliliğini sağlayan coğrafi faktörlerle inceleyerek, şehrin günümüzdeki yapısı ve fonksiyonlarını analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Silvan Şehri, Kuruluş ve Gelişimi, Şehirsal Fonksiyonlar

* Bu çalışma Silvan İlçesi'nin Beşerî ve İktisadi Coğrafyası adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Siirt Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Böl. ad_alkan@hotmail.com

*** Prof. Dr. Atatürk Üniv. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Böl. kenanarinc@hotmail.com

THE ESTABLISHMENT, DEVELOPMENT AND FUNCTIONS OF SILVAN CITY

Abstract

Silvan has an elevation of 836 meters, built on a plain extending in front of the edge folds surrounding the north of the Diyarbakır Basin. The city of Silvan extends mainly from the southern skirts of the South-eastern Taurus to the south that is to the plateau surfaces. The city shows a development in northwest-southeast direction in accordance with the topography. At present, the city is rapidly developing in the direction of Diyarbakır and resembles an oval settlement. Due to its convenient location, climatic and edificial conditions and rich water resources, the city of Silvan has been settled for a long time and has succeeded in attracting people. It is estimated that the date of settlement in Silvan dates back to 4000 BC and it is known that it has hosted many cultures as understood from the material cultural documents it has. Silvan is a well-established residential unit that has undertaken very important political and economic functions in the past. With the foundation of the Republic of Turkey, Silvan became the centre of a province of Diyarbakır. In the first census of the Republic, in the census made in 1927, the city had a population of 2605 people. Today, Silvan is a small city with a population of 42694 people. In this study, archives and land investigations were carried out and the foundation and developmental stages of Silvan city were evaluated with historical geography perspective. The main purpose of the study is to analyse the structure and functions of the city today by examining the geographical factors that make up the Silvan city's foundation, development and continuity of the settlement.

Key Words: *Silvan City, Establishment and Development, Functions of the City*

Giriş

İnsan başarısının en önemli eserleri olarak tarif edilen şehirler, aynı zamanda insanın doğal çevre üzerinde yaptığı çevresel değişikliklerin en çok hissedildiği mekânlardır. Şehirler, mekân üzerinde en zor tutunan ve gelişme fırsatını nadiren elde edebilen yerleşmelerdir. Bundan dolayı, birçok şehir yerleşmesi, yerleşim tarihi boyunca ya en elverişli konumu buluncaya kadar yer değiştirmiş, ya da varlığını devam ettirememiştir” (Arınç, 2001:1).

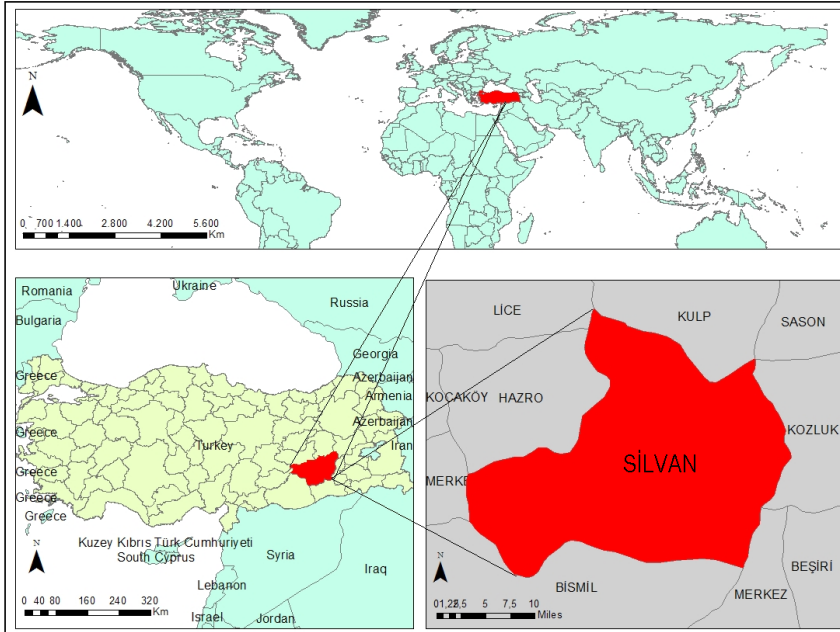
Şehirlerin kuruluş ve gelişiminde etkili olan çok sayıda faktör vardır. Bunların başında şehrin konumu (lokasyon) gelir. Konum şehrin kuruluş yeri (sit) ve çevresi (situation) ile olan ilişkilerini belirler. Bu ilişki ağı sağlıklı yürüdüğü takdirde şehir büyür ve gelişir. Aksi olduğu durumda ise küçülür ve giderek önemini kaybeder. Bazen de şehirler tamamen yok olur (Yılmaz, 2011:1). Bu bağlamda Silvan şehrinin kuruluşunda ve gelişmesinde en önemli faktörün ‘*bulunduğu yer*’den yani konumundan kaynaklandığı söylenebilir.

Öte yandan şehirlerin kuruluş ve gelişiminin bilinmesi, şehrsel planlama açısından son derece önemlidir. Çünkü şehirlerin bugünkü durumunu nasıl kazandığı araştırılmadığı takdirde yapılan planlamaların da tam olarak sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi mümkün değildir. Şehirle ilgili doğru planlamalar yapabilmek ancak şehirlerin buldukları ortam içindeki fiziki ve beşeri şartlara bağlı olarak kuruluşundan günümüze kadar nasıl bir gelişme gösterdiğinin analiziyle mümkündür (Uğur, 2003:42).

Araştırmanın konusunu oluşturan Silvan şehri, Diyarbakır Havzası’nın kuzeyini kuşatan kenar kıvrımlarının eteğinde ve onun önünde uzanan bir düzlük üzerine kurulmuştur (Şekil 1). Şehir, aynı adı taşıyan ilçenin merkezi olup 836 m yükseltisinde yer alır. Silvan şehri esasen Güneydoğu Torosların güney eteklerinden güneydeki plato yüzeylerine doğru uzanmaktadır. Şehir, topografyaya uygun olarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda gelişim göstermektedir (Şekil 2). Zira şehrin hemen kuzeyinde yükselen batı-doğu doğrultulu Erbat Dağı, Silvan’ın kuzeye doğru açılmasını engellerken, güneyde yer alan plato yüzeyleri ise gelişime uygun bir topografyaya sahip olup, Silvan şehrinin bu yöne doğru yayılmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Silvan şehri, başta dikdörtgen veya kare formunda Erbat Dağı eteğinde yer alırken son zamanlarda düzlüklere doğru açılması ve kuzeyinin çıplak ve kayalık arazi tarafından kesilmesi ile yarım daire formunu kazanmıştır. Bu form da hızla değişmektedir. Zira Silvan şehri, Diyarbakır yönüne doğru hızlı bir gelişim içerisinde olup oval bir yerleşme formuna evrilmektedir.

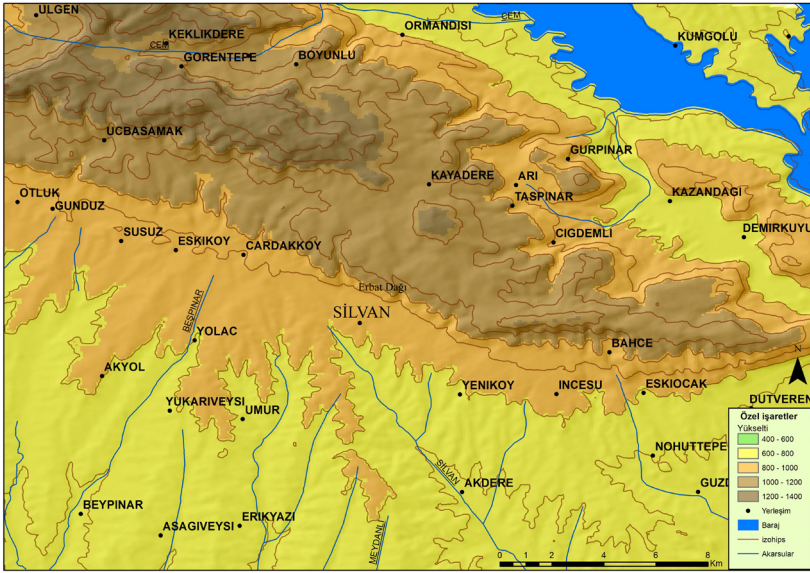
Silvan Şehrinin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları

Silvan, geçmişi çok eskilere uzanan çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış kadim bir şehirdir. Yöreye ilk yerleşenlerin Hurriler olduğu tahmin edilmektedir. Daha sonra sırasıyla yörede Hititler, Asurlar, İskitler, Medler, Persler, Büyük İskender, Selevkoslar ve Armenia Kralı Büyük Tigran, ilkçağda hâkimiyet kuran toplumların bazılarıdır. Büyük Tigran beyliğinin başkenti olan Silvan, bu devletin yıkılmasıyla birlikte Romalıların eline geçmiştir. Romalılardan sonra şehir yaklaşık 500 yıl Bizanslılar ile Sasaniler arasında büyük bir hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. İslamiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte Silvan, 641 yılında Müslümanların eline geçmiştir. Yörenin kalıcı olarak Müslüman ve Türk yurdu olması ise XI. yüzyılda gerçekleşmiştir. Silvan ortaçağda Kuzey Mezopotamya veya El Cezire olarak adlandırılan coğrafyanın en ihtişamlı yerleşmelerinden biriydi. Ancak şehir bütün görkemi ve gelişmişliğini 1258 yılındaki Moğol istilasıyla kaybetmiştir. Silvan XVI. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile istikrara kavuşmuş ve nispeten huzur bulmuştur. Ancak özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yaşanan aşiretler arası kavgalar, savaşlar, salgın hastalıklar ve doğal afetler Silvan şehrini olumsuz etkilemiş ve nüfus kaybına neden olmuştur. XX. yüzyılın başlarında yörede yaşayan Ermenilerin çıkardığı olaylar ve 1. Dünya Savaşı şehri iyice etkilemiş ve Silvan küçük bir kasaba görünümüne bürünmüştü.

Şekil 1: Silvan şehrinin lokasyon haritası.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Silvan, Diyarbakır iline bağlı olarak oluşturulan ilçenin merkezi olmuştur. Şehir, 1927 yılında yapılan nüfus sayımında 2605 nüfusa sahipti. Bu dönemde şehir küçük bir kasaba görünümündeydi. Silvan'ın bu görünümü 1950 yılına kadar devam etmiştir. Ancak 1950'li yıllardan itibaren hem ülkede hem de yörede gelişen ekonomik ve sosyal şartlar neticesinde Silvan şehri etrafındaki kırsal kesimlerden önemli oranda göç alarak nüfusunu artırmıştır. Bu dönemde kasaba fonksiyonuna sahip olan Silvan, 1950'li yıllardan sonra fonksiyonlarının ve nüfusunun artışıyla birlikte şehir fonksiyonu kazanmıştır. Nitekim şehirleşmenin önemli nüfus eşiklerinden olan 10 bin nüfus eşiğini 1965'te, 20 bin eşiğini ise 1975 yılında yakalamıştır. Bu devirden sonra Silvan, artan yatırımların da etkisi ile önemli bir nüfus barındırmıştır. Günümüzde ise Silvan, 44324 nüfusu ile nispeten orta büyüklükte şehir özelliğine sahip bir idari merkezdir.

Şekil 2: Silvan şehri ve yakın çevresinin topografya haritası

1. Tarihsel Gelişim

Silvan geçmişte çeşitli isimlerle anılmıştır. Şehrin adı Yunanca Martyropolis¹, Süryanice Miphkerket, Ermenice Nphrkert (Daha sonra Muharki, Muphar-

1 Bu kelime, IV. asırda ortaya çıkmış ve muhtemelen Hıristiyanlığın oraya hâkim olmasından önce kullanılan bir isimdir. Bkz. M. Şefik Korkusuz, Seyahatnamelerde Diyarbakır, Kent Yayınları, İstanbul 2003, s.38.

gin) olarak geçmektedir. İslâm döneminde ise Mafârkin, Fârkin ve en bilineni Meyyâfârikin'dir (Darkot, 1990:195). Yakut'a göre şehrin en eski adı "Matur Halah" ya da "Şehitler Şehri" anlamına gelen Martyropolis'dir (1906:214). Çünkü Roma ve İran imparatorluklarının sınırında bulunan Martyropolis (Procopius, 2005:77), Grek kaynaklarında Marutha, İslâm kaynaklarında ise Marusa ismiyle söz edilen, bir Süryani rahibi tarafından, İran topraklarında katledilmiş ilk Hıristiyanların kemiklerinin ebedi istirahatgahı olarak düşünülerek kurulmuş ve buraya İran'dan getirilen şehit kemikleri gömülmüş, bundan dolayı da Martyropolis (Şehitler Şehri) ismiyle anılmıştır (Tufantoz, 2005:46-47, Butler, 1845:69). Bizans döneminde Silvan'a bir ara Justinianpolis adı verildiyse de bu ad kısa bir süre sonra unutulmuştu (Beysanoğlu, 1998:28). Meyyafarikin adı ile ilgili olarak Evliya Çelebi şunları anlatır: "Bu kale Büyük nehir ile nehr-i Batman arasında bulunup iki nehrin arasını ayırdığı için 'Kal'a-i Mafarikin' olarak adlandırılmıştır" (1314:228).

Silvan şehrinde arkeolojik kazı eksikliği nedeniyle ilk yaşayan toplumlar hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte yörede yerleşen ilk uygar halkın Hurriler (Subarular) olduğu sanılmaktadır. Bu halk, MÖ 3500 yıllarında Van'dan Humus'a kadar geniş bir sahaya yayılmış ve Tel-Halaf kültürünün temsilcisi olmuştu (Sözer, 1969:43). MÖ 1500 yıllarından sonra doğudan gelen Mittaniler bu kavmi kendilerine tabi kıldılar ve kurdukları devlet 1250 yıllarına kadar yaşadı. Hurri-Mitanni devletlerinin bu tarihten sonra Hititler ve Asurlular tarafından ortadan kaldırıldığı bilinmektedir. Silvan şehri, bu dönemden sonra Asurlularla Hititler arasında birkaç defa el değiştirmiş ve nihayet Urartuların eline geçmişti. Özellikle MÖ 900-600 yılları arasında bugünkü Van kalesi üzerine kurulmuş Tuşpa şehri merkez olmak üzere kuvvetli bir devlet örgütünün kurulduğu bilinmektedir. Urartu devletinin sınırları, 800-733 yılları arasında Urmiye gölünden Malatya ve Halep'e, Erivan-Erzurum ve Erzincan hattı kuzeyinden Musul'un 100 km yakınına kadar geniş bir sahaya yayılmıştı (Piotrovsky, 1969:8-28).

O dönemde Amida adıyla anılan araştırma sahasının da içinde bulunduğu havzanın, MÖ 900'lerden itibaren Bit-Zamani adlı bir Aramî beyliğinin merkezi olduğunu belirtmek gerekir. Bu beylik zamanında yöre çok gelişmiş, müreffeh ve zengin bir belde haline gelmiş, Urartu ve Asur devletlerinden herhangi birine tabi olarak MÖ 700 yılına kadar varlığını sürdürmüştü (Sözer, 1969:44).

Asur devleti MÖ 612'de Medler ve Babiller, Urartu devleti ise MÖ 600 tarihleri civarında yine Kafkaslardan Anadolu'ya geçen Kimmerler ve İskitler tarafından yıkılmıştı. Yöre daha sonra sırasıyla İskit (MÖ 653-625), Med (MÖ 625-550) ve Pers (MÖ 550-331) hâkimiyetine girmişti. MÖ 331 yılında Makedonyalı

İskender'in eline geçen yöre, İskender'in ölümünü müteakip Selevkosların idaresine geçmiş ve Partların Mezopotamya'yı istila etmesinden sonra MÖ 140'tan itibaren Part hâkimiyetine, MÖ 85-69 yılları arasında da Armenia kralı Büyük Tigran'ın hâkimiyetine girmişti. Büyük Tigran bugünkü Silvan şehrinin bulunduğu yerde Tigranokerta isminde bir şehir inşa ettirerek ataların tacını burada giydi². Yeni başkent Tigranokerta'yı şenlendirmek için Kilikya ve Kapadokya'dan üç yüz bin kişiyi getirterek buraya yerleştirdi (Beysanoğlu, a.g.m. s. 97-98). Tigran'ın MÖ 85'te kurduğu kolayca genişlettiği imparatorluk yirmi yıldan fazla sürmedi.

Silvan ve çevresi MÖ 69-MS 53 yılları arasında Romalıların elinde kaldı. Ancak MÖ 53 yılında büyük bir Roma ordusunu neredeyse tamamen imha eden Partlar (Büyük Arsaklar), yöreye tekrar hâkim oldu. On beş yıl süren bu hâkimiyetten sonra Romalılar, MÖ 38'de tekrar buraları ele geçirdi. Silvan bu şekilde yaklaşık iki yüzyıl boyunca, MS 226 yılındaki Ardeşir'in isyanı ve Partların yıkılıp yerine Sasanî devletinin kurulduğu tarihe kadar, iki devlet arasında ancak daha çok Roma'nın lehine olmak üzere el değiştirdi. Sasanilerin ortaya çıkmasıyla birlikte şehir, yaklaşık 500 yıl boyunca Sasaniler ile Bizanslar arasında amansız bir hâkimiyet mücadelesine sahne olmuş ve bu iki süper güç arasında el değiştirmiştir.

İslâm Devleti Halifesi Hazreti Ömer döneminde, İslâm orduları ile Bizans arasında yapılan Yermük Savaşı'nda (636), Bizans ordusu yenilmiş ve Suriye fethedilmişti. Bu fetihden sonra kuzey Mezopotamya bölgesinin de ele geçirilmesi amaçlanmıştı. Halife Hazreti Ömer bu görevi İyaz Bin Ganem'e verdi. Amid'in ardından İyaz B. Ganem komutasındaki İslâm ordusu tarafından 640 yılında sulh yoluyla fethedilen (Belazuri, 1987:255) Silvan, bu tarihten itibaren Meyyafarikin adını almıştır (Darkot, a.g.e. 195).

İslâm'ın ilk dönemlerinde Meyyafarikin büyük bir şehirdi (Şemsettin Sami, 1306:2777). Yöre bu tarihten itibaren yeni bir gelişim sürecinin içine girmişti. Şehrin çoğunluğunu Süryanilerin oluşturduğu Hıristiyan yapısı, Müslüman Arapların gelmesiyle hızlı bir şekilde değişime uğramıştır (Yakut, 1906:214). Meyyafarikin, İslâm fethiyle birlikte uzunca bir süre Bizans'a karşı yürütülen mücadelenin Amid'den sonra ikinci büyük gaza merkezi olmuş, bu da doğal olarak şehrin bu süre zarfında Amid ile aynı ortak kaderi paylaşması sonucunu doğurmuştu. Silvan, İran, Azerbaycan ve Kafkaslardan gelip Suriye ve Irak'a giden kadim yol

2 Tigranokerta'nın yeri hala tartışmalı olmasına rağmen, büyük olasılıkla bugünkü Silvan şehrinin bulunduğu yerde kurulduğu söylenmektedir. Bkz. Lehmann-Haupt, Armenien Einstund Jetz, Cilt: 1, Berlin, 1910, s.407.

üzerindeki konumu nedeni ile ortaçağ İslâm kaynaklarınca bölgenin en meşhur şehri olarak gösterilmektedir (İbn Havkal, 244). Hatta yakaladığı gelişmişlik düzeyi ile zaman zaman Amid'i dahi geride bıraktığı söylenebilir (Çevik, 2002:84).

Araştırma sahası daha sonra Emevî ve Abbasî dönemlerinde de Arapların elinde kalmaya ve atanmış valiler ile yönetilmeye devam etmiştir. Bizanslıların yoğun taarruzlarına karşın halife El-Razi Billah 934 yılında bölge valiliğine Hamdan-oglu Nasırüddeve'yi atamış, o da Urfa ve Diyarbakır yörelerinin idaresini kardeşi Seyfüddevle'ye vermişti. Yöre, böylece 930-980 yılları arasında Hamdanilerin yönetimine girmişti. Silvan, en parlak günlerini Hamdani emiri Seyfüddevle döneminde yaşamıştı. Seyfüddevle, Bizans'a karşı sürdürdüğü savaşlarla, bilim ve sanat adamlarını korumakla ün yapmış büyük bir komutan ve devlet adamıydı. Seyfüddevle döneminde yörede ciddi imar faaliyetleri yapılmıştı. Bunun sebebi de Seyfüddevle'nin Meyyafarikin'i Halep'ten sonra emirliğinin ikinci payitahtı olarak kullanmasıydı. Bu dönemin müelliflerinden İstahri, Meyyafarikin'i geniş imkânlarla sahip mamur bir şehir olarak anlatırken, İbn Havkal da benzer bilgiler vermekle birlikte buradaki tekstil imalatı ve çeşitliliğine dikkat çeker. Makdisi (1987:124) ise sur ve hendeklerle çevrili, pınarları olan, güzel ve müstahkem bir şehir tasviri yapmaktadır.

Meyyafarikin 984 yılından itibaren Mervanilerin yönetimine girmişti. Yörede Mervanoğulları hakimiyeti; Diyarbakır, Meyyafarikin, Ahlat, Erzen, Mardin, Siirt, Hısn-ı Keyfa, Düneysir (Kızıltepe), Maden, Gölcük, Ergani, Çermik, Savur ve Cizre gibi otuz yakın kaleyi içine alan bir kesimde başlamıştı. Bunun neticesinde de söz konusu sahaya Humeydiyye Kürtlerine mensup Mervanoğulları gelip yerleşmiş ve bölgeyi yurt edinmişlerdi (Sevim, 1967:173). Bu dönemden sonra ise bu bölgede Mervanoğulları kendi isimlerini taşıyan ve 102 yıl sürecek bir beylik kurmuşlardı. Söz konusu beyliğin başkenti de Meyyafarikin olmuştu. Meyyafarikin, Mervaniler döneminde oldukça gelişmiş ve bu dönemde sadece Mervanoğullarının değil aynı zamanda Diyar-ı Bekr bölgesinin tamamının merkezi şehri konumunu elde edebilmişti.

Büyük Selçuklular, Meyyafarikin ve bölgenin diğer şehir ve kalelerini 1085 yılında fethetmek suretiyle Mervanoğulları devletine son vermişlerdi. Sultan Melikşah'ın 1092 yılındaki vefatıyla başlayan taht mücadelelerine kadar görkeminden bir şey kaybetmediği anlaşılan şehir, bu tarihten sonra sık sık değişen idareciler ve yanlış uygulamaları sebebiyle ciddi bir buhran yaşamış olup İbnü'l-Ezrak'ın (1992: 31-32) ifadesiyle "Eşsiz bir şehir olan Meyyafarikin bu zaman zarfında büyük oranda harabeye dönmüştür". Bu olumsuz durum ancak Meyyafarikin'in 1121 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Mahmud tarafından Mardin Ar-

tuklu Emiri İlgazi'ye ikta olarak verilmesiyle (İbnü'l Ezrak, 1992:31, İbnü'l Esir, 468, Sevim, 1962:104) son bulmuş ve şehir İlgazi'nin yönetiminde kısa sürede eski görkemli günlerine kavuşmuştu. Böylece yörede Artuklu devri de başlamış oldu.

Selahaddin Eyyubi yönetimindeki Eyyubiler, yönetim boşluklarından faydalanarak 1180'li yıllarda Meyyafarikin'i ele geçirdiler. Böylece yörede Artuklular dönemi sona ererek, Eyyubiler dönemi başlamış oldu. Mardin Artuklularıyla akrabalık da kuran Selahaddin, buraya Memluklu Ahlatlı Sungur'u vali olarak tayin etmiş, hemen akabinde de şehri yeğeni Takiyuddin Ömer'e ikta olarak vermişti. Bu tarihten sonra Meyyafarikin, bütün Diyarbakır bölgesinde ağırlıklarını hissettiren Eyyubilerin doğudaki en önemli hareket üslerinden biri haline gelecekti. Özellikle Selahattin'in ölümünden sonra başlayan taht mücadelelerinde Eyyubi melikleri arasında birkaç defa el değiştiren Meyyafarikin, nihayet El-Cezire Eyyubilerinin yönetiminde kalmış ve bu hanedan üyeleri 1260 yılındaki Moğol işgaline kadar şehre hâkim olmuşlardı.

Dönemin müellifleri tarafından Meyyafarikin ile ilgili nakledilen bütün mamur görüntü Moğol işgaline kadar uzanan devri kapsamaktadır. Zira 1244-1245 yılından itibaren Moğollar tarafından iki kez kuşatılan ve nihayet bizzat Hulagü'nün oğlu Yaşmut tarafından 1258 yılında başlatılan ve iki yıllık şiddetli bir muhasaradan sonra işgal edilen şehrin perişan bir vaziyette olduğu, halkın tamamının kılıçtan geçirildiği ve surların yerle bir edildiği belirtilmektedir. Moğolların yaptığı bu yağma ve tahribat, şehri neredeyse yok etme noktasına getirmiş, ortaçağın bu parlak ve ihtişamlı şehri bir daha asla eski görkemli haline dönemiştir. Bu nedenle Moğol istilası Meyyafarikin tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Moğol istilasından sonra Meyyafarikin artık eski günlerinden çok uzak, önemsiz bir yöre konumunda olmuştur (Huzeyfe El-Ğamdi, 2010:230).

Moğol istilası ile Silvan'da Eyyubi hâkimiyeti sona erdi. Hülagu şehri Anadolu Selçuklu sultanına geri verdi. Diyarbakır ve çevresi, 1302 yılına kadar Moğolların gözetiminde kaldıktan sonra bu tarihte İlhanlılara geçti. Silvan XIV. yüzyılda, Moğollardan sonra İlhanlı hükümdarı Melik İlkan tarafından yönetildi. Bu yüzyılda Silvan küçük bir belde olarak varlığını sürdürmüştü. İlhanlı Sultanı Üveys, 1359 yılında Diyarbakır ve Musul taraflarını Akkoyunlu hükümdarı Tur Ali Bey'e verdi. Silvan, 1375'e kadar Akkoyunluların elinde kalmış; aynı tarihlerde Akkoyunlu Sultanı Hüseyin b. Üveys, Diyarbakır ve Silvan yörelerini Karakoyunlu reisi Kara Ahmet'e vermişti. Daha sonra Timur, Diyarbakır ve Silvan'ı ele geçirince, buraları Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey'e verdi (Niayış, 2004:500).

Silvan 1507 yılında Safevilerin eline geçti. Ancak Yavuz Sultan Selim, Çaldıran zaferinden sonra İdris-i Bitlisi'yi, yerel beyleri Safeviler aleyhine döndürmeye ve bütün Diyarbakır eyaletinde ehlisünnet birlikteliğini sağlamak için görevlendirdi. Bölgenin yerel halkı üzerinde itibarı olan İdris-i Bitlisi'nin etkisiyle Doğu Anadolu'nun muhtelif şehir ve kalelerinde halk Safevileri kovarak, Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişti. Böylece Güneydoğu Anadolu bütünüyle Türk hâkimiyetine girmiş oldu.

Meyyafarikin Osmanlı döneminde, Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak durumuna getirilmişti (Beysanoğlu, a.g.e. 153). Bu dönemde Silvan'da yerel yöneticilerin hâkimiyeti artmıştı. Yavuz Sultan Selim döneminde Silvan, Osmanlı'ya bağlı Kulp beyliğinden ayrılarak Behlül Bey'in idaresi altına girmişti (Şerefhane, 2006:205). Şehri elinde tutan Süleymaniler, biri Kulp ve Batman, diğeri Meyyafarikin olmak üzere iki küçük beyliğe ayrılmışlardı. Silvan, XVII yüzyılda bölgeyi gezen Evliya Çelebi'nin kaydettiğine göre (1314:71), bu yüzyılın ortalarında Meyyafarikin, Diyarbakır sancağı dâhilindeki Silvan kazasının merkeziydi. XVI-II. yüzyılda da Silvan'ın bu durumunun devam ettiği anlaşılmaktadır.

Silvan XIX. yüzyılın ilk yarısında, Liva-i Mefarkin (Meyyafarikin) adıyla Diyarbakır eyaletine bağlı bulunuyordu (Akbal, 1951:60-621). Yabancı seyyahların belirttiğine göre bu dönemde Silvan, bölgenin en önemli şehirlerinden biriydi. Ancak dönem dönem meydana gelen çatışmalar şehrin tahrip olmasına sebep olmuştu. General Von Moltke (1999:244), 1838'de şehri gezerken surların ve burçların sağlam bir şekilde ayakta kaldığını, dağın en alt basamağında kurulmuş bulunan şehirden bol sulu bir derenin geçtiğini ancak şehrin, bir süre önce binlerce insanın hayatına mal olan bir savaştan çıktığını ve bu yüzden savaşın bütün izlerini içinde barındırdığını kaydetmiştir.

XIX. yüzyılın ikincisi yarısında idari taksimatta yapılan değişikliklerden sonra, evvelce sancak merkezi olan bazı yerler kaza şeklinde dönüştürülmüştü. Silvan, 1869 tarihinde yapılan düzenlemeyle Diyarbakır vilayetine bağlı bir kaza durumuna getirilmişti. Silvan belediyesi ise 1880 yılında kurulmuştur. Bu dönemde yani 1891 tarihi itibarıyla Silvan kazasına Badikan, Hazro ve Mihrani nahiyeleri de bağlıydı.

Daha önce anlatılan dönemler ile ilgili olarak Silvan'ın nüfusu hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Özellikle nüfusun yapısı ve miktarı üzerinde bilgilere XIX. yüzyıldan itibaren ulaşılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılda Silvan'da nüfus ağırlıklı olarak Müslümanlar ve bunlara ilave olarak bazı Hıristiyan unsurlardan meydana gelmekteydi. Vital Cuinet (1891:471), 1891 yılında şehir nüfusunun

7000 kişiden oluştuğunu belirtmektedir. Buna göre şehirde 4000 Müslüman nüfus yaşarken, 3000 civarında da Gayrı Müslim nüfus barınmaktaydı. Gayrı Müslim nüfusun 2000'i Gregoryan Ermenileri, 426'sı Katolik, 24'ü Protestan ve 550'si ise Suriye Süryani Ortadoks Kilisesinin Jacobite mezhebinden oluşmaktaydı. Bu dönemde halk arasında herhangi bir sorunun yaşanmadığı gibi şehirde barınmakta olan Gayr-ı Müslim unsurların inanç ve ibadetleri ile sosyal yaşantılarında geniş imkânlarla sahip oldukları bilinmektedir. Hatta Gayrı Müslimlerin ibadethanelerinin tamir edildiği ve ihtiyaçlarının karşılanması için bütçeden pay ayrıldığı anlaşılmaktadır (BOA, Y. PRK.DH-6/59, 21 M 1309).

XIX. yüzyılın sonlarında Silvan küçük bir yerleşim birimiydi. Geçmiş çok zengin ve köklü olan Silvan, XIX. yüzyılda meydana gelen doğal afetler, salgın hastalıklar, aşiret kavgaları ve meydana gelen savaşlardan dolayı nüfusu iyice azalmıştı. Daha önce de ifade edildiği gibi tarihsel süreçte Silvan yöresinin nüfus miktarı XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı savaşlar, iç karışıklıklar ve özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Rus işgali, Silvan'ın nüfusunu iyice azaltmış ve küçük bir kaza merkezi durumuna gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmasıyla birlikte Silvan, Diyarbakır iline bağlı bir ilçenin merkezi olmuştur.

Günümüze yaklaştıkça eski ihtişamını kaybeden Silvan, XIX. yüzyılda biraz toparlanmış ve bulunduğu bölgede nispeten önemli bir merkez özelliğini korumuştur. Ancak XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında meydana gelen savaşlar, iç karışıklıklar ve özellikle de yaşanan Ermeni sorunu, yöreye çok büyük zararlar vermiştir. Ayrıca meydana gelen I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı, yöre nüfusunun iyice azalmasına neden olmuştur.

Bütün bu süreçler sonucunda Silvan geçmişten günümüze önemi azalan şehirler içerisinde yer almaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Silvan ilçe merkezi yaklaşık olarak 2000-2500 nüfusa sahipti. Geçmişteki önemini kaybeden şehirler arasında yer alan Silvan şehri, 2016 yılı itibarıyla 44324 nüfusa sahiptir.

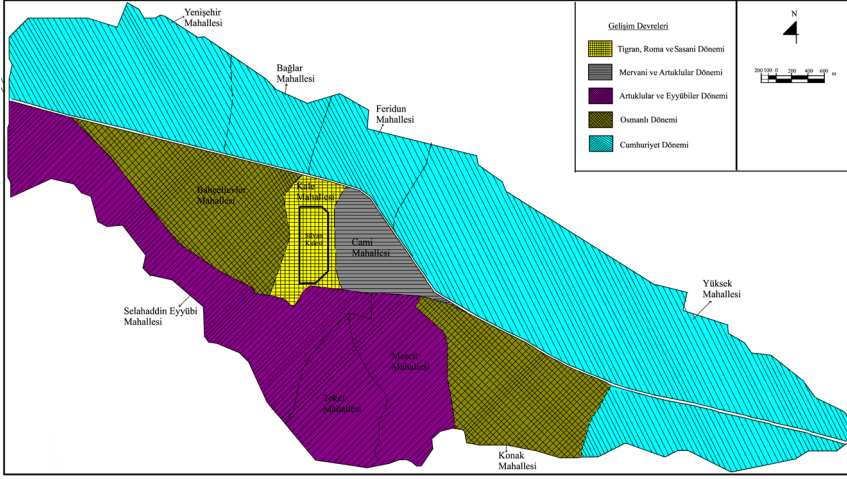
2. Silvan Şehrinin Yatay Gelişimi

Bilindiği üzere; şehir, kasaba veya köy yerleşmeleri coğrafi olay ve örgülerin denetiminde gelişir ve nitelikleri daha çok bulunduğu ortam şartları tarafından belirlenir. Bu nedenle, bir yere idari unvanlar verme yetkisi yönetim tarafından kullanılan bir hak iken, aynı yetki bir yörenin coğrafi statüsünü veya unvanını belirleyebilmek için tek başına yeterli olamaz. Nitekim bir kasaba yerleşmesi, ilçe merkezi hatta il merkezi yapılabilir, ancak bir şehir olabilmesi için coğrafi

etki ve süreçlerin denetiminden geçmesi gerekir (Arınç, 2001:130). İşte bütün bu süreçler incelendiğinde, Silvan şehrinin hem sahip olduğu nüfus miktarı ile hem de tarım dışı ekonomik fonksiyonların nispeten gelişmesi ile şehir fonksiyonunu kazandığı söylenebilir.

Silvan şehri, Bağlar, Bahçelievler, Cami, Feridun, Kale, Konak, Mescit, Selahattin, Tekel, Yenişehir ve Yüksek adlarını taşıyan 11 mahalleden oluşmaktadır. Ancak 6 Aralık 2012 tarihinde çıkartılan 6360 sayılı büyükşehir belediye kanunu ile Silvan ilçesi, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesine bağlanmış, Silvan ilçesine bağlı olan 82 köy de mahalleye dönüştürülerek köy statüsünü kaybetmiştir. Dolayısıyla resmi olarak günümüzde Silvan şehrine bağlı 93 mahalle olduğu kabul edilse de gerçekte şehir 11 mahalleden oluşmaktadır. Silvan şehrinin mahalleleri kuzeybatı-güneydoğu istikametinde Diyarbakır-Batman karayolu boyunca uzanmaktadır. Şehrin ilk kurulduğu konumun Kale mahallesi olduğu sanılmaktadır. Zira şehirdeki en eski kalıntılar da bu mahallede yer almaktadır. Bunlar içerisinde en önemli yapı Silvan Kalesi'dir. Kale Bizanslılar tarafından onarıldığına göre geçmişi çok daha eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Günümüzde de varlığını sürdüren kale ve Kale mahallesindeki bazı harabeler, bu mahallenin şehrin ilk kurulduğu dönemden beri var olduğunu kanıtlamaktadır. Kale mahallesinin varlığı, Silvan şehri ile aynı dönemdedir. Nitekim bu mahalle Silvan'ın ilk kuruluşundan beri şehir çekirdeğini oluşturmakta ve bu konumunu günümüzde de sürdürmektedir. İlçedeki birçok yönetim ve iş merkezi bu mahallede yer almaktadır. Silvan şehrinin en eski mahallerinden biri de Cami mahallesidir. Kale mahallesinin hemen yanında yer alan Cami mahallesi, şehrin en eski bölümleri arasındadır. Mahallede çok sayıda tarihi yapı yer almaktadır. En önemli eser ise Selahattin Camii'dir. Bu eser Selahattin-Eyyubi'nin 1185 yılında Silvan'ı fethinden sonra inşa edilmiştir. Bu mahalle Mervaniler ve Artuklular döneminde büyük gelişim göstermiş ve bu devirlerde şehir bu mahalleyle doğru yayılmıştır.

Silvan Şehrinin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları

Şekil 3: Silvan şehrinin yatay gelişimi haritası

Silvan şehrinin en eski mahallerinden bir diğeri ise Mescit mahallesidir. Şehrin güneydoğu kesiminde yer alan mahalle eski yerleşim sahalarındandır. Mahalledeki en önemli eser şüphesiz Kısa Minare'dir. Camisi olmayan minare Eyyubiler döneminde yapılmıştır. Ayrıca Selahattin ve Tekel mahalleleri de Silvan şehrinin eski mahalleleri olup çok sayıda tarihi önemi olan yapıya sahiptir. Bu mahallelerin kuruluşu Artuklu ve Eyyubi dönemlerine dayanmaktadır. Silvan şehri, Osmanlı dönemiyle birlikte gelişmeye devam etmiştir. Osmanlı döneminde şehir, eski çekirdeğinden doğu ve batıya doğru genişlemiştir. Batıya doğru Bahçelievler, doğuya doğru ise Konak mahallesine doğru yayılmıştır. Özellikle XIX. yüzyıl boyunca, Bahçelievler mahallesinde çok sayıda konak ve ibadethanenin inşa edildiği görülmektedir.

Silvan şehrindeki en yeni ve sonradan kurulan mahalleler ise Feridun, Bağlar, Yenışehir ve Yüksek mahalleleridir. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Silvan şehri, tarihi dokusunu muhafaza ederek ve eski şehir çekirdeği etrafında yeni yerleşim düzenine göre planlanmıştır. Kuzeyindeki Erbat Dağı ve etekleri ise daha çok bağ ve bahçe tarımına ayrılmıştı. Ancak zamanla şehrsel fonksiyonlar çeşitlenip, nüfus arttıkça yeni alanlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda şehir 1940'lı yıllardan itibaren kuzeye yani Erbat Dağı'na doğru yayılmıştır. Bu yönde sırasıyla Bağlar ve Feridun mahalleleri kurulmuş ve şehir bu yöne doğru genişlemiştir. Şehrin en fazla gelişen ve büyüyen mahallelerinden biri de Feridun mahallesidir. Farkin Caddesi'nin kuzeyinde yer alan mahalle, Erbat Dağı'na yaslanmıştır.

Şehirde son dönemlerde kurulan en yeni mahallelerden biri Yenişehir'dir. 1960'lı yıllardan tüm ülke genelinde olduğu gibi Silvan şehrinde de ulaşım ve haberleşme olanakları artmıştır. Şehir, önemli yolların geçiş güzergâhı üzerinde yer aldığı için önemli karayollarına ev sahipliği yapmıştır. Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu'yu birbirine bağlayan karayolu şehrin tam ortasından geçmektedir. Çevre şehirleri ve Silvan'ı Diyarbakır'a bağlayan bu önemli karayolu, aynı zamanda şehrsel gelişimin de bu doğrultuda olmasına yol açmıştır. Nitekim Yenişehir mahallesi de bu önemli yol boyunca kurulmuş ve gelişim göstermiştir. Bu mahalle, günümüzde en hızlı büyüyen ve gelişen mahalle konumundadır. Öte yandan şehirde en son dahil olan ve en yeni olan mahalle, Yüksek mahallesidir. Zira mahalle 1990 yılına kadar şehre bağlı bir köy iken, çıkartılan bir kanun ile Silvan'ın bir mahallesi olmuştur.

Genel olarak Silvan şehri çok eski bir yerleşim olup, yüzyıllar boyunca şehir Kale, Mescit ve Cami mahallelerinin bulunduğu bölgede varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminden itibaren şehir, çevresindeki kırsal kesimlerden yoğun bir şekilde göç alarak yatay gelişim ivmesi kazanmıştır. Zamanla şehrin tarihi merkezinin etrafına mahaller belirmiştir. Şehre sırasıyla Feridun, Bağlar, Selahaddin, Yenişehir ve Yüksek mahalleleri eklenmiştir.

3. Silvan Şehrinin Fonksiyonel Yapısı

Şehirler zamana, mekâna, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre birçok fonksiyon kazanırlar. Ancak bu fonksiyonlardan biri ya da birkaçı zamanla gelişir ve hâkim fonksiyon halini alır (Alaeddinoğlu, 2010:12). Silvan şehrinin, coğrafi fonksiyonu itibarı ile ne tür bir yerleşim alanı olduğunu ortaya çıkarmak için mevcut ve hâkim fonksiyon alanlarının bilinmesi gerekmektedir (Şahinalp, Elmastaş ve Diğ., 2010:49). Özellikle Silvan gibi orta ölçekte ve gelişim içerisinde olan bir şehir için şehre merkezîyet kazandıran bölümlerin tespiti ve çeşitli fonksiyonlara dayalı kısımların belirlenmesi önemli bir ihtiyaçtır.

Silvan Belediyesi'nin sınırları yaklaşık 60 km²'lik bir alana yayılmışken şehrin bugünkü yayılış alanı yaklaşık 34600 km² kadardır. Silvan'da yerel yönetim sınırları ile mevcut yerleşmeler arasında önemli bir yüzölçümü farkı bulunmaktadır. Bu durum aslında Silvan şehrinin kurulduğu arazinin geniş buna karşılık yerleşim alanlarının sınırlı olması ile ilgilidir (Foto 1).

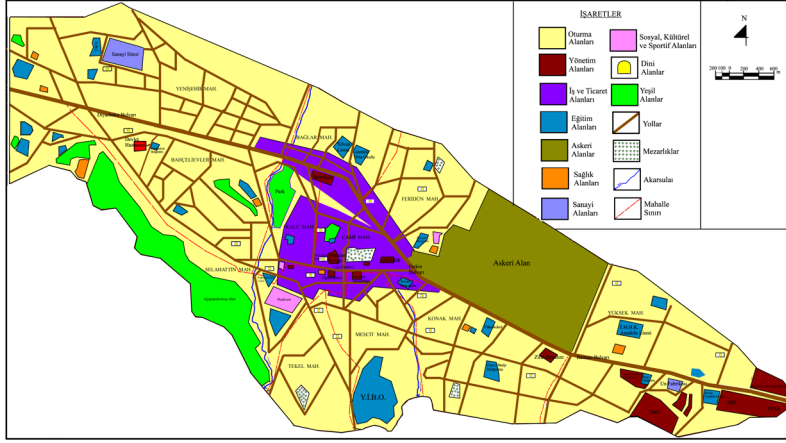

Fotoğraf 1: Silvan şehrinden bir görünüm

Geçmişte doğru imar planları hazırlanmadığı için Silvan şehrinde yapılar gelişmiş güzel inşa edilmiştir. Çoğunlukla şehrin en merkezi kısmında, sıkışık bir şekilde inşa edilen yapılar, kenarlarda önemli oranda arazinin boş kalmasına neden olmuştur. Böylece şehir sınırı ile yerel yönetim sınırı arasında belirgin bir fark ortaya çıkmıştır. Ancak son zamanlarda bu durumun farkına varılmış ve planlı, doğru imar planları yapılmaya başlanılarak bu çarpık durum giderilmeye çalışılmaktadır.

Silvan şehrinin kuzey ve doğu sınırı taşlık ve dağlık saha tarafından belirlenmiştir. Güney sınırı ise Silvan Çayı'nın oluşturduğu vadi tarafından oluşturulmuştur. Şehrin batı sınırı ise doğal bir unsur tarafından belirlenmemiştir. Söz konusu yönde sınır oluşturulurken köy yerleşmelerinin sınırları dikkate alınarak şehir sınırları belirlenmiştir.

Silvan Şehrinin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları

Şekil 4: Silvan şehrinin fonksiyonel arazi kullanılış haritası (2015).

Şehrsel kullanım alanları içerisinde, aile konutları ve bunlara ait bahçeleri oluşturan oturma alanlarının büyük bir paya sahip olduğu dikkat çeker. Oturma alanları şehrsel kullanım içerisinde %54,7'lik bir paya sahiptir (Tablo 1). Şehrsel arazi kullanımında ikinci sırayı %14,6 payla yollar alır. Şehir geniş bir alana kurulduğu için yollar geniş tutulmuştur. Özellikle şehrin içerisinden Diyarbakır-Batman-Bitlis karayolu geçtiğinden, yollar toplam arazi kullanımı içinde önemli bir oran teşkil eder. Şehrin merkezi kısımlarından dış kuşağa doğru gidildikçe yollar genişlemektedir.

Şehirde konut alanları ve yollar dışında en fazla kullanılış alanına sahip fonksiyon askerîdir. Askerî alanların şehrsel arazi kullanımı içindeki payı %9,5'tir (Tablo 1). Gerçekten de bu oran bir şehir ölçeğine göre çok fazla bir değer anlamına gelir. Silvan şehrinde askerî fonksiyon alanları, şehirlerarası karayolunun hemen kenarında yer almaktadır. Şehrin merkezinde yer alan askerî alan, bir bütün olarak Feridun ve Yüksek mahalleleri arasında geniş ve düz bir araziye kurulmuştur. Bu alan aynı zamanda şehrin bu istikamete doğru gelişimini engellemiştir. Askerî alanların bu denli geniş ve merkezi konumda yer alması, şehrin güvenlik ve terör açısından kritik bir konumda yer alması ile ilgilidir. Zira yörede günümüzde de devam eden bölücü terör faaliyetleri şehri tehdit etmekte ve bu denli büyük bir garnizon kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

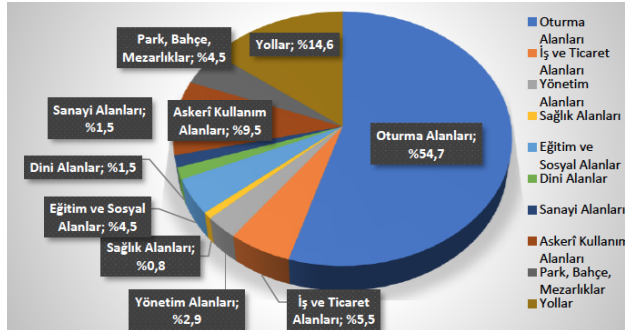
Tablo 1. Silvan şehrinde fonksiyonel arazi kullanışı (2015).

Fonksiyon Alanları	Yüzölçümü(Da)	Kullanış %'Si
Oturma Alanları	18934	54,7
İş ve Ticaret Alanları	1896	5,5
Yönetim Alanları	1014	2,9
Sağlık Alanları	276	0,8
Eğitim ve Sosyal Alanlar	1562	4,5
Dini Alanlar	521	1,5
Sanayi Alanları	528	1,5
Askerî Kullanım Alanları	3279	9,5
Park, Bahçe, Mezarlıklar	1544	4,5
Yollar	5058	14,6
Şehrsel Kullanım Alanı Toplamı	34612	100
Tarım Arazisi, Boş Kullan. Dışı Arazi	25388	-
Yönetim Alanı Toplamı	60000	-

Kaynak: 1/10000 Ölçekli Şehir İmar Planı, 1/100 000 ölçekli topografya haritası ile yerinde yapılan gözlemlerden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Silvan şehrinde ticaret alanları, şehrsel arazi kullanımının %5,5'lik bir kısmını oluşturmaktadır. Şehirde ticaret alanları Kale, Cami ve Feridun mahallelerinde yoğunluk kazanmaktadır. Şehrsel kullanım alanının %4,5'i de park, bahçe, yeşil alan ve mezarlıklardan oluşmaktadır. Bu alanlar daha çok mahallerde yer alan parklar ile şehir yerleşmesinin dış kenarındaki ağaçlandırılmış sahalarından oluşmaktadır. Eğitim ve sosyal amaçlı alanlar ise şehirde %4,5'lik bir kullanılış alanına sahiptir. Şehrin her tarafına dağılmış bu sahaların en büyüğü, Mes-cit Mahallesi'nde yer alan YİBO yerleşkesidir. Yönetim ve idari alanlar, şehrsel kullanım alanının %2,9'unu oluşturmaktadır. Silvan şehrinde, kullanım alanları içerisinde en az paya sahip alanlar, sağlık ile ilgili kullanım alanlarıdır. Sağlık alanları şehrsel kullanım alanlarının %0,8'ini oluşturmaktadır (Tablo 1).

Silvan Şehrinin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları

Şekil 5: Silvan şehrinde fonksiyonel kullanım alanlarının dağılım oranı (2015).

Silvan şehrinde konut yoğunluğu mahalle ölçeğinde incelendiğinde, şehrin en fazla konuta sahip kesiminin 1416 konut ile Mescit mahallesi olduğu görülür. Mescit mahallesinde ortalama konut yoğunluğu ise 7,2 konut/ha'dır. Bu mahalle aynı zamanda en fazla konut yoğunluğuna sahip mahalledir. Konut sayısı ve yoğunluğunun yüksek olduğu diğer mahalleler ise Konak (4,8), Camii (4,6), Kale (3,9) ve Tekel (3,8) mahalleleridir (Tablo 2).

Tablo 2: Silvan şehrinin mahalleleri, mahalle yüzölçümleri ve konutların mahallelere göre dağılımı (2011).

Mahalle Adı	Konut (Bina) Sayısı	Yüzölçümü (Ha)	Konut Yoğunluğu (Konut/Alan)
Bahçelievler	899	273,6	3,3
Bağlar	496	174,8	2,8
Camii	668	144,4	4,6
Feridun	1028	592,8	1,7
Kale	523	136,8	3,9
Konak	926	254,6	4,8
Mescit	1416	197,6	7,2
Selahattin	866	376,2	2,3
Tekel	583	155,8	3,8
Yenişehir	315	532	0,6
Yüksek	447	448,4	1
ORTALAMA	8167	3300	2,5

Kaynak: Silvan Belediyesi mahalle bazında nitelik kodlarına göre hane sayıları raporu.

Buna karşılık şehrin en az konuta sahip kesimi, Yenişehir mahallesidir. Bu mahalle hem şehrin dışında yer aldığı hem de sonradan kurulduğu için kırsal bir karakter

ter taşır. Bu nedenle mahallede konut yoğunluğu azalmıştır. Ayrıca Yüksek mahallesi de Silvan şehrinin konut yoğunluğu en az olan mahallelerinden biridir. Batman karayolu üzerinde, şehrin çıkışına doğru uzanan bu mahalle, 1950’li yıllarda bir köy iken, daha sonra çıkarılan bir kanun ile Silvan şehrinin bir mahallesi olmuştur. Kırsal karakterini devam ettiren Yüksek mahallesi, 447 konuta sahiptir. Mahalledeki konut yoğunluğu ise 1 konut/ha’dır. Silvan şehri daha çok Diyarbakır yoluna doğru gelişim gösterdiği için, şehrin bu kesimi yeterli gelişimi elde edememiştir.

Silvan şehri, 1873 yılından beri Diyarbakır iline bağlı bir kaza veya ilçe merkezi olarak idari konumunu sürdürmektedir. Günümüzde, Cumhuriyetin ilk dönemlerine göre merkeze bağlı köy sayısı azalmış olsa bile ilçenin idari fonksiyonu sürekli gelişmiştir. Cumhuriyetin ilk devrelerinde çok az sayıda olan kamu kurum ve kuruluşlarının sayısı zamanla büyük bir artış göstermiştir. Gelişen idari fonksiyonlarla birlikte hizmet üreten kuruluşlar da artmıştır. Önemli sayıda yerleşmenin yönetim merkezi olan Silvan’da 21 kamu kuruluşu hizmet vermektedir. Bu kuruluşların istihdam ettiği işgücü ise 2166’dır (Tablo 3). Yönetim alanında çalışan işgücü, toplam işgücünün %28,2’sini oluşturmaktadır. Hizmet sektörü içinde yönetim alanının payı da %34,6’dır. Bu değerler, kamu sektörünün şehirde oldukça yüksek oranda istihdam sağladığını ortaya koymaktadır. Yönetim alanı içerisinde özellikle Emniyet ve Jandarma teşkilatı oldukça yüksek bir paya sahiptir. Bu parametreler yörenin güvenlik noktasında hassas bir konumda olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Silvan şehrinde yönetim fonksiyonu ile ilgili kuruluşlar ve istihdam durumu.

Kamu Kuruluşu	Sayı	% si	Kamu Kuruluşu	Sayı	% si
Kaymakamlık	15	0,7	P.T.T.	12	0,6
Adliye	20	0,9	Telekom Müdürlüğü	10	0,5
Milli Eğitim Müdürlüğü	22	1,1	Karayolları	75	3,7
Belediye Başkanlığı	400	19,3	Sosyal Yardımlaşma Vakfı	25	1,2
Emniyet Müdürlüğü	370	17	Müftülük	120	5,7
İlçe Tarım Müdürlüğü	60	3	TEAŞ Müdürlüğü	56	2,8
Mal Müd. ve Vergi Dairesi	20	1	Toprak Mahsulleri Ofisi	12	0,6
Nüfus Müdürlüğü	10	0,5	Devlet Hastahanesi ve Sağlık Ocakları	300	13,8
Tapu-Kadastro Müdürlüğü	7	0,3	Jandarma ve Askeri Kuruluş	600	25,7
Tarım Kredi Kooperatifi	5	0,2	Özel İdare	23	1,2
Zirai Donatım	4	0,2	TOPLAM	2166	100

Kaynak: Silvan Kaymakamlığı verileri, kamu kuruluşları ile yapılan anket çalışmaları.

Silvan şehrinde hizmet alanı içinde yer alan önemli fonksiyonlardan biri de ticaret faaliyetleridir. Ticaret şehirde en fazla uğraşılan geçim kaynağıdır. Silvan şehrinde ticarî fonksiyonun etki alanı bütün köyler ve mezralardır. İlçenin, güneyde Batman şehri ve batıda Diyarbakır şehrine kadar uzanan bir etki sahası bulunmaktadır. İlçeye bağlı 166 köy ve mezra bulunmaktadır. Silvan'a bağlı yerleşme sayısı ve şehir nüfusunun fazla olması nedeni ile yörede ticarî faaliyetler oldukça canlıdır. Özellikle Silvan şehri ve yakınında yer alan köyler arasında yoğun ticarî faaliyet yürütülmektedir. İlçedeki kırsal yerleşmelerden elde edilen çeşitli tarımsal, hayvansal ürünler şehirde pazarlanmaktadır. Ayrıca Batman, Diyarbakır ve Gaziantep gibi illerden getirilen çeşitli mallar Silvan şehrine ve köyelerine pazarlanmaktadır. Silvan şehrinde ticaret sektöründe çalışan işgücü sayısı 2220 kişidir. Şehirde çalışan işgücünün %29'u ticaret sektöründe istihdam edilmektedir. Hizmet alanı içinde ticarî faaliyetlerde çalışanların payı %41,2 gibi oldukça yüksek bir orandadır. Şehirde en yüksek istihdam sağlanan alan ticarî faaliyetlerdir.

Canlı bir ticarî yaşama sahip olan Silvan şehrinde 943 işyeri bulunmaktadır. Şehirde çok çeşitli alanlarda işyerleri olduğu göze çarpmaktadır. İşyerlerinin türleri ve sayıları incelendiğinde, perakende gıda satışı yapanların önemli bir sayıyı teşkil ettiği görülür. Şehirde 220 bakkal ve market, 29 manav, 9 kuruyemiş, 27 kasap, 26 lokanta ve 9 pastane bulunmaktadır. Ticarî fonksiyonlar içinde gelişen bir diğer iş kolu ise giyim mağazalarıdır. Şehirde bu mağazaların sayısı 97'dir. Ticarî işyerlerinin %10,3'ü giyim mağazalarından oluşmaktadır.

Şehirdeki işyerlerinin önemli bir kısmı da elektrikçi, terzi, kırtasiye, otel, kuru temizleme, berber, akaryakıt istasyonu, eczane gibi hizmete yönelik işyerleridir. Bu işyerlerinin sayısı 253 olup ticarî iş yerlerinin %26,9'unu oluşturur. Bu hizmet alanlarındaki iş yerlerinin fazla oluşu, şehrin gelişen hizmet fonksiyonlarının bir sonucudur. Dikkat çeken ticarî işyerlerinden biri de kahvehanelerdir. Yörenin ve şehrin önemli kültürel öğelerinden olan kahvehaneler, aynı zamanda yöre insanının en fazla kullanıldığı sosyal alanlardır. Şehrin hemen hemen her tarafına dağılmış olan kahvehanelerin sayısı 118'dir. Küçük masalar etrafında kare şeklinde oturakların kullanıldığı kahvehaneler, kimi zaman işyeri sınırlarını aşarak kaldırım, sokak ve caddelere kadar yayılmaktadır. Ayrıca şehirde 38 tane internet kafe ve bilardo salonu bulunmaktadır.

Tarımsal ve hayvansal ürünlerin ticareti de şehirde önemli bir ticarî fonksiyon olarak göze çarpmaktadır. Çevredeki köy ve mezralardan getirilen peynir, bal, tütün, süt, kurutulmuş tarımsal ve hayvansal ürünler, açık alanlarda, pazarda veya dükkânlarda satılmaktadır. Ayrıca Diyarbakır yolu üzerinde TOKİ konutları karşısında yer alan buğday pazarı önemli ticarî faaliyetlerin yürütüldüğü iş yer-

leridir. Civardaki yerleşmelerden toplanan buğdaylar bu pazardaki dükkânlarda toplanmakta, buğdayların pazarlanması ve satışı buradan yapılmaktadır. Yaklaşık 11-12 dükkândan oluşan bu pazar önemli bir ticarî fonksiyona sahiptir.

Hizmet alanı içerisinde yer alan bir diğer fonksiyon kültürdür. Şehrin kültürel fonksiyonları içinde en dikkat çekici olanı eğitim fonksiyonudur. Silvan'da 1 yük-sekokul, 8 lise, 15 ilk ve ortaokul ile 3 okul öncesi eğitim kurumu yer almaktadır. Çok sayıda ilk ve orta dereceli eğitim kurumu bulunmasına rağmen ilçede hala derslik ve okul sıkıntısı yaşanmaktadır. Özellikle şehir dışından gelip öğrenimine Silvan'da devam eden öğrenciler için pansiyon ve yurt sorunu bulunmaktadır. Şehirde eğitim hizmet kolunda çalışan önemli sayıda öğretim görevlisi ve öğretmen bulunmaktadır. Nitekim şehirde, öğretim elemanı ve öğretmen sayısı 700'u bulmakta ve eğitim alanındaki toplam işgücü ise 850'yi bulmaktadır. Eğitim alanında istihdam edilen işgücü, hizmet sektörü içinde %15,8'lik bir orana isabet etmekte, toplam istihdamın ise %11,1'ini oluşturmaktadır. Bu oranlar aslında yüksek gibi görünmesine rağmen aslında yetersiz olup önemli oranda öğretmen, öğretim görevlisi ve özellikle yardımcı personel ihtiyacı bulunmaktadır.

Silvan şehrinin kültürel fonksiyonları arasında yerel gazeteler ve matbaalar da yer almaktadır. Şehirde 4 matbaa ve 1 yerel gazete bulunmaktadır. Bu gazete, Malabadi Gazetesi'dir. Malabadi Gazetesi 2004 yılından beri faaliyet göstermektedir. Tirajı günlük olarak değişmekle birlikte 500-600 arasındadır. Tirajları düşük olmasına rağmen en önemli gelirlerini kamu kuruluşları ve ticarî iş yerlerinin ilanları oluşturmaktadır. Kütüphaneler, kültürel fonksiyonlar içinde dikkat çekici olanıdır. Silvan şehrinde iki halk kütüphanesi bulunmaktadır. Kütüphanelerden biri Gazi Caddesi üzerinde Kale mahallesinde yer alır. Şehrin en büyük kütüphanesi ise Bağlar mahallesi, Lise Caddesi üzerinde yer alır. Çok sayıda eserin bulunduğu bu kütüphane okurlara sürekli hizmet vermektedir. Her iki kütüphane yılda yaklaşık 10000 kişiye hizmet vermektedir.

Sağlık fonksiyonları bakımından son yıllarda büyük gelişim kaydetmiştir. Şehirde bir devlet hastanesi, bir diş hastanesi, dört sağlık ocağı, bir anne çocuk sağlığı merkezi yer almaktadır. Şehirdeki en önemli sağlık kuruluşu Doktor Yusuf Azizoğlu Devlet Hastanesi'dir. Bahçelievler mahallesi Hastane Caddesi üzerinde yer alan hastane 104 yatak kapasitelidir. Hastanede, 23 uzman hekim, 8 pratisyen hekim ve 90'a yakın hemşire görev yapmaktadır. Silvan Devlet Hastanesi mevcut talebi karşılayamadığı için 2012 yılında 150 yataklı yeni bir devlet hastanesi yapılmasına karar verilmiştir. Silvan Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'nde ise 7 diş hekim görev yapmaktadır. Bu kuruluşların yanında şehirde ayrıca Ana Çocuk Sağlığı

Merkezi de yer almaktadır. Bu merkezde de dört aile hekimi görev yapmakta ve ailelere anne ve bebek sağlığı konusunda önemli bilgilendirmeler yapmaktadırlar.

Silvan’da sağlık kuruluşlarının niteliği son yıllarda oldukça gelişmiştir. Daha önce neredeyse uzman doktorun bulunmadığı şehre, son yıllarda çok sayıda uzman doktor atanmıştır. Ayrıca hastane şartları iyileştirilmiş, araç-gereç ve donanım sorunları halledilmiştir. Yapılacak olan 150 yataklı yeni devlet hastanesi ile şehirde sağlık fonksiyonun iyice gelişeceği ve eksiklerin tamamlanacağı beklenmektedir.

Şehirde diğer hizmet fonksiyonları arasında yer alan ulaşım, askerî, hizmet ve turizm de önem arz eder. Silvan ve çevresi ulaşım açısından dikkat çekici bir konumda yer alır. Daha önce de ifade edildiği gibi Silvan şehri önemli şehirleri birbirine bağlayan karayollarının geçiş noktalarından biridir. Nitekim Doğu Anadolu Bölgesi’nin doğusunda yer alan Erzurum, Ağrı, Van, Bitlis, Muş gibi iller ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep gibi önemli illeri birbirine bağlayan karayolları şehrin içinden geçmektedir. Erzurum, Van istikametinden gelen araçlar, Bitlis şehri içinden geçerek Bitlis Vadisi boyunca güneye doğru Baykan, Ziyaret, Kozluk ve Silvan şehirlerinin içinden geçerek Diyarbakır şehrine ulaşır. Oradan da araçlar Urfa, Antep illerini takip ederek Akdeniz Bölgesi’ne doğru ilerler. Dolayısı ile Silvan, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile Doğu Anadolu’nun doğusu arasında yapılan karayolu taşımacılığında önemli bir konumda yer alır.

Söz konusu özelliğinden dolayı Silvan şehrinin ulaşım fonksiyonu oldukça gelişmiştir. Gün içerisinde şehrin içerisinden çok sayıda özel ve ticarî araç geçiş yapmaktadır. Bu konumundan dolayı Silvan şehrinde daha önceki dönemlerde şehirlerarası yolcu otobüsleri mola vererek şehre önemli katkılar yapmaktaydı. Ancak son yıllarda yolcu otobüsleri ve minibüsleri daha çok yolcu almak için daha uzun olan başka güzergâhlar kullandıkları için bu fonksiyonda azalma yaşanmıştır. Ayrıca Silvan şehri ile Diyarbakır, Batman şehirleri ve ilçeye bağlı köyler arasında yoğun şekilde taşımacılık yapılmaktadır. Kale mahallesi Belediye Başkanlığı karşısında yer alan otogar, yolcu taşımacılığında en önemli fonksiyonu üstlenmiştir. Şehirde 150’ye yakın minibüs her gün otogardan çeşitli güzergâhlara yolcu taşımaktadır.

Hizmet fonksiyonu içinde yer alan askerî fonksiyon, en önemli ve en stratejik fonksiyonlardan biridir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 1980’lerden itibaren ortaya çıkan terör olayları, Silvan şehrinde de görülmüştür. Özellikle 1990’lı yıllarda doruk noktasına ulaşan bu bölücü faaliyetler, önemli güvenlik ve

asayiş sorunları doğurmuştur. Silvan İlçesi güvenlik açısından önemli ve stratejik bir konumda yer alır. Özellikle ilçenin kuzeyindeki dağlık sahalarda barınan terörist unsurlar yörenin güvenliğini tehdit etmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı şehirde önemli askerî gücün muhafazası durumu orta çıkmıştır.

Şehrin en merkezi konumunda Farkin Bulvarı'ndan başlayarak Batman Bulvarı boyunca Silvan Garnizon Komutanlığı yer alır. Batman yolunun kuzey kesiminde yer alan askerî garnizon çok geniş bir arazi üzerine yayılmıştır. Garnizonda 500'e yakın subay, astsubay, uzman erbaş ve er görev yapmaktadır. Askerî fonksiyon ilçedeki birçok diğer fonksiyonu geliştiren bir işleve sahiptir. Özellikle gıda maddesi ve askerî eşya satan dükkânların sayısı askerî fonksiyon ile daha da gelişmiştir. Ayrıca şehirde yer alan askerlik şubesi de askerî fonksiyonu geliştiren bir diğer işlevdir. Askerî hizmet fonksiyonunda hizmet veren personel sayısı, hizmet sektörü içinde %25, 8'lik bir orana sahiptir. Şehirde görev yapan askerî personel sayısı oldukça yüksek olmasına rağmen yaşanan olaylar ve olabilecek güvenlik tehlikeleri nedeni ile askerî personel, şehir yaşamı içerisine çok fazla dâhil olamamakta, ticarî faaliyetlere çok katkı sağlamamaktadır.

Bir diğer önemli hizmet fonksiyonu turizmdir. Turizm faaliyetlerinde çalışan kişi sayısı oldukça az olmasına rağmen şehir, çok büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Şehirde çok bakir turizm alanları vardır. Silvan'da çok sayıda doğal ve beşerî turizm çekicilikleri yer alır. Özellikle ilçenin kuzeyinde çok sayıda doğal çekiciliği olan vadi ve akarsu mevcuttur. Ayrıca Batman Barajı boyunca turizm etkinlikleri yapılabilir. Bunun yanında Silvan'ın en büyük turizm potansiyeli beşerî unsurlardır. Hasuni Mağaraları, Silvan Kalesi, Zembilfroş Burçları, Eyyubi Camii, Silvan Evleri, Boşat Kalesi ilçedeki en önemli tarihi değeri ve önemi olan tarihi yapıtlardır. Özellikle Hasuni Mağaraları bölgenin tarihine ışık tutan önemli mağara yerleşmeleridir. Şehrin turizm açısından en fazla değerlendirilebilecek kalıntılar bunlardır. Ayrıca Silvan Kalesi, Eyyubi Camii ve tarihi Silvan evleri turizm açısından değerlendirilebilecek önemli eserlerdir.

Ancak şehirde ve ilçede yaşanan güvenlik sorunları ve turizm açısından gerekli tanıtımın yapılmaması, turizm fonksiyonlarının gelişimini engellemektedir. Ayrıca şehirde yeterli sayıda konaklama tesisinin bulunmaması turizm fonksiyonlarının gelişimini engelleyen faktörler arasında yer alır.

Silvan şehrinde en az gelişen şehirselleşme fonksiyonu sanayidir. Hizmet ve tarım fonksiyonuna göre sanayi fonksiyonu geri kalmıştır. Şehirde sanayi iş kollarında çalışan kişi sayısı 682'dir. Çalışan nüfusun %9'u sanayi iş kollarında çalışmakta-

dır. Silvan’da 3 modern sanayi tesisi bulunmaktadır. Sanayi işyerlerinin büyük bir kısmı sanayi sitesinde yer alan iş yerlerinden oluşmaktadır.

Şehirde sanayi faaliyetlerinin gelişmemesinde birçok unsur etkilidir. Bunlardan ilki şehrin Diyarbakır ve Batman gibi iki önemli şehrin gölgesinde kalması ve etki alanı içinde yer almasıdır. Ayrıca şehirde yaşanan terör ve asayiş olayları yapılacak sanayi yatırımlarının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bunların yanında bugüne kadar kurulacak sanayi tesislerini teşvik edecek gerekli yasal düzenlemeler yapılmayışı ve ilçede büyük sanayi yatırımları yapacak yeterli sermaye birikiminin olmayışı, sanayi fonksiyonunun gelişimini sınırlamıştır.

Tablo 4: Silvan şehrinde sanayi faaliyetlerinin türlerine göre dağılımı (2015).

Sanayi Türü	İşyeri Sayısı	% Si	Çalışan İşgücü	% Si
Atölye Tipi Sanayi				
Marangozhane	22		125	
Demirci	11		35	
Kapı, Pencere ve Alüm. Atölyesi	13		73	
Sobacı	3		10	
Dokuma Tezgâhı ve Halı Atölyesi	4		15	
Gümüş Atölyesi	3		8	
Matbaa	4		19	
Kereste Atölyesi	2		10	
Oto Tamiri ve Bakımı	75		210	
Tarım Makineleri Tamiri	10		60	
Briket Atölyesi	7		40	
Cam Atölyesi	5		18	
Toplam	159	98,1	623	91,3
Modern Sanayi				
Silvan Un Fabrikası	1		32	
Silvan Beton A.Ş.	1		13	
Meyya Tohumculuk	1		14	
Toplam	3	1,9	59	8,7
Genel Toplam	162	100	682	100

Kaynak: Silvan Belediyesi kayıtları, Silvan Esnaf ve Sanatkârlar Odası kayıtları, sahada yapılan anket ve mülakatlar.

Tablo 4'ten de anlaşılacağı üzere Silvan şehrinde bulunan sanayi iş yerlerinin sayısı 162'dir. Sanayi faaliyetleri yürüten iş yerlerinin büyük bir kısmı atölye tipi sanayi faaliyetleridir. Bu iş yerlerinin %98,1'i atölye tipi iş yerlerinden oluşurken %1,9'u modern sanayi tesislerinden oluşmaktadır. Atölye tipi iş yerlerinin büyük bir kısmı oto tamiri ve bakımı yapan işyerleridir. Ayrıca marangoz, demirci, kapı, pencere ve doğrama atölyeleri en fazla bulunan sanayi iş yerleridir. Şehirde el sanatlarına dayalı atölye tipi sanayi işyerleri önemli bir oranda değildir. Daha çok el sanatları, halıcılık ve gümüş atölyeleri şeklinde olan bu atölyelerin çoğu Feridun mahallesi Diyarbakır Bulvarı boyunca yer alır.

Sanayi faaliyeti yürüten iş yerlerinin önemli bir kısmı sanayi sitesinde yer alır. Yenişehir mahallesi Diyarbakır yolu üzerinde yer alan sitede çok sayıda iş yeri bulunmaktadır. Sanayi sitesinde oto tamircisi, kaportacı, oto elektrikçisi, oto boyama, yedek parça satıcısı, tarım makineleri tamiri, demir doğrama atölyesi, pencere ve kapı imalatçısı ve marangoz gibi çok sayıda iş yeri yer almaktadır. Sitede 120'ye yakın iş yeri bulunmaktadır. Ayrıca sitede hizmet veren 3 lokanta 3 kahvehane ve 2 bakkal yer almaktadır. Sanayi sitesinin hemen batısında yine Diyarbakır yolu üzerinde TOKİ konutlarının karşısında 5 briket atölyesi yer almaktadır. Briket, diğer modern inşaat malzemelerine göre daha ucuz olduğu için son zamanlarda çokça tercih edilen bir inşaat malzemesidir. Bu atölyelerde yaklaşık 30 kişi çalışmaktadır.

Şehirde modern sanayi tesisleri ve buralarda istihdam edilen kişi sayısı oldukça düşüktür. Silvan Un Fabrikası, Silvan Beton A.Ş. ve Meyya Tohum başlıca modern sanayi tesislerini oluştururlar. Bunlardan en önemlisi Silvan Un Fabrikasıdır. Yüksek mahallesi Batman yolu üzerinde yer alan fabrikada 1 müdür 23 işçi, 3 şef, 4 hizmetli ve 1 memur görev yapmaktadır. Tesis, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan birçok şehre satış yapmaktadır. Silvan Un Fabrikası'nın etki alanı oldukça geniştir. Fabrika hammaddesini civardaki köylerden, şehirlerden ve Rusya, Kazakistan gibi ülkelerden temin etmektedir.

Bir diğer modern sanayi tesisi Meyya Tohumculuk'tur. Şehrin 2 km dışında Batman yolu üzerinde yer alan tesis, geniş bir arazi üzerinde kurulmuştur. Modern bir görüntüye sahip olan tesis çeşitli tarım tohumları üretimi ve pazarlaması yapmaktadır. Tesiste istihdam edilen kişi sayısı 14'tür. Silvan şehrinde yer alan bir diğer modern sanayi tesisi, Silvan Beton A.Ş.'dir. Tesis, Bahçelievler mahallesi Diyarbakır yolunun hemen kenarında yer almaktadır. Hazır beton üretimi yapan tesis, şehirde inşaat sektöründe önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu işyerinde 13 kişi istihdam edilmektedir.

Tarımsal faaliyetler daha çok kırsal karakter gösteren köy ve kasabalarda hâkim olan faaliyet türüdür. Ancak şehir olgusunun iyi gelişmediği ve gelişimini tamamlayamamış şehirlerde, tarımsal faaliyetler bu yerleşmelerin vazgeçilmez uğraşdır. İhtisaslaşmanın gelişmemiş olduğu şehirlerde, hala tarımın ekonomik sektörler içinde önemini korumakta oluşu bir realitedir. Bunda yerleşmenin sınırları içinde kalmasına rağmen, şehirle bütünleşmemiş konumların, diğer bir ifade ile varoşların kırsal kesim için santralizasyon merkezi olarak önem taşıması etkilidir. Bu olgu gecekondulaşmayı da teşvik edici niteliktedir (Arınç, a.g.e. 251-252). Kırsal kesimden gelen nüfus, şehrin arsa ve daire fiyatlarının düşük olduğu kenar kesimlerini tercih etmekte ve geldiği yerdeki yaşam tarzını ve geçim faaliyetlerini burada sürdürmektedir. Bu şekilde şehrin mücavir alanı içinde kırsal karakterde yerleşmeler ve ekonomik faaliyet alanları ortaya çıkmaktadır.

Silvan şehri hizmet fonksiyonu ile ön plana çıkmasına rağmen kırsal etkilerden de önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle şehrin kenar mahallerinde tarımsal faaliyet önemli bir geçim kaynağı oluşturmaktadır. Daha çok çevredeki köy ve mezralardan göç edenlerin yerleştiği bu mahallelerde bahçe tarımı, dar alanda tahıl tarımı, hayvancılık, ormancılık gibi tarımsal faaliyetler yürütülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Yüksek mahallesi eskiden bir köy yerleşmesi iken, 1990'lı yıllarda Silvan şehrine bağlı bir mahalle statüsüne sahip olmuştur. Kırsal geçmişi ve niteliği olan bu mahalle günümüzde de bu yapısını devam ettirmektedir. Tek katlı veya iki katlı ve bahçeli konutlarda bahçe tarımı ve hayvancılık yoğun bir şekilde uğraşılan ekonomik faaliyettir. Silvan şehrinin sahip olduğu nüfus miktarı ve yürütülen ekonomik fonksiyonların niteliği incelendiğinde, şehir fonksiyonuna sahip olduğu ortadadır. Ancak ülkemizdeki birçok şehir gibi kırsal karakterinden sıyrılamamıştır.

Şehirde tarım sektörünün istihdam ettiği işgücü miktarı ile ilgili günümüzde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak 2000 yılı genel nüfus sayımında elde edilen bilgiler ile mahalle muhtarları ve mahalle sakinleri ile yapılan anket ve mülakatlar neticesinde bir kanaat oluşmuştur. Şehirde 2000 yılı nüfus sayımına göre ziraat, hayvancılık, ormancılık, madencilik gibi tarımsal faaliyetlerde çalışan işgücü sayısı 756 kişiydi. Bu çalışanların önemli bir kısmı, bahçe tarımı ve hayvancılık ile uğraşmaktaydı. Her ne kadar bu veriler resmi kayıtlardan oluşsa bile günümüzde yapılan araştırmalarda bu oranın daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu veriler ışığında mahalle muhtarları, Ziraat Odası Başkanlığı ve şehirde ikamet edenler ile yapılan anket ve mülakatlarda tarım sektöründe çalışan kişi sayısının yaklaşık 1600 kişi kadar olduğu tahmin edilmektedir. Şehirde çalışan işgücünün %19,8'i tarımsal faaliyet alanlarında çalışmaktadır.

4. Silvan Şehrinin Etki Bölgesi ve Fonksiyon Analizi

Ülkemizdeki yerleşmelerin şehir statüsünde olup olmadığı ile ilgili tartışmalar Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri yapılmaktadır. Bu ilk dönemde şehirler tanımlanırken 17 Mart 1924 tarihinde çıkartılan 442 Sayılı Kanun esas alınmıştır. Bu kanuna göre nüfusu 2000'e kadar olan yerleşmeler köy, 2000-20000 arasında olanlar kasaba ve 20000'den fazla olanlar şehir olarak tanımlanmıştır. Ancak sadece nüfus miktarına göre yapılan bu sınıflandırma oldukça yetersiz kalmıştır. Zira nüfusu 20000'den fazla olmasına rağmen tamamen kırsal bir nitelik taşıyan yerleşmeleri, coğrafi anlamda şehir olarak tarif etmek pek doğru bir yaklaşım olamaz. Bu nedenle zaman içerisinde bu değerlere farklı yaklaşımlar getiren bilim adamları bu değerleri revize etmişlerdir. Nitekim DARKOT tarafından yapılan yeni bir değerlendirmede, 3000'kadar nüfusa sahip yerleşmeler köy, 3000-10000 arasında olanlar kasaba ve 10000'in üzerinde nüfus barındıran yerleşmeler şehir olarak tanımlanmıştır (1972:60). Belirtilen bu nüfusun eşik değeri TÜMERTEKİN (1973, s.23-24) ve EMİROĞLU (1975, s.127-128) tarafından benimsenmiş ve ülkemiz genelinde ayırıcı olabileceği yinelenmiştir. Öte yandan günümüzde sadece nüfus miktarına bağlı olarak yapılan tanımlamalar yetersiz kalmakta, bunun yanında tanımlamada şehrin fonksiyonlarının da dikkate alınması gerektiği aşikârdır. Bu duruma dikkat çeken ÖZÇAĞLAR, bir yerleşmenin şehir olması için tek başına nüfusun bir anlam ifade etmeyeceği, fonksiyonel ve yapısal yönden hiçbir gelişme göstermemiş bir yerleşmenin nüfusu ne kadar fazla olursa olsun, coğrafi anlamda şehir sayılamayacağını belirtmektedir. ÖZÇAĞLAR tarafından şehir, bünyesinde barındırdığı insanların ihtiyaçlarını başka yerleşmelere fazlaca muhtaç olmadan yerinde karşılayabilecek fonksiyonlara sahip bulunan, bugünkü koşullarda nüfusu 20 000'in üzerindeki belediye örgütlü yerleşmeler olarak tanımlanmaktadır (Özçağlar, 2001: 77-78). ÖZÇAĞLAR bu nüfus miktarının da değişen ve gelişen şartlar altında revize edilebileceğini de ifade etmektedir. Gerçekten de günümüzde çok kompleks ve değişik fonksiyonlara sahip olan şehirleri tek bir ölçüte göre tanımlamak mümkün değildir. Birçok unsuru bir arada barındıran şehirleri tanımlarken bütün parametrelerin dikkate alınarak değerlendirme yapılması, coğrafi açıdan daha doğru bir yaklaşımdır.

Silvan şehri yukarıda bahsedilen bütün bu kriterlere göre incelendiğinde, şehrin hem nüfus miktarı hem de şehir fonksiyonları açısından şehir vasfına sahip bir yerleşme olduğu ortaya çıkmaktadır. Şehrin 2016 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre sahip olduğu nüfus miktarı 44324 kadardır. Şehirdeki ekonomik fonksiyonlar incelendiğinde, çeşitli iş alanlarında istihdam edilen iş gücünün 7668 olduğu görülür. Ekonomik sektörlere göre istihdam edilenler incelendiğinde

ise, toplam çalışan işgücünün %70,2'sinin hizmet sektöründe, %8,9'unun sanayi sektöründe ve %20,9'unun tarım sektöründe istihdam edildiği ortaya çıkmaktadır (Tablo 5). Silvan hizmet fonksiyonu ile ön plana çıkmaktadır. Hizmet ve sanayi sektörünün istihdamdaki payının %80'i geçmesi, Silvan'ın bir şehir yerleşmesi olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

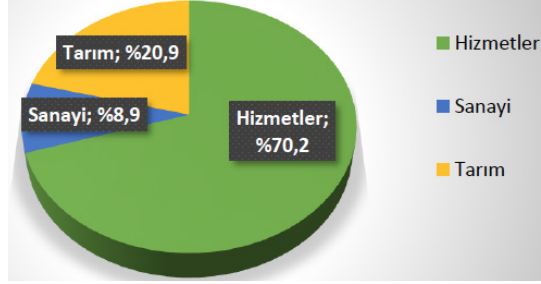
Tablo 5: Silvan şehrinde iktisaden faal nüfusun ekonomik sektörlere göre dağılımı (2015).

Ekonomik Sektörler	İstihdam Edilen İşgücü	Alt Grup %'si	Sektör %'si
Hizmetler			
Yönetim	1866	34,6	
Eğitim	850	15,8	
Sağlık	300	5,6	
Ticaret	2220	41,2	
Diğer Hizmetler	150	2,8	
Toplam	5386	100,0	70,2
Sanayi			
Atölye Tipi Sanayi	623	91,0	
Modern Sanayi	59	9,0	
Toplam	682	100,0	8,9
Tarım	1600	100,0	20,9
Genel Toplam	7668	100,0	100,0

Silvan ilçe merkezi şehir fonksiyonuna sahip olsa bile burada tarımsal faaliyetlerin etkisi göz ardı edilemez. Şehirde kırsal yapının izlerini taşıyan birçok unsur vardır. Gerek bazı mahallelerdeki yerleşme tipleri gerekse bu mahallelerde uğraşılan ekonomik faaliyetler, şehrin kırsal karakterini ortaya koymaktadır. Silvan sahip olduğu nüfus miktarı ve ekonomik fonksiyonlar bakımından şehir olabilme eşliğini çoktan geçmişse de kırsal karakterinden tamamen sıyrılamamıştır.

Şehirdeki ekonomik fonksiyonlar içinde en önemli yere sahip olan hizmet fonksiyonu çeşitli faaliyet alanlarına ayrılmıştır. Özellikle toplum hizmetleri, idari ve ticarî faaliyetler en önemli unsurlardır. Silvan, Osmanlı döneminden beri bir ilçe merkezi olup buna bağlı olarak çeşitli hizmet ve yönetim fonksiyonlarına sahiptir. Bu alanlarda önemli oranda işgücü istihdam edilmiştir. Ancak şehrin bu fonksiyonları zamanla ve kademeli olarak gelişmiştir. Ayrıca şehirde belediye,

kaymakamlık, milli eğitim müdürlüğü gibi önemli hizmet alanlarında işgücü istihdamı sağlanmaktadır.

Şekil 6: Silvan şehrinde çalışan nüfusun ekonomik sektörlere göre dağılımı (2015).

Yine önemli bir ulaşım noktasında yer alan Silvan'da buna bağlı olarak gelişen çok sayıda iş yeri bulunmaktadır. İlçeye bağlı 170'e yakın kırsal yerleşmenin bulunması, ticarî faaliyetleri canlı kılan bir diğer faktördür. Bütün parametreler değerlendirildiğinde, Silvan'ın hem nüfus hem de ekonomik fonksiyonları itibarı ile bir şehir yerleşmesi olduğu herhangi bir tereddüt oluşturmamaktadır. Şehir yönetim hizmetlerinin ve ticarî hizmetlerin geliştiği ve tarımın önemli bir yer teşkil ettiği **hizmet-tarım şehri** görünümündedir. Nitekim ÖZÇAĞLAR'ın tasnifine göre de şehir **hizmet-tarım şehri** sınıflandırmasına dâhil edilebilir.

Sonuç

Diyarbakır yöresinin önemli şehirlerinden bir olan Silvan'ın kuruluşunda rol oynayan temel faktörün konumu olduğu söylenebilir. Zira şehir tarih boyunca çok önemli ulaşım ve ticaret yolları üzerinde yer almış, Doğu Anadolu ve Kafkas medeniyetleri ile Mezopotamya uygarlıklarının karşılaşma sahası üzerinde yer almıştır. Eşsiz konumu yanında, zengin su kaynaklarına ve verimli topraklara sahip olması, Silvan'ın önemli bir yerleşme olmasına ve sürekli egemenlik mücadelelerinin merkezlerinden biri olmasına yol açmıştır.

Silvan, kuruluşundan günümüze kadar çeşitli dönemlerde gelişme evreleri göstermiştir. Bu süreçte şehre ve çevresine hakim olan kavimler ve devletler şehrin gelişme evrelerinde önemli rol oynamışlardır. Gerek şehrin fiziki yapısı gerekse sosyo-ekonomik özellikleri bu devletlere bağlı olarak şekillenmiştir. Yörede birçok uygarlık egemenlik kurarken, 641 yılında Müslümanların eline geçmiş ve Müslümanlar bu şehre Meyyafarikin adını vermiştir. İslam egemenliği ile birlikte Silvan, ortaçağın en parlak ve görkemli şehirlerinden biri olmuştur. Şehir

bu dönemle birlikte El Cezire ve Mezopotamya bölgesinin en önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Ancak ortaçağın çok önemli merkezlerinden biri olan Silvan, 1259 yılındaki Moğol istilasıyla yakılıp, yıkılmış ve bir daha asla o eski görkemine kavuşamamıştır. Şehir, 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve Osmanlı ile birlikte nispeten istikrara kavuşmuştur. Bu dönemde Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak merkezi olarak varlığını sürdüren Silvan, farklı inanç ve etnik grupların bir arada yaşadığı bir şehir konumundaydı.

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Silvan, Diyarbakır iline bağlı bir ilçe merkezi olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir kasaba görünümünde olan Silvan, 177 köyün idari merkezi olan ve idari fonksiyonları ön planda olan bir yerleşme görünümündeydi. Bu dönemde şehir, tarihi dokusu içinde kalmaya devam etmiş ve bu doku etrafında sıkışık bir düzen göstermiştir. Ancak zamanla nüfus artışıyla birlikte şehrsel fonksiyonlar çeşitlenmeye ve şehir yavaş yavaş tarihi dokunun dışına doğru gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren gerek bölgede gerekse ülke genelinde yapılan kalkınma hamleleriyle şehirler hızla gelişmeye ve büyümeye başlamıştır. Bu dönemde Silvan şehri de hem nüfusunu artırarak hem de idari, ticari ve hizmet fonksiyonlarını geliştirerek büyümüştür. Nitekim 1960’lı yıllarda şehir tarihi çekirdeğinden sıyrılarak kuzeye doğru Erbat Dağı’nın eteklerine yayılmıştır. Günümüzde şehrin en önemli mahallelerinden olan Feridun ve Bağlar gibi mahalleler, bu süreçte ortaya çıkmıştır.

Silvan, 1990’lı yıllara doğru çevresindeki kırsal yerleşmelerden yoğun bir şekilde göç almaya başladıktan sonra, mevcut doku içerisinde artan nüfusun ve gelişen fonksiyonların ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli şehrsel kullanım alanları bulunmadığı için tam ortasından geçen karayolu boyunca gelişim göstermeye başlamıştır. Nitekim şehrin doğusundaki Yüksel ile batısındaki Yenişehir mahalleleri bu süreçte ortaya çıkmıştır. Özellikle bölgenin en önemli şehri konumunda olan Diyarbakır ve Silvan’ın bu şehre olan bağlantısını sağlayan karayolu, günümüzde Silvan şehrinin gelişim yönünü belirlemiştir. Zira şehirdeki iş ve ticaret alanları bugün hızla Diyarbakır karayolunun etrafına doğru yayılmakta ve şehrsel gelişim tamamen bu yöne doğru gerçekleşmektedir. Silvan’da Cumhuriyet tarihi boyunca meydana gelen nüfus artışı ve fonksiyonel gelişim aynı zamanda beraberinde plansız ve çarpık bir şehrsel gelişim modelinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle yörede gelişen terör olaylarının yarattığı sorunlar ve bunun sonucu olarak köylerden Silvan’a yapılan göçler, çarpık kentleşmenin en önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Çünkü köylerden gelenler daha çok kenar semtlere yerleşmiş ve köyündeki yaşam tarzını ve ekonomik faaliyetlerini buralara taşımış ve bu durum şehirde kırsal hayata dair yaşam biçiminin görülmesine yol açmıştır.

Günümüzde Silvan şehri şehrsel fonksiyonlar açısından ele alındığında; askeri, idari ve tarım fonksiyonlarının ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin güvenlik açısından stratejik bir bölgede yer alması, çok sayıda askeri unsurun burada konuşlanmasına yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda şehrin fonksiyonları içerisinde askeri fonksiyonun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bunun yanında Silvan günümüzde artık mahalle statüsünde olan 82 köy yerleşmesinin idari merkezi olması da hizmet fonksiyonunun gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca şehrin önemli bir tarım bölgesi içerisinde yer alması, tarımsal fonksiyonlarının da gelişmesini sağlamıştır. Sonuç olarak Silvan şehri fonksiyonel açıdan bir bütün olarak değerlendirildiğinde, “*hizmet-tarım*” şehri olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan Silvan şehri geçmişten günümüze geçirmiş olduğu sağlıksız şehirleşme modeline bağlı olarak çok çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Şehirde karşılaşılan en önemli sorunların başında altyapı hizmetlerinin yetersizliği ve eksikliği gelmektedir. Özellikle mahalle yolları önemli ölçüde bozulmuş ve yenilenmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Silvan şehrinde ortaya çıkan önemli bir sorun da yeterli miktarda yeşil alan, park ve bahçelerin bulunmamasıdır. İmar planlarında park ve yeşil alan diye gösterilen bazı alanlar çorak ve kullanım dışı alanlardan oluşmaktadır. Bu durumun önüne geçilerek şehirde yeterli yeşil alanların ve parkların yapılması sağlanmalıdır. Şehirde insanların vakit geçireceği yeterli sosyal alanlar ve spor tesisleri de bulunmamaktadır. Aynı şekilde şehirde sinema, oyun ve dinlenme merkezleri gibi sosyal alanlarda bulunmamaktadır. Bu gibi sosyal alanların yapımı için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Silvan şehrinde mezarlıkların çoğu şehir merkezinde kalmakta ve planlı gelişimi engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle mevcut mezarlıklar korunarak şehir dışına yeni mezarlıklar yapılmalıdır. Son olarak Silvan şehrinde Hâlihazır İmar Planı günün koşullarına göre şehrsel ihtiyacı karşılayacak bir görüntüden uzak olup, Nazım İmar Planı ise gerçeklikten uzak hayali kullanım alanlarından oluşmaktadır. İvedi olarak şehrin gerek Hâlihazır gerekse Nazım İmar planları modern ölçülere uygun şekilde yapılmalı ve bu planlara sıkı bir şekilde uyulmalıdır.

Öte yandan sahada tarımsal faaliyetlerin yürütülmesinde karşılaşılan en önemli sorunların başında sulama gelmektedir. Sahanın her kesimine suyun ulaştırılması elzem bir durumdur. Bu nedenle yapımı süren Silvan Barajı'nın daha kısa sürede hizmete alınması ile simultane şekilde sulama kanallarının inşası tarımsal dönüşümü hızlandıracaktır. Zira Silvan İlçesi'nin geleceği tarım ve turizmin ulaşacağı seviyeye göre şekillenecektir.

Sonuç olarak Silvan şehri gerek sahip olduğu fonksiyonları gerekse nüfus miktarı bakımından nispeten günümüz koşullarında küçük bir şehir görünümündedir. Her ne kadar şehir fonksiyonları kazanmış olsa da çevresindeki kırsal yerleşmelerden yoğun göç aldığı için kırsal karakterinden tamamen sıyrılamamıştır.

KAYNAKÇA

- Akbal F. (1951), “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat”, Belleten, Cilt.15, Ankara, S.s. 617-629.
- Akgündüz M. (2004), “Artuklular Zamanında Diyarbakır’da İlmî Faaliyetler”, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler, Diyarbakır.
- Alaeddinoğlu F. (2010), “Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları”, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt, 15(24), S.s. 19-42.
- Arıncı K. (2001), *Tatvan Şehri: Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları*, Erzurum, Atatürk Üniv. Yayınları No:925, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No:99.
- Belazuri, (2013), *Futuhu'l-Buldân*, (Çev. M. Fayda), İstanbul: Siyer Yayınları.
- Beysanoğlu Ş. (1963), *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*; Diyarbakır, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını No:3.
- Beysanoğlu Ş. (1998), *Anıtlar ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi*, Ankara, Diyarbakır’ı Tanıtma Yayınları, Cilt:I.
- BOA, Y. PRK.DH-6/59, 21 M 1309/ 27 Ağustos 1891.
- Butler, (1845), *The Lives of the Fathers, Martyrs, and Other Principal Saints*, (Babalar, Şehitler ve Diğer Baş Azizin Hayatı), Dublin.
- Çevik A. (2002), *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniv. Türkiyat Araş. Enst., İstanbul.
- Darkot B. (1961), “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Üzerine Düşünceler”, İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Der. Cilt, 6 (12), S.s. 35-46.
- Darkot B. (1997), ‘*Meyyafarikin*’, İslâm Ansiklopedisi, Cilt: VIII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir.
- Emiroğlu M. (1975), “Türkiye’nin Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus”, Ankara Üniv., DTCF, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı:7, S.s.127-128.
- Evliya Çelebi, (1314), *Seyahatname-IV*, İstanbul, Dersaadet İkdâm Matbaası.
- İbn Havkal, *Kitabü'l Süretü'l Arz*, (Çev. M.J.de Goeje), Beyrut.
- İbn Kesir, (1995), *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Trk. tr. Mehmet Keskin), Büyük İslâm Tarihi İbn Kesir, İstanbul.
- İbnü'l Esir, (1987) *El-Kamil Fi'l-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özeydin), İstanbul, Bahar Yayınları, Cilt:IX.

Silvan Şehrinin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları

- İbnü'l-Ezrak, (1992), Ahmed B. Yusuf B. Ali, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi Artuklular Kısmı*, (Çev. Ahmet Sarvan), Erzurum, Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Yay.
- İstahri, Kitabu'l-Mesalikve'l Memalik, (Çev. M. J. De Goeje), Beyrut.
- Korkusuz, M. Ş. (2003), *Seyahatnamelerde Diyarbekir*, İstanbul: Kent Yayınları.
- Makdisi, (1987), *Ahsenü'l-Tekasim Fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, Beyrut.
- Mar İğnetius Aprham 1. Barsaum, (1943), *Kitabü'l Lü'lü'ül Mensür Fi Tarihül Ulüm ve'l-Adabüs Süryaniyye*, Humus.
- Moltke H, V. (1999), *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Niayış Ü. (2004), "*Diyarbekir'e Damga Vuran Türkmenler; Akkoyunlu Kültür ve Medeniyetine Bir Bakış*", I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler, s.500, Diyarbakır.
- Özçağlar A. (2001), *Coğrafya'ya Giriş*, Ankara, Hilmi Usta Matbaacılık.
- Potrovsky B., B. (1969), *Urartu Translatet From the Russian By J. HOGARTH*, Nagel Publishers, Genova.
- Procopius,(2005), *Of the Buildings of Justinian*, Çev. Aubrey Steward, London.
- Sa'd B. Muhammed Huzeyfe El Ğamdi, (2010), "*Meyyafarikin'de Kahramanlık ve Fedakârlık*", (Çev. M. Mehdi İlhan), TAD, XXIXI47, S.s. 228-242.
- Sevim A. (1962), "*Artuk Oğlu İlgazi*", Belleten, Cilt:XXVI, S.s.90.
- Sevim A. (1967), "*Tarihi Meyyafarikin ve Amid'in Mervanlılar Bölümünün Yayını Münasebetiyle*", VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Sözer A, N. (1969), *Diyarbakır Havzası*, Ankara, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları No:19, Tarih ve Coğrafya Dizisi No:4.
- Şahinalp, M.S., Elmastaş, N., Günal, V., Benek, S. 2010. *Şehirlerin Sınıflandırılması ve Tatvan Şehri'nin Bu Sınıflandırmalardaki Yeri*, Doğu Coğrafya Dergisi, Yıl:15, Sayı:23. Erzurum.
- Şemseddin Sami, (1306), *Kamusu'l Alam*, Cilt:IV, İstanbul.
- Şerefhan, (2006), *Şerefname, Kürd Tarihi*, (Çev. Mehmet Emin Bozarslan), Deng Yayınları, İstanbul.
- Tufantoz A. (2005), *Ortaçağ'da Diyarbekir*, Mervanoğulları /990-1085, Ankara, Aça Yayınları.
- Tümertekin E. (1973), *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehir Fonksiyonları*, İstanbul, İstanbul Üniv. Yay., No:1840, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:72.
- Uğur A. (2003), "*Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri*", Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt, 1(2), S.s.41-62.
- Yakut, (1906), *Şehabüddin Ebu Abdullah*, Kitabu Mu'cemi'l-Büldan, Cilt:8, Mısır.
- Yılmaz C. (2011), "*Samsun Şehri; Kuruluş Yeri, Nüfus ve Kentsel Gelişim Özellikleri*", Samsun Sempozyumu, 13-16 Ekim 2011, S.s. 1-17, Samsun.

TURGUT UYAR'IN ŞİİRLERİNDE “BEN VE “ÖTEKİ”NİN ÖZGÜRLÜK VE KAÇIŞ İTKİSİ

Veysel ŞAHİN*

Özet

İnsanın kendi “ben”i ve “öteki”ne, doğa, mekân ve zamana yabancı olması, ontolojik olarak yalnızlık ve özgür olma güçsüzlüğü yaratır. İnsan, bu durumda kendisi ve başkaları arasında bir seçim yapar. Bu seçim esnasında insan özgürlüğünü ekonomik, kültürel, dinî ve siyasi olarak sağlayamazsa kendini güvenlikten yoksun, sıkışmış ve kuşatılmış hisseder. İnsanın kendini tutunma noktalarından yoksun ve boşlukta hissetmesi, varoluşun ayrılmaz bir parçası olarak özgürlük ve özgür olma duygusunu çekilmez bir hale getirir. Bu durumda insan özgürlük duygusundan uzaklaşarak kendini özgürlükten yoksun bırakır.

Modern insanın özgür iradesiyle kendini kurma isteği, içinde yaşadığı dünyada varoluş olarak güvensiz, yalnız, terk edilmiş ve “öteki” hissetmesine neden olur. Uyar’a göre özgürlük, varoluşunun belirlenmemiş bilinci ve bilgisine varmadır. İnsanın kendisini belirleyen varoluşunun bilincine varamaması, şairin de kendi “ben”i ve “öteki ben”ini bir varoluş olarak ortaya çıkarmasını sağlar.

Uyar’ın “ben” ve “öteki ben”in” içinde yaşadığı mekânın buradalığını şimdide yaşamaması, onun ötelere, bilinçaltına ve düşlere yönelmesine neden olur. Şairin kaçış durumunu varoluşsal bir sorunsal olarak ele aldığı şiirlerinde “ben” kendini ve içtenlik değerlerini keşfetmek için bilinçaltına sığınır.

Anahtar Kelimeler: Turgut Uyar, ben, öteki, özgürlük, varoluş, kaçış, sığınma.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

THE FREEDOM AND ESCAPE OF “ME AND THE OTHER” IN THE POEMS OF TURGUT UYAR

Abstract

The fact that man is alien to his own “I” and “the other”, to nature, to space and time creates ontologically the weakness of being alone and free in him. In this case, a person makes a choice between himself and others. In this election, if human freedom cannot be achieved economically, culturally, religiously and politically, it feels insecure, trapped and besieged. The feeling of self-restraint and emptiness makes the feeling of freedom and freedom intolerable as an integral part of existence. In this case, the human is deprived of freedom by moving away from the feeling of freedom.

The desire of modern man to set himself up with free will causes him to feel insecure, lonely, abandoned and “the other” in the world he lives in. According to Uyar, freedom is to reach the unresolved consciousness and knowledge of its existence. The inability of man to reach the consciousness of his self-determining existence enables the poet to reveal his own “I” and “the other” as an existence.

According to Uyar, “I” and “the other” the place where he lives in this place cannot live now, causes him to go beyond, subconsciously and dreams. In his poems, which the poet considers the escape situation as an existential problem, “I” seeks refuge in his subconscious to discover himself and his values of sincerity.

Key words: Turgut Uyar, I, the other, freedom, existence, escape, asylum.

GİRİŞ

Özne, kendi varlığının sınırlarını kavradıkça özgür olma duygusunu yaşar. Öznenin kendi varlığı ve sınırlarını bu dünyada açıklamaya çalışması, onun “ben” ve “öteki ben”ini özgürlüğe giden süreçte yeniden kurup tanımlamasını gerekli kılar. “Ben” ve “öteki”nin kendi oluş gerçekliği olan özgürlüğü “*insan gerçekliği*”nin varlığından ayırmak imkânsızdır.” (Sartre, 2010: 75). İnsanın varlığı ile ayrılmaz bir bağ kuran özgürlük, içteki “ben” ve “öteki”nin kendi gerçekliğinin dışarıya açılmasını gerekli kılar. “Ben” ve “öteki”nin gerçekliğinin yansıması olarak “*bütün özlerin temeli özgürlüktür.*” (Sartre, 2010: 557). Bu yüzden insan özgür bir “ben” ve “öteki” olarak kendi özünü bütün yönleriyle kendi dışına ve içine aktarır. Jean Paul Sartre, “insan kendi dışında vardır, kendi dışına çıkarak var olur, ancak dışa atılarak dışta kendini yitirerek varlaşır.” (Sartre, 1985: 98) diyerek insanın dışa atılarak kendi bireysel varlığını, özünü ve özgürlüğünü kavradığını vurgular. Nitekim insan dıştaki dünyanın ayrılmaz bir parçasıdır ve onun dünyada sorumlulukları vardır. İnsan dış dünyadaki sorumluluklarını bireysel olarak kavradıkça tek başlılığını algılar ve kendine sınır ve kuşatmalar çizer. Bu kuşatma sonrasında insan, “ben” ve “öteki” arasında kendi benliğini bulma yönünde varoluşsal bir atılım yaşar. Bu bakımdan “insan varoluşu ve özgürlüğü daha baştan birbirinden ayrılmaz iki ögesi” (Fromm, 2012: 33) olarak insanı özgür olma eylemine iter.

İnsanın kendi “ben”i ve “öteki ben”ine, doğaya, mekân ve zamana yabancı olması, ontolojik olarak onda yalnızlık ve özgür olma güçsüzlüğünü yaratır. İnsan bu durumda kendisi ve başkaları arasında bir seçim yapar. Bu seçim esnasında insan özgürlüğünü ekonomik, kültürel, dinî ve siyasî olarak sağlayamazsa kendini güvenlikten yoksun, sıkışmış ve kuşatılmış hisseder. İnsanın kendini tutunma noktalarından yoksun ve boşlukta hissetmesi, varoluşun ayrılmaz bir parçası olarak özgürlük ve özgür olma duygusunu çekilmez bir hale getirir. Bu durumda insan özgürlükten kaçarak kendini özgürlükten yoksun bırakır. İnsanın kendini özgürlükten yoksun bırakması, belirsizlik duygusundan kurtulup kendine yeni sığınak bulmasına da neden olur.

Modern dünyada insan kendi özgürlüğünü bireysel olarak kavrar. Modern insan için “*özgür olmak, kişi olarak var olmakla aynı şeydir*” (Karakaya, 2016: 84). Modern insanın özgür iradesiyle kendini kurma isteği, içinde yaşadığı dünyada varoluşsal olarak güvensiz, yalnız, terk edilmiş ve “öteki” hissetmesine neden olur. Nitekim “*İkinci Yeni dönemin sosyal, siyasal buhranlarından doğrudan beslenen Türk şiir tarihinde ikinci bir istibdat dönemi gibidir. Bir anlamda dö-*

nem şiirine yöneltilen realiteden uzak olması iddiasının Uyar şiirinde fazla yer edinmemesi onun için hafifletici, iyi hallerden birisidir.” (Arslan, 2012: 4). Bu açıdan İkinci Yeni şairleri de bu dünyanın bireyleri olarak kendi güvensizliklerini ya da başarısızlıklarını özgür olma ya da özgür yapma sorunsalına dönüştürerek içinde yaşadıkları dünyayı özgür iradeleri ile yeniden kurma eylemine girişirler. Bu süreçte Turgut Uyar, içinde taşıdığı varoluşsal tutunma çabalarını özgürlük duygusuyla bütünleştirerek şiir evrenine taşır.

Uyar’a göre özgürlük, varoluşunun belirlenmemiş bilinci ve bilgisine varmaktır. İnsanın kendisini belirleyen varoluşunun bilincine varamaması, şairin de kendi “ben”i ve “öteki ben”ini bir varoluş olarak ortaya çıkarmasını sağlar. Uyar’ın şiirlerinde özgürlük “ötekinin kolektif taleplerine kayıtsız kalan biçimsel özgürlükten” (Besnier, 2016: 52) ziyade onun taleplerine kulak vererek içinde yaşadığı dünyayı anlamlı kılar. Uyar’ın şiirlerinde özgürlük, varoluşçuların özgürlük anlayışı çerçevesinde gelişir. Uyar’ın, kendine, kendi “ben”i ve “öteki ben”ine çevresine bakışı onun bunaltı ve çatışma yaşamasına neden olur. Bunaltı ve çatışma şairin “ben”i ve “öteki ben”i ile çatışmasına neden olduğu gibi onun “başkaldırma özgürlüğü” (Fromm, 1985: 13) içinde seçimler yaparak başka değerlere sığınmasını sağlar.

Uyar’ın şiirlerinde özgürlük duygusu, absürdün bilincine varan insanın kendine sınırlar çizip eylemlerde bulunmasını gerektirir. Şair kendi olma sorumluluğunu özgürlük olgusu ile bütünleştirirken varlığın kendi özünü kavramaya çalışır. Bu bakımdan Uyar’ın şiirlerinde varlığın kendisi için özgürlük, bireyin kendi varlığını keşfetme sürecidir.

1. “Ben” ve “Öteki”nin Özgürlük İtkisi

1.1. Bireyin Kendi “Ben”i ve “Öteki Ben”ini Sev(me)me Özgürlüğü

İnsanın kendisi için kendi varlığının benlik alanlarını tanıması, onun özgür olması için bir ön koşuldur. İnsanın kendisi olma sorumluluğu onun kendi “ben”i ve “öteki ben”ini seçmesini gerekli kılar. Uyar’ın şiirlerinde özne, kendi bireysel özgürlüğünü seçebilmesi açısından “kendi için varlık” (Sartre, 2010: 43) olmak sürecini bir sorunsala dönüştürür. Bireyin “kendi için varlık” anlayışını sınıflandırılmış bir biçime dönüştürmesi, “özgürlük istenci ve tutkuların varoluşundan başka bir şey değildir.” (Adugit, 2013: 89). Turgut Uyar’ın şiirlerinde şiir öznesinin “kendi için varlık” olarak kendini kavraması, “ben” ve “öteki ben”in özgür olma sorumluluğundan kaynaklanır. Turgut Uyar için “ben”in özgürlüğü, onun varoluş sürecini açılır. Turgut Uyar, şiirlerinde bireye “sürekli bir var olma öz-

Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
“Ben ve “Öteki”nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi

gürlüğü ver(erek)” (Sartre, 1985: 44) onun kendi sınırlarını ya da sınırsızlıklarını kavramasını sağlar. Bu süreçte ölüm, yalnızlık, “ötekileşme”, huzursuzluk, mutsuzluk ve özgür olma durumunu yaratır ya da özgür olma durumunu sınırlar. Şair özgürlüğün sınırlarını “ben” ve “öteki”nin içine dalarak ortaya koyar. “Ben” ve “öteki”nin özgürlük durumu, kentli yaşamın kuşatılmışlığından kurtuluş, kadınların dünyasında var oluş, yalnızlığın evreninde kendi olma süreci ile birlikte ele alınır. Bu bağlamda özgür olma durumu kendi olma, kendilik sürecine ulaşmanın ön koşuludur. Şair “Yalağuz” şiirinde;

*“Bektaş mayıs böceği kadar yalnızdı,
 Esaretinde hürriyetinde sevdasında,
 Üç yaşında da yalnızdı, on beşte de, seksende de,
 Yağmurların altında, bulakların kenarında.
 Türküsünde, koşmasında, şarkısında,
 Tamamda da noksanda da,
 Papatya gibi yalnızdı, kuşyemi gibi yalnızdı.”*

(Uyar, 2015, Yalağuz, 21).

“Ben”in ontolojik anlamda yaşadığı yalnızlık, tek başınalık ve hiçlik bir olmama, kendini kuramama sürecidir. Şiir öznesi Bektaş’ın dünyadaki tek başınalığı ya da dünyaya istemeden atılması, onun özgür iradesi dışında gerçekleşir. Varoluşçulara göre insanın dünyaya atılması, onun kendisini ve etrafını absürt bir anlayışla ötelemesine neden olur. Bektaş’ın yaşama dair her şeyi yalnızlığına benzetmesi, onun özgürlüğünün kendi iradesi dışında başka varlıklarla ilişki halinde olduğunu gösterir. Kendisine verilen yaşamı sürdürmekten başka bir seçenek sunulmayan Bektaş, bu yönüyle kendi varlığı ve etrafındaki varlıklarla bir “ötekilik” durumu yaratır. İnsanın içine atıldığı hayatı yaşamak zorunda olması, onun özgür olmadığını ortaya koyar. Şiirde kuşatılmışlığı trajik boyuta taşıyan “papatya gibi yalnız” dizesi, özgürlüğü elinde olmayan bireylerin çaresizliğini gösterir. Bu bakımdan “ben” ve “öteki” kendisi dışındaki sınırlandırılmışlığı yüzünden özgürlüğünü yitirir. Ancak her insan esaretinin sevdalısı olduğu gibi hürriyetin yani özgürlüğünün de sevdalısıdır. Şiirde yer alan “Esaretinde hürriyetinde sevdasına” dizesi bireyin kendi “ben” ve “öteki ben”ini seçme özgürlüğü sevdalısı olduğunu vurgular. Fromm, “*sevgi özgürlüğün çocuğudur. O asla zorbalığın çocuğu olmaz*” (Fromm, 1985: 36) diyerek sevgi ve özgürlük arasındaki kopmaz bağı dile getirir. Her şey “öteki”nin varlığı ile anlama ulaştığı için Uyar şiirde “hürriyet ve esaretin” birlikte bir sevdaya dönüştüğünü dile getir. Şiirde umutsuzluk ve çare-

Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
“Ben ve “Öteki”nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi

sizlik Bektaş'ın bütün benliğini kuşatmış onun özgürlük atılımlarını silip yalıtık hale getirmiştir. Bu durumun köyde yaşayan bireylerin üzerinden verilmesi, özgürlük sorunsalının ontolojik bir durum olduğunu gösterir.

Uyar, “Memur Karısı” şiirinde de özgürlüğü elinden alınan “ben”in, hayata “öteki” olmasını irdeler. Hayatını başkalarına adayan şiir öznesi, modern yaşamın ortaya çıkardığı iş hayatının insana sunduğu özgürlük yitimi durumunu ortaya koyar. Memur karısının yaşamak zorunda kaldığı hayat, onun özgürlük alanlarını ihlal ettiği gibi, kendi “ben”i ve içtenlik değerlerini kurmasına da yardımcı olur. Uyar bu şiirden yola çıkarak metalaşan yaşamın kadının özgürlüğünü nasıl elinden alarak onu, mahkûm yaşama ittiğini ifade eder. “Memur Karısı” şiirinde;

“Ya bir bakış, ya bir vaad peşinde
Nasip budur deyip boyun eğmişsin.
Hanım, kadın tazeyken onbeşinde...”

(Uyar, 2015, Memur Karısı, 25)

diyen Uyar, genç bir kadının özgürlükten yoksun oluşunu bir istenç özgürlüğüne dönüştürerek ele alır. Şiir öznesi kadının yaşamın insanı kuşatan metalaşmış yüzüne boyun eğmesi, özgürlükten yoksun olduğunu gösterir. Şiirdeki “Tükettin ömrünü dağ başlarında” mısraı özgürlükten yoksun oluşun genç bir kadını kendi evreninin dışında “öteki” bir yaşam sürdürdüğünü ortaya koyar. Turgut Uyar’a göre modern hayatın insanları yitikleştirmesi, özünde bir özgürlük algısı yaratma sancısıdır. İnsanların kapitalist yaşamda çalışmak zorunda oluşu ve birden kendi yurtlarından kopması, bireysel anlamda özgürlüklerin yitirilmesi anlamına gelir. Nitekim şiirdeki anlatıcı “ben”, memur karısının özgürlükten yoksun oluşunu kendi benliğinden koparılmış, kendi özgürlüğünü kavrayamamış bir kimlik olarak açıklar. Kendini mutsuzluk diyarına öteleyen kadın, idealist kadına dönüştürmedikçe kendi bireysel özgürlüğünü yitirir. Bu açıdan Uyar’a göre kendini başka ideallere adayan bireyler, varoluşsal olarak kendi özüne yabancı, kendi özgürlüğünü yitirmiş kimselerdir.

Uyar’ın şiirlerinde dünyada olmak; yaşamak, garip olmak, kimsesiz olmak anlamlarına gelir. İnsanın istemeden içine atıldığı dünya, onun özgürlüğünün elinde olmadığı duygusunu hissettirir;

“Yaşamak ne kadar çekilmez gelse de arasıra
Bu görmek, bu sevmek, bu aciz sıcaklığı tende”

(Uyar, 2015, Ölüme Dair Konuşmalar 5, 28).

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

*"Âlemde neyim var gözlerimden gayrı
Her yolun, her menzilin sevdalıyım.
Bir kuş, bir bıçak, bir balık dipdiri
Dünyanın sonundan yüzyıllar evvel
Ben bir garip insan bıkmış, usanmış."*

(Uyar, 2015, ...Se Turnam, 50).

*"Yaz yağmurları misali yıllarca
Yağmış durmuşum kendi içime.
Zaten dünya öyle dünya ki kim kime
Herkes kendi derdinde anca,
Herkesin yüreği lime lime.."*

(Uyar, 2015, Kadere ve Gölüme Dair, 60).

Şaire göre yaşam, insanın özgürlüğünü kısıtlayan en önemli olgudur. Yaşamın ağına takılan insan, kendine verilen zamanı kendi özgür iradesi dışında yaşamaktadır. Uyar bu duruma başkaldırır. Nitekim yaşamak demek zaman ve mekâna tabii olmak demektir. Bu yüzden yaşam, özgürlüğünün önünde en büyük engeldir. Her ne kadar insan, içinde yaşadığı dünyayı değiştirirse de ona her zaman tabidir. Bu yüzden yaşam, insana "çekilmez" bir hayat sürme trajedisini sunar.

Özgürlüğü elinde olmayan ve bunu hep kuşku ile kavrayan insan, kendi varlığını bu dünyada sürekli bunaltı olarak duyumsar. Bu durumu "Ben bir garip insan, bıkmış usanmış" diyerek ifade eden şair, "garip" kavramını "dünya" kavramıyla ilişkilendirerek özgürlük arzusunu, özgür olamama duygusuna dönüştürür. Uyar'ın dünyayı insanın özgürlüğünü sınırlayan bunaltı, usanç ve bıkmışlık yerine dönüştürmesi, insanın dünyada ontolojik olarak özgürlüğü hiçbir zaman kuramayacağını vurgular. Uyar'a göre dünyanın insanı bireyselleştirmesi, bireyin kendini fark etmesi anlamına gelse de birey bu fark edişle kendini parçalanmış hisseder. İnsanın kendi bireyselliğinde özgürlüğü araması, insanın atılmışlığını ve tek başınalığını kavramasıyla "ötekileşme" sorununa dönüşür. İnsan, dünyanın değerleri ile "öteki" oldukça kendi "ben"ini ve "öteki ben"ini bir fark edişler bütününe dönüştürür. Ancak insanın dünyada sıkıntılarla örülü olması, onun hiçbir zaman özgür olamayacağını ortaya koyar.

Uyar'ın şiirlerinde dünyanın kuşatılmışlığının en derinden yaşandığı yer, kent ve kentli yaşamıdır. İnsanın hayatını modern yaşamla açılmaya çalışması

Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
“Ben ve “Öteki”nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi

ve bunun için de yeni değerler üretmesi, modern insanı özgürlüğünden kopardığı gibi onu kendi eliyle yarattığı varlık ve nesnelere kölesi haline getirir. Uyar'ın şiirlerinde nesne, varlık ve düzenin esiri olan “ben”, şehrin insanı nesnelleştiren düzeninde “unutulmuş bir bilinçtir.” (Bumin, 2001: 25). Nesnelere ve nesneleşen yaşamın içinde kendini unutan bilinç, böylece kendi bireysel özgürlüğünü unuttur. Uyar'ın şiirlerinde “ben”i ve “öteki ben”i şehrin sınırlandırılmışlığından kurtarma süreci, özel ve öznel bir fark edişe dönüşerek okuyucuya kavratılır. Akçaburgazlı Yekta, terziler, tel cambaz, ölü yıkayıcıları, Rüksan, Azra, Faliha, Gülbeyaz ve Adile'nin bireysel özgürlüklerini bulmaya çalıştığı şehir, özgürlüğün ötelendiği bir mekândır. İnsanın özgürlük açılımlarını yok eden kent ve yaşamı, içinde yaşayan bireylerin “ben”i ve “öteki ben”ini tahrip eder. Bu yüzden şehir kimsesizlik, yalnızlık, mutsuzluk ve huzursuzluğu doğurur.

Uyar'ın şiir özneleri kentli yalnızlıklarını başka şehir, insan ve yerlere taşıdıkça orada yaşayan insanların mutsuzluğu, şehrin metalaşan yaşamı içinde varoluşsal bir çatışmaya dönüşür. Kendi “ben”i ve “öteki ben”ini şehrin nesnelleşen yaşamı içinde eriyip metalaştığını algılayan Uyar, anlatı kişileri vasıtasıyla yenden bir başkaldırı içine girer. Bu yüzden kapitalist yaşamın insanı gün ve zamanlara bölen yapısı, özgürlük bilincinin kaçak yaşama bilinci ile çatışmasına neden olur. Uyar, şehirdeki kaçak yaşamları, insanların özgürlükten yoksun, yenilgilerle dolu yaşamları olarak görür;

“Hiç umurumda değil yoksa yalnızlıklar, bozuk paralar, uzun boylu ayışıkları, gelip gelip giden sarhoşluklar, sabahleyin yalnız yatakta az az üşümek, hani insanın kendi kendini bulamadığı, hatırlayamadığı saatler...”

(Uyar, 2015, Kaçak Yaşama Yergisi, 125).

“O benim bildiğim sevdiğim bellediğim güneş diye bellediğim güneş değildi odadaki

Mor tozlu halılarda iplik döküntülerinde oymalı cigara masalarında o değildi

Perdenin arkalarındaki oydu bir çıksam karşılaşacaktım oydu vurulurdum çıksam

O benim bildiğim sevdiğim güneş diye bellediğim güneş değildi odanın içindeki

Bu güneşi değiştiren evlerde terzilik yapılar giyimler prova edilir”

(Uyar, 2015, Güneşi Kötü O Evler, 132).

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
“Ben ve “Öteki”nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

Uyar, şehri insanın kendi “ben”ini bulmada kısıtlayıcı bir mekân olarak görür. Modern insanın şehirli yalnızlığı, onun mutsuzluğunun önünde en büyük engel olarak gören Uyar, “ben”in şehrin kuşatmalarından dolayı “kendi olmama” sorunsalını şiirlerinde ele alır. Şehirde nesnelleşen yaşam, içtenlik değerlerini ortadan kaldırdığı için öznenin kendini özgürce kurmasına engel olur. Bu yüzden insan kendini şehrin yitik, özgürlüğü elinden alınmış bir varlık olarak görür. Ayrıca insanın kendini ve benlik alanlarını şehirde kuramaması, “insanın kendini bulamadığı durumlar” yaratır.

İnsanın kendi eliyle kurduğu kent yaşamının kölesi olması ve oradaki değerlere dönüşmek için yaşamın nesnel dünyasının efendisi olarak görmesi, ontolojik olarak insanın özgürlük anlayışını yok eder. Bu yüzden Yekta, kendi özgürlüğü için kimi zaman cinselliğe, kadına, bilinçaltına sığınır Uyar, şiirlerinde şehre sığınma duygusunu özgürlük yolunda bir tutunma noktası olarak görür. Yekta'nın Akçaburgazlı yalnızlığını alarak geldiği kent yaşamı, onun için kısmen yeni özgürlük nesnelere ve olguları yaratsa da Yekta ilk önce kendi özgürlüğünü yitirir. Onun özgür olmak için geldiği şehir, onun kimliğinde şehre gelen bütün bireylerin yenilgi günlüğüne dönüşür. Şehirdeki evlerin içinde sürdürülen ve oradan sokaklara taşınan bu içtenlikten yoksun yeni yaşam, insanların kendilerine ve özgürlüklerine perde çekerek içe kapanmasına neden olur. Bu yüzden Uyar, şehirli yaşamı içe kapanık ve bireysel yaşamı da güneşli kötü evler olarak niteler. Evlerin evrensel değerlerini yitirmesi, o evlerdeki yaşamları tutsak, yalıtık ve içtenlikten yoksun bir yapıya dönüştürür. Şehirde yaşamaya dair yapılan her prova, “ben” ve “öteki ben”in kendini seçme ve özgürlüğünü kanıksamasında geçici bir kimlik kazanımıdır. Nitekim Yekta'nın güneşi kötü o evlerde yaşadığı gizli aşk ve cinsel doyumlar, Yekta'yı cinsel yönden tamlığa ulaştırırsa da Yekta her ilişki sonrası kendi benliğinden ve değerlerinden bir şeyler kaybeder. Şairin Yekta, tel cambaz ve terzilerin kimliğinde insanın şehir yaşamındaki özgürlük durumunu ortaya koyması, bu durumun zamanla varoluşsal bir soruna dönüştüğünü gösterir.

Yekta'nın, Gülbeyaz'la yaşadığı yasak aşkın ortaya çıkışı ve Sinan'ın bu durumu mahkemeye taşıması, ahlaki açıdan yozlaşmışlığı teşhir etmiş gibi görünse de özelde Yekta ve Gülbeyaz'ın cinsel özgürlüğünün açılımını tahrir eder;

“O, Sinan bizi kovmadı.

İnsanların adaletini, yani öcü, aramaya başvurdu.

Bizi yakaladılar.

Yani Gülbeyaz'ı ve beni, Beni. Akçaburgazlı Yekta'yı,

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

otuzunda.

Yargıçların katına diktiler umudum nerededir.

Bizim inanarak ettiğimizi yerlere çaldılar, ululuğu nerededir.

Biz onu bulmuştuk, tükürdüler.

Bizi kirlettiler, yazıklar oldu bize.

Benim donumu ve Gülbeyaz'ın donunu

Ve yattığımız yatağın örtüsünü

Yüreksiz kişilere gösterip onları güldürdüler."

(Uyar, 2015, Akçaburgazlı Yekta'nın Mahkeme Kararını Aldığında Söylediği Mezmurdur, 141).

Yekta'nın cinsel özgürlüğünü Gülbeyaz'ın kimliğinde yaşaması, "öteki ben" in özgürlük atılımıdır. Yekta'nın bütün ahlakî değerlerin kuşatılmasından kurtularak "öteki ben" in arzusunu yerine getirmesi, bireysel açıdan kendini gerçekleştirme- dir. Ancak şiirin son kısmında "öteki ben" in özgürlük eylemi olan gizli aşkın ahlakî ve töresel değerlerle yargılanması, "ben" in özgürlük alanını ihlal eder. Şiir öznesi Yekta'nın özgür eylemi olan cinsellik, düşünsel boyutta Yekta ile Gülbeyaz'ı bütün- leştirse de onların ahlak dışı özgür olma eylemi toplum tarafından ayıplanır.

Turgut Uyar, şiirlerinde şehirli yalnızlığı cinsellik olarak ele alır. Şehirli insan- ların yalnızlığı istemesi, cinsel yönden arzularının nesnesi ile bütünleşme çabasıdır. Bu yüzden Rüksan yalnızlığı özgür olma ve kalma durumu olarak görür. Rüksan'a göre şehirde yalnız kalmanın güçleşmesi, özgürlük düşüncesinin güçleşmesidir;

"Rüksan -Yalnız kalabilmek gitgide güçleşiyor

Eğer aşk bu ise imrenirim doğrusu

Ben örneğin ben

Deli örümcekler gibi yalnızlığa vurgun"

(Uyar, 2015, Toprak Çömlek Hikâyesi, 156).

Şiirde Rüksan'ın yalnızlığı özlemesi ve yalnızlığı araması, onun yalnızlığı özgür olma durumu olarak kavramasından kaynaklanır. Uyar'ın ilk dönem şiirle- rinde yalnızlık ötelenirken "Dünyanın En Güzel Arabistan'ı" adlı eseri ve sonra- sında yazılan şiirlerde aranan, istenen ve bulunmaya çalışılan bir değere dönüşür. Şiir öznesi Rüksan'ın da yalnızlığı istemesi, "Deli örümcekler gibi yalnızlığa vur- gun" olması, yalnızlığın "ben" ya da "öteki" olma durumunu yaratmasından kay- naklanır. Şiirde Rüksan'ın kimliğinde kalabalıklaşan şehir yaşamı, insanın "öteki

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

ben"inin arzularıyla baş başa kalmasında irdelenir. Şiirde yalnız olma isteği, aslında cinsel yönden özgür bir şekilde kendini tamamlama isteğidir. Uyar'ın şiirlerindeki cinsellik bu yönüyle kişiyi özgürlüğe taşıyan, kendi ve benlik alanlarını tanımasını sağlayan bir olguya dönüşür. Bu durum yine aynı şiirde Adile, tarafından da dile getirilir.

Turgut Uyar'ın şiirlerinde özgürlüğü sınırlayıcı en önemli olgu ölümdür. İnsan kendi özgürlüğünü her hatırladığında ölümlü olduğunu da hatırlar. Bu yüzden insanın özgürlüğü her zaman ölüme mahkûmdur. Uyar, insanın özgürlüğünün ölüm karşısındaki mahkûmiyetini derin ve sancılı bir şekilde yaşar. Bu yüzden Uyar'ın şiirlerinin temel izleklerinden biri de ölümdür. Ölümün insanın özgürlüğünü sınırlaması, onun zamanla kuşatılmışlık duygusundan kaynaklanır. Uyar da ölümün insanın özgürlüğünü kısıtlayan yapısına ironik olarak övgüler dizerek anlatır;

"Hangisine tasa edeceğiz, şaştk.

"Ölüm derdi, kalım derdi" derken

Dimyata pirince giden misali,

Yolun ortasına ulaştık..."

(Uyar, 2015, Ölüme Dair Konuşmalar 2, 27).

"Ayakların vardı. Numarası bir kalıba uygun ama

rahatsız. Başta sabırsız ve kahraman. Sonda

geceyi uzun uzun bölen ve sonuna gitmeyen.

Öbür ayaklan kışkırtmayan. Sakalları artık

tükenmiş uzamaktan.

(Uyar, 2015, Övgü, Ölüye, 220).

"sarı suratlı ölüm mü

kurşun ip kanser baldıran

herkes korkuyor ondan

ben de çok korkuyorum

bir rüzgâr giriyor tenime

bir rüzgâr

nasıl olsa herkes bilir anlatmam"

(Uyar, 2015, Ölümle Başlayan, 611).

Uyar yukarıdaki şiirlerde ölümü insan yaşamının en büyük yıkıcı tehdidi olarak görür. Ölümün insanın yaşamını hayatla birlikte kuşatması, şair için ontolojik anlamda özgürlük ve mutluluğun, insanın elinden alınmasıdır. Modern insanın, “*bireyselliğini kazanmış, özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşmuş*” (Fromm, 1994: XXX) olmasına rağmen “ölüm ve dirim” arasına sıkışması, ontolojik olarak hiçbir zaman özgür olamayacağını vurgular. İnsanın “ölüm ile dirim” arasında arafta oluşu, şaire göre insanın özgürce yaşamını seçememesini vurgular. İnsanın ölümle yaşama karşı tavrı, onun bu iki değere istemeden bağımlı kalmasına neden olur. Nitekim “*Her insanın farklı alanlarda bağımlılık eğilimleri vardır.*” (Gençtan, 1997: 281). Uyar için hayat ve ölüm insanın istemeyerek bağlı olduğu iki önemli yaşama eylemidir.

Uyar şiirlerinde yaşamın, ölümle insanın elinden alınmasından dolayı ölüm korkar. Ona göre ölüm, bütün kahramanların gecesini bölen, yıkıcı bir değerdir. İnsanın ölüm anını karanlık bir gece olarak gören Uyar, ölümle birlikte yaşamın çıkmazını yaşar. Bu yüzden ölümü, herkesin korktuğu ürperdiği bir değer olarak görür. İnsanın korku ve ürperti duyduğu her durum ve olay, özgürlüğünün elinden alındığı bir durum yaratır.

1.2. “Ben” ve “Öteki”nin Eylemsel Özgürlüğü

Turgut Uyar'ın şiirlerinde özgürlük düşünsel boyutlarıyla irdelendiği gibi eylemsel boyutlarıyla da ele alınır. Herhangi bir kısıtlama ve zorlamaya bağlı olmadan kişinin kendini belirlemesi, seçme ve seçimlerde bulunması gibi değerleri içinde taşıması, insanın eylemlerinde özgürlük olgusunun önemini gösterir. İnsan, özgürlük duygusunu kendi “ben”ini ve “öteki ben”ini kavradıktan sonra eyleme dönüştürür. Bu bakımdan eylemsel özgürlük dış baskılardan, özellikle başka birinin baskısından bağımsız olarak kendi isteğine göre davranabilme özgürlüğüdür. Bu durum başka bir ifadeyle fizikî özgürlük ve özerklik anlamına gelir.

Uyar'ın şiirlerinde eylemsel özgürlük, şair öznesinin kendi “ben”i ve “öteki ben”inin seçimleri sonrasında yaptığı eylemlerin görüntülerinden ibarettir. Şairin şiirlerinde yer alan anlatı kişilerinin “ben” ve “öteki” olma durumları eylemsel özgürlüğün ortaya çıkmasını sağlar;

*“Sen, şehir çocuğu,
 Sen orospu çocuğu, hepimiz,
 Toprağın nemli bekâretindesiniz.
 Kitaplarda, türkülerdesiniz.*

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
“Ben ve “Öteki”nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

Hatıralarınız ıssız kasabalarda kaybolmuş,

Kiminizin kızı hizmetçi,

Kiminizin karısı metres tutulmuş,

Dünya nimetlerinden kırıntılar dışlerinizde..”

(Uyar, 2015, Şehitler, 28).

Uyar'ın şiirinde kişiler “ben” ve “öteki” eylemsel baskıları sonucu, hayata tutunma kabiliyetini ve değerlerini yitirir. Şiirde kalabalıklar olarak nitelenen büyük şehir, orada yaşayan “ötekileşmiş” kimlikleriyle kendi “ben”ini ve içtenlik değerlerini kurmaya çalışan insanların özgürlüğü tahrip eder. Modern yaşamın metalaşan kapitalist yapısı, kendini şehirde kurmaya çalışan insanların üzerine bir karabasan gibi örter.

Şiirde yer alan “Karısı metres tutmuş” ibaresi, özgürlüğü ve mahremiyeti elinden alınan kişilerin yıkımını vurgular. Metres tutulan kadının evli olması, “ötekileşen” kimliklerin eylemsel görüntüsüdür. “Öteki”nin, “ben”in özgürlüğünü eylemleriyle kısıtlayıp onu ahlak dışı bir yaşama sürüklemesi, kadını pasif, onu bu yola iten kişileri ise aktif konuma getirir. Bu yönüyle fizikî özgürlük, yaşama katılmak isteyen insanların başkalarının “öteki” özgürlüklerini yaşama sorunsalı da yaratır.

Uyar'ın şiirlerinde Yekta, Azra ve Adile, toplumun baskılarından bağımsız hareket etmelerinden dolayı şiirde onların eylemsel özgürlükleri ele alınır. Adile'nin, kocasını Yekta ile Yekta'yı da Erhan ile aldatması, onun bütün baskılara rağmen kendi özgürlüğünü eyleme dönüştürdüğünü ortaya koyar. Nitekim Faliha, Şermin, Necla tarafından baskıya maruz kalan Adile, kendi cinsel arzularını eylemleriyle dışa vurur. Faliha'nın, Adile'nin kendi içsel arzularını dışa yansıtmasını eleştirmesi, toplumsal normların kişileşmiş kimliği haline getirirse de Adile bu baskılara boyun eğmez ve kocasını, Yekta ve Erhan'la aldatır. Şiirde yasak aşk ahlak dışı da olsa eylemsel bir özgürlüktür. Şiir kişisi Faliha, Adile'nin mekândaki eylemsel özgürlüğünü;

“Faliha -Aşkın o yalnzılığı ellerinde ağzında nasıl belli

Nasıl o giysileri hüznü

Balkonlara sığdıramıyor her gün görüyorum.

İşte evindeyiz eşyalarına bile sinmiş”

(Uyar, 2015, Toprak Çömlek Hikâyesi, 158)

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

diyerek ifade eder. Adile'nin evindeki eşyalara sinen cinsel arzusu, içteki arzunun eylemler yoluyla dışa yansıttığını gösterir. Uzamdaki eşyaların insanın iç dünyasına göre anlam üretmesi, Adile'nin içindeki olması gerek diyen sesini eyleme dönüştürdüğünü belirtir. Bu durum, şiirin ilerleyen kısmında toplumsal bir dış baskı olarak Adile'ye yöneltilse de Adile yasak aşk yaşamaya devam eder. Hatta bu durumu mutluluk ve huzur kaynağı olarak görür.

"Akçaburgazlı Yekta'nın Mahkeme Kararını Aldığında Söylediği Mezmurdur" şiirinde de Yekta'nın, Gülbeyaz ile yaşadığı gizli aşk eylemsel bir özgürlük durumudur;

"Ne o beni kandırmıştı,

Ne ben onu baştan çıkarmıştım, ikimiz de bildiklerimizin ötesine, bulduğularımızın üstüne çıkmak istemiştik. Bir noksanlığı vardı sanyorduk bütün olanların belki. Ama aslında bütünlüklerimize bahaneydik. Sinan uzaktaydı. Sinan çemberimizin dışındaydı."

(Uyar, 2015, Akçaburgazlı Yekta'nın Mahkeme Kararını Aldığında Söylediği Mezmurdur, 138).

Şiirde Yekta ve Gülbeyaz'ın birbirleriyle bütünlük kurması, başta Sinan'a, sonra toplumsal değerlere eylemsel olarak karşı gelişir. Yekta'nın, Gülbeyaz ile bütün dış baskılara rağmen birlikte olması, eylemsel açıdan özgür olma durumunu yaratır. Bu süreçte Gülbeyaz da bu eylemiyle kısa sürede özgürlüğünü ortaya koyar.

Turgut Uyar'ın şiirlerinde kadınlar eylemsel özgürlüklerini baskı ve toplumsal normlar yüzünden yaşayamaz. Bu yüzden Uyar, kadınların "ben"i ve "öteki ben"lerinin eylemsel olarak özgürlüklerinin kısıtlanmasını eleştirir;

"-Adamlar kadınları alıp Arabistana götürürlerdi balkonlu evlere koyarlardı gündüz işlerinde güçlerinde onların evlerde beklediğini düşünüp hızlanırlardı onları kucaklardı, çocuk yaptırırlardı onlara."

(Uyar, 2015, (Bir Kantar Memuru İçin (İncil), 153).

Adamların kadınları Arabistan'a götürmeleri, kadınların kendi istemlerinin dışında zorlamayla götürüldüğünü açıklar. Kadınların erkekler tarafından yaşamsal olarak kuşatılması, kadınların toplumsal hayatta eylemsel özgürlüğünü sınırlar. Kadınların evlerin balkon ve odalarından ibaret olan yaşamı, onların sosyal açıdan özgürlük ve özerkliklerinin elinden alındığını belirtir.

Sonuç olarak Turgut Uyar'ın şiirlerinde eylemsel özgürlük, “ben” ve “öteki”nin yaşama dair katılım ve oluşlarını ortaya koyduğu gibi sosyal anlamda kısıtlanmışlıklarını da ifade eder.

2. “Ben ve Öteki”nin Özgürleş(me)me Durumu: Kaçış ve Benliğe Sığınma

İnsan kendi özgürlüğünü dış dünyaya aktardıkça içinde yaşadığı mekânda yeni tutunma noktaları kurar. İnsanın bireysel ve toplumsal olarak kendi gerçekleştirmesi, “ben ve öteki”nin özgür bir şekilde kendini keşfetmesi gerektirir. Ancak yaşamın metalaşması, insanın “ben”i ile “öteki” arasında çatışma yaşayarak özgürlük sorunsalı duyumsamasına neden olur. Bu yüzden insan ilk önce kendi iç özgürlüğünü, “ben”ini keşfetmeli, daha sonra toplumsal “ben”ini inşa etmelidir. Modern yaşamın insana sunduğu yeni imkânlar, onu mutlu kıldığı gibi onun özgürlüğünü de elinden alır. İnsanın zamanla kendi yarattığı nesnelere dünyasının bir parçası olarak kendi “ben”ini ötelemesi, onun özgürlük alanlarını kendi olma ve yaşama biçimlerini tahrip eder. Tahrip edilen iç dünya ve nesneleşen dış dünya, bireyin yaşama ve kendine dair kaygılarını artırır. Bu açıdan hayata karşı tedirgin olan ve kaygı duyan birey, bir taraftan kendi benliğine dalarken bir taraftan da “öteki”nden kaçır. Kierkegaard “*insan hayvan ya da melek türünden olsaydı, kaygı içinde olmazdı, o bir sentez kaygı duymaya muktedirdir, kaygısı derinleştikçe kendisi de yücelir. Bu genelde düşünüldüğü gibi dışsal olana ilişkin, kişinin ürettiği bir kaygıdır.*” (Kierkegaard, 2003: 165) diyerek kaygının insanın kendini kurma ve gerçekleştirmedeki önemini ortaya koyar. Bu açıdan kaygı bütün kaçışların başlıca kurucu nedeni olduğu gibi aynı zamanda benliğe ve benlik alanlarına sığınmanın da nedenidir. Turgut Uyar'ın şiirlerindeki kaçış izleği, şiir öznesinin kaygıları sonrasında gerçekleşir.

2.1. “Ben”in Bir Sığınma Yeri Olarak Bilinçaltı ve Düşler

Uyar'ın “ben” ve “öteki ben”in içinde yaşadığı mekânın buradallığını şimdiye yaşayamaması, onun ötelere, bilinçaltına ve düşlere yönelmesine neden olur. Şairin kaçış durumunu varoluşsal bir sorunsal olarak ele aldığı şiirlerinde “ben” kendini ve içtenlik değerlerini keşfetmek için bilinçaltına sığınır. Nitekim “*Bilinçaltı, bilincin çağrısına uymayan ne varsa hepsini kapsadığı, ayrıca bilinçaltının derinleştirici bir eğilimi olduğu düşüncesini korursak, düşlerden, aşırı derinlikte ruhsal katmanda ortaya*” (Jung, 1997: 57) çıktığı yerdir. Uyar şiirlerinde içinde yaşadığı reel dünyadan bilinçaltına ve düşlerine sığınarak bir var olma düzlemi oluşturur.

Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
“Ben ve “Öteki”nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi

Uyar'ın şiirlerinde “ben” ve “öteki ben”in bir sığınma alanı olarak kendi bilinçaltına çekilmesi, bilincin insanı kuşatan yapısındanadır. İnsanın bilinçlenip bireyselliğini kavradıkça etrafındaki nesne ve varlıkları kendine bir tehdit, “öteki” olarak görür. Sartre, “bilinçte varlığın yozlaşmasını” (Foulguie, 1998: 79) gerçeğin varlıkları çepeçevre sarmasına bağlar. Bu açıdan Uyar, kendi bilinçlendikçe sıkışmışlık, kuşatılmışlığı anımsar. Sıkışmışlık, kuşatılmışlıktan kurtulmak için de bilinçaltına yönelir. Uyar'ın şiirlerinde şiir öznesi “ben”, kendi “içsel saydamlığını” (Mounier, 2007: 99) kendi bilinçaltı ve düşlerine yönelerek sağlar.

Uyar'ın bilinçaltına ve düşlere sığınması, onun içinde bulunduğu zaman, mekân ve düşüncelerden arındırır;

“Benim de kötü geçmedi çocukluğum

Geçende oturdum da düşündüm.

Her gününde bir başka tad bulduğum,

İstanbul'un bir kenar mahallesinde,

Veya Eskişehir de evimizdeyken.

Şöyle birkaç saat düşteyim sandım

Sanki rahat bir toprakmışım da, içime

Bir cemre düşmüş gibi ısındım.”

(Uyar, 2015, Bahar Başlangıcında Düşünceler, 38).

İçinde bulunduğu mekân ve zamandan uzaklaşarak düşler iklimine geçiş, şiir öznesi “ben”in kendini özgür hissetmesine olanak sunar. Zira şiirde özne “ben” kendini düş evreninde arınmış ve kendi olmuş şekilde kurar. Ev ve düş, şiirde “ben”in kendini kurduğu evrendir. İstanbul ve Eskişehir'in mekânsal kuşatılmışlığından kurtuluş ev ve düş evreninde gerçekleşir. Şairin bu düş evreninde kendini mutlu hissetmesi, kaçış düzleminin onu kendi olmaya davet etmesindedir. Düş ve ev, bir sığınak olarak Uyar'ın kendi bilinçaltına yöneldiğini imler. Şiirde birkaç saat kendi “ben”i ile yüzleşen şair, bilinçaltını özgürlük diyarı olan kendi toprağına dönüştürür.

Uyar'ın şiirlerinde düş, bilinçdışının bir yansımasıdır. Carl Gustav Jung; *“düşler bilinçdışı ruhun ürünleridir. Bilincin keyfiliğinden kaçmış yalnız ve anlaktır. Saf bir doğaya ve doğal gerçeğe dayalıdır.”* (Jung, 1997: 54) diyerek bilinçaltının bir kaçış ve sığınma yeri olduğunu belirtir. Uyar ise bu durumu “O Köy Yine Kendi Rüyasındadır” şiirdeki;

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

"Banarhev köyünde, muhtarın odasında

Düşlerimin ve insanların yanbaşmda

Sabahlara kadar uyudum.."

(Uyar, 2015, O Köy Yine Kendi Rüyasındadır, 41)

ifadeleri bu durumu doğrular. Anadolu'nun ücra bir köyünün kendi rüyasında olması, o köy ve orada yaşayanların kendi iç huzurunu gösterir. Şairin de kendi iç huzurunu bulduğu köy, düşlerin içtenliğinde insan sıcaklığını bulma arzusunda-
dır. Şiir öznesi "ben", bu köyde düşlerin sıcaklığında ilk defa insan olma mutluluğunu kavrar. Bu yönüyle düşlere sığınma; kaçış, özgür ve mutlu olmanın bir ön koşuludur. Banarhev köyü muhtarının evinde kurulan düşler, "ben" in kuşatılmışlık duygusundan kurtulduğu, kendini insan olarak bulduğu bir yerdir.

Uyar içinde yaşadığı mekânları bazen düş olarak anımsar. Mekânın düş olarak anımsanması, o mekânın düş gibi içtenlik, saflık ve doğallığı barındırmasındandır. Bu yönüyle düş aynı zamanda mekânsal olarak bir sığınma yeri haline gelir. Mekânın düş ile ilintili hale gelmesi içinde yaşanan gerçek dünyadan kopuş, kaçış ve özgür olma isteğindedir. Uyar, mekânda özgür olma isteğini düş mekânlarına taşıyarak mekâm içtenliğin evreni haline getirir;

"Kantar Köprü'nün başında

Oh dedim durdum.

Bu en güzel düşümdür benim,

Kış olsun, bahar olsun, yaz olsun

Melil mahzun çingiraklarıyla keçiler

Su içmeye gelecekler, biliyordum..."

(Uyar, 2015, Kantar Köprü Destanı'ndan, 53).

Şiirde Kantar Köprü, kış mevsiminin mekânıdır. Şiir öznesi "ben" modern yaşamın insanı kuşatan yapısından Kantar Köprüsü'nün onu düşlere davet eden yapısıyla kurtulur. Bir kurtuluş mekâmı olan doğa, "ben" in kendi içsel özgürlüğünü bulduğu yerdir. Şiirde doğanın düşle ilintili hale getirilmesi, düşün de insanı kendine davet etmesinden dolayıdır. Nitekim insanın düşlerini düşünmesi, kendine dönmesi ve kendini gerçekleştirmesidir. "(Bir Kantar Memuru İçin) İncil" şiirinde yer alan dizeler;

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

*"Onun adı Azra'ydı
O korkak geyik yavrusu bayram arefesi
O söğüt gölgeleri akmaz sular da
Korkusuz iri iri düşler kiralyordum ona
Baygın süryanî gözlerinden
Benim yanlı ş sanlarım daha sürüp gidecekti oysa"*

(Uyar, 2015, (Bir Kantar Memuru İçin) İncil, 146)

Yekta'nın, Azra üzerine kurduğu düşlerin, onun bilinçaltında bastırıldığı duyguların yüzeye çıkmış olarak görüldü düzeyine taşınır. Şiirde düş, Azra'nın bir kadın olarak düş iklimini çağrıştırmıştır. Yekta'nın bilinçaltında bastırıldığı duygular, Azra'nın kimliğinde açılır. Cinsel içerikli erotik arzuların düş benzetilmesi, şairin cinselliği bir sığınma noktası olarak görmesindedir. Bu yüzden Azra bir kadın olarak Uyar'ın bedenleşmiş bir sığınağıdır. Uyar'ın şiirlerinde kadın, cinselliğinden dolayı bir yuva ve sığınma yeridir;

"Durgunluğumuzda iyidik onunla benim dünyamız o kadardı çiçekler vardı çocuklar vardı bu dünyada gizli resimler sokaklardan meydanlardan geçilirdi sevmek gelir gider bir düş gibiydi yanmazdık serinlerdik."

(Uyar, 2015, Bir Kantar Memuru İçin) İncil, 148).

Turgut Uyar'ın şiirlerinde kadın sevilmenin, sevmenin ve düş kurmanın yeridir. Bu yüzden Uyar'ın şiirlerinde bir kaçış düzlemi olarak düş ve kadın "ben" in kendini kurmaya çalıştığı temel değerlerin başında gelir. Kadın ve düş arasında güçlü ilişkinin şair tarafından sık sık dile getirilmesi, insanın kendine sığınılacak içtenlik değerini yaratmasındandır. Uyar bu iki içtenlik değerini, bilincin fiili kuşatılmışlığından kurtulmak için bir kaçış olgusuna dönüştürür. Nitekim *"Turgut Uyar'ın şiirlerinde birey cinsellik aracılığıyla özgürleşir. Kadın ve cinselliğin "bir sığınak" olma durumu"* (Şenderin, 2003: 247) vardır.

Uyar'ın şiirlerinde kaçış, şehrin kuşatılmışlığından sıkılan ruhun, kendine özgü yeni mekânlar yaratmasını sağlar;

*"insanın kendini bir kentte sanması
denizaltında bir ülkedir
katlanır bükülür kıvrılır durur
aşkın başı hoş değil zamanla
çünkü ellerim ayaklarım suda"*

(Uyar, 2015, Parlak ve Kara, 529).

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

Kentli insanın kaçışlarının ilk yeri olan bilinçaltı, onun düşler kurmasını sağlar. Bu yüzden düş, bilinçaltına kaçışların simgesel adıdır. Bilinçaltına yönelik, "öteki ben" in ya da bilincin görmezden geldiği "öteki"nin diyarıdır. Bu diyar, insanın kuşatılmışlıkları bir süre unuttuğu, salt kendi olduğu yerdir. Uyar da bilinçaltını dirimsel içgüdünün yeri olarak görür ve orada kendi varlığını kavramak için girişimlerde ulunur. Şiirde yer alan "*denizaltında bir ülke*" ibaresi bilinçaltını çağırıştırır. İnsanın kendini bu kentte sanması ise sığındığı mekânın yani kentin gerçek olmaktan ziyade gerçeği çağırıştırdığını ifade eder. Şiirde "*deniz altındaki ülke*" şairin kent yaşamından kaçarak bilinçaltında kurduğu ülkedir. Şair bu ülkeyi istediği gibi bükür, kıvrır ve yeniden kurar. Bu yönüyle bilinçaltı şair tarafından kaçışın mekânı ve yeni oluşların sığınağıdır.

Turgut Uyar'ın "Geyikli Gece, Göğe Bakma Durağı, Biraz Daha, Gecelerde, Akşamüstü Rüyası, Durmak" adlı şiirlerinde bilinçaltı simgesel bir anlatımla ortaya konur. Bu şiirlerde bilinçaltının ürünleri yani değerleri, bilinç terimleriyle açıklanır. Kaçışın varoluşsal olarak ilk sığınağı olan bilinçaltı, bu yönüyle bilincin kıyılarında bir yığın şey bırakır. "Geyikli Gece" şiiri bu yönüyle bilinçaltında kurulan dünyanın metinsel bir yüzüdür. "Geyikli Gece" şiirinde gerçek dünyanın kuşatıcı yapısından bunalan ruh, bilinçaltının geniş ve yürekli yapısında kendisini inşa eder;

*"Ama ne varsa geyikli gecede idi
Bir bilseniz avuçlarınız terlerden heyecandan
Bir bakıyorduk akşam oluyordu kaldırımlarda
Kesme avizelerde ve çıplak kadın omuzlarında
Büyük otellerin önünde garipsiyorduk
Çaresizliğimiz böylesine kolaydı işte
Hüznümüzü büyük şeylerden sanırsanız yanılırsınız
Örneğin üç bardak şarap içsek kurtulurduk
Yahut bir adam bıçaklasak
Yahut sokaklara tükürsek
Ama en iyisi çeker giderdik
Gider geyikli gecede uyurduk"*

(Uyar, 2015, Geyikli Gece, 115).

Şiirde özne “ben”in; “geçer giderdik geyikli gecede uyurduk” ifadesindeki “geyikli gece”, bilinçaltını çağırıştırır. Şairin kentli yaşamın tükenmişliğini, kendi bilinçaltında yarattığı ütopyik mekâna kaçarak silmeye çalışması, bilinçaltının sürekli olarak onda kendi olma durumunu çağırıştırır. Nitekim bütün kötülük ve olumsuzluklara rağmen “Geyikli Gece” Uyar’ın “ben”ini özgürlüğe taşır. Yabanî bir orman, su kenarı ve ağaçlar bilinçaltının göndergeleridir. Uyar, şiirde “orman, su ve gece” kavramlarıyla kaçış mekânını karanlık bir yapıya dönüştürür. Ancak bu karanlık evren Uyar’ın ruhunu özgürleştirir. Zira orman, su ve gece kavramları bilinçaltının temel değerleridir;

“Bir şehir akşamında herkes kaçıırken
Ormanlar bir çözülmeye bozulurken
Karanlığa kanyla karşı duran
Kanyla ışıtan, yalazlayan karanlığı
Yalnız ve dayanıklı gecelerinde üşüyen”

(Uyar, 2015, Biraz Daha, 338).

Şiirde şehrin insanı öteleyen yapısı, insanî kaçışları artırırken şair insanın da bu kaçışla çözüldüğünü ortaya koyar. Şiirde orman, toplumun sürekliliğini ifade ettiği gibi insanların kolektif bilinçaltını da simgeler. Şehrin kaçak yaşam ve kaçışların yeri olarak insanların kolektif bilinçaltını tahrip etmesi, bilinçaltını değiştirmeyen yapısının da bozulmasına neden olur. Şiirde bilinçaltının “karanlık ve kan” ile dolu olması, insanın sığınma yerlerinin kalmadığını ortaya koyar. Bu açıdan Turgut Uyar’ın şiirlerinde düş ve bilinçaltı, kaçışın düşünsel -mekânsal- düzlemidir. Şair, şehrin insanı kuşatan yapısından ve bilincin insana dayatmalarından kurtulmak için kaçış eylemini, ilk olarak düşlerine sığınmayla aşmaya çalışır.

2.2. “Ben”in Geçmişe ve Çocukluğa Sığınması

Turgut Uyar’ın şiirlerinde geçmişe duyulan özlem, içinde yaşanan zamandan kaçma duygusundan kaynaklanır. Uyar, çocukluk ve geçmiş şimdinin elinde büyütürken kendine yeni kaçış alanları açar. Şairin çocukluğuna ve geçmişe dönmesi, içinde yaşanan anın insanı kuşatmasındandır. Çocukluk ve geçmişe sığınma insanın bozulmamışlığı ve ilk durumlarına dönme isteğinden kaynaklanır. Zira çocuk hem gerçek hayatta hem de edebi eserlerde masumiyet ve saflığın simgesidir. Hayat içinde en fazla aranan ve ihtiyaç duyulan bu değer, “*gerek bilinçli olarak gerekse bilinçaltının etkisiyle samimiyet ve saflığın imgesi haline gelir.*” (Ulutaş-Süphandağı, 2013: 1397). Çocukluğun bir kaçış anına dönüşmesi, Uyar’ın şiirlerinde şimdiden kurtulmaya yönelik bir adımdır. Çocukluğa duyulan özlem bu yönüyle Uyar’ın şiirlerinde masumiyete ve mutluluğa açılan bir limandır;

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
“Ben ve “Öteki”nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

“Dağıtır iğrentimizin rüzgârı dağınık suratları. Bir hadımlar sonuçsuz yatmalarına dururlar. Oturur hain ellerimle kaşağularım tombul sağrılı dişi atları. Dururlar. Ve esmerleşirler. Saçları çocukluğunun kestanelerine uzar... Bir çocuklar açar belki çıkmaz sokakları.

(Uyar, 2015, Ellerimde Bir Çalgı, 211).

Uyar'ın şiirlerinde çocuk kavramı, kentleşen insan yaşamının masumiyet bulduğu bir içtenlik değeridir. Uyar'ın dört çocuğunun olması, şiirlerinde çocuğun önemli ölçüde yer etmesini etkiler. Ancak şair şiirlerinde çocukluğa duyulan özlemi yaşamdan kaçma duygusu ile birlikte verir. “Ellerimde Bir Çalgı” şiirinde şair, hayatın dağınıklığını, cinsel arzu ve isteklerin bireyi kuşatmasını çocuk imgesinin saflığına sığınarak açıklar. Şehirli kadınların saçlarının “çocukluğunun kestane saçlarına” benzetilmesi, içinde yaşanan an ve durumdan kendini kurtarmaya yöneliktir. Kadınların cinselleşen bedenleri, çocuk imgesiyle masumlaştırır.

“Göç” şiirinde ölümlü olmayı dünya bahçesinde yürümekle bütünleştiren şair, dünyanın bütün yıkıcılığını çocukluğun insanı yeniden kuran yapısında tahrip eder;

“ve sonra duvarları dibinde ölinürdü.

Ölüm idi kolayca yenen kişiyi,

uzakta. Hayvanat Bahçesinde,

bir çocuk, bir öyküde, bir düşü, yürütürdü...”

(Uyar, 2015, Göç, 247).

Şiirdeki “bir çocuk, bir öyküde, bir düşü yürütürdü” dizesi, çocukluğun bir kaçış yeri düşler diyarı olduğunu ortaya koyar. Çocukluk anıları ve öyküleri ölümlü dünyada insanın sığınacağı, kendini yeniden kuracağı bir düzlemdir. Nitekim şair “Yapı” adlı şiirinde oğlu Hayri Turgut Uyar'ın bir çocuk olarak kendi bilincinde çağrıştırdığı değerleri ortaya koyar;

“bir çocuk -adı Hayri'ydi onun

bir çocuk için hayli büyük bir ad

ama büyüyecekti nasılsa

severdi adını ayrıca

-görmediği dedesinin adıyla-

Hayri çocuk”

(Uyar, 2015, Yapı, 535).

Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
“Ben ve “Öteki”nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi

Oğlu Hayri Turgut ile çocukluk ve çocuk duygusunu Şiire taşıyan Uyar, bir çocuğun yaşam öyküsünde bütün çocukların öyküsünü bulur. Hayri Turgut Uyar, Şiirde Şairin hem Şiir öznesi hem de kendi öyküsüyle bütünleştirdiği çocuksu kaçışların kimliği haline gelir. Hayri Turgut Uyar, “*Turgut Uyar'ın oğlu olmak insana kendisinde olmayan özel bir Şey vermiyor hiçbir Şekilde. Hem herkesin babasıyla ilişkisi kendi içinde değerlidir ama bir taraftan da gurur duyuyordum babamla, hâlâ da duyuyorum. Çok severdim babamı, ... Bol bol oyun oynardık,*” (Akkoç, 2013: 169) diyerek babası Turgut Uyar'ı tanıtır. Şiirde bir Şair olarak Uyar, Hayri Turgut'un kimliğinde kendi çocukluğu ve geçmişi hakkında bilgi verir.

Turgut Uyar, geçmişi içinde taşıdığı yaşanmışlıklardan dolayı önemli bir oluş anı olarak görür. Bu yüzden Şiirlerinde Şimdiden geçmişe doğru bir yönelim olduğu gibi aynı zamanda geçmişten Şimdiye doğru da bir yönelim vardır;

*“Ne denmişse yalan hayat için,
 İşte o, yaşandığı gibi sokaklarda.
 Cümle geçmişimi aziz bileceğim
 Turnam bir gün bırakmıyacağım seni
 Yaşamak ve sevmek için ardarda,”*

(Uyar, 2015, Turnam, Bir Gün Bırakmıyacağım..., 45).

Şiirde Uyar'ın “ben”inin simgesi olan turna, kendini geçmişin bilge ve azizliğinde yeniden kurar. “Ben”in yaşama sevgisi geçmişin aziz hatıralarında büyür. Bu yüzden Uyar, geçmişe sığınarak içinde bulunduğu zamanın dışına çıkmaya çalışır;

*“Kızın hemen yanbaşından, ağaçlı
 Bir yol uzanırđı, bir patika
 Sonra, sonra bir gök, mavi
 Bir deniz yemyeşil
 Bir dudak geçerdı içimden upuzun seslerle
 Bir gül açardı bilirdim, uzaklarda...
 Bunlar hep geçmiş Elâgözlüm, geçmiş.”*

(Uyar, 2015, Bitmemiş Őiirler IV, 101).

Geçmişte yaşanmışlıkları “an”da yaşama, Şimdiden geçmişteki yaşanmışlıklara sığınma anlamına gelir. Şairin anılarına sığınarak kendini özgür kıılma arzusu,

içinde yaşanan hayatın bireyi ötelemesindedir. Şairin içinden geçirdiği “dudak” eski sevgilileri, sevgileri simgeler. Geçmişin bilinçaltındaki hatıralar ile şimdiye taşınma isteği, “ben”in içinde bulunduğu “an”dan kaçma arzusu, şiirlerinde çocuk ve çocukluğun önemli ölçüde yer etmesini sağlar;

*“Aklım hep geçmiş yazlara değiniyor “sis basmış kıyılarda parlak,
 garip, beyaz çiçekler” bir yer baktım*

*Uzun uzun arkama atıyorum üstü biralı ufak masaları, kâğıt
 capon fenerlerini “ben böyleyim”*

(Uyar, 2015, Kanada Menekşeli Uzun Balkon, 196).

Şiirde özgürlüğü geçmiş yazlara kaçarken bulan şair, anılarda kalan “parlak, sisli” “an”ları bir tutunma noktası olarak görür. Sonuç olarak Uyar’ın şiirlerinde çocukluk ve geçmişe sığınma, içinde yaşanan an ve mekândan kaçışı arttırır. Şair, çocukluğu ve çocukluk imgelerini şiirde geçmişin insanı kuran yapısında ortaya koyarak geçmişin temiz, bozulmamış saf anını inşa eder.

2.3. “Ben”in Kaçış Noktası Olarak Kadın

Uyar’ın şiirlerinde kadın, düş ikileminin temel değerini teşkil eder. Modernleşen bireyin kendini mekân ve zamanda “öteki” bırakması onun kendine yeni kaçış ve tutunma noktaları bulmasını gerekli kılar. Bundan dolayı Uyar’ın şiirlerindeki öz “ben”, kadını bir kaçış ve sığınma noktası olarak görür. Kadına yönelme cinsel açıdan özgür olma ve kendini kadının dünyasında var kılma durumunu ortaya çıkarır. Uyar’a göre şehirde kendini yalnızlığa ve tek başınlığa gömen insan, bu yalıtık durumu kadının bedeninde özgürlüğe dönüştürür. Şehir yaşamının şairin “ben”ini kısıtlaması, onu şehirden ve şehrin dayatmalarından kurtulma yolları aramaya iter. Bu süreçte kadın, Uyar’ın şiirlerinde kaçışın özgürlükçü yönü iken şehir, kaçışın nedenini oluşturur.

Uyar’ın şiirlerinde şehrin kuşatılmışlığından kaçış, şiirin öznesi “ben”i, kadını sığınma ve cinsellik nesnesine dönüştürmesine sebep olur;

“Bir anda kendi kendime bulduğum mutlu gerçek

Bir kadın var beni onun iki eli iki gözü kurtarır

yaşamamaktan

Öyle hoşlanırım ki onunla yatmaktan utanırım artık

Sabahları acıkmayı ondan öğrendim”

(Uyar, 2015, Kesiksiz Övgü, 122).

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

*"Bir korkuyorum yalnız kalmaktan bir korkuyorum
Gündüzleri delice çalışıyorum geceleri kadınlarla
yattıyorum"*

(Uyar, 2015, Kan Uyku, 123).

*"Öyle çalıştılar ki bir kadını hak ettiler şuralarda buralarda
Sıcağıyla bir kadını, elleri ayakları doğurganlığıyla تنها
Kadınlar bütün güçlerin vardığı, yeniden bir baktığımız
dünyaya"*

(Uyar, 2015, O Zaman Av Bitti, 192).

Uyar'ın şiirlerinde kadın, şairin "ben"ini tamamlayan ve içsel bunalımların, yeniden varoluşların kimlikleşen yüzü olur. Kadın, şehrin insanı mutsuzluğa iten dünyasında şairin "ben"ini mutlu eden ona yaşama sevgisi verendir. Bu yüzden Uyar, kadını içsel yalnızlığın ve kaçışın sığınması noktası olarak görür. Korkuları ve yalnızlığını kadının dünyasında unutan şair, kadının dünyayı kuran kimliğinde kendini yeniden var kılar.

Uyar'ın şiirlerinde kadın, cinsel arzu ve yalnızlıkların da nedeni ve sonucudur. Şehir yaşamının şairin "ben"ini yalnızlığa itmesi, cinselliğin bilinçaltından bilince çıkmasına neden olur. Bu durum "ben"in şehirden kaçmasına, kendi cinsel evrenine sığınmasına sebep olur. Şehrin gürültüsünden kaçarak kendi içine çekilen "ben" artık kendi cinsel yaşamını evin içindeki odalara ve oradaki nesnelere yansıtır. Turgut Uyar'ın "ben"in cinsel arzusunu mekâna yansıtması, kaçışın psikanalitik boyutlu yapısını ortaya koyar. Dışarıdan içeriye doğru yönelen Uyar, bu yönelişle sokak, mahalle ve şehirden kaçışın yeri haline getirdiği kadını, odayı ve eşyaları cinselliğin sindiği nesnelere dönüştürür;

*"Herkesin önce bir cinselliğe yatkın cömertliği
havalandırırđı odaları, söylevleri, kervansarayları ve her yeri"*

(Uyar, 2015, Baharat Yolu, 379).

*"Bir kadınla bir erkeğin olduğu bir odada
Bir kadınla bir erkeğin,
bir kadınla bir erkek olduğu
Ellerin ve omuzbaşlarmm
birbirini bulduğu."*

(Uyar, 2015, Hızla Gelişecek Kalbimiz, 333).

Şiirde Uyar, kadını cinsel çağrışımlarla anımsar. Kadının sığınma yeri olarak "ben" in kaçışlarının odak noktası olması, şehirdeki "ben" in kadının dünyasına kaçarak orada salt bir var olma alanı kurmasını sağlar. Bu yönüyle Uyar'ın şiirlerinde cinsellik ve kadın şehirden kaçma arzusu olan bireyin sığındığı, kendini kavradığı bir evrendir.

SONUÇ

Turgut Uyar, varoluşsal tutunma çabalarını özgürlük duygusuyla bütünleştirerek şiir evrenine taşır. Uyar'a göre özgürlük, varoluşu belirlenmemiş bilinci ve bilgisine varmaktır. İnsanın kendisini belirleyen varoluşunun bilincine varamaması, şairin "ben" i ve "öteki ben" ini varoluşsal açıdan sorgulamasına neden olur.

Uyar'a göre özgürlük, varoluşunun belirlenmemiş bilinci ve bilgisine varmaktır. İnsanın kendisini belirleyen varoluşunun bilincine varamaması, şairin de kendi "ben" i ve "öteki ben" ini bir varoluş olarak ortaya çıkarmasını sağlar. Uyar'ın şiirlerinde özgürlük "öteki" nin kolektif taleplerine kulak vererek içinde yaşadığı dünyayı anlamlı kılar. Uyar'ın şiirlerinde özgürlük, varoluşçuların özgürlük anlayışı çerçevesinde gelişir.

Uyar'ın şiirlerinde özgürlük duygusu, absürdün bilincine varan insanın kendine sınırlar çizip eylemlerde bulunmasını gerektirir. Şair kendi olma sorumluluğunu özgürlük olgusu ile bütünleştirirken varlığın kendi özünü kavramaya çalışır. Bu bakımdan Uyar'ın şiirlerinde varlığın kendisi için özgürlük, bireyin kendi varlığını keşfetme sürecidir.

Turgut Uyar'ın şiirlerinde düş ve bilinçaltı, kaçışın düşünsel -mekânsal- düzlemidir. Şair, şehrin insanı kuşatan yapısından ve bilincin insana dayatmalarından kurtulmak için kaçış eylemini düşlere sığınarak aşmaya çalışır.

Sonuç olarak Uyar'ın şiirlerinde düş, bilinçaltı, çocukluk ve geçmişe sığınma, içinde yaşanan an ve mekândan kaçışı artırır. Şair, çocukluğu ve çocukluk imgelerini şiirde geçmişin insanı kuran yapısında ortaya koyarak geçmişin temiz, bozulmamış saf anını inşa eder.

KAYNAKÇA

- ADUGİT, Yavuz (2013), "Özgürlüğün Kısa Tarihi", Felsefe Sosyal Bilimler Dergisi, S. 16, s. 63-93.
- ARSLAN, Fatih (2012), "Yitik Kentin Kapalı, Huzursuz Şairi: Turgut Uyar", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 10, s. 1-8

*Turgut Uyar'ın Şiirlerinde
"Ben ve "Öteki"nin Özgürlük ve Kaçış İtkisi*

- BESNİER, Jean Micheal (2016), "*Bilimlerin İlerlemesi Özgürlük ve Eşitliği Uzlaştırabilir Mi?*", Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik, Liberty Equality and Fraternity (Edt. İsmail Serin), Asa Kitap, Bursa, s.49-56
- BUMİN, Tülin (2001), HEGEL, *Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- FOULGUİE, Paul (1998), *Varoluşunun Varoluşu*, (Çev. Yakup Şahan), Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul.
- FROMM, Erich (1985), *Sevme Sanatı*, (Çev. Işıtan Gündüz), Say Yay., İstanbul.
- FROMM, Erich (1994), *Erdem Mutluluk, Ahlak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. Ayda Yörükán), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- FROMM, Erich (2012), *Özgürlük Olgusu*, (Çev. Sedat Erdemli), Altınpost Yay., Balıkesir.
- GENÇTAN, Engin (1997), *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Davranışlar*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- JUNG, Carl Gustav (1997), *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, (Çev. Engin Büyükinál), Say Yay., İstanbul.
- KARAKAYA, Talip (2016), "*Varoluşçu Felsefede "Başkası ve Özgürlüğün Sınırı Problemi"*", Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik, Liberty Equality and Fraternity, (Edt. İsmail Serin), Asa Kitap, Bursa, s. 89-91.
- KIERKEGAARD, Søren (2003), *Kaygı Kavramı*, (Çev. Türker Armaner), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- MOUNİER, Emmanuel (2007), *Varoluş Felsefesine Giriş*, Say Yay., İstanbul.
- SARTRE, Jean Paul (2010), *Varlık Hiçlik, Fenomonolojik Ontoloji Denemesi*, (Çev. Turhan İlğaz-Gaye Çankaya Eksen), İttaki Yay., İstanbul.
- ULUTAŞ, Nurullah- SÜPHANDAĞI, İsmail, (2013), "*Çocuk İmgesinin Cahit Zarifoğlu ve Paul Edward'ın Şiirlerinde Kullanımı*", *Turkisch Studies*, Vol. 8/4, s. 1395-1406.

SIİRT İLİNİN NÜFUSU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hüseyin YILMAZ*

Abdullah ELMAS**

Özet

İnsanlık tarihinden itibaren devletler dönemin şartlarına ve demografik yapılarına uygun nüfus politikaları uygulamıştır. Bu politikalar sağlık hizmetlerinden kültürel yapıya, sosyal yapıdan yönetsel alana, askeri planlamalardan ekonomik programlara, gelişmişlik endekslerinden nüfus projeksiyonlara ve göç olgusuna kadar birçok alanda kullanılmakta ve gelecek için karar vermede yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan nüfus bilgilerin geçmişten günümüze kadar sağlıklı analizinin yapılması plan ve programlarda istenilen başarı düzeyine ulaşmasında önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmanın birinci bölümünde Siirt ilinin tarihi ve 1990 yılında sonra meydana gelen fiziki ve demografik değişimler incelenecektir. İkinci bölümde nüfusun önemi, nüfus kuramları ve Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarına değinilecektir. Üçüncü bölümde ise Siirt’in Türkiye ortalamasına göre çeşitli değişkenler kullanarak olması gereken nüfusun ne olması gerektiği üzerinde durulmuş ve göç olgusunun nüfusa etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Nüfus, Göç

* Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı,
e-posta: huseyinyilmaz@siirt.edu.tr

** Öğr.Gör., Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
e-posta: abduhahelmas@siirt.edu.tr

AN ASSESSMENT ON THE POPULATION OF SIIRT PROVINCE

Abstract

From the history of mankind, the states have applied the population policies according to the conditions of the period and demographic structures. These policies, which help to make decisions for the future, are used in a wide range of areas from health services to cultural structures, from social structures to administrative areas from military planning to economic programs and from developmental indices to population projections and immigration. In this respect, it is important that correct analysis of population information from past to present is required to achieve the desired level of success in the plans and programs.

In the first part of the study, the history, and the physical and demographic changes that took place after 1990 of Siirt province will be examined. In the second part, the importance of population, population theories and population policies applied in Turkey will be discussed. In the third part of the study, it was emphasized what is the required population of Siirt province according to the average of Turkey and the impact of migration on population were studied by using a variety of variables.

Keywords: *Siirt, Population, Migration*

SIİRT İLİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Eski İpek Yolu üzerinde bulunan, Orta Doğu'nun ve Asya'nın, Anadolu'ya açılan kapısı olan Siirt son yapılan araştırmalar sonucunda 12000 yıllık geçmişe sahip olduğu görülmüştür. Bu kadar eski bir tarihe sahip olan Siirt'e, M.Ö. Samiler, Babil İmparatorluğu, Asur İmparatorluğu, Medler, Persler, Büyük İskender, Romalılar M.S. Partlar, Sasaniler (Kafalı ve Sekmen, 2010, s. 57), Hurri ve Mitani Krallıkları, Selepkaslar, Sasaniler, Selçuklu Devleti (Siirt Valiliği, 1995), Mervaniler, Artuklular, İlhanlıların, Celayirler, Karakoyunlar, Akkoyunlar ve Safeviler egemen olmuşlardır. (Özgen ve Karadoğan, 2009, s. 66). 1514 yılında Çaldıran Savaşında Safevi Devletini yenen Osmanlı Devleti, Siirt'e hakim olmuştur. Osmanlı Devletinin hükümdarlığı altındaki 409 yıl boyunca Siirt; Diyarbakır, Van ve Bitlis eyaletlerine bağlı bir sancak olmuştur. Osmanlı Devletini 1923 yılında yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti kurulması ile Siirt, Cumhuriyetin 63 ilinden biri olmuştur (Kılıççioğlu, 1992).

12000 yıllık tarihi boyunca bir çok farklı uygarlığa ev sahipliği yapan Siirt ilinin adının Arapçadan, Keltani dilinden, Farsçadan, Süryaniceden geldiğine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Arap kaynaklarında "İs'ird" ya da "Us'ird, günümüz Arap kaynaklarında Veleye (DİKA, 2014), Keltani dilinde şehir anlamında kullanılan Keert (Kaa'rat) (GAPBKİP, 2007, s. 51), Farsça'da SéHirt (üç tepecik) (Özgen, 2003), Keldani dilinde "Se'erd", Kadri Perk Doğu Anadolu tarihi adlı kitabında Sert, Tigra-Mosert, Şemsettin Sami'nin "Kamus-us Alam" adlı eserinde Tiğrakert olarak geçmekte olup ismin kaynağı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Yılmaz, 2016, s.1-3; Kılıççioğlu, 1992).

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte sancaklıktan çıkıp il vasfını kazanan Siirt çeşitli dönemlerde coğrafi değişiklikler meydana gelse de bu durum demografik ve fiziki yapıyı fazla etkilememiştir. Fakat 16 Mayıs 1990 tarih ve 3697 sayılı kanunla Batman ve Şırnak'ın Siirt ilinden ayrılması sonucunda il hem coğrafi hem de demografik olarak büyük değişikliğe uğramıştır. 1990 yılından sonra meydana gelen değişiklik aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

Tablo 1: Siirt 1990 Öncesi ve Sonrası Değişimler

Siirt	1990 Öncesi	1990 Sonrası
Yüzölçümü	11.000	6.000
Nüfusu	527.741	243.375
İlçe Sayısı	11	7
Belediye Sayısı	14	9 H
Köy Sayısı	516	272
Mezra Sayısı	606	251
Orman Alanı	452.600 Ha.	219.332 Ha.
Ekilebilen Alan	258.591 Ha.	74.444 Ha.
Sulanabilen Alan	10.000 Ha.	3758 Ha.

Kaynak: Kılıçoğlu, Her Yönü İle Siirt, 1992

Tabloyu incelediğimiz zaman yüzölçümü %45, nüfus %53, ilçe sayısı %35, köy sayısı %47, mezra sayısı %58, orman alanı %52, ekilebilen alan %72 ve sulanabilen alanda %62 oranında azalma meydana gelerek hem coğrafi ve hem de sosyo-ekonomik anlamda büyük değişim geçirmiştir. Yaşanan değişimler yapılan sosyo-gelişmişlik endekslerinde yansımış ve Siirt ilinin sıralamasında gerilme meydana geldiği görülmüştür. Yapılan gelişmişlik endeksleri incelendiğinde ilin 81 il içinde 70 ila 75.sırada olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2016, s. 13).

Toplam 6 ilçeye sahip olan Siirt ilinin ilçelerin hakkında genel bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Siirt İlçeleri

BÖLGE	NÜFUS*				2017 TARİHLİ TÜRKİYE MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ HARİTASINA GÖRE**		
	İlçe	Erkek	Kadın	Toplam	Nüfus Payı %	Yüzölçümü Km²	Yüzölçümü Payı %
Merkez	82656	78767	161423	49,76%	633	%11,1	0
Baykan	13114	12736	25850	7,97%	488	%8,5	47
Eruh	10155	8929	19084	5,88%	1061	%18,6	53
Kurtalan	30115	29094	59209	18,25%	811	%14,2	30
Pervari	16432	15436	31868	9,82%	1651	%28,9	96
Şirvan	11587	11105	22692	7,00%	936	%16,4	26
Tillo	2343	1925	4268	1,32%	138	%2,4	7

Kaynak: *TÜİK (2017a)

** İçişleri Bakanlığı (2017).

İlçeleri incelediğimiz zaman nüfusun merkezde toplandığını görmekteyiz. En fazla nüfusa sahip Kurtalan ilçesinide ele aldığımız zaman nüfusun %68'inin 2 bölgede yaşadığı görülmektedir. En az nüfusa sahip Tillo ise yapılan gelişmişlik endekslerinde en gelişmiş ilçe olarak görülmektedir. Yüzölçümü bakımında en büyük alana sahip Pervari, sarp ve dağlık arazinin fazla olması nedeni ile nüfus payının az olduğu görülmektedir.

NÜFUS

Nüfus Arapça kökenli bir kelime olup “Nefs” kelimesinin çoğul halidir. En dar tanımı ile birey ya da kişi demek olan nüfusu hanede mevcut kişi sayısı (ev halkı, efrâd-ı aile) olarak tanımlayabiliriz (Doğan, 1992, s. 859). Biraz daha açmak istersek seçili bölgede seçili zamanda yaşayan kişilerin toplamıdır. TDK ise nüfusu “*Bir ülkede, bir bölgede, bir evde belirli bir anda yaşayanların oluşturduğu toplam sayı, popülasyon*”, “*Ortak bir özellik gösteren kimselerin bütünü*” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2006).

Nüfus yaşanılan bölgenin “Canlı Dokusu”nu oluşturmaktadır. Bu canlı doku insanlardan oluştuğu için sürekli olarak sosyal, ekonomik, kültürel ve sayısal olarak değişim göstermektedir. Canlı dokuda yaşanan değişim demografik anlamda birçok duruma etki etmektedir (Atasoy, 2013, s. 15). İnsanlar canlı dokunun merkezinde olduğu için insanların herhangi bir nesne ile yer değiştirmesi olanaksızdır. Yapılacak araştırmalarda da insanı atlayan bir yol izleyerek sonuca varmak hatalı sonuçlara varmamıza sebebiyet vermektedir (NHKBK, 1997, s. 12).

Hemen hemen her alanla ilişkili olan nüfus yıllar içinde çeşitli nüfus kuramları oluşmasına yol açmıştır. Malthus'un Nüfus Kuramı nüfusun azaltılması gerektiğini belirtmiş bu durumu gıda maddelerinin aritmetik oranda artarken nüfusun geometrik artmasını örnek olarak göstermiştir. Bu durum devam etmesi halinde ilerleyen yıllarda gıda kıtlığı çekileceğini ve insanlar açlıktan ölebileceğini belirtmiş (Bilgili, 2016, s. 45); Yeni Malthusçuluk veya Neo-Malthusçuluk nüfusun kontrol altına alarak nüfusu azaltılmasının gerektiğini (Bozkurt, 2011, s. IV); Merkantilistler, nüfusun arttırılması gerektiğine, bu sayede ekonominin gelişeceği ve servetin artacağını; Fizyokratlar, nüfus artışı tarımsal üretimi etkilemediği sürece olumlu olarak bakılacağına (Başar, 2013, s. 11-12); Klasikler, fazla nüfus artışının işsizliğe ve dolayısı ile yoksulluğa yol açacağı için azaltılması gerektiğine; Optimum nüfus kuramına göre kaynaklara göre nüfus ayarlaması yapılması gerektiğini (Murat, 2006, s. 36); Demografik değişim kuramına göre ise farklı doğum ve ölüm hızları ile nüfusun gelişme hızı arasında bir ilişki kurulması gerektiği üzerinde durmuşlar ve kuramlarını açıklamışlardır (Başar, 2013, s. 19). Bu

kuramlar bölgenin ve dönemin şartlarının yanı sıra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için de farklılık oluşturmakta olup dinamik bir yapıya sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman yapılan savaşlar nedeni ile çok büyük bir insan gücü eksikliği çekmiştir. Bu yüzden kurulduğu tarihten 1965 yılına kadar pronatalist yani nüfusu arttırmaya yönelik nüfus politikası uygulamıştır. 1965-2007 yılları arasında ise bunun tam tersi bir şekilde anti-natalist yani nüfus artış hızını yavaşlatma ve niteliğini arttırmaya yönelik politikalara ağırlık vermeye yönelik nüfus politikaları uygulanmıştır. 2007 yılından sonra ise iki programı da uygulamaya çalışmıştır. Ancak son zamanlarda nüfus artış hızında meydana gelen azalış nedeni ile tekrar nüfusu arttırmaya yönelik politikalara ağırlık verildiği söylenebilir (Eryurt vd., 2013). Türkiye'nin 1963 itibarı ile uygulamaya soktuğu I. Beş Yıllık Kalkınma Planından, 2014 yılında başlayan Onuncu Kalkınma Planına kadar nüfusun önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuş ve ülkenin şartlarına ve demografik yapısına göre politikalar uygulanmaya çalışılmıştır.

Nüfus artış hızının yüksek olması, doğal kaynakların azalmasına, sera gazlarındaki artış sonucunda küresel ısınmanın artmasına (Sönmez, 1994, s. 804); gerekli kaynaklar bulunmadığı takdirde işsizlik oranlarının artmasına, kişi başı gelirin azalmasına, demografik yatırımların artması sonucunda sosyal, ekonomik ve sağlık alanlarında yapılan yatırımların azalmasına (Cillov, 1960, s.75); talep fazlası olacağı için ücretlerin düşmesine, konut talebinin artması bağlı olarak gecekonduların artmasına, trafik sıkışıklığına, belediye hizmetlerinin aksamasına, çevre sorunlarının artmasına, az gelişmiş bölgelerde gelişmiş bölgelere yoğun göç hareketi yaşanmasına (Marx ve Engels, 1976, s. 83-84); tasarrufların azalması sonucu yatırım miktarlarında azalma meydana gelmesine sebep olabilmektedir. Yukarıda sayılan durumların tek sorumlusu elbette nüfus artış hızının yüksek olması değildir. Fakat gerekli önlemler alınmadığı takdirde hızlı nüfus artışı yukarıda sayılan durumların daha çabuk gerçekleşmesine neden olabilmektedir.

Nüfus artış hızının yüksek olması sadece negatif durumlar doğurmamaktadır. Gerekli önlemler alındığı takdirde nüfus artış hızının yüksek olması; kalkınmayı arttırabilir, tüketici nüfusun artması sonucunda, yatırımların artmasına ve sanayinin gelişmesine olanak sağlar (Cipolla, 1980, s. 128); nüfus artış hızının düşük olması yaşlı nüfusun artmasına ve buna bağlı olarak Sosyal Güvenlik Kurumunun açık vermesine yol açabilir fakat nüfus artış hızının yüksek olması durumunda emekli kişilere bakacak çalışan nüfus oranı yüksek olur ve Sosyal Güvenlik Kurumunda bütçe açıkları meydana gelmez; nüfus artışı askeri, ekonomik ve sosyal anlamda da bir güç olarak kullanılabilir (Zaim, 1973, s. 50); nüfus artışını yüksek olması ülkede atıl kaynakların kullanımına olanak sağlar. Nüfus artış hızının

negatif seyretmesi bir ulusu yok edebilmektedir. Bu bakımdan bir milletin devamı için nüfus en önemli olgudur.

SİİRT'İN NÜFUSSAL GELİŞİMİ

Modern toplumlardan önce yapılan nüfus sayımları genellikle askere alınacak erkek sayısının belirlenmesi ve alınacak vergi miktarının hesaplanması için yapılmaktaydı. Bu bağlamda yapılan ilk nüfus sayımları M.Ö.3000'lü yıllarda Çin ve M.Ö. 2500'lü yıllarda Mısırda yapıldığı söylenebilir. Modern anlamda yapılan ilk nüfus sayımının ise 1665 yılında o dönem Fransa'ya bağlı Kanada'da yapıldığı görülmektedir (Dönmezer, 1994, s. 65). 1790 yılında Amerika Birleşik Devletleri, 1801 yılında İngiltere'de günümüzdekine benzer şekilde nüfus sayımı yapılmış ve yapılan nüfus sayımlarına periyodik olarak devam edilmiştir (Murat, 2006, s. 56).

Osmanlı Devletinde ilk nüfus sayımı II.Mahmut zamanında vergi verecek ve askerlik yapacak erkek nüfusun belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Fakat yapılan sayımın Rusya ile yapılan savaş nedeni ile başarı ile sonuçlandığı söylenemez (Babat, 2010, s. 59). 1831 yılında II.Mahmut zamanında Osmanlı Devletinin başarı ile sonuçlanan ilk nüfus sayımı yapılmıştır. Yapılan bu sayımda Anadolu ve Rumeli'deki Müslüman ve Hıristiyan erkek nüfusun hepsi sayılmış ve sayım sonucu 3.753.643 erkek nüfus olduğu görülmüştür (DİE, 1991, s. 7).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu 1923 yılından 3 sene sonra "Merkezi İstatistik Dairesi" bugünkü adı ile TÜİK kurulmuş ve bir sene sonra 1927 yılında ilk nüfus sayımı yapılmıştır. 1927 yılından 8 sene sonra 1935 yılında ikinci nüfus sayımı yapılmış ve 2000 yılına kadar sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda periyodik olarak nüfus sayımlarına devam edilmiştir (DPT, 2001, s. 136). 2007 yılında Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) kurulmuş ve nüfus mevzuatına uygun, il ve ilçe merkezlerinde yapılan işlemlerin bilgisayar aktarılarak yapılması sağlayan ve tüm verilen merkezde toplanmasına olanak veren bir sistem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca MERNİS sistemi Türkiye'nin veritabanı en geniş olan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Eroğlu, 2006; 86)

Aşağıdaki tabloda Siirt ve Türkiye'nin yıllar içindeki nüfussal gelişimi verilmiştir. Daha sağlıklı analiz yapabilmek için Siirt ilinin Türkiye nüfusu içindeki payı, en kalabalık kaçıncı il olduğu ve karşılaştırma yapılabilmesi için Siirt ve Türkiye'nin nüfus artış hızı ele alınmıştır.

Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

Tablo 3: Türkiye ve Siirt'in Nüfussal Gelişimi

Yıl	Türkiye Nüfusu	Siirt Nüfusu	Siirt Nüfus Sıralaması/ İl Sayısı*	Siirt Türkiye Nüfusu içindeki payı	Nüfus Artış Hızı (Türkiye)	Nüfus Artış Hızı (Siirt)
1927	13.648.270	102.433	57/74	0,75		
1965	31.391.421	264.832	51/67	0,84	130,00%	158,54%
1970	35.605.176	320.684	44/67	0,9	13,42%	21,09%
1975	40.347.719	381.503	43/67	0,95	13,32%	18,97%
1980	44.736.957	445.483	41/67	1	10,88%	16,77%
1985	50.664.458	524.741	38/67	1,04	13,25%	17,79%
1990	56.473.035	243.435	66/73	0,43	11,46%	-53,61%
2000	67.803.927	263.676	64/81	0,39	20,06%	8,31%
2007	70.586.256	291.528	59/81	0,41	4,10%	10,56%
2008	71.517.100	299.819	59/81	0,42	1,32%	2,84%
2009	72.561.312	303.622	59/81	0,42	1,46%	1,27%
2010	73.722.988	300.695	59/81	0,41	1,60%	-0,96%
2011	74.724.269	310.468	58/81	0,42	1,36%	3,25%
2012	75.627.384	310.879	58/81	0,41	1,21%	0,13%
2013	76.667.864	314.153	58/81	0,41	1,38%	1,05%
2014	77.695.904	318.366	58/81	0,41	1,34%	1,34%
2015	78.741.053	320.351	58/81	0,41	1,35%	0,62%
2016	79.814.871	322.664	58/81	0,4	1,36%	0,72%
2017	80.810.525	324.394	58/81	0,4	1,25%	0,54%

Kaynak: TÜİK (2017b) ve ADNKS (2017).

*2 Sütün Türkiye'deki İl Sayısını 1. Sütün Siirt'in en kalabalık kaçıncı il olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin iller sıralamasını incelediğimiz zaman Siirt'in, Cumhuriyet kurulduktan sonra yapılan ilk nüfus sayımında 74 il içinden nüfusu en yüksek olan 57. il olduğu görülmektedir. 1965 yılından 1990 yılına kadar yapılan nüfus sayımlarında Siirt'in Türkiye iller sıralamasında yerinin arttığı gözlemlenmektedir. İl sayının sabit kaldığı bu dönemde diğer illere göre nüfus artış hızının yüksek ve net göç hızının düşük seyretmesi nüfus sıralamasında ilerleme sağlamış ve 1985 yılında 67 il içinde en yüksek nüfusa sahip olan 38. olmuştur. Bu durum Siirt'in Türkiye nüfus içindeki payının artmasını sağlamış ve 1985 yılında Türkiye nüfus içindeki payı %1,04 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

1990 yılında Şırnak ve Batman'ın ayrılması sonucunda Siirt ili iller sıralamasında 28 sıra geriye düşerek 73 il içinde 66. sıraya gerilemiş ve nüfusu sadece 7 ilden fazla olmuştur. 2000 yılında il sayısının artmasına bağlı olarak 81 il içinden 64. sıraya yükselmiş ve son yapılan nüfus sayımında Türkiye'nin en kalabalık 58. ili olmuştur. 1990 yılına kadar Türkiye içindeki nüfus payı sürekli artan Siirt, 1990 yılında Batman ve Şırnak'ın ayrılması sonucunda Türkiye içindeki nüfus payı %42 azalarak, %1.04'ten %0.43'a düşmüştür. Bu durum yıllar içinde çok fazla değişmemiş olup 2017 itibari ile Siirt, Türkiye nüfusunun %0.41'ine ev sahipliği yapmaktadır.

Yapılan nüfus sayımları incelediğimiz zaman Siirt'in nüfusu 1990 ve 2010 yılları hariç her dönem artmıştır. 1990 yılına kadar nüfus artış hızı Türkiye'nin üstünde seyreden Siirt, 2007, 2008 ve 2011 yılları hariç nüfus artış hızında Türkiye'nin gerisinde kalmıştır. Türkiye ve Siirt ilinin nüfussal gelişimi inceledikten sonra aşağıdaki tabloda Siirt ilinin çeşitli değişkenler kullanarak olması gereken nüfus miktarı hesaplanacaktır

Tablo 4: Siirt İlinde Olması Gereken Nüfus Miktarı

Değişken	Olması Gereken Nüfus	Nüfus Eksikliği %	Ulaşması için Gereken oran%
Yüzölçümüne	618.793	47,58%	90,75%
İl Sayısına Göre	997.660	67,48%	207,55%
İlçe Sayısına Göre	526.452	38,38%	62,29%
Mahalle Sayısına Göre	158.946	-104,09%	-51,00%
Köy Sayısına Göre	1.225.203	73,52%	277,69%
Bağlı Sayısına Göre	709.952	54,31%	118,85%
İlçe Belediyelerinin Sayısına Göre	1.206.127	73,10%	271,81%
Belde Belediyelerinin Sayısına Göre	1.020.335	68,21%	214,54%
Kendisinden Ayrılan Batman İlinin Nüfus Artış Hızına Göre	413.839	21,61%	27,57%
Kendisinden Ayrılan Şırnak İlinin Nüfus Artış Hızına Göre	467.395	30,60%	44,08%

Kaynak: Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri (İçişleri Bakanlığı, 2017).

Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

Yapılan hesaplamalar³, [(Siirt ilindeki x sayısı/Türkiye'deki x sayısı)*Türkiye nüfusu] şeklinde yapılmıştır Siirt ilinin çeşitli değişkenlere göre olması gereken nüfus miktarını incelediğimiz zaman, 2017 yılında sadece mahalle sayısına göre olması gereken nüfusun üstünde olduğu görülmektedir. Diğer değişkenlerin tümünde Siirt ili olması gereken nüfusun altında kaldığı görülmektedir. Şöyle ki Türkiye'de köy sayına göre Siirt ilinin olması gereken nüfusu %73,52 az olmakta ve ilgili nüfusa ulaşmak için şu anki nüfusunu %277 arttırması gerekmektedir. Diğer değişkenleri de incelediğimiz zaman Yüzölçümü ve ilçe sayısına göre %50'den az, diğer değişkenlerde %50 ila %75 arasında nüfusun az olduğu görülmektedir. İlgili değişkenlerde ise istenilen nüfusa ulaşılması için şu an mevcut bulunan nüfusu %90 ila %277 oranında artması gerekmektedir. Bu durum Siirt ilinin nüfus olarak hak etmediği yerde olduğunu göstermektedir.

Nüfusu etkileyen faktörleri incelemek, Siirt ilinin neden nüfusunun hak etmediği bir yerde olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Nüfusu doğumlar arttırmakta iken ölümler azaltmaktadır. Göç olayı ise nüfus hem arttırabilen hem de azaltabilen bir olgudur. Bu yüzden Siirt ilinin göç, ölüm ve doğum istatistiklerini incelemek, nüfussal gelişimini anlamamızda yararlı olacaktır.

Tablo 5: Siirt Net Göç Hızı, Toplam Doğurganlık Hızı, Kaba Ölüm Hızı

Yıl	Net Göç Hızı (2016)	İl	Toplam Doğurganlık Hızı (2016)
2008	-2,52	Şanlıurfa	4,33
2009	-10,88	Ağrı	3,69
2010	-16,69	Siirt	3,46
2011	-12,66	Şırnak	3,45
2012	-18,5	Muş	3,35
2013	-7,84	Bitlis	3,29
2014	-11,91	Mardin	3,23
2015	-17,52	Van	3,18
2016	-13,22	Diyarbakır	3,12

3 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de ve Siirt sırası ile, il sayısı 81,1; ilçe sayısı 921,6; Mahalle Sayısı 32030,63; Köy Sayısı 18336,278; Bağlı Sayısı 26066, 229; İlçe Belediyelerinin Sayısı; 402, 6; Belde Belediyelerinin Sayısı 396, 5'dir. 1990 yılından 2017 yılında kadar Batman ilinin nüfusu %69,8, Şırnak ilinin nüfusu %92 artmıştır. 1990-2007 yılları arasında Türkiye nüfusu %43,10'luk artış göstermiştir.

Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

Sıra No	İl	Kaba Ölüm Hızı	Sıra No	İl	Kaba Ölüm Hızı
1	Van	3	6	Şanlıurfa	3,3
2	Batman	3,1	7	Diyarbakır	3,3
3	Hakkari	3,1	8	Ağrı	3,4
4	Şırnak	3,3	9	Siirt	3,4
5	Bitlis	3,3	10	Muş	3,5
Türkiye Ortalaması					5,3

Kaynak: TÜİK 2107c, 2017d, 2017e

2016 yılı baz alındığında Siirt ili 3.46 doğurganlık hızı ile Türkiye'nin en yüksek doğurganlık oranına sahip 3. ili olmuştur. 2016 yılında kaba ölüm hızı Türkiye ortalaması %5.3 olarak gerçekleşmekte iken bu oran Siirt ilinde %3.4 gerçekleşmiş olup Türkiye'nin en düşük kaba ölüm hızına sahip 10 ilinden biri olmuştur. Yaşanan bu durum yani doğum oranları Türkiye ortalamasının üstünde seyretmesi ve ölüm olayları Türkiye ortalamasının altında seyretmesi Siirt ilinin nüfus artış hızının Türkiye ortalamasının üstünde olması gerektirmektedir. Fakat Tablo 3'de bu durum gerçekleşmemekte ve Tablo 4'de çeşitli değişkenler kullanılarak olması gereken nüfusun altında kaldığı görülmüştür. Bu durumu nüfusu pozitif veya negatif yönde etkileyen net göç hızı ile açıklamak mümkündür.

Net Göç Hızı (1 yıldaki içe göç-dışa göç sayısı / Yıl ortası nüfus) x 1000 şeklinde hesaplanmaktadır. Net göç hızı verilerini incelediğimiz zaman Siirt ilinin her dönem aldığı göçün, verdiği göçten az olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum Siirt ilinin nüfus artış hızının sürekli azalmasına yol açmakta ve Siirt'in nüfusunda incelenen değişkenlerin altında kalmasına sebep olmaktadır.

Sonuç

Günümüzde şehirlerin, bölgelerin veya ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasi, askeri, sağlık, eğitim, göç vb. plan ve programlarının yapılması için nüfus bilgilerinin geçmişten günümüze kadar analiz edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan nüfus bilgilerinin sağlıklı analizinin yapılması plan ve programlarda istenilen sonuca ulaşılmasında önem arz etmektedir.

Nüfus politikaları dönemin ve bölgenin şartlarına göre değişkenlik göstermekte olup bu durum yıllar içinde farklı nüfus politikalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de sosyo-ekonomik yapısına uygun olarak kurulduğu yıldan itibaren 3 farklı nüfus politikası uygulamıştır

Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

Siirt ilinin nüfussal gelişimi incelediğimiz zaman 1990 yılına kadar nüfus artış hızının Türkiye ortalamasının üstünde olduğunu görmekteyiz. Bu artış sonucunda Siirt ili 1985 yılında Türkiye nüfusunun %1'inden fazlasına ev sahipliği yapmış ve 67 il içinden en kalabalık 38. il olmuştur. 1990 yılında sonra Siirt bağlı Batman ve Şırnak'ın il olması sonucunda yüzölçümü %45, nüfus %53 oranında azalmıştır. Bu durum demografik ve fiziki yapının değişmesinin yanı sıra sosyogelişmişlik endekslerine de yansımış ve sıralama olarak geriye düştüğü yapılan çalışmalarda görülmüştür.

Siirt ilinin çeşitli değişkenlere göre olması gereken nüfus hesaplandığı zaman 1990 öncesinde nüfus olarak hak ettiği yerde iken 1990 sonrası sadece mahalle sayısına göre hak ettiği yerde olduğunu görmekteyiz. Diğer değişkenlerde olması gereken nüfusun %21 ila %73 altında olduğu görülmektedir. Seçili değişkenlere göre gerekli nüfusa ulaşması için şu anki nüfusunu %27 ila %277 arttırması gerekmektedir. Türkiye ortalamasının üstünde doğum oranlarına sahip, Türkiye ortalamasının altında ölüm oranlarına sahip Siirt ilinde net göç hızının negatif oranda yüksek çıkması ilin hak ettiği nüfusa ulaşmasına engel olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak beşeri gücü Türkiye ortalamasından daha hızlı artan Siirt ili net göç hızının yüksek oranda negatif çıkması nedeni ile hak ettiği nüfusun gerisinde olduğu görülmüştür. Göçe neden olan faktörlerin araştırılıp asgari seviyeye indirilmesi durumunda Siirt ilinin hak ettiği nüfusa ulaşması daha hızlı gerçekleşebilir.

KAYNAKÇA

- ADNKS (2017). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. 25 12, 2018 tarihinde biruni.tuik.gov.tr: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden alındı
- Atasoy, E. (2013). *Demografi Yazıları*. Bursa: MKM Yayınları.
- Babat, D. (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Sorunu ve Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başar, E. (2013). *Demografiye Giriş* (2.Baskı b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bilgili, Y., (2014). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları, Makro İktisadın Esasları* (14.Baskı), İstanbul: 4T Yayınları
- Bozkurt, Ö. K. (2011). *Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı(ICPD, 1994) Eylem Programının Türkiye'de Uygulanan Sağlık Politikalarına Yansımalarının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İncelenmesi*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Cillov, H. (1960). *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın no:839.
- Cipolla. (1980). *Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus*. (M. S. Gezgin, Çev.) İstanbul: Tur Yayınları.

Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

- DİE (1991). *1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- DİKA (2014). *Siirt Dosyası*. 12 30, 2014 tarihinde Dicle Kalkınma Ajansı: <http://www.dika.org.tr/upload/archive/files/SiirtDosyasi.pdf> adresinden alındı
- Doğan, D. M. (1992). *Büyük Türkçe Sözlük* (9 b.). Ankara: Rehber Yayınları.
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- DPT (2001). *Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisasa Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT.
- Eroğlu, T.H., E-Devlet Uygulamaları Çerçevesinde Mernis Projesi ve Beklentiler, *Sayıştay Dergisi*, 62,82-106
- Eryurt, M. A., Canpolat, Ş. B. ve Koç, İ. (2013, Aralık). Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Politikaları: *Öngörüler ve Öneriler. Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 129-156.
- GAPBKİP (2007). *GAP Gezi Rehberi-3*. İstanbul: Kalkınma Bakanlığı.
- İçişleri Bakanlığı (2017). *E-İçişleri Projesi*. 05 12, 2018 tarihinde Mülki İdare Birimleri: <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> ad-resinden alındı
- Kafalı, M. A. ve Sekmen, F. (2010). *Dicle Bölgesi Stratejik Gelişme Raporu*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- Kılıççıoğlu, C. (1992). *Her Yönüyle Siirt*. Ankara : Kadioğlu Matbaası.
- Marx, K. ve Engels, F. (1976). *Nüfus Sorunu ve Malthus*. (O. Yaylalı, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Murat, S. (2006). *Dünden Bugüne İstanbul’un Nüfus ve Demografik Yapısı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası. Yayın no:2006-49.
- NHKBK (1997). *Caring For The Future (Geleceğe Özen)*. (B. Ç. Dişbudak, Çev.) Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Özgen, N. (2003). *Siirt Şehri ve Yakın Çevresinin Doğal Ortam Özellikleri*. Siirt: Siirt Valiliği Yayınları.
- Özgen, N. ve Karadoğan, S. (2009). Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 61-81.
- Sönmez, N. (1994). *Nüfus Siyaseti* (Cilt 3). Ankara: T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Siirt Valiliği (1995). *Siirt İl Yıllığı*. Siirt: Siirt Valiliği.
- TÜİK (2017a). *İlçelere Göre İl/İlçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusu*. 01 22, 2018 tarihinde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (Adnks) Veri Tabanı: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067 adresinden alındı
- TÜİK (2017b). *Genel Nüfus Sayımları*. 05 01, 2018 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden alındı
- TÜİK (2017c). *Göç İstatistikleri*. 02 02, 2018 tarihinde İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067 adresinden alındı

Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

- TÜİK (2017d). *Doğum İstatistikleri*. 30 11, 2017 tarihinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Toplam Doğurganlık Hızı http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060
- TÜİK (2017e). *Ölüm İstatistikleri*. 30 11, 2017 tarihinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kaba Ölüm Hızı http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060
- Türk Dil Kurumu. (2006, Eylül 26). Ocak 12, 2018 tarihinde *Güncel Türkçe Sözlük*: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a86e0261fc8d1.60394120 adresinden alındı
- Yılmaz, H. (2016, Temmuz). *Siirt İlinin Demografik Yapısının Türkiye İle Karşılaştırılması ve Bölgesel Kalkınma Açısından İncelenmesi*. Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zaim, S. (1973). *Türkiye'de Nüfus Meselesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları:13.

ABDURRAHMAN GAZİ TÜRBESİ VE PSİKO-SOSYAL ETKİLERİ

Cengiz KANIK*

Özet

Türk toplumunda iki farklı dindarlıkla karşılaşmaktadır. Bunlardan biri halk dindarlığı, diğeri ise kitabi dindarlıktır. Halk dindarlığının en önemli özelliği dini coşkuyu esas alan türbe ziyaretidir. Bu çalışmada, Abdurrahman Gazi Türbesi'ni ziyaret eden bireyleri ziyarete iten psiko-sosyal sebepler incelenmiştir. 30 katılımcı ile mülakat yapılmış ve belirleyici yöntem kullanılmıştır. Katılımcıların ziyaret nedenleri genel olduğu gibi, özel ihtiyaçtan kaynaklı ziyaretler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ziyaretlerin cinsiyet bağlamında farklılaştığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Abdurrahman Gazi, Ahlat, türbe, kutsal

ABDURRAHMAN GAZI TOMB AND ITS PSYCHO- SOCIAL EFFECTS

Abstract

Two different religiosities are encountered in Turkish society. One of them is the popular religiosity, while the other is the official religiosity. The most important characteristic of the people's religiosity is the visit to the tomb based on religious enthusiasm. In this study, the psycho-social causes that push the individuals who visit Abdurrahman Gazi Tomb were investigated. 30 participants were interviewed and descriptive method was used. It was seen that the participants visited the tomb due to special needs as well as general reasons. In addition, visits were observed to differ in gender context.

Keywords: Abdurrahman Gazi, Ahlat, tomb, sacred

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Din Sosyolojisi Anabilim dalı

Giriş

Anadolu topraklarında dindarlık biçimleri iki şekilde tezahür etmiştir. Biri halk dindarlığı (Volk İslam), diğeri kitabi dindarlıktır (Resmi İslam). Müslüman topluluklar içerisinde seçkinlerin temsil ettiği Resmi İslam'ın yanında içinde yabancı unsurları içeren bir halk dindarlığı formu bulunmaktadır(Günay, 1998: 538-539). Türk toplumunun dini uygulamaları üç boyutta tezahür etmektedir. Bunlardan birincisi, namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'an okumak gibi toplumsal hayat içerisinde gözlemlenen ibadetleri içermektedir. İkinci boyutta, zekat vermek, kurban kesmek, bağışta bulunmak gibi ekonomik yönü olan ibadetler ve üçüncü boyutta türbe-yatır ziyareti, muska yapma, kurşun döktürme, Hızır inancı, mevlit okutma gibi halk dini uygulamaları bulunmaktadır (Toprak vd., 2002:14). Halk dindarlığı, kitabi dindarlığın tersine entelektüel bilgiye dayanan kitabi din yorumlarından ayrılmaktadır. Bu inanışta geçmişten gelen yüzeysel inanışlar ön plandadır (Arslan, 2004:30). Öğretiden çok dini coşkuyu esas alır ve kitabi dindarlıktan ayıran en önemli özelliği ise veli kültüdür (Gellner, 1994:25-26).

Ülkemiz bu halk inançları yönünden zengin bir özelliğe sahiptir. Halk dindarlığı popüler dindarlığın bir kısmı olmakla birlikte, dini öğretiler halkın kendi sosyo-kültürel yapısı tarafından şekillendirilmektedir. Bu dindarlığın bir formu olarak türbe, adak, ziyaret dindarlığı ve kültürü bugün karşımıza mistik, sihir gibi sosyo-kültürel ve pek çok işlevi olan olgu olarak çıkmaktadır (Günay, 2003:7).

Bu çalışmanın kapsamı, Bitlis ilinin Ahlat ilçesinde bulunan Abdurrahman Gazi türbesi ile sınırlıdır. Çalışmanın ana problemi, hem il ve ilçe merkezinden hem de il dışından pek çok ziyaretçinin geldiği Abdurrahman Gazi Türbesinin ziyaret edilme ve ziyaret eden bireyleri ziyarete iten psiko-sosyal sebepleri incelemektir. Türbeye gelen ziyaretçilerle yüz yüze derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar ve gözlemler, 2017 yılının Temmuz- Mart ayları arasında yapılmaktadır. Ziyaretçilerin 16'sı kadın, 14'ü erkektir. Ziyaretçilerin yaş aralığı 14 ile 67 arasında değişmektedir. Ziyaretçiler, eğitim yönüyle, okur-yazarlıktan lisans mezunu arasında değişim göstermektedir.

1. Türbenin Bulunduğu Yer, Tarihçesi ve Mimarisi

Diyanet İşleri Başkanlığı araştırmasında, Türkiye'de 1236 civarında türbe olduğu belirlenmiştir. İki bin civarında bir sayıya rahatlıkla ulaşabileceği söylenebilir (Köse, 2010:12). Bu ziyaret yerlerinden biri de Bitlis ilinin Ahlat ilçesinde bulunan Abdurrahman Gazi Türbesi'dir. Abdurrahman Gazi, Hz Ömer zamanında 641 yılında fetih için görevlendirilen Ebû Sa'd (Saîd) İyâz b. Ganem b. Züheyr el-Fihri (ö. 20/641)'in ordusunda bulunuyordu. Sahabilerden Muaz Bin Cebel'in oğludur. Ahlat'ın fethi sırasında burada şehit olmuş ve defnedilmiştir.

Ahlat, Türkiye'nin doğusunda Van Gölü kenarında kurulan Bitlis iline bağlı bir ilçedir. Göl kıyısında bulunmasından dolayı iklim daha yumuşak ve yağışlıdır. Bozkır bitki örtüsüne sahiptir. İlçenin ekonomisi tarım ve hayvancılık ve ayrıca bastonculuk ve taş işçiliğine dayanmaktadır. Ahlat taşı yalnız ilçede değil dışarıya da satılmaktadır. Taş, yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır. Özellikle anıt tarzı yapılarda kullanılmaktadır. Bu durum XI. yüzyılda bölgeye gelen Türklerin adeti olup, mimari genel olarak taşa dayalı gelişmiştir. Mimari kültür, büyük ölçüde Asya ve Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu taş mimari geleneğine dayanmaktadır. Ahlat'ta dikkatleri çeken tarihi eserler kümbetler ve mezarlıklardır. İki katlı olan kümbetlerin bodrum katında mezar bulunur. Birinci kat sandukanın bulunduğu kısımdır. Ziyaret olarak kullanılır (Davulcu, 2015: 49-51). Üstünde kümbet bulunan yapılarda bir kısmında bir mezar bulunurken diğer bir kısmında birden fazla mezara rastlanmaktadır (Günay, 2003:9).

Türbeler, genellikle yüksek yerlerde bulunur. Abdurrahman Gazi Türbesi şehri ve Van Gölü'nü izleyen bir tepede inşa edilmiş ve türbede tek bir mezar bulunmaktadır. Türbe 1974 yılında taş ustası Tahsin Kalender tarafından kümbet mimarisine uygun bir şekilde yapılmış, Selçuklu, Osmanlı mimari yapısını yansıtmaktadır. Türbenin duvarları kesme taştan inşa edilmiştir. Türbe tek katlı olup, kuzey, güney ve batı cephelerinden açılan pencerelerle aydınlanmaktadır. Pencereleri çerçeveleyen kemerlerin üst köşelerinde iki rozet ve doğu yönünde sivri kemerli nişten açılmış giriş kapısı bulunmaktadır. Kümbetin kasnağı sekizgendir. Kasnağın üzerinde saçak inmekte ve sekiz kenarlı prizmatik taş külahla bitmektedir.

Resim 1 : Türbenin bahçe dışından bir görüntüsü

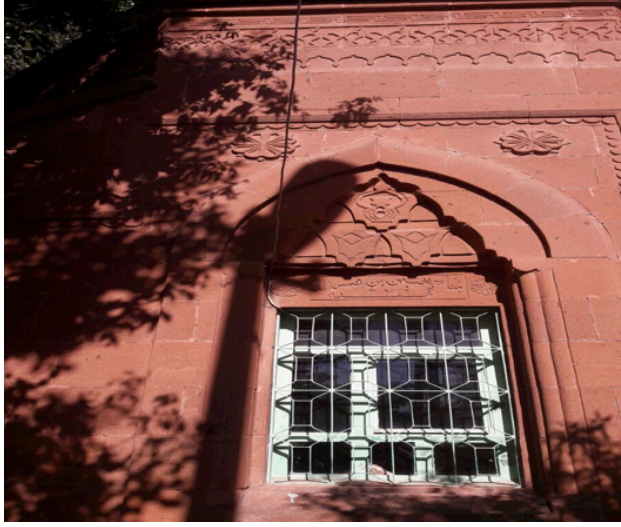
Abdurrahman Gazi Türbesi ve Psiko-Sosyal Etkileri

Resim 2: Türbenin bahçe içerisinde bir görüntüsü

Resim 3: Mezar sandukası

Resim 4: Türbenin mimari açısından birbirine benzer üç penceresinden biri

2. Abdurrahman Gazi Türbesi ve Psiko-Sosyal Etkileri

Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlatılan Batılılaşma hamleleri çerçevesinde türbe ve zaviyeler, medreseler kapatılmış, Kitabi İslam'a ve daha çok modernleşmeye açık bir din telakkisi Cumhuriyet elitlerinin zihninde belirginleşmişti. Fakat ne kadar seçkinler tarafından fark edilmese de halk dindarlığı gerçeği, Demokrat Parti dönemiyle tekrar görünür olmuştur (Mardin, 2012:108). Türkiye'deki ziyaret yerlerinin büyük çoğunluğunu bu yerleşim yerlerinin İslamlaşması esnasında şehit düşenler oluşturmaktadır. Onlarla ilgili anlatılanların çoğu tarihi gerçekliklerin ötesinde olağanüstü, kutsallık yüklenmiş kişilikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Günay, 2003:15).

Ziyaret fenomeni, fenomenolojik açıdan kendilerinde ilahi bir güç olduğuna inanılan mezar, türbe, ağaç, su ve taş gibi mevkilerin ziyaret edilmesini belirtir. Yine fenomenolojik yönüyle kutsal olarak ifade edilenlerle bir takım ritüeller yoluyla iletişime geçilmesi yoluyla kişinin kendisine herhangi bir fayda sağlanacağına inanılmasıdır. Toplumumuzda türbe ve yata ziyaretleri önemli bir gelenektir. Anadolu'nun özellikle İslam diniyle tanışmasından dolayı öncülük eden komutanlar ve keramet gösterenlere yatırlar yaptırılmıştır (Yeğin, 2014: 177-178). Örneğin Ebû Eyyüb el-Ensârî Türbesi, kuruluşundan itibaren, hem halkın hem de Osmanlı sultanlarının en çok ziyâret ettikleri kutsal mekânlardan biri olmuştur. Türbeyi sultanlar, savaşlardan önce örneğin I. Selim (1512-1520), Kanunî Sultan Süleymân (1520-1566) III. Mehmed (1595-1603) ziyâret etmişlerdir. Bundan

amaçlanan savaşlardan zaferle ayrılmaktır. Yine tahta çıkmanın ardından türbe ziyaret edilmiştir (Çoşkun, 2015: 559).

2.1. Türbeye Gitme Nedenleri

Ziyaret esnasında üç hal ortaya çıkmaktadır. Birincisi kutsallaştırılmış mekân, ikincisi muhatap alınan bir ruh ve metafizik inançtır (Köse, 2010:25). Ziyaret esnasında insanların ihtiyaçlarının farklılaşması ve çeşitliliğinden dolayı gidilme nedenleri de kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Türbeye, hastalıklardan kurtulma, çocuk sahibi olma, evde kalmış kızların kısmetinin açılması, zenginleşme, kötü alışkanlıkların terkedilmesi, işsizlikten kurtulma, sınavlarda başarılı olma gibi birbirinden farklı istek, arzularla bu mekânlara gidilmektedir (Günay, 2003: 37). Türbelerin en temel işlevi, kutsalla ilişki kurulan, türbeyi ziyaret edenlere manevi duygular hissettiren, çeşitli problemlerin çözülmesine yardımcı olduğuna inanılmasıdır. Hollanda’da araştırma yapan Margy ve Caspers bir yerin ziyaretgah olabilmesi için altı kriter belirlemişlerdir. Bu kriterler şunlardır:

1. Bir kült nesnesi olması
2. Kutsal sayılması
3. Buranın sürekli ziyaret edilmesi
4. Başka yerlerden ziyaretin yapılması
5. Burada şifa, bereket getireceğine inanılması
6. Dinden ilham edilen ritüellerin yapılmasıdır (Köse, 2010: 14, 21-22).

Özellikle bazı mekânların çeşitli dallarda uzmanlığa bile ayrıldığı görülmektedir. Örneğin Türkmenistan’daki Kızılsu şehri yakınlarında bulunan Öre Evliya Türbesi sinir ve sıtma hastalıklarına, Kayseri Bünyan’daki Yedi Kardeşler türbesi ruhî bunalıma, Elbaşı ve Akmescit’teki mezarlar gelincik hastalığına, Koyunabdal Türbesi baş ağrısına, Mikdat Dede Türbesi yüz felcine, Ganişeyh Türbesi körlük, Seyyid Burhanneddin Türbesi dilsiz çocuklar için şifalı olduğuna inanılmaktadır ve bu bağlamda buralara ziyaretler gerçekleştirilmektedir (Günay 2003:18).

Anadolu’da ayrıca ağaç ve türbe arasında bir ilişki kurulmuştur. Türbeyle birlikte ağaç kutsanmış ve bundan dolayı, ağaca çaput bağlamak, hasta çocukları ağaç altından geçirmek gibi ritüeller yapılmaktadır (Köse,2010: 20). Buradan hareketle Fransız sosyolog Emile Durkheim’in bu konudaki görüşleri dikkate değerdir. Ona göre kutsal, kaynağını toplumun kolektif değerler sisteminden alır. Bu bakımdan hiçbir taş, ağaç, kaya, mezar, türbe gibi şeyler kendiliğinden kutsallık taşımaz. O şeylere kutsallık kazandıran ise mana olarak tanımlanan görülmeyen güçtür (Durkheim, 2005:24).

İnsanın ihtiyaç ve isteklerinin fazlalığı, onu dinle pragmatist bir ilişki geliştirmesine neden olur. İnsan ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında dua ibadetine başvurur. Bu zaman zarfında insan bir an önce kendisinin veya yakınlarının yaşadığı problemlerden kurtulmasını ister. İhtiyaçlarının bir an önce karşılanmasını arzular. Dolayısıyla bu türbelerde yapılan duaların kabul olacağından hareketle, evlilik, çocuk sahibi olma, geçim sıkıntısı, nazar ve benzeri olumsuzlardan kurtulmak isteyenlerin ziyaret yeri olmuştur (Altan, 2007:28). İnsanlar çoğunlukla alışagelmış hayat seyrini etkileyen durumlarda bir arayışa girmekte ve bu arayış da türbe ziyaretine birçoğunu yönlendirmektedir. Bu bağlamda, türbeyi çoğunlukla hangi durumlarda ziyaret ediyorsunuz? sorusuna ziyaretçilerin % 30'u kendisinin problemleri olduğunda, huzursuz hissettiğinde, % 13,9'u mutlu olduğunda, % 8'i dini yaşayış açısından zayıflık hissettiğinde, % 8,6'sı dini yaşantısı kuvvetli olduğunda, % 4,1'i gelecekle ilgili istekleri arttığında, % 26,5'i ise ziyaret için herhangi bir özel durumun olmasına gerek olmadığını belirtmiştir (Yılmaz, 2012:88).

Benzer şekilde Abdurrahman Gazi Türbesi'ne yapılan ziyaretler de kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Bu çerçevede ziyaretçilerin türbeye gidişlerini şu alt başlıklarda sınıflandırmak mümkündür

2.1.1. Türbenin İnanç Turizmi Bağlamında Ziyaret Edilmesi ve Genel Duada Bulunulması

Yaptığımız görüşmeler bağlamında ziyaretçiler şunları dile getirdiler. 28 yaşında Kars Sarıkamış'tan gelen öğretmen ziyaretçi, türbeye girdiğinde huzur hissettiğini, ülkemizin huzuru selameti için dua ettiğini, bu zatların Allah'ın inayetine mazhar olduklarını ve bu millete hizmet ettiklerini ve bundan dolayı da bu milletin Allah'ın inayetine mazhar olduğuna değindi. Ayrıca aynı kişi bu tür mekânlarda şahsi duaların yapılmasını doğru bulmadığını da sözlerine ekledi.

Gaziantep'ten gelen emekli erkek ziyaretçi dördüncü defa ziyaret ettiğini belirtti. Türbe içerisinde kendisini huzurlu, mutlu ve ayrıca sorumlu hissettiğini ve bundan dolayı da ümmet-i Muhammed için dua ettiğini dile getirdi.

Ankara'dan 44 yaşındaki erkek ziyaretçi üçüncü kez ziyaret ettiğini dile getirdi. Özel dileklere karşı olduğunu ve yalnızca Allah'tan bağışlanma istediğini belirtti.

Manisa'dan gelen ve şoför olan 39 yaşındaki erkek ziyaretçi sağlık, iman gibi genel konularda dua ettiğini özel istekte bulunmadığını belirtti.

Ziyaretçilerden bir diğeri, türbenin kadın-erkek karışık olmasından duyduğu rahatsızlığı belirtti. Kadınlar, özellikle havaların sıcak günlerinde türbeden yoğun

bir şekilde bulunmaktadırlar. Bu durum ziyaret yapmak isteyen erkek ziyaretçilerin eleştirisine neden olmaktadır.

“Kadınların yeri olsaydı daha huzurlu bir ziyaret gerçekleştirecektim. Ahi-retim için dua ettim. Alem-i İslam için dua ettim. Annem, babam, çocuklarımın imanları için dua ettim.”

Ankara’dan eşi ve kucağındaki bir bebekle türbeyi ziyarete gelen erkek ziyaretçi 25 yıl önce buraya geldiğini belirtti. Bu zatın Selçuklu İmparatorluğu’nun kuruluşunda yer alan bir zat olduğunu ifade etti. Fakat söylediklerinden hareketle Abdurrahman Gazi ile ilgili yanlış ve yetersiz bir bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Bu ziyaretçi hususi bir duada bulunmadığını ve genel anlamda dua ettiğini sözlerine ekledi.

37 yaşında üç çocuk annesi bir ziyaretçi Ahlat Yeniköprü’den geldiğini ve sürekli burayı ziyaret ettiğine değindi. Hastalar için dua ettiğini söyledi.

Yukarıdaki açıklamalardan erkeklerin kadınlara oranla daha rasyonel davranışlar sergiledikleri söylenebilir. Özel bir ihtiyacın burada dile getirilmesinin rasyonel olmadığı hatta yanlış din telakkisi sonucu olmasından hareketle insanlık, ümmet ve millet için genel dua da buldukları dile getirmişlerdir.

2.1.2. Özel İstek Bağlamında Ziyarete Bulunma

İnsanın birçok noktada ihtiyaç içerisinde oluşu onu arayışa itmektir. Bundan dolayı türbeler de bu konuda bir kısım ziyaretçilerin akınına uğramaktadır. İnsanın istek ve ihtiyaçlarının farklılığı duasına da yansımaktadır. Bu çerçevede türbeyi ziyaret edenler şunları dile getirdiler.

Ahlat Yeniköprü köyünden gelen 39 yaşındaki kadın, dünden beri kalbinin sıkıntı içerisinde olduğunu, türbeye girmesiyle ferahladığı ve kendisini iyi hissettiğini dile getirdi. Çocukları için dua ettiğini ifade etti.

Başka bir kadın ziyaretçi, kız çocuğunun yuvasının dağılmasından dolayı ona Allah’ın hayırlı bir yuva kurması ve erkek çocuğu için ise iş sıkıntısından dolayı iş bulması için dua ettiğini belirtti.

Türbede kadınların en çok beklentileri içerisinde evli değilse iyi bir evlilik isteği, kötü giden bir evliliği var ise, bu evliliğin düzelmesi için ve eğer kadın anne ise çocuklarının evliliği için dua da bulunmaktadır. Nitekim katılımcıların bir kısmı bu noktalara değindiler.

28 yaşındaki kadın Ahlat’ta oturduğunu ve 3. kez geldiğini söyledi. Hacca gitmek için dua ettiğini ve ayrıca ailevi nedenden dolayı dua ettiğini de ekledi.

Eşinin ve ailesinin kendisini sevmesini ve eşinin kendisine dönmesi için dua ettiğini ifade etti.

19 yaşında Ahlat'ta oturan kadın ziyaretçi gelecekte daha huzurlu ve mutlu yuva kurmak için türbeye geldiğini dile getirdi.

Bitlis'ten gelen 55 yaşındaki bir kadın, çocuklarının evliliği için dua ettiğini, onların mürüvvetini görmenin kendisi için çok önem taşıdığını, çevresinde bulunan birçok ailenin çocuklarını kolay bir şekilde evlendirmesine karşın, çocuklarında bu evliliğin zorlaştığını, bir anne olarak kendisinin üzerinde bir yük taşıdığını, onların bu hallerini görmenin kendisine büyük acı hissettirdiğine değindi. Buraya bunun için gelmediklerini, buraya gelmişken bunu fırsat bilip, bu isteğini Allah'a açtığını vurguladı.

Bitlis'in Tatvan ilçesinden ailesiyle gelen bir kız öğrenci türbeyi ikinci kez ziyaret ettiğini ve türbe ziyaretinden önce dört sağdan ve üç soldan olmak üzere türbenin etrafında döndüğünü ve bunu Kâbe'nin etrafından 7 defa dönmeden hareketle yaptığını vurguladı. Aile ve sevdiklerine genel bir dua etmenin yanı sıra kendisi için Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni kazanmak için de dua ettiğine değindi.

51 yaşında bir kadın ziyaretçimiz görüşme yapıldığı sırada elindeki Kur'an'dan Yasin, Nebe ve diğer sureleri oturarak okumaktaydı. Ziyaret öncesi yanında getirdiği lokumları hayır ve sevap kazanmak için dağıttığını dile getirdi. İki defa türbenin etrafında döndüğünü ve özellikle yakın zamanda askere gidecek olan oğlunun kazasız, belasız askerden dönmesi için dua ettiğini belirtti.

Kars'tan gelen bir gruptan biri bu yöreleri gezmeye geldiklerini bu vesileyle bu türbeyi öğrendiklerini ve gelmişken dua ettiklerini belirttiler. Özel dua da ettiklerini ama bunu söylemek istemediklerini dile getirdiler.

Bütün bu araştırmalardan hareketle, Türkiye'de türbelerin ziyaret edilmesinde genellikle hastalıklardan tedavi olma ve şifa bulma isteği ilk sırayı almakta, evlilik, çocuk ve çeşitli istek ve ihtiyaçların karşılanması izlemekte ve son olarak ta herhangi bir istek olmaksızın sırf 'saygı göstermek' amacıyla ziyaretlerin yapıldığı söylenebilir (Günay, 2003: 18)

Ziyaretçiler, kadın-erkek bağlamında düşünüldüğünde, ziyaret fenomeni en fazla kadınları cezbetmektedir. Bu sadece Türkiye için değil, Kuzey Afrika'da "Murabitizm" olarak isimlendirilen ziyaret fenomeni için de geçerlidir. Dolayısıyla bu halk dindarlığının bu yönünü yalnızca geleneksel kırsal hayata ilişkin olarak yorumlamak hatalı sonuçlara götürebilir. Genel anlamda, çoğunlukla yaşlı, orta

ve alt gelir düzeyine ve kamusal alanda fazla görünmeyen kadınlar içerisindeki bir olgu olduğu söylenebilir (Günay, 2003:22-23). Ayrıca, 2009 yılında yapılan bire bir araştırma, Türkiye’de yaşayan toplumun yarısından fazlasının türbeleri ziyaret ettiğini ortaya çıkarmıştır (Köse, 20110: 12).

2.2. Türbeyi Ziyaret Edenlerin Hisleri ve Dualarının Gerçekleşmesi

Ziyaret fenomeni kutsalın bir tezahür biçimi şeklinde bir tanımlama yapılmakta, karşılaştırmalı ve sistematik din bilimleri araştırmaları, insanlık tarihi içerisinde kutsalın çok değişik formlar altında tezahür ettiğini ve yaşandığını öğretmektedir. Bizim açımızdan sıradan görünen taşlar, kayalar, sular, ağaçlar, evler, mezarlar vb. şeklinde görünen şeylerin ziyarete konu olmaları kutsiyetle olduğuna inanılan bu ilişkilerinden ve daha doğrusu kutsal gücün onlarda tezahür ettiğinin kabul edilmesinden kaynaklanmakta; böyle olunca, aslında ziyaret yerleri ve objeleri temelinde “sembolik” bir anlam ifade etmektedir. Kutsal güçle teması sağlayan ritüeller derinden incelendiğinde bu hem cezbedici hem de ürkütücü saygı karakterini onların tüm formları altında görmek mümkün olmaktadır (Günay, 2003:25-26). Kutsal objeler, insanı Aşkın bir varlıkla iletişime geçirmesinin yanı sıra bu obje yoluyla arzu ve isteklerin hızlı bir şekilde gerçekleşeceği düşüncesi oluşur. Bu bağlamda ziyaretçilerin neredeyse tamamı, türbeyi ziyaret esnasında kendisinde bir ferahlık ve mutluluk hissi oluştuğuna değindi. Bu bağlamda daha önce yapılan bir araştırmanın sonuçlarında benzer sonucu görmekteyiz. Ziyaretçilerin % 96,4’ü olumlu duygusal bir durum yaşadığını belirtmiştir (Yeğin, 2014:190-191).

Araştırmamızda ‘Daha önce burada dua edip de duanızın kabul olduğuna şahit oldunuz mu? sorusuna birkaç ziyaretçi ‘evet’ cevabını verdi. Örneğin bir kadın ziyaretçi kardeşinin cezaevinde olduğunu ve dua ettikten sonra çıktığını belirtti.

Osmaniye’den gelen 32 yaşındaki erkek ziyaretçi türbeyi iki kez ziyaret ettiğini dile getirdi. Türbe hakkında pek bilgisi olmadığını ama geçmişte yaptığı günahlardan dolayı dua ettiğini ifade etti. Daha önce Adıyaman Menzil’e gittiğini ve burada dua ettiğini ve kabul olduğuna şahit olduğunu belirtti.

Bir başka ziyaretçi, eşinin asker olmasından hareketle sürekli tehlikeyle yüz yüze oluşundan duyduğu kaygıdan dua ettiğini ifade etti. Daha önce de buraya geldiğini ‘evlilik’ için dua ettiğini ve bunun kabul edildiğini sözlerine ekledi. Daha önce yapılan duanın kabulü şüphesiz türbe ziyaretlerinin yapılma olasılığını arttırmaktadır.

“Huzurlu hissediyorum. Maneviyatımı hatırlatıyor. Eşim dağ başında onun için dua ediyorum. Çocuğumuz yok şimdi onun için dua ediyorum.” Daha önce üniversiteyi bitirdikten sonra eşimle evlenmek için dua ettim. Duam gerçekleşti.”

14 yaşındaki liseli bir kız öğrencisi bu türbeye daha önce bir defa daha geldiğini, o zamanda hem ailesi ve sevdiklerine ve özelde kendisine dua ettiğini belirtti. O zaman güzel bir lise kazanma duasında bulunduğunu ve bu duanın kabul edildiğini söyledi.

Ziyaretçilerin ziyaret sonrasında yaşamlarında görülen olumluluk bu ziyaretçilerin ziyaretini daha önemli kılmaktadır. Yine bu çerçevede yapılan bir araştırma sonuçları benzerlikler içermektedir. Altan’ın 53 kişiyle yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre dileğim kabul oldu diyenlerin sayısı 25 kişi olup, % 47.16’ya karşılık gelmektedir (Altan vd., 2007:69). Başka bir çalışmada; “Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinde edilen duaların kabul olduğu” görüşüne ziyaretçilerin yaklaşık üçte ikisi (%63) katıldığını, bu görüşe katılmadığını belirtenlerin oranı yaklaşık %13’tür (Yılmaz, 2012: 108).

Sonuç ve Değerlendirme

Yüzyıllardır Anadolu’da halk dindarlığı bünyesinde türbe ziyaretleri yoğun bir şekilde görülmektedir. Bugün de bütün canlılığıyla bu etkinlik göze çarpmaktadır. Türkiye’nin bütün şehirlerinde bir veya birden fazla ziyaret akınına uğrayan türbe bulunmaktadır. Türbeler genellikle savaşlarda kahramanlık gösteren şehit, gaziler ve bölgenin önemli dini kişileri için yüksek tepeler üzerine inşa edilmiştir.

Belli bir sosyo-kültürel ortamda hayatîyet bulması sebebiyle toplumsal bir olgu olan ziyaret fenomeni, ait olduğu toplumsal ve kültürel çevrede hüküm süren sosyal, kültürel, dini ve psikolojik faktörlerin etkisiyle artan veya azalan dinamizm içerisinde yer almaktadır. Ayrıca diğer toplumsallıklardan etkilenen ve etkileyen bir olgudur. Toplumsal değişimlere bağlı olarak ziyaret fenomeni de değişmektedir. Ama ziyaret, kutsalın tezahürü olduğundan ve kutsalın da birey ve toplum hayatında ayrılmaz bir ürün olmasından hareketle insanın var oluşuyla bir bütünlük arz eder. İnsan var olduğu müddetçe toplumsal bir gerçeklik olarak varlığını korumaya devam edecektir.

Bütün türbe ziyaretlerinde olduğu gibi Abdurrahman Gazi Türbesi ziyaretlerinde de toplumsal bütünleşme ve sosyalleşmeye katkı sunulmaktadır. Ayrıca ziyaretçiler üzerinde psikolojik rahatlama, dinlenme gibi etkileri söz konusudur. Bir kısım ziyaretçiler veli bir zatı ziyaret etmenin psikolojik rahatlığını yaşamak ve genel duada bulunmak için ziyaretini gerçekleştirmeyi doğru bulurken bir kısım

ziyaretçiler ise özel dua isteklerde bulunmak için bu ziyaretleri gerçekleştirmektedir. Uzak yerleşim yerlerinden gelen ziyaretçiler, Ahlat şehri gezisi bağlamında Abdurrahman Gazi Türbesi'ni ziyaret ettikleri gözlemlenmiştir. Bitlis il sınırları ve yakın yerleşim yerlerinde ikamet eden ziyaretçiler ise türbeyi birçok kez ziyaret etmektedir. Daha önce yapılan duaların kabulü, buraya yapılan ziyaret sayısını arttırmaktadır. Yakın yerde ikamet edenler için, türbenin yüksek bir tepeden Van Gölü'nü görmesi, yakınında piknik alanlarının varlığı ziyaretin gerçekleşme olasılığını arttırmaktadır. Ayrıca ziyaretçilerin bir kısmının dualarının gerçekleşmesi, ziyaretin daha fazla yapılmasını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altan, A. (2007). *Beykoz Yûşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi*. (Yüksek Lisan Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, M.(2004). *Popüler Dindarlık*. İstanbul: DEM
- Coşkun, F. (2015). "Osmanlı İstanbulu'nda Müstesnâ Bir Ziyâretgâh: Eyüp Sultân Türbesi". Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan (Ed). (Bildiri) *Osmanlı İstanbulu III: III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiri Kitabı. 25-26 Mayıs 2015. (ss. 547-565)*, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.
- Davulcu, M. (2015). "Ahlat Yöresi Taş Ustalığı Geleneğinin Somut Olmayan Kültürel Miras Açısından Önemi ve Yapı Ustası Tahsin Kalender". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 4(7), 48-80.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Gellner, E. (1994). *Postmodernizm, İslam ve Us*. Ankara: Ümit Yayınları.
- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü. (2003). "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 5-36.
- Köse, A.(2010). *Türbeler : Popüler Dindarlığın Durakları*. İstanbul : Timaş Yayınları.
- Mardin, Ş. (2012). *Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler III*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak,B., Çarkoğlu, A.(2000). *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yeğin, H.İ.(2014). "Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Nedenleri Bağlamında Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi". (Bildiri). *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli Sempozyumu Bildiri Kitabı. 4-6 Mayıs 2014. (ss. 175-196)*, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Yılmaz, S. (2012). *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı: Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

VAROLUŞÇU YAKLAŞIMA DAYALI GRUP TERAPİSİNİN BİREYLERİN RUHSAL BELİRTİ DÜZEYLERİNE ETKİSİ*

Volkan DEMİR**

Özet

Bu araştırma, varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapisi programının bireylerin ruhsal belirti düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların ruhsal belirti düzeyleri SCL-90-R ruhsal belirti tarama listesi ile ölçülmüştür. Ön test ölçümünün ardından çalışma grubunda yer alan bireylere 10 oturumdan oluşan 90 dakika süren bir program uygulanmıştır. Uygulamaların bitiminden sonra aynı ölçme aracı son test olarak tekrar uygulanmıştır. Tek grup öntest - sontest kontrol grupsuz desenin kullanıldığı çalışmada veriler; Wilcoxon İşaretili Sıra Testi ile çözümlenmiştir. Yapılan analizler katılımcıların somatizasyon, depresyon ve kişilerarası duyarlılık belirti düzeylerini azaltmada olumlu bir etkiye sahip olduğunu ancak obsesif kompulsif, anksiyete, öfke düşmanlık, fobik anksiyete, paranoid düşünce, psikotizm düzeylerini azaltmada etkili olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ruhsal Belirti, Varoluş, Grup Terapisi.

* Bu çalışmanın 8. Ulusal Anksiyete Kongresinde sözlü bildirisi yapılmıştır.

** Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi,
e-Posta: demir.volkan@outlook.com

THE IMPACT OF GROUP THERAPY BASED ON EXISTENTIALIST APPROACH ON THE MENTAL SYMPTOM LEVELS

Abstract

This research is carried out in order to examine the impact of group therapy programs based on existentialist approach on depressive mental levels of individuals. The mental symptom levels of the participants are measured on the basis of SCL-90-R mental symptoms scanning list. After the pre-test measurement, a 90-minutes long program consisting of 10 sessions has been applied to the individuals in the research group. The same measurement means is used after the end of the applications also as the last test. The data in the research in which the uncontrolled single-group pre-test and final-test design are analyzed by using the Wilcoxon Signed Rank Test. The analyses have shown that the participants have a positive impact in decreasing the symptom levels of somatization, depression and inter-personal sensitivity while showing the inefficiency in decreasing the levels of obsessive compulsive disorder, anxiety, anger hostility, phobic anxiety, paranoid thinking, psychotism.

Key Words: *Mental Symptoms, Existence, Group Therapy.*

GİRİŞ

Varoluşçu (existentialist) yaklaşım, Kierkegaard, Heidegger, Sartre, Camus kaynaklı fenomenolojik felsefenin psikolojiye uyarlanmış halidir. Rolle May, Viktor Frankl, Irvin Yalom varoluşçu psikoterapistlerin başında gelmektedirler. Varoluşçuluk kişinin biricikliğini ve otantik olma durumunu görmezden gelerek bir obje gibi ele alan ekollere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Varoluşçuluğa göre insan tanımlanan bir obje değil bir var oluştur. Bu yaklaşımda kişinin sorunlarının çözümü geçmişinde ya da kalıtsal yapısında değil tercihlerini özgürce seçip yaşamının sorumluluğunu üstlenmesindedir (Corey, 1990; Bezirci, 1997). O halde birey özgürdür, yaşamını ne şekilde isterse devam ettirir ama ne var ki birey yaşamının sorumluluğunu alabildiği derecede özgürdür. Varoluş kaygısı bu sorumluluğu hissetmektir (Gençtan, 1990).

Varoluşçuluk, kişilerin kendi duygularıyla, nesnel dünyalarıyla ve diğer bireylerle nasıl ilişki kurduklarıyla ilgilenir. Bireylerin kendilerine ve varoluşsal çatışmalarına dair farkındalığı, günlük olayların ve problemlerin ötesinde ele alınması gereken önemli bir sorundur (Sharf, 2014). Bu yaklaşıma göre hayatta anlam arayışı ve önemli olma duygusu birey için en önemli duygudur. Yalom, anlamsızlık kavramını hayatın hakikati şeklinde ifade etmektedir. Bireyin bu hakikatle karşı karşıya gelmesi ise anksiyeteye ve çatışmaya neden olmaktadır. Hayatta anlam yokluğu nevrozların başlangıcında önemli yer tutmaktadır (Yalom, 2001).

Varoluşçu terapistler hayatın kendi içinde bir anlamı olmadığını öne sürerler. Dünyada kendi varoluşunu yaratan sadece insandır. İnsan, insanlığını kendi yapar ve ne şekilde yaparsa o şekilde var olur, değerlerini var eder, yolunu belirler. İnsan yaşamaya başlamadan önce hayatta yoktur ve hayata anlam katan yaşayan insandır (Corey, 1990). İnsan sürekli bir anlam arayışı içindedir, var olduğundan bu yana kendisinin ve evrenin varoluşuna bir anlam katmaya çalışmıştır. Yapılan çalışmalarda yaşamda anlamın varlığı, mutluluk (Chamberlain vd., 1988; Steger vd., 2011), iyi-oluş (Bonebright vd., 2000) fiziksel sağlık (Steger vd., 2009), sosyal yakınlık (Ryff, 1989) gibi olumlu kavramlar ile birlikte ele alınmaktadır. Yaşamda anlam arayışı, kaygı (Steger vd., 2006), sosyal izolasyon (Steger vd., 2008) gibi olumsuz kavramlar ile ilişkilendirilmiştir. Anlamsızlık ise madde bağımlılığı (Yalom, 2001), depresif belirtiler (Steger vd., 2011), intihar eğilimi ve umutsuzluk (Harlow vd., 1986) gibi kavramlarla ilişkili bulunmuştur.

Felsefe akımlarının içerisinde ölüme en çok değinen “varoluşçu yaklaşım” olmuştur. Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden Heidegger’e göre ölüm, fiziksel olarak tehdit edicidir ancak ölümü düşünmek rahatlatıcıdır (Geçtan, 1989).

Varoluşçu Yaklaşım Dayalı Grup Terapisinin Bireylerin Ruhsal Belirti Düzeylerine Etkisi

Bireyler yaşamlarının herhangi bir anında mutlaka ölüm anksiyetesi ile yüzleşir ve birçoğu; regresyon, inkar, yer değiştirme, sosyal ve dini kuralları kabullenme gibi farklı savunmalar geliştirerek ölümden uzaklaşmaya çalışırlar. Bazı bireyler ise işlevsel olmayan bir yol olarak psikopatolojiyi seçer (Yalom, 2001). Ölüm anksiyetesinin ruhsal sorunlarda ve somatizasyonda etkin bir rolü vardır. (Freud, 1992). Ölçsüz, patolojik bir biçimde ortaya çıkan ölüm düşüncesi bireyleri negatif yönde etkileyebilmektedir (Karaca, 2000; Köknel, 1985). Kübler Ross (1997) birçok anksiyetenin temelinde ölüm anksiyetesi bulunduğunu ifade etmektedir. Ölüm anksiyetesinin nedenlerini anlamaya yönelik birçok çalışma mevcuttur. Çalışmalarda ölüm anksiyetesinin çoğunlukla; din, yaş, cinsiyet, iş, kültürel ve sosyal yapılanma gibi değişkenlerle ilişkisinin analiz edildiği görülmektedir (Elkins vd., 1980; Richardson vd., 1983; Keller vd., 1984; Yıldız, 1998; Tanhan vd., 2006).

Varoluşçu terapinin temel amacı, bireylerin yaşamlarında anlam yaratmaları, sorumluluklarını almaları ve farkında olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Terapi sürecinde danışan ile terapist arasındaki ilişki terapötik dönüşümün en önde gelen araçlarından biridir. Danışan ile terapist arasındaki ilişkinin empatik, içten, destekleyici biçiminde olması çok önemlidir (Seligman, 2006). Terapistler anlamlı bir varoluş için alternatifleri araştırma konusunda bireyleri cesaretlendirmelidirler (Corey, 2005). Varoluşçu terapinin öncü isimlerinden olan May, danışanlarının yaşamlarında henüz kullanmadığı olanakların üzerinde durur. Terapist, danışanın hayatına yön veren değerleri ve onun bu değerleri ne şekilde kullandığını anlamaya çalışmalıdır. Terapist bu sebeple danışanlarını anlamaya yönelik özel gözlem yöntemleri geliştirir (Geçtan, 2002). Varoluşçu yaklaşım bireysel terapilerde uygulandığı gibi grup terapisi gibi birçok farklı alanlarda da uygulanmaktadır (Koçak ve Gürler, 2008).

Grup terapisi, bireylerin sistemli bir şekilde bir araya gelip terapötik bir ortam yarattıkları, kendi duygu ve düşüncelerini diğer grup üyelerine aktararak içgörü geliştirdikleri bir psikoterapi yöntemidir (Fehr, 2004). Bireysel psikoterapilerde olduğu gibi grup psikoterapisinde de yalnızca semptomların düzelmesini değil aynı zamanda kişilik özelliklerinin de değişimini hedefler (Yalom 2002). Grubun özelliklerine bağlı olarak oturum sayısı değişmekle birlikte, Dinkmayer ve Caldweel (1970) grup çalışmalarında 5-6 kişilik grupların daha iyi işlediğini belirtmektedirler. Mahler (1969) ise katılımcı sayısının 7'den az, 10'dan fazla olmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Az sayıda üyenin olduğu gruplarda üyeler tam anlamıyla kendilerini sözel olarak ifade etseler bile kişilerarası etkileşim yeteri kadar olmayabilir. Üye sayısı 10'u aşan gruplarda ise, etkileşim hem

terapistin hem de üyelerin izleyemeyecekleri kadar çok olabilmektedir (Kartallar Gökdağ, 1999).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, psikososyal müdahalelerden biri olan varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapi programının bireylerin ruhsal belirti düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. Yapılan literatür taramasında ülkemizde varoluşçu yaklaşıma dayalı terapi programının etkililiğinin araştırıldığı deneysel çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu çalışma; varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapi programının bireylerin ruhsal belirti düzeylerine yönelik nasıl uygulanacağına dair bir örnek olması açısından önemli görülmektedir.

Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi, “Varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapi programının çalışma grubundaki bireylerin ruhsal belirti düzeylerini azaltmada etkisi var mıdır?” şeklinde ifade edilmektedir.

Araştırmanın Denencesi

Varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapi programına katılan çalışma grubundaki bireylerin Belirti Tarama Ölçeği (SCL-90-R) son-test puan ortalamaları ön-test puan ortalamalarına oranla anlamlı düzeyde azalacaktır.

YÖNTEM

Çalışma varoluşçu yaklaşıma dayalı terapi programının, bireylerin ruhsal belirti düzeylerine etkisini araştırmak amacıyla oluşturulmuş kontrol grupsuz tek grup öntest-sontest yarı deneysel bir çalışmadır.

Katılımcılar

Bu çalışmada yer alan bireylerin seçimi için, sosyal medyada İstanbul ilinde ikamet eden bireylere yönelik 10 hafta süreli “Grup Terapisi” duyurusu yapılmıştır. Duyuru sonucunda 39 birey başvuru yapmıştır. Araştırmaya katılacak bireyleri belirlemek amacıyla Kişisel Bilgi Formu ve Belirti Tarama Ölçeği (SCL-90-R) kullanılmıştır. Ölçekten yüksek puan alan, programa belirlenen gün ve saatlerde, gönüllü olarak katılabileceklerini belirten 16 bireyden 6 kadın 6 erkek toplam 12 birey çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırmaya kabul kriterleri olarak; uygulanan ölçeğin puan sonuçlarına göre ‘Orta’ ve ‘Yüksek’ düzeyde puan ortalaması olan ve çalışmaya katılmayı kabul

eden katılımcılar olarak belirlenmiştir. Kronik fiziksel hastalığı olan, psikiyatrik tedavi alan (ilaç ve/veya terapi), madde bağımlılığı, intihar girişimi veya kendine zarar verme öyküsü olan bireylerin çalışmaya alınmamasına dikkat edilmiştir.

Araştırma Klinik ve Adli Psikoloji Derneğinde gerçekleştirilmiştir. Oturumlar başladıktan sonra katılımcılara çalışmanın içeriği ve izlenecek yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Program 12 katılımcı ile başlamış ve dört katılımcının oturumlara ve değerlendirmelere katılmaması nedeniyle, verilerin analizi 8 katılımcı üzerinden yapılmıştır.

Çalışma grubu 3 kadın 5 erkek olmak üzere toplamda 8 katılımcıdan oluşmaktadır. Grup üyeleri 21-36 yaşları arasında bulunmaktadır. Grubun eğitim durumuna bakıldığında 1 kişinin yüksek lisans, 6 kişinin lisans, 1 kişinin de ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. Grubun medeni durumuna bakıldığında ise 6 kişinin bekar, 2 kişinin evli olduğu görülmektedir.

Katılımcılara araştırmanın amacı ve grup çalışmasının özellikleri konusunda bilgi verilerek katılımın gönüllülük ilkesine dayandığı açıklanmış ve onam alınmıştır. Çalışmaya katılanların kişisel bilgilerinin başkalarına açıklanmayacağı konusunda güvence verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, Belirti Tarama Ölçeği (SCL-90-R) kullanılmıştır. Ölçeğin psikometrik özellikleri, aşağıda yer almaktadır.

Belirti Tarama Ölçeği (SCL-90-R): Toplam 90 maddeden oluşan, genel psikopatoloji düzeyi ve psikolojik belirtilerin dağılımını ve şiddetini tespit etmeye yönelik bir tarama ölçeğidir. Derogatis ve Cleary (1977) tarafından geliştirilmiş, Türkiye’de ise geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, Dağ ve arkadaşları (1991) tarafından yapılmıştır. Beş dereceli Likert tipi cevaplanan 9 alt birimden oluşmaktadır. Dokuz alt birim şu şekilde adlandırılmıştır: Somatizasyon, obsesif-kompulsif, kişiler arası duyarlılık, depresyon, anksiyete, hostilite, fobik anksiyete, paranoid düşünce ve psikotizm. Uyarlanan testin güvenilirliği için test-tekrar test yöntemi kullanılmış elde edilen değerler .63 ile .84 arasında değişmektedir.

Verilerin Analizi

Çalışmada kullanılan ölçme aracı ile elde edilen verilerin analizinde araştırmanın temel amacı çerçevesinde toplanan verilerin istatistiksel çözümlemeleri için SPSS (The Statistical Packet for The Social Sciences) 16.0 paket programından faydalanılmıştır. Öntest-sontest puan karşılaştırmalarında puanlar arasındaki

farkın anlamlılığını test eden parametrik olmayan istatistiksel tekniklerden biri olan Wilcoxon İşaretli Sıralı Testi kullanılmıştır.

Oturumlar

Araştırma, ön-test ve son-test uygulamaları arasında gerçekleştirilen bireylerin ruhsal belirti düzeylerini olumlu yönde değişimlerine yönelik 10 oturumluk Varoluşçu Grup Terapisi'ne (Koçak ve Gökler, 2008; Yalom, 2001; Yalom, 2002) dayalı olarak oluşturulmuş bir programdır.

I. Oturum

Grup üyeleri “*hoş geldiniz*” denilerek güler yüzle karşılandı. Daire biçiminde oturmaları sağlandı. Üyeler ile birlikte kurallar belirlendi. Devam, gizlilik, belirlenen kurallar içindeydi. Ön testin uygulamasının ardından programın içeriği ile ilgili bilgi verilmiştir. Grup üyelerinden geribildirimler alınarak oturum sonlandırılmıştır.

II. Oturum

Bu oturumda “Kendiniz hakkında her şeyi öğrenmeye açık mısınız? Ya da farkındalığınızı arttırmak ister misiniz? Şimdi kapalı olan kapıların açılması yaşantınızı nasıl etkiler?” gibi sorularla katılımcıların kendileri hakkında düşünmeleri ve kendi seçim ve sorumluklarını fark etmeleri amaçlanmıştır.

III. Oturum

Bu oturumda “Şu anki durumunuzun tercihlerinizin bir sonucu olduğunu veya bu durumu kendinizin mi oluşturduğunu düşünüyorsunuz? O an yaptığınız ve şimdiki gelişiminiz açısından çok önemli olduğunu düşündüğünüz başlıca seçimler nelerdir? Farklı bir şekilde karar verseydiniz şimdiki hayatınıza göre farklarının neler olacağını düşünün. Özgürlüğü isteme ve bundan korkma ile ilgili mücadeleleriniz nelerdir? Özgürlüğünüzü elde etmek için seçim yapmaya ne kadar hazır hissediyorsunuz?” soruları tartışılmıştır.

IV. Oturum

Oturum sırasında “Hayatınız için anahtar kararlar vermede ne tür kaygılar yaşadınız? Hangi durumlarda daha fazla kaygı yaşarsınız? Seçimlerinizin sonucu ile yüz yüze gelerek kaygıyı yenmeye mi yoksa seçim yapmaya karşı koymaya mı yatkınsınız?” soruları ile üyelerin kaygı ile nasıl baş ettikleri grup üyeleri ile tartışılmıştır.

V. Oturum

Grup üyeleri ile ölüm hakkında konuşuldu. Grup üyelerinin ölüm gerçeğini nasıl kabul ettikleri, ölüme nasıl baktıkları tartışılarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

a) Mezar taşınıza yazacağınız, yaşamınızdaki anlamlı kişiler hakkında ne düşünüyorsunuz? Onlara ne söylemek istersiniz?

b) Cenaze töreninizde dağıtılmasını istediğiniz bir mısra yazınız. Gruba veriniz ve onlarla paylaşınız.

c) Ölümünüze 24 saat var. Ne yapmak istersiniz? Değerleriniz hakkında ne söylemek istersiniz?

d) Ölümden önce başarmak istedikleriniz nelerdir?

e) Kendi ölümünüz ve sevdiğinizin ölümü ile ilgili korkularınız nelerdir? Bu korkularınız ile nasıl baş ediyorsunuz?

f) Eğer size yakın birini kaybettiyseniz, bunun sizin için ne anlama geldiğini grupla paylaşın. Bu yaşantıdan kendiniz hakkında ne öğrendiniz?

VI. Oturum

Bu oturumda “Beş yıl önce nasıldınız ve şimdi nasıl oldunuz? Yaşamınızda şimdiki farklılıklar nelerdir? Beş yıl içinde yaşamınızda gerçekleştirdiğiniz önemli değişimler nelerdir? Gelecekteki beş yıl için planlarınız nelerdir? Nasıl olacağınız ile ilgili umutlarınız ve korkularınız nelerdir?” soruları ile grup üyelerinin var oluşlarının anlamını oluşturan ya da eksilten deneyimlerini grupla paylaşmaları istenmiştir.

VII. Oturum

Seçim yapma kaygısı ile karşılaşan üyelerin, yaptıkları seçimlerin sonuçlarını kabul ederek kendi varoluşlarını yaşayabilmeleri önem arz etmektedir. Otantik olan insan, başkalarının, kendisinin, kim ve ne olduğunun tanımlanmasına izin verebilir. Bu bağlamda oturum sırasında üyelerin kendilerini tanımları için “Ben kimim? Ben olmamı sağlayan nedir? Tipik olarak oynadığım roller nelerdir? Ne gibi seçimler yaptım? Başkaları benim için ne gibi seçimler yaptı? Cevaplar ve yöntemleri için birilerini ararken kendimi mi kaybettim? Geçmiş yaşantılarım, çevremdeki insanlar, olaylar diğer etmenler tarafından yaşamım nasıl şekillendi? Yaşamdan ne bekliyorum? Ne tür bir kimlik arıyorum?” sorularına yanıt aranmıştır.

VIII. Oturum

Varoluşçuluk, bir anlamda tek başına olmaktan, yaratıcı olarak hoşlanmadıkça başkaları ile gerçek anlamda yakınlaşamayacağımızı bilmektir. Buradan hareketle bu oturumda “Tek başına kalmak için kendinize zaman yaratıyor musunuz? Tek başına kalmak sizin için ne ifade etmektedir? Tek başına olmayı istiyor musunuz, yoksa kaçıyor musunuz? Tek başınıza olduğunuz zamandan hoşlanmayı nasıl öğrendiniz? Tek başınıza olmaktan hoşlandığınız bir zamanınız oldu mu?” gibi sorular üyeler tarafından tartışılmıştır.

IX. Oturum

Bu oturumda “Kendinizi çok yalnız hissettiğiniz bir anı anımsayabilir misiniz? Yalnızlıktan kaçtınız mı yoksa yalnızlığı istediniz mi?” gibi sorular tartışılmıştır.

X. Oturum

Son oturum olan onuncu oturumda genel bir özet yapılmıştır. Katılımcılardan ilk oturum ile son oturum arasında kendilerindeki değişimlere dair geri bildirimler alındıktan sonra son test uygulanmıştır.

Programın Uygulanması

Kasım 2014 - Ocak 2015 tarihleri arasında haftada bir kez 90 dakika süren 10 oturumdan oluşan varoluşçu yaklaşıma dayalı terapi programı grup üyelerine uygulanmıştır. Varoluşçu yaklaşım yaşamla ilgili olduğu kadar ölümle de ilgilidir. Oturumlarda ele alınan hiçlik, yalıtım gibi varoluşsal yaklaşımın temelini oluşturan konular bazı üyelerin kaygı düzeylerinin artmasına sebep olmuştur. Bu nedenle grup çalışması 12 üye ile başlamış ve dört üye ilerleyen oturumlara katılmamış ve 8 grup üyesinden alınan veriler analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmadan elde edilen bulgular yer almaktadır. Çalışmada varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapisinin bireylerin ruhsal belirti düzeylerine etkisi incelenmiştir.

Varoluşçu Yaklaşım Dayalı Grup Terapisinin Bireylerin Ruhsal Belirti Düzeylerine Etkisi

Tablo 1: Çalışma Grubundaki Bireylerin SCL-90 R Ruhsal Belirti Öntest ve Sontest Puan Ortalamaları

		N	Ortalama	Ss
Somatizasyon	Öntest	8	10,50	9,636
	Sontest	8	7,00	7,892
Obsesif Kompulsif	Öntest	8	13,12	12,380
	Sontest	8	9,62	11,525
Kişiler Arası Duyarlılık	Öntest	8	12,12	9,716
	Sontest	8	9,25	9,823
Depresyon	Öntest	8	16,75	15,988
	Sontest	8	13,50	15,278
Kayı	Öntest	8	11,62	9,425
	Sontest	8	10,37	9,898
Öfke-Düşmanlık	Öntest	8	5,37	6,545
	Sontest	8	4,75	4,131
Fobik-Anksiyete	Öntest	8	6,12	5,249
	Sontest	8	5,12	5,111
Paranoid Düşünce	Öntest	8	7,62	5,780
	Sontest	8	5,62	6,093
Psikotizm	Öntest	8	6,25	7,440
	Sontest	8	5,87	7,954
Ek Maddeler	Öntest	8	8,25	7,401
	Sontest	8	5,12	5,617

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma grubunun SCL-90 ruhsal belirti puanlarının aritmetik ortalaması ön- test puanlarının aritmetik ortalamasından düşüktür.

Öntest-sontest puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı Wilcoxon işaretli sıralar testi ile analiz edilmiş olup sonuçlar tablo 2’de verilmiştir.

Varoluşçu Yaklaşım Dayalı Grup Terapisinin Bireylerin Ruhsal Belirti Düzeylerine Etkisi

Tablo 2. SCL-90 R Ruhsal Belirti Öntest ve Sontest Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi Sonuçları

	Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Somatizasyon	Negatif Sıra	5	3,00	15,00	-2,023	,043
	Pozitif Sıra	0	,00	,00		
	Eşit	3				
Obsesif Kompulsif	Negatif Sıra	6	4,17	25,00	-1,873	,061
	Pozitif Sıra	1	3,00	3,00		
	Eşit	1				
Kişilerarası Duyarlılık	Negatif Sıra	6	4,42	26,50	-2,120	,034
	Pozitif Sıra	1	1,50	1,50		
	Eşit	1				
Depresyon	Negatif Sıra	6	3,50	21,00	-2,226	,026
	Pozitif Sıra	0	,00	,00		
	Eşit	2				
Kaygı	Negatif Sıra	5	4,20	21,50	-1,187	,235
	Pozitif Sıra	2	3,50	7,00		
	Eşit	1				
Öfke-düşmanlık	Negatif Sıra	2	4,00	8,00	-,135	,893
	Pozitif Sıra	3	2,33	7,00		
	Eşit	3				
Fobik-anksiyete	Negatif Sıra	5	7,28	65,50	-1,414	,157
	Pozitif Sıra	3	4,17	12,50		
	Eşit	0				
Paranoid düşünce	Negatif Sıra	4	3,50	14,00	-1,761	,078
	Pozitif Sıra	1	1,00	1,00		
	Eşit	3				
Psikotizm	Negatif Sıra	3	3,17	9,50	-,544	,586
	Pozitif Sıra	2	2,75	5,50		
	Eşit	3				
Ek maddeler	Negatif Sıra	6	4,08	24,50	-1,781	,075
	Pozitif Sıra	1	3,50	3,50		
	Eşit	1				

*Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 2 incelendiğinde çalışma grubunun somatizasyon, depresyon, kişilerarası duyarlılık öntest-sontest puanları arasında anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür (somatizasyon; $z = -2,023$ $p < .05$, depresyon; $z = -2,226$ $p < .05$, kişi-

lerarası duyarlılık; $z=2,120$ $p<.05$). Obsesif kompulsif, anksiyete, öfke düşmanlık, fobik anksiyete, paranoid düşünce, psikotizm puanları arasında ise anlamlı derecede farklılaşma görülmemiştir (obsesif kompulsif; $z= -1,873$ $p>.05$, kaygı; $z= -1,187$ $p>.05$, öfke-düşmanlık; $z= -1,35$ $p>.05$, fobik-anksiyete; $z= -1,414$ $p>.05$, paranoid düşünce; $z= -1,761$ $p>.05$, psikotizm; $z= -,544$ $p>.05$, ek maddeler $z= -1,781$ $p>.05$).

Tartışma

Varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapisi programına katılan bireylerin program öncesi ruhsal belirti puan ortalamaları ile program sonrası ruhsal belirti puan ortalamaları arasında anlamlı seviyede farklılaşma olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular terapi programının, katılımcıların somatizasyon, depresyon ve kişilerarası duyarlılık belirti düzeylerini azaltmada olumlu bir etkiye sahip olduğunu ancak obsesif kompulsif, anksiyete, öfke düşmanlık, fobik anksiyete, paranoid düşünce, psikotizm düzeylerini azaltmada etkili olmadığını göstermektedir.

Çalışmada; hayatın anlamı, sorumluluk, özgürlük gibi varoluşçuluğun temel kavramları üzerinde durularak grup tartışmalarına ve sözel paylaşıma yer verilmiştir. Duyguların sözelleştirilmesinin psikosomatik rahatsızlıklarda iyileştirici faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır (Çevik vd., 1990). Araştırmada elde edilen bulgular, varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapisi programına katılan bireylerin somatizasyon düzeylerinde, program bittikten sonra uygulanan son-test ölçümlerinde, ön-test ölçümleri ile karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir azalma tespit edilmiştir. Kashner vd., (1995) tarafından kısa süreli grup terapisinin somatizasyon düzeyleri üzerindeki etkileri araştırılmış ve uygulama sonrası somatizasyon belirti düzeylerinde belirgin azalma olduğu saptanmıştır. Ancak katılımcılar ve çalışmada uygulanan yöntemdeki farklılıklar nedeniyle bu karşılaştırmanın tam olarak güvenilir olmayacağı vurgulanmalıdır.

Araştırma bulgularından biri de, varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapi programına katılan bireylerin Belirti Tarama Ölçeği (SCL-90) alt ölçeklerinden; kişiler arası duyarlılık öntest - sontest puanları arasında olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Varoluşçu grup terapi sürecinde; üyelerin, sorumluluklarını, özgürlüklerini ve ölümün kaçınılmazlığını kabul ettiklerinde ortaya çıkacak anksiyete ile baş etmeleri yönünde yardımcı olunur. Grup üyeleri terapi sürecinde yaşamlarında anlam yaratma, seçim yapma ve bu seçimlerden sorumlu olduklarını anlamaya başlar. Terapist, üyeler arasında anlamlı bir ilişki kurmaya çalışır. Çünkü grup üyelerini iyileştirecek ve değiştirecek olan ilişkinin kendisidir (Ko-

çak ve Gökler, 2008). Yalom (2002) problemlili ilişkilerin iyileştirilmesi için tedavi edici unsurların başında yeni ilişkilerin başlatılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu çalışmada da üyeler arası etkileşimlerin yol açtığı “yalnız değilim” duygusu, sosyal becerilerin gelişmesi uygulama sonrası grup üyelerinin kişiler arası duyarlılık düzeylerinin azalmasına yardımcı olduğu düşünülmektedir.

Analizler sonucunda elde edilen bulgular, varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapisi programına katılan bireylerin depresyon düzeylerinde de, programın sona ermesinden sonra uygulanan son-test puan skorlarının, ön-test puan skorlarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir azalma olduğu tespit edilmiştir. Varoluşçu yaklaşım, modern çağ insanlarının varoluşsal kaygılarının en başta gelen sebeplerinden bir tanesinin hayatın anlamı hakkındaki arayışları olduğunu ileri sürmektedir. Terapi sürecinde, sorumluluktan kaçmanın imkansız olduğunu ve bireylerin özgürlüklerinin önünde engel olarak duran, tutum ya da davranışlarını değiştirmeleri gerektiği vurgulanır. Geçmiş ve gelecekteki ziyade “şimdi”ye odaklanan terapist bireylerin karar alma ve seçim yapma sorumluluklarından nasıl kaçtığını göstererek risk almasının gerektiği yönünde farkındalık yaratır. Sorunları ile yüzleşen ve sınırlarını keşfeden bireyler sorumluluk alma konusunda cesaret gösterebilirler. Depresif belirtileri olan bireyler sorumluluklarını üstlenme konusunda isteksiz, dolayısıyla özgür olamayan kimselerdir. Bu sebeple varoluşçu yaklaşım depresyonu bireyin hayatının anlamını kaybetmesi ile ilişkilendirir ve bireye hayatının anlamını bulması için yol gösterir.

Kişilerarası duyarlılığı depresyon için risk unsuru olması yönünde depresif bozukluğa yatkın kişiliğin bir özelliği olarak düşünülmektedir (Harb vd., 2002). Kişilerarası farkındalık, ayrılık kaygısı, kırılmalı bir kendilik ve kabul edilme ihtiyacı bağlamında kişilerarası duyarlılık yapısı depresif olaylarla birleşmektedir. Aynı şekilde depresyon ve somatizasyon birlikteliği de birçok klinik araştırma tarafından ortaya konulmuştur (Bridges ve Goldberg 1985, Blacker ve Clare 1987). Komorbid durumlar da söz konusudur. Depresif belirtileri yüksek olan bireylerin depresif belirtileri olmayan bireylere göre somatik belirtilerinin daha sık olduğu ortaya konulmuştur (Kellner 1990). Grup terapi süreci, kendini ortaya koyma ve kendini fark etmeyi sağlamaktadır. Düşünce ve duygu biçimleriyle içinde yaşadıkları ortamın yaşantısına, ortak diline yabancılaşarak kendi iç dünyalarına çekilmiş olan bireyler terapi süreci ilerledikçe kendi duygularının farkına vararak bunları dile getirme, diğer grup üyelerinin duygularını fark etme ve buna uygun tepkiler geliştirmektedirler (Demir, 2017). Katılımcıların düşünce ve duygularının, diğer grup üyelerinin düşünce ve duygularına benzerliği yönündeki farkındalıkları, kendilerine yönelik yargılayıcı tutumların önüne geçerek, depresyon dü-

zeylerinde belirgin bir azalmaya yol açmış olabilir. Depresif belirtilerin azalması da somatizasyon ve kişilerarası duyarlılık belirtilerine yönelik değişim zemini hazırlaması olası bir durumdur.

Çalışmanın bulgularından yola çıkarak farkındalık kazandırmayı ve otantik olmayı gerektiren bir terapötik ilişki biçimi olan varoluşçu terapinin, kısa vadede semptomları iyileştirmede yeterli ve uygun olmadığı düşünülebilir. Bunun yanında grup liderinin katılımcılara yönelttiği “eğer öleceğinizi bilseniz yaşamınız hakkında ne hissederdiniz”, “yaşamınızın gidişatından memnun musunuz? Eğer değilseniz bunun için ne yapıyorsunuz?” gibi yaşamın ve ölümün anlamını sorgulamak için oturumlarda ele alınan konular ve soruların, katılımcıların ölüm ve varoluşun farkına varmalarına, bununla birlikte kendilerini kaygı girdabının tam ortasında bulmalarına sebebiyet verdiği düşünülmektedir. Yoğun kaygılar bastırılmaya çalışılır ve psikolojik hastalıkların kökeninde bastırılan ölüm korkusu yatmaktadır (Yalom, 2001). Ele alınan konular sırasında açığa çıkan ölüm anksiyetesi, terapinin daha etkili sonuçlar vermesini engellemiş olabilir. Heidegger “Varlık ve Zaman” isimli çalışmasında Yalom gibi ölümü reddetmenin bireylerde olumsuz etkilere neden olduğunu öne sürmüştür. Buradan yola çıkarak Heidegger, bireyin sağlıklı olabilmesinin tek koşulu olarak ölüm olgusunun kişi tarafından kabul edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Varoluşçu grup terapisinde hayata dair ana konular üzerinde durulduğundan, katılımcıların geçmişte yaşadıkları ve sahip oldukları inançların peşini bırakarak kendilerine başka amaçlar yaratmaları bu yaklaşımın en önemli amaçları arasında yer almaktadır. Ayrıca varoluşçu grup terapisi farklı kültürel altyapıya sahip bireyler ile çalışmak için uygundur. Ancak daha çok duygularını sözel olarak ifade eden, etkili iletişim kurabilen ve yüzleşmekten kaçınmayan bireyler için daha faydalı olduğu söylenebilir; fakat problemlerine acil çözüm bekleyen bireyler için çok uygun olmayan bir grup yaklaşımıdır. (Gladding, 2008). Voltan (1980)’ın da ifade ettiği gibi Türk kültüründe; ‘yaşıyormuş gibi yapmanın’ zor olması nedeniyle terapinin daha etkili sonuçlar vermemesi olası bir sonuç olarak düşünülebilir.

Varoluşçu terapinin hür irade, özgürlük ve sorumluluk, kimlik bunalımı, çatışma sebepleri gibi üzerinde durduğu kavramların katılımcılar tarafından ne şekilde anlamlandırıldığı ve yorumlandığı da önemlidir. Kaygı ile baş edebilmek ve bireylere sorumluluk kazandırmak için grup üyelerine kendi varoluşlarından ve özgürlüklerinden sorumlu oldukları konusunda yüzleşmeye değil bilişsel dayanaklara da gereksinim duydukları, bu sebeple daha bilişsel yapıda olan bir terapi yaklaşımının benimsenmesinin daha uygun olacağı düşünülebilir. Bahmani vd., (2013) 24 - 54 yaşları arasında değişen kanserli çocukların ebeveynleri ile haftada

iki gün, 90 dakika olmak üzere, 12 oturum olarak uygulanan bilişsel varoluşçu grup terapisinin etkililiğini sınavan yarı deneysel bir çalışmada yapılan analizler katılımcıların umudu arttırmada etkili olabileceğini göstermişlerdir. Kissane vd., (2004) yılında erken evre meme kanserli kadınlarda yaptıkları çalışmada ise bilişsel-varoluşçu grup terapisinin hayatta kalım süresini uzatmada etkili olmadığını tespit etmişlerdir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları vardır. Bilişsel - davranışçı terapi, gestalt, sanatla terapi gibi varoluşçu yaklaşım içermeyen alternatif bir terapi yöntemi ile karşılaştırılmamış olması çalışmanın sınırlılıklarından bir tanesidir. Çalışmaya katılan katılımcı sayısı başlangıçta istatistiksel değerlendirme için uygun iken çalışma dışı kalan katılımcılar nedeniyle sınırlı sayıda katılımcı verilerini değerlendirmek bu çalışmanın önemli bir kısıtlılığıdır. Bu nedenle katılımcı sayısının az olması sonuçların genelleştirilmesini güçleştirmektedir. Çalışmaya katılan kişilerin ruhsal belirtilerinin sadece Belirti Tarama Ölçeği (SCL-90) ile değerlendirilmiş olması ve katılımcıların klinik muayenesinin yapılmamış olması diğer sınırlılıklarından biridir.

SONUÇ

Varoluşçu yaklaşıma dayalı olarak yapılan grup terapisinin ruhsal belirti düzeylerini azaltmadaki etkisini ortaya koymaya çalışan bu çalışmada, katılımcıların ruhsal belirtilerinin bir kısmında olumlu bir etki görülmüş, büyük bir kısmında ise görülmemiştir. Ancak araştırma bulguları varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapisinin somatizasyon, kişilerarası duyarlılık ve depresyon düzeylerini düşürmede etkili olabildiği biçiminde yorumlanabilir.

Bireyin bir bütün olduğu gerçeği, terapi yaklaşımlarının da bir bütün olduğunu düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle, “bütüncül” yaklaşım olarak isimlendirilen terapi yaklaşımının önemini de, tıpkı bilimler arasındaki işbirliği, yardımlaşma ve dayanışma içinde olduğu gibi, terapi yaklaşımlarının da birbirleri ile işbirliği içinde olmaları gerektiği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda yapılacak araştırmalar ve alanda çalışacak uzmanlara ilişkin öneriler aşağıda sıralanmıştır.

Uygulamaya ve İleride Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Son yıllarda Türkiye’de varoluşçu terapilere olan ilginin arttığı görülmektedir; ancak bu konuda Türkiye’de yapılmış çalışmaların yeterli olmaması elde ettiğimiz sonuçları karşılaştırmamızı sınırlamaktadır. Varo-

Varoluşçu Yaklaşımına Dayalı Grup Terapisinin Bireylerin Ruhsal Belirti Düzeylerine Etkisi

luşçu terapilerin etkinliğini değerlendiren yapısal çalışmaların yapılması yararlı olabilir.

2. Benzer araştırmalar, daha geniş ve farklı özelliklere sahip örneklem grupları üzerinde gerçekleştirilebilir.
3. Bu çalışmada, bireylerin ruhsal belirtileri ele alınmıştır. Benzer araştırmalar, stres, umutsuzluk, savunma biçimleri, benlik saygısı gibi diğer konularda yapılabilir.
4. Varoluşçu yaklaşıma dayalı terapi programının etkisinin kalıcı olup olmadığının anlaşılabilmesi için belirli aralıklarla izleme çalışmaları yapılabilir.

Alanda Çalışan Uzmanlara Yönelik Öneriler

1. Varoluşçu terapi üzerine eğitim almış uzman sayısının artması ile birlikte tüm dünyada uzun yıllardır kullanılmakta olan bu yaklaşımın ülkemizde de daha iyi tanınacağı, uygulanacağı ve araştırmalara konu olacağı düşünülmektedir.
2. Araştırmada uygulanan program oturumlarının daha ayrıntılı hale getirilerek ve oturumların sayısı artırılarak programın kapsamı genişletilebilir.
3. Varoluşçu terapi programının etkililiğini test etmek amacıyla, özellikle kanser gibi kronik hastalara dönük karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Bahmani, B., Etemadi, A., Shafieabadi, A. E., Delavar, A., & Ghanbari, M. A. (2010). Cognitive-existential group therapy and cognitive instructional therapy for breast cancer patients.
- Bezirci, A. (1997). *Varoluşçuluk*, Say Dağıtım, Ankara.
- Blacker, C. V., & Clare, A. W. (1987). Depressive disorder in primary care. *The British Journal of Psychiatry*, 150(6), 737-751.
- Bonebright, C. A., Clay, D. L., & Ankenmann, R. D. (2000). The relationship of workaholism with work-life conflict, life satisfaction, and purpose in life. *Journal of counseling psychology*, 47(4), 469.
- Bridges, K. W., & Goldberg, D. P. (1985). Somatic Presentation Of DSM III Psychiatric Disorders in Primary Care. *Journal of Psychosomatic Research*, 29(6), 563-569.
- Chamberlain, K., & Zika, S. (1988). Measuring meaning in life: An examination of three scales. *Personality and individual differences*, 9(3), 589-596.

Varoluşçu Yaklaşım Dayalı Grup Terapisinin Bireylerin Ruhsal Belirti Düzeylerine Etkisi

- Corey, G. (1990). *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy* (Third Edition). Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Corey, G. (2005). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Çevik A, Berksun O. (1990) Bir grup süreci içinde iletişim ve etkileşimin duygu belirten sözcükler açısından incelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 1:199-202.
- Dağ, İ. (1991). Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R)'nin üniversite öğrencileri için güvenilirliği ve geçerliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2:5-12.
- Demir, V. (2017). Dışavurumcu sanat terapisinin psikolojik belirtiler ile bilişsel işlevlere etkisi. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 575-598.
- Derogatis, L. R., & Cleary, P. A. (1977). Confirmation of the dimensional structure of the SCL 90: A study in construct validation. *Journal of clinical psychology*, 33(4), 981-989.
- Dinkmeyer Jr, D. C., Dinkmeyer, D., & Caldwell, E. (1970). *Developmental counseling and guidance: A comprehensive school approach*. McGraw-hill book company.
- Elkins, G. R., & Fee, A. F. (1980). Relationship of physical anxiety to death anxiety and age. *The Journal of genetic psychology*, 137(1), 147-148.
- Fehr, S. S. (2004). *Grup Terapisine Giriş: grup terapistleri için rehber kitap*. Sistem Yayıncılık.
- Freud, S. E., & Sanatı, E. (1992). çev. L. Özcengiz, Dergah yayınları, İstanbul.
- Geçtan, E. (1989). *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul.
- Geçtan, E. (1990). *Varoluş ve psikiyatri*. Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (2002). *Psikanaliz ve sonrası*. Metis Yayınları.
- Gladding, S. T. (2008). *Groups: A counseling specialty* (5th ed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Harb, G. C., Heimberg, R. G., Fresco, D. M., Scheiner, F. R & Liebowitz, M. R. (2002). The Psychometric Properties of Interpersonal Sensitivity Measure in Social Anxiety Disorder. *Behavior Research and Therapy*, 40, 961-979.
- Harlow, L. L., Newcomb, M. D., & Bentler, P. M. (1986). Depression, self derogation, substance use, and suicide ideation: Lack of purpose in life as a mediational factor. *Journal of clinical psychology*, 42(1), 5-21.
- Heidegger, M. (2004). *Varlık ve zaman*. İdea Yayınevi.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. Beyan Yayınları, İstanbul.
- Kartallar Gökdağ, R. (1999). Bireylerarası Etkileşimde Ortaya Çıkan İletişim Bozukluklarının Düzeltmesinde Kullanılan Grup Terapilerine Genel Bir Bakış.
- Kashner, T. M., Rost, K., Cohen, B., Anderson, M., & Smith, G. R. (1995). Enhancing the health of somatization disorder patients: Effectiveness of short-term group therapy. *Psychosomatics*, 36(5), 462-470.

Varoluşçu Yaklaşımına Dayalı Grup Terapisinin Bireylerin Ruhsal Belirti Düzeylerine Etkisi

- Keller, J. W., Sherry, D., & Piotrowski, C. (1984). Perspectives on death: A developmental study. *The Journal of psychology*, 116(1), 137-142.
- Kellner, R. (1990). Somatization: Theories And Research. *Journal of Nervous And Mental Disease*.
- Kissane, D. W., Love, A., Hatton, A., Bloch, S., Smith, G., Clarke, D. M., ... & Snyder, R. D. (2004). Effect of cognitive-existential group therapy on survival in early-stage breast cancer. *Journal of Clinical Oncology*, 22(21), 4255-4260.
- Koçak, R., & Gökler, R. (2008). Varoluşsal yaklaşımda psikolojik danışma ve gruba uygulanışı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 91-107.
- Korkut, F. (1992). Gestalt yaklaşımına dayalı olarak yapılan bireysel danışmanın sürekli kaygı üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7).
- Köknel, Ö. (1985). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, 8. Baskı, İstanbul.
- Kübler Ross, E., (1997). *Ölüm ve Ölmek Üzerine* (Çev.: Banu Büyükal), Boyner Holding Yayınları, İstanbul.
- Mahler, C. A. (1969). *Group counseling in the schools*. Houghton Mifflin.
- Richardson, V., Berman, S., & Piwowski, M. (1983). Projective assessment of the relationships between the salience of death, religion, and age among adults in America. *The Journal of general psychology*, 109(2), 149-156.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069.
- Seligman, L. (2006). *Theories of counseling and psychotherapy*. 2th ed. New Jersey: Pearson Education.
- Sharf, R. S. (2014). *Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Kuramları: Kavramlar ve Örnek Olaylar*; 5. basımdan çeviri. Çev. Ed. NV Acar). Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of counseling psychology*, 53(1), 80.
- Steger, M. F., Kashdan, T. B., Sullivan, B. A., & Lorentz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: personality, cognitive style, and the dynamic between seeking and experiencing meaning. *Journal of Personality*, 76(2), 199-228.
- Steger, M. F., Mann, J. R., Michels, P., & Cooper, T. C. (2009). Meaning in life, anxiety, depression, and general health among smoking cessation patients. *Journal of Psychosomatic Research*, 67, 353-358.
- Steger, M. F., Oishi, S., & Kesebir, S. (2011). Is a life without meaning satisfying? The moderating role of the search for meaning in satisfaction with life judgments. *The Journal of Positive Psychology*, 6(3), 173-180.
- Tanhan, A. G. F., & Arı, A. G. F. (2006). Üniversite öğrencilerinin ölüme verdikleri anlam ve öğrenim gördükleri program açısından ölüm kaygısı düzeyleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2).

*Varoluşçu Yaklaşım Dayalı Grup Terapisinin Bireylerin Ruhsal Belirti
Düzeylerine Etkisi*

- Voltan, N. (1980). Grupla atılganlık eğitiminin bireyin atılganlık düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c, 3, 62-66.
- Yalom, İ. D. (2001). *Varoluşçu Psikoterapi*. Kabalıcı Yayınevi: İstanbul.
- Yalom, İ. D. (2002). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği* (Çev. A. Tangör ve Ö.Karaçam). (1. Baskı). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yıldız, M. (1998). *Dini hayat ile ölüm kaygısı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi. DE Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YÖNTEMSEL BİR KAVRAM OLARAK TÜRK HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARINDA DÜŞÜNÜMSELLİK

Metin EREN*

Özet

Halk bilimi, halk hayatını çeşitli yönlerden inceleyen bir disiplindir. Bu inceleme, genellikle, alan araştırması sonucu elde edilen veriler kullanılarak gerçekleştirilir. Yakın dönemlere kadar saha çalışmalarında araştırmacı, bütün araştırma sürecine hakim kişi olarak kabul ediliyordu. Araştırmacının özne, otorite konumu uzun bir süre herhangi bir sorgulamaya konu edilmedi.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bilgi felsefesi alanında bilginin niteliği ve değişen yapısı üzerine ortaya çıkan tartışmalar bilimsel bilginin öznesine dair sorgulamaları da beraberinde getirdi. Bu sorgulama farklı bilimsel disiplinleri ve disiplinler çerçevesinde araştırma yapanları içerecek şekilde genişledi. Bu tartışmalar sonucu yöneme ilişkin bir kavram olarak düşünümSELLİK kavramı gelişti. DüşünümSELLİK, hem bilimsel disiplinin kendi yöntemlerine hem de araştırmacının konumuna ilişkin yeni yaklaşımları ifade eden bir kavram olarak şekillendi. DüşünümSELLİK ile ilgili tartışmalar dilbilim, sosyoloji, antropoloji, medya çalışmaları gibi disiplinleri etkiledi.

DüşünümSELLİK, halk bilimi gibi önemli ölçüde alan araştırmasına dayanan bir bilgi dalında araştırmacının ve kaynak kişilerin konumlarını birlikte değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. DüşünümSELLİĞİ dikkate alan bir yaklaşım, birçok değişkenin olduğu bir alanda bilimsel nesnellüğün sağlanmasına araştırmacıları daha da yaklaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk bilimi, yöntem, düşünümSELLİK., öznellik, nesnellik

* Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, metinere@yyu.edu.tr

REFLEXIVITY IN TURKISH FOLKLORISTICS AS A METHODOLOGICAL CONCEPT

Abstract

Folkloristics is a scientific discipline that examines folk life in various ways. Folkloristics studies are usually carried out using data obtained as a result of field research. Until recently, the researcher was regarded as the authority of the whole research process at the field research. The authority position of the researcher was not subject to any question for a long time.

The post World War II era emerged a debate about the changing nature of knowledge in the field of philosophy of knowledge. This discussion resulted in that position of the researcher as a subject of scientific knowledge. The conception of reflexivity has been emerged result of these discussions. Reflexivity has shaped as a concept that expresses new approaches to both scientific discipline's own methods and researcher's position at the study. Discussions about reflexivity influenced disciplines such as linguistics, sociology, anthropology, media studies.

Reflexivity allows for the evaluation of the positions of the researcher and the source persons together at folkloristics which it is substantially based on field research. Reflexivity will provide new perspectives to the scholars of folkloristics in terms of ensuring scientific objectivity.

Key Words: *Folkloristics, method, reflexivity, subjectivity, objectivity*

Giriş

On dokuzuncu yüzyıl sosyal ve beşeri bilim dallarının ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu disiplinlere halk bilimi, sosyoloji, antropoloji, iktisat örnek verilebilir. Bu bilimlerin ortaya çıkışı Batı dünyasının sosyal, ekonomik, siyasi, bilimsel çok yönlü dönüşümleri ile ilgilidir. Halk bilimi bir disiplin olarak şekillendiği on dokuncu yüzyılın son çeyreğinde antropoloji ve sosyoloji arasında konumlanmıştı. Halk bilimi; antropoloji gibi uzaksıl, bütünüyle sözlü aktarıma tabi kültürleri kendi bütünlüğü içerisinde anlamak üzerine konumlanmış bir bilim ile sosyoloji gibi toplumsallığı kendi “evinde” inceleyen bir disiplin arasında “kendi evinde” arkaik, geleneksel, sözlü olanı inceleme amaçlı bir disiplin olarak teşekkül etmiştir. Bu nisbi ara konum, halk bilimi incelemelerini diğer disiplinlerin etkilerine açık kılmıştır.

Halk bilimi incelemelerinin başlangıcından itibaren iki temel kaynağı olmuştur. Bu kaynaklardan birincisi halk bilimi incelemelerine temel teşkil edecek kültür öğelerinin saha çalışması ile derlenmesidir. Grimm Kardeşlerin “Çocuk ve Ev Masalları”(1812) çalışmalarını yayınlamalarından günümüze halkbilimi incelemelerinin en önemli verimleri saha çalışmaları ile elde edilmiştir. Halk bilimi incelemelerinin bir diğer kaynağını yazılı metinler oluşturmuştur. Halk bilimi disiplini tarihsel gelişimi içerisinde anılan incelemeler için kendi yöntem ve kuramlarını geliştirmeye çalışmıştır.

Alan çalışması, araştırmacının inceleme konusuna ait hipotezleri test etmeye, belli yöntemler ışığında incelemesine ait verileri elde etmesine yöneliktir. Alan çalışması süreci, değişkenleri çeşitli ve karmaşık bir süreçtir. Planlama, derleme ve değerlendirme aşamalarından oluşan (Çobanoğlu 1999: 46) bu sürecin genel karakteri veri elde etme sonucuna odaklı olmasıdır. Araştırmada kullanılan gözlem ve görüşme yöntemleri araştırma olgusuna ait verileri elde etmeyi mümkün kılar. Bu yöntemler ışığında elde edilen veriler araştırmacı tarafından değerlendirilir. Bu değerlendirme seçme ve yorumlamayı da içerir. Bu sonucun sağlanmasında en önemli etken derlemeci olarak görülür. Araştırma sürecinin kurgulanmasının asıl faili olan araştırmacı amacına ulaşmada kendi konumunu nesnel gerçekliği inşa eden kişi olarak kurar. Bu bir zorunluluktur; çünkü özne araştırmacının kendisidir. Bu olgu uzun bir süre verili, değişmez ve tartışmasız kabul edilmiştir. Bununla birlikte alan çalışmalarında araştırmacı öznenin konumu yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte eleştirel bir tartışmanın odağına yerleşmiştir. Düşünümsellik (reflexivity) kavramı etrafında şekillenen bu kavramsal ve yöntemsel tartışmanın halk bilimi çalışmalarına etkisi bu incelemenin ana sorusudur.

Yönteme Dair Bir Kavram Olarak Düşünümsellik

Descartes'in "sisteminin temel önermesi olan 'Düşünüyorum, öyleyse varım' (Savran 2012: 157), modern bilimin ve modern insanın varlık tasarımının temel mottosudur. Heidegger, hayvanlar düşünmeksizin davranırlar, fakat yalnızca insan sadece yaptıklarını değil aynı zamanda düşündükleri üzerine de düşünür (Akt. Aktay 1998: 154) derken, düşünümselliğin felsefi öncüllerinden en önemlisini ifade etmiş olur.

Felsefeye ait bir kavram olarak ortaya çıkan "reflexivity-düşünümsellik /self-reflexivity-öz-düşünümsellik" insan ve toplum bilimlerinde dikkate alınan yöntemsel bir kavram haline gelmiştir. Kavram hem metodolojik hem de teorik boyutlara sahiptir. "*Düşünümsellik*" farklı disiplinlerde ve bağlamlarda farklı anlamlar kazansa da düşünümsellik hakkında bir çekirdek anlam tespit edilebilir: "Düşünümsellik" kendisini nesneleştirme, kendini bir inceleme nesnesine dönüştürme, özne-nesnenin karışması (Myerhoff & Rubby 1982: 2) şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda düşünümsellik, insanı kendi alışkanlık ve göreneklerine ilişkin bağlarından uzaklaştırarak, yaptıkları üzerine daha derin düşünmesini sağlayan [bir ilk ana geri döndürerek] yaptıkları üzerine düşünme anlamında derin bir farkındalık oluşturur. Düşünümsellik; kendine atıfla kendini, kendi araştırmasının nesnesi kılma çabasıdır. Özne ve nesnenin birleşmesidir (Myerhoff & Rubby 1982: 2). David Hufford, kavramın inanç çalışmalarındaki yerini aydınlatmaya çalıştığı makalesinde kavramın dilbilgisinde, özne ve nesne arasındaki ilişkiyi göstermede bir metafor olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Bu kavram, araştırmada araştırmacı-yazar-gözlemcinin davranışlarını ve bu unsurların varlığının sonuçlarını dikkate almayı içerir. Bu anlamda "düşünümsellik" tüm bilginin "özel" olduğunu gösterir. Bilimsel anlamda ise düşünümsellik, yalnızca araştırmacıların bilim olarak [ürettiklerini] değil, aynı zamanda bilim insanına dönüktür. Bilim insanları kendilerini inceleyebilirler. Hufford, düşünümselliğin ana noktasının, en merkezi unsurunun tüm bilginin özneliği olduğunu belirtir. Bakış açılarının bilme sürecinin kaçınılmaz bir parçası olduğunu belirten Hufford, böylece bilme sürecinin ister istemez mutlaklık değil, görecelilik içereceğine işaret eder (Hufford 1995:57-58). Hufford'a göre bilgi üretiminin düşünümsel analizi bize aslında nerede durduğumuz hususunda daha kesin bir anlayış sağlayacaktır. Aynı zamanda bilimsel öğrenim süreçlerinden veya başka bir unsurdan kaynaklanan inanç ve eylemlerimizin kurgusal çıkmazlarından bizleri kurtaracaktır (Hufford 1995: 74). Charles Briggs kavramı değerlendirirken araştırmacının mülakattaki baskın rolünün (saha çalışması ile elde edilen) verilerin ortaya çıkması ve analiz edilmesi (süreçlerinde) dikkate alınması gerektiğini belirtir (1986: 119-120). Düşünümsel

analiz, kaynak kişilerin inançları, araştırmacı olarak kişinin kendi bilgisi, kişisel inançları ve ideolojisini dikkate alır (Hufford 1995: 71). Araştırmacının bilgisinin “düşünümsel” değerlendirmesi inceleme konusunu doğru değerlendirme duygusu verir. Bunu sağlamak için de araştırmacının konusunu sürekli değerlendirmesi gerekir (Hufford 1995: 74; Mullen 2000: 139).

Düşünümsellik kavram olarak yirminci yüzyılda ortaya çıkmışsa da öznenin kendisi üzerine eğilmesi bağlamında düşünümselliği önceleyen çok sayıda örnek vardır: Narkisos ile ilgili mitlerde, Binbir Gece masallarının anlatım tekniği içerisinde, Afrikalıların (Dinkalarda) rüyaları içeren anlatılarında, halk kültürünün kollektif hatırlamayı içeren çeşitli ritüellerinde, çağdaş bir ressamın kolajlarında düşünümselliğe atıf vardır (Myerhoff & Rubby 1982: 3). Kavram, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra bilimsel çalışmalarda yöneme ilişkin bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Düşünümsellik bir sosyal bilimler kavramı olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısında özellikle bilim felsefesinde işlenmeye başlanmıştır. Thomas Kuhn “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” eserinde bilginin sürekli eleştirel bir zeminde yenilediği düşüncesi düşünümselliğe kapı aralayan yaklaşımlardan biri oldu. Peter L. Berger “The Social Construction of Reality”de bilginin sosyal ve kültürel temellerine vurgu yapar ve bilimin artık ayrıcalıklı ve saf olmadığını belirtir. Bilim felsefesinde meydana gelen dönüşümler bir dizi başka sosyal ve kültürel değişme ile de ilintilidir. II. Dünya Savaşı sonrası ortamda geleneksel otoriteler sarsılmış. Bireysel tercihlerin insan yaşamındaki belirleyiciliği artmıştır. Bu bağlamda otobiyografi türü hem edebiyatta, hem sinemada hem de bir bilimsel araştırma yöntemi olarak yayılmaya başlamıştır. Bu eğilim tüm bilimsel disiplinlerde kendi özne/nesne ilişkilerini sorgulamaya sonuçlanmıştır (Myerhoff & Rubby 1982: 8-9). Bilginin niteliğine ilişkin değerlendirmeler zamanla farklı disiplinlerin kendi bilgi teori ve yöntemlerine ilişkin tartışmalara da nüfuz etti. Bu bağlamda düşünümselliğin tartışılmaya başlandığı disiplinlerden biri de sosyoloji olmuştur. Bilgi üretim ve değerlendirme süreçlerine ilişkin eleştirel bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıktı. “Genelde bilimin, özelde sosyolojinin nesnel hakikatler üretmeye çalıştığı görüşüne karşı çıkan Gouldner, bilginin bilen kişiden bağımsız olmadığını, sosyolojinin içinde varolduğu siyasal ve sosyo-ekonomik bağlamla sıkı sıkıya bağlı olduğunu savunuyordu.” (Marshall 2005: 277). Bu değerlendirme ilgili dönem ile ilgili iki yeni yaklaşımın belirmeye başladığını göstermektedir: Bunlardan birincisi nesnel bilgi üretimi ve araştırmacının konumuna ilişkindir. İkincisi ise bilginin bağlamının değerlendirmelerde dikkate alınmasına dönük vurgu olarak ortaya çıkmıştır. Bağlama dönük ilk vurgular antropolog Bronislaw Malinowski’nin ça-

lışmalarında (Malinowski 1992) ifade edilmeye başlanmış olmakla birlikte teori olarak şekillenmesi ve halk bilimini de içerecek şekilde birçok disiplinin kuramsal yaklaşımını belirlemesi İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmiştir.

Düşünümsellik ile ilgili yaklaşımın şekillenmesinde dil ve anlam ilişkisini sorgulamaya dönük eleştirel bir tavır temsil eden etnometodoloji ve Harold Garfinkel'e de değinmek gerekir: Etnometodologlar, sosyologların toplumsal düzene ait gerçekliği "dışarı"da inşa ettikleri savını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu gerçeklik, "bireylerin kendi kültürlerini yansıtan toplumsal normlar aracılığıyla içselleştirilen bir gerçekliktir." (Polama 1993: 244). Onlara göre "düzenin kendi başına gerçeklik" olmaktan ziyade o ortamda bulunanlar tarafından inşa edilmiş olduğu fikrini ileri sürerler. Garfinkel'in yöntemine dair bilgi veren Marshall'a göre Garfinkel'in "ilk çalışmalarının önemli bir kısmı, toplumsal yaşamdaki (aslında varolmayan) anlam ve varoluş duygusunu kendimizin yarattığı ve muhafaza ettiği olgusunu saptamaları için öğrencilerini dışarıda çalışmaya göndermekten ibaretti." (Marshall 2005: 217-218) değerlendirmesini yapar. Marshall etnometodolojik yaklaşım ışığında düşünümselliğin dil-düzen ilişkisi bağlamında ortaya çıktığını ve düzen duygusunun çevrede var olan bir şey olmaktan çok "konuşma süreçleri"nin bir parçası olduğunu belirtir (Marshall 2005: 218). Dil üzerinden yapılan betimlemelerin aynı zamanda bir inşa olacak olması bilimsel nesnelliğin niteliğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirecektir.

Düşünümselliği modernlik bağlamında değerlendiren Giddens, geleneksel kültürlerde geleneğin bizatihi kendisinin düşünümsel nitelik gösterdiğini belirtir. Düşünümsellik geleneğin gelenek çerçevesinde kendisini şerhetmesini içeriyordu. Giddens'a göre, modern toplumlarda düşünümsellik gelenekten kopmuş ve gelenek günümüzdeki "kimliğini" modernliğin düşünümselliğinden alır. Giddens'a göre "Modern toplumsal yaşamın düşünümselliği, toplumsal uygulamaların, bu uygulamalarla ilgili yeni bilgiler ışığında sürekli olarak incelenip reforme edildiği, böylece karakterlerini yapıcı olarak değiştirdikleri gerçeğinden oluşur... Modernliği belirleyen şey, yeninin yalnızca yeni olduğu için kucaklanması değil, büyük çapta bir düşünümsellik beklentisidir; bu da kuşkusuz, bizzat düşünmenin doğası üzerine düşünmeyi de içerir." (Giddens 1994: 40-41). Düşünümsellik, üretilmiş ve üretilen bilgiyi de içerecek bir boyut kazanır. "Modernlik, bütünüyle düşünümsel olarak uygulanmış bilgidir; ancak, bilginin kesinlik ile eşitlenmesinin yanlışlığı anlaşıldığı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Baştan başadüşünümsel olarak uygulanmış bilgiyle kurulu bir dünyada yaşıyoruz; ama aynı zamanda bu dünya, o bilginin herhangi bir unsurunun değişmeyeceğinden hiçbir zaman emin olamayacağımız bir yerdir." (Giddens 1994: 41).

Bourdieu, toplumsal düzenin çıkmaz ve çelişkilerine karşın devam etmesine ilişkin insanların bu düzenle kurduğu ilişki bağlamında: “insanlar toplumsal dünyayı ya pek umursamaz ve hakkında konuşmazlar, ya da umursarlar ama bilmeden konuşurlar -ki tanıdığımız birçok sosyolog da buna dahildir- ... [insanlar] konuşurlar, ama sanki toplumsal dünyadan bahsetmiyorlarmış gibi, [bu dünyayı] unutmak isterlermiş gibi, bir başka deyişle, onu inkâr ederek” (Bourdieu 2000’den aktaran Mücen: 1). Bourdieu’ya göre bu durum “bilimsel araçlar kullanılarak gerçekleştirilebilecek bilimsel bir yüzleşme” (Mücen: 1) ile aşılabilir. Mücen, düşünümsellik kavramını “bilimsel yüzleşme” olarak çevirir. Bourdieu, sabitfikirler olarak ifade ettiği temel varsayımlar üzerine kurulu yapının öznesne ayrımını, mutlak bir uzaklığı içermediğini bu bağlamda sosyoloğun “bakış açısını, söylediklerini” doğru olarak sunmasının nasıl mümkün olabileceğini sorgular. Öncelikle sosyoloğun yapması gereken kendi sabitleriyle yüzleşmedir. Bu yüzleşme üç noktada yoğunlaşmalıdır: Kendi sınıfsal konumu, bilim dünyası içerisindeki konumu ve dış dünyaya bakışını şekillendiren “epistemik sabitfikir”ler. Bilim insanları bu çerçevede bilimsel araçları kullanarak kendi konumlarını ve bakış açılarını sorgulamak zorundadırlar. Bu sorgulama bilimsel düşüncenin kendisine dönmesi sayesinde gerçekleştirilir. Bourdieu’ya göre bu, sosyoloğun kendi nesnel konumunu düşünüp, buna eleştirel mesafe koyarak yapabileceği zihinsel faaliyet değil, sosyolojinin silahlarını kendine yönelterek, kendi konumunu ve çıkarlarını bilimsel analize tabi tutmasıdır (Mücen:1-10).

Sosyoloji merkezli başlayan bu tartışmalar diğer disiplinlerde de yönetime ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda değinilmesi gereken disiplinlerden biri de antropolojidir.

Antropoloji ve halk bilimi etnografik incelemeler gerçekleştiren bilimlerdir. Etnografik inceleme, yerli veya yabancı bir topluluğun yaşamına katılma, o yaşamın detaylarına hakim olma, araştırmanın yöntemine uygun veri toplama, toplanan verilerin yazıya geçirilmesini içerir. Yazıya geçirme aşaması inceleme nesnesinin belli sınırlar ve bağlam içerisinde sabitlenmesini içerir (Allred 2000: 1). “Antropolog incelemeye karar verdiği topluluğun yaşamına yoğun, etkin ve uzun süreli bir katılım gerçekleştirir. Bu katılım sonucunda o topluluğun en derin ve ayrıntılı bilgisine ulaşarak bu bilgiyi derler.” (Atay 2017, s. 190). Bu çalışma yöntemi kapsamında antropoloji alanında düşünümsellikle ilgili tartışmaların doğmasında disiplinin kendi içinde gerçekleşen dönüşümler etkili olmuştur: Antropolojinin başlangıç dönemlerinde, araştırmacının inceleme nesnesi araştırmacının kendi kültürel çevresinden “farklı olan”dır. Bu keskin farklılık, alan çalışmaları sırasında araştırmacının kendi konumunu daha açık bir şekilde göre-

bilmesine olanak sağlamıştır. Bu farkındalık antropolojide düşünümselliğe kapı aralayan etkenlerden biri olmuştur. Diğer bir neden ise antropolojinin farklı ve öteki olanın incelendiği bir disiplin olmaktan çıkmaya başlamasıdır. Antropolojinin sosyal ve beşeri bilimler içerisinde kendini konumlandığı alan bütünüyle sözlü kültürleri incelemektir. Bu toplulukların sosyo-kültürel yapılarında zaman içerisinde gerçekleşen dönüşümler yerli araştırmacı bir kuşağın ortaya çıkmasına ve yerli öznenin yerli nesneye bakışı şekline dönüşmeye başlamasına yol açtı. Bu değişim, önceki antropolog kuşağın çalışmalarının sorgulanmasını da beraberinde getirdi (Atay, 2017: 194-196; Özdamar Akarçay:87). Antropolojideki bu değişimler düşünümsellik/özdüşünümsellik kavramları etrafında yeni bir yöntemsel tartışmayı başlattı. Barbara Tedlock, 1970li yıllarda kültürel antropolojinin metodolojisinde “katılımcı gözlemden katılımcının gözlemlenmesine” doğru gerçekleşen değişime atıfta bulunur (Tedlock 1991: 67).

Atay, Crick’e atıfla antropoloğun, alan araştırmasına “başlamadan önceki bilişsel, düşünsel ve duygusal konumu” ile araştırma sonrası arasında bir farklılık ortaya çıktığını belirtir (Crick, 1982’den aktaran Atay 2017, s.193). Atay, hem araştırmacının araştırma sürecinde yaşadığı çok yönlü farklılaşmayı hem de antropolojik inceleme nesnesi olan toplulukların kendilerinin inceleme nesnesi olma konumlarının farkında olmaya başlamalarının oluşturduğu yeni konumlanmayı dikkate alır. Antropolojik inceleme artık “tek taraflı ve tek sesli” bir eylem değil araştırma nesnelere ile çok yönlü bir etkileşimi içeren “diyalojik”, “öznel-lerarası” bir etkinliktir (Atay, 2017, s. 199). Atay’a göre antropoloji bağlamında “öz-düşünümsellik, bu diyalojik etnografik etkinlik sürecinde edinilen deneyim üzerinde bir derin ve dikkatlice düşünme önerisidir.” (Atay 2017: 200).

Düşünümsellik, “Etnografik çalışmanın bağlamını, nasıl ve hangi koşullar altında yapılabildiğini, araştırmayı yönlendiren etmenleri eleştirel olarak düşünmenin gerekliliğine vurgu yapar. Araştırmacının çalıştığı dünyanın bir parçası olduğunun bilincinde olmasıdır (Nahya & Harmanşah 2016: 24). Helen Callaway’a göre bu bilinç, düşünümselliğin merkezindedir: “Sıklıkla apolitik olmakla kınansa da düşünümsellik, tersine, alan çalışmasının politik taraflarıyla yüzleşmede ve bilgiyi inşa etmede daha radikal bir özbilince yol açma olarak görülebilir... düşünümsellik, süre-gelen bir benlik analizi ve politik bilinç modu haline gelir.” (Callaway 1992, 33 den Nahya, Harmanşah 2016: 24). Bu modun, bilimsel bir çalışmanın eyleyen araştırmacı öznesinin, kendi inceleme nesnelere ile olan ilişkisini daha sağlıklı bir zemine yerleştirebileceği, bu şekilde araştırmanın bağlamının daha net olarak şekilleneceği varsayılır.

Sonuç Yerine: Türk Halk Bilimi ve Düşünümsellik

Genel olarak insan ve toplum bilimleri ve özel olarak da halk bilimi çalışmalarında inceleme konusuna temel oluşturacak verilerin önemli bir kısmı alan araştırması yoluyla elde edilir. Alan araştırmalarının yeri, zamanı, ne şekilde gerçekleştirileceği her disiplinin kendi konu ve çalışma alanına bağlı olarak kısmi değişiklikler gösterse bile sosyal ve beşeri bilimler alanlarında ortak olan temel kavramlar ve yöntemler vardır. Bu durum, bir disipline ait tartışmaların diğer disiplinlerce de değerlendirilmesinin önünü açar.

Halk bilimi çalışmalarının ilk yüzyılında araştırmacılar özellikle alan çalışmalarında derlenen unsurların kendisine odaklanmıştır. Halk bilimi çalışmalarında metin merkezli çalışmalar olarak tasnif edilen bu çalışmalar, önemli ölçüde, 1960 sonrası dönemde yerini metnin üretildiği ortamı da kendi bütünlüğü içerisinde değerlendiren bağlam merkezli yaklaşımlara bırakmıştır. Bağlam merkezli çalışmaların gelişiminde dil bilimi ve antropoloji alanındaki çalışmaların sonuçları etkili olmuştur. Disiplinlerarası etkileşimin sonuçları kavram, yöntem ve kuram katmanlarında ortaya çıkmıştır. Halk bilimi çalışmalarında yakın dönemde tartışılmaya başlanan “reflexivity/düşünümsellik” kavramı da alan çalışmalarının yöntemsel boyutuna ilişkin öne çıkan kavramlardan biridir.

Yukarıda özetlenen değerlendirmeler etrafında düşünümsellik kavramı etnografik araştırma yapanların sahadaki varlıklarının, kendi dünya görüşlerinin, hayata bakışlarının toplanan ve yayınlanan materyal üzerindeki sonuçlarının ne olduğuna ilişkin bir ikinci araştırmadır. Bu tartışma, araştırmacının kendisini bir inceleme nesnesi haline getirmiştir. Araştırmacı, kendi fiziksel ve bilişsel varlığının araştırmaya olan etkisini de dikkate almalıdır.

Alan çalışması yürüten her bilim insanı, araştırma sürecinde bir dizi değişime uğrar. Düşünümsellik kavramı etrafındaki tartışmalara Türkiye’de ilk işaret eden isimlerden olan Tayfun Atay, özellikle aynı kültür çevresinden olan, araştırma öznesi ile nesnesi arasındaki mesafenin daralmasının tehlikesine dikkat çeker. Antropoloji disiplinine vurgu yapmakla birlikte saha çalışması yürüten tüm disiplinleri içerecek şekilde, saha çalışması ve kültür tanıtımının, “çok sesli”, “diyalojik” bir nitelik taşıdığını belirtir (Atay 2017: 199). Atay’ın ifadesiyle özne/nesne ayrımına dayalı bir inceleme anlayışı yerini özne/özne ilişkisine bırakmıştır. Bu “öznelerarası” etkileşim bilginin niteliğini de değiştirmektedir (Akt. Atay 2017: 199).

Bu tartışmalar halk bilimcilerin alan çalışmasına dayanan tüm incelemelerinde dikkate almaları gereken bir yöntemsel boyuta işaret etmektedir. Halkbilimsel

incelemeler önemli ölçüde alan araştırmasına dayalı olarak gerçekleştirilir. Bu özelliğine karşın Türk halk bilimi çalışmalarında, alan araştırması deneyimlerine ilişkin literatür oldukça sınırlıdır. Konuyla ilgili literatür, çoğunlukla, çevrilere dayanmaktadır. Türk halk bilimi araştırmacılarının alan çalışmalarına dayalı deneyimlerinin yöntemsel sonuçlara dönüştürülmesi oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durumun nedenleri arasında şunlar sayılabilir: Türk halk bilimi incelemelerinin tarihi keskin boşluklar barındırır. Başlangıcı bir asrı aşan Türk halk bilimi incelemelerinin kurumsal bir çerçeve içerisinde yoğunlaşması 1980 ve özellikle 1990'lı yıllar sonrasında mümkün olmuştur. Halk bilimi disiplininin on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar giden tarihi ile karşılaştırıldığında bu oldukça uzun bir süredir. Tarihsel gecikmişlik, Türk halk bilimi araştırmacılarının, Batı merkezli teşekkül etmiş bir disiplinin kendi gelişim aşamalarında ortaya çıkmış tartışmalarının önemli bir kısmına uzak kalması sonucunu doğurmuştur. Türk halk bilimi araştırmacıları bu gecikmişliği aşmak için yoğun çaba sarfetmektedirler. Bununla birlikte bu durum oluşan tarihsel boşluğu aşmaya tam olarak yetmemektedir. Kavramlar, yöntemler ve kuramlar düzeyinde devam eden ve bir kısmı henüz açılmamış tartışma başlıkları bu olgu ile ilgilidir.

Halk bilimi ile doğrudan ilgili kabul edilemeyecek olsa da kişi merkezli anlatılara dayanan bir yazın geleneğinin Türk edebiyatı içerisindeki zayıf konumu da dikkate alınmalıdır. Deneme, biyografi, otobiyografi, anı gibi türlerin Türk edebiyatına geç girmiş olması bu durumu açıklayabilirse de yazar, kişisel anlatıların sınırlı varlığının Türk kültür ve düşün hayatında kişisel olanın ifade edilmemesinin nedenleri üzerine daha detaylı bir incelemenin yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bu durum, Türk tarih yazımında da kişisel anlatılara dayalı metinlerin oldukça sınırlı oluşu şeklinde dışavurmaktadır.

Batı düşün geleneğinin kendi siyasal, ekonomik, kültürel dönüşümleri de dikkate alınması gereken diğer bir etmendir. Düşünümsellik yukarıda değinildiği gibi II. Dünya Savaşı sonrası çok yönlü değişimler ışığında ortaya çıkmış kavramlardan biridir ve ortaya çıktığı bağlamla ilintilidir. Türk toplumu bu dönüşümlerden etkilenmekle birlikte, söz konusu değişimlerin Türk kültür ve düşünce hayatına etkisi ve kapsamı da ayrıca değerlendirilmelidir.

Türk halk bilimi alanında yürütülen bilimsel çalışmalarda yöntem ile ilgili bölümler birbirine oldukça benzerdir. Bu benzerliği saha çalışmasının doğasının evrensel benzerliği ve Türk halk bilim çalışmalarının kültürel evreninin önemli ölçüde benzer olması mümkün kılar. Bununla birlikte saha çalışmasının yürütülmesine ilişkin deneyimlerin büyük bir kısmının inceleme sonuçlarının yazımında kullanılmadığı olgusunu da bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Araştırma sü-

recinin detaylı olarak gözlemlenmesi ve araştırma konusunun yanında araştırma sürecinin kendisine ilişkin elde edilen verilerin değerlendirilmesinden çoğunlukla kaçınılmaktadır. Yapılan incelemelerde yönteme ilişkin değerlendirmeler sınırlı tutulmaktadır.

Halk bilimi incelemeleri çoğunlukla araştırmacının kendi kültürel evreninde gerçekleştirdiği çalışmalara dayanır. Bu olgu, kültüre dair içsel bir farkındalık oluşturur. Araştırmanın emik yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilmesi, incelenen kültür çevresine yabancı bir araştırmacının kısa bir sürede farkına varamayacağı kültürel özelliklerin algılanması ve bu unsurlar arasındaki bağlantılara ulaşılmasını mümkün kılması anlamında olumludur. Bununla birlikte emik yaklaşımın başarılı olabilmesi düşünümsel bir yaklaşım geliştirmekle mümkün olabilir. Araştırmacı özne, kendi konumunu araştırmayı etkileyen bir unsur olarak dikkate alınmalıdır.

Düşünümsel yaklaşım bağlamında bir halk bilimi konusu örnek olarak değerlendirilebilir: Din ve inanç alanı farklı boyutlarda halk bilimi incelemelerine konu olmaktadır. Bu alanda çalışan araştırmacının ön kabullerinin araştırma konusu ile ilgili yaklaşımları etkileme gücü yüksektir. Bu nedenle dinsel alana ait olguların halkbilimsel incelemesinde düşünümsel/öz-düşünümsel değerlendirmelerin dikkate alınması yöntemsel bir zorunluluk oluşturmaktadır. Bu bağlamda Diane Goldstein yerinde bir uyarı ile dinsel olanın incelenmesindeki bazı yöntemsel sorunlara dikkat çeker. Bunlardan biri de (bilimsel araştırmanın ve araştırmacıdan kaynaklanan) seküler kimliğin etnografik durumu açıklamaya tam olarak yardımcı olmayacağı, [seküler kimliğin] dinsel kabul edilen etnografik olguyu sekülerleştireceği düşüncesidir (Goldstein 1995: 28). Bu araştırmacının seküler kimliğinin nesnel olma çabasını yadsımayan bir değerlendirmedir. Goldstein, seküler kimliğin araştırma olgusuna nesnel yaklaşma çabasının, aynı zamanda dinsel etnografik olgunun tam olarak anlaşılmasının önünde bir engel oluşturacağına, sekülerliğin dinsel olanı kavrama ve kendi doğasına uygun aktarma anlamında eksik kalacağına vurgu yapar.

“Düşünümsellik” kavramının Türk halk inançları/dini çalışmalarını iki şekilde yansıması mümkündür: Araştırmacı kendisini, araştırma sürecini etkileme potansiyeline sahip kişi olarak değerlendirmelidir. Araştırma konusu ile ilgili sahip olduğu bilgi ve yargılar, araştırmacının kendisini konumlandırma şekli araştırma sürecini etkileyecektir. Halk dini/inançları çalışmaları kapsamında dikkat edilmesi gereken bir diğer kişi ise kaynak kişidir. Kaynak kişinin “düşünümsel” yaklaşımı bu bağlamda olumsuz bir etki doğurabilir. Yazar, saha çalışmaları sırasında kaynak kişilerin halk inançları ile ilgili bilgilerini paylaşmama eğilimini gözlem-

lemiştir. Resmi kurumlar (okullar, camiler) aracılığıyla üretilip yayılan seküler veya dinsel bilginin kendi inanç kabulleri ile uyuşmadığının farkında olan kaynak kişinin bilgi paylaşımını sınırlı tuttuğu veya sahip olduğu bilgiyi resmi söylemle uyumlu bir şekilde sunduğu gözlemlenmiştir.

Düşünümsellik halk bilimi çalışmalarında yöntemsel bir araç ve kavram olarak kullanılmalıdır. Bu şekilde öznelarası bir iletişim, araştırmancının anlam çerçevesinin belirginleşmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarçay Özdemir, G. (2013). Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*. S.26., s. 83-128.
- Aktay, Y. (1998). The Reflexivity of Modernity and Social Sciences, *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, Number: 12. p. 151-166.
- Allred, D. (2000). Representing Culture Reflexivity and Mormon Folklore Scholarship. Master of Arts English Department Brigham Young University.
- Atay, Tayfun (2017). Sosyal Antropolojide Yöntem Ve Etik Sorunu: “Klasik Etnografiden Diyalojik Etnografiye Doğru” Moment Dergi, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 4(1): 189-206.
- Briggs, C. (1986). Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research. New York: Cambridge University Press.
- Çobanoğlu, ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harmanşah, R.; Nahya, N. Z. (2016). *Etnografik Hikayeler Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hufford, David J. (1995). The Scholarly Voice and the Personal Voice: Reflexivity in Belief Studies. *Western Folklore*, Vol. 54, No. 1, Reflexivity and the Study of Belief: 57-76.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mullen, Patrick B. (2000). Belief and the American Folk. *The Journal of American Folklore*, Vol. 113, No. 448 (Spring): 119-143.
- Myerhoff, B. ; Rubby J. (1982). A crack in the mirror: Reflexive Perspectives in Anthropology. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Savran, G. (2012). “Düşünüyorum, Öyleyse Varım”. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, S. 21. s. 157-168.

Yöntemsel Bir Kavram Olarak Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Düşünümsellik

Tedlock, B. (1991). From Participant Observation To The Observation Of Participation: The Emergence Of Narrative Ethnography. Journal of Anthropological Research, Vol.:47. No: 1, pp. 69-94.

Elektronik Ortam

Mücen, B. http://www.academia.edu/18059885/Sabitfikirlerle_Y%C3%BCzle%C5%9Fen_Bilimsel_Tutum_Reflexivity_as_a_Scientific_Habitus_Confronting_Doxa_

TÜRKİYE'DE ENFLASYON HEDEFLEMESİ: ÖRTÜK ENFLASYON VE AÇIK ENFLASYON DÖNEMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hasan DURMUŞ*

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de, enflasyon hedefleme rejiminin uygulandığı örtük enflasyon hedefleme rejimi (2002-2005) ve açık enflasyon hedefleme rejimi (2006-2017) dönemlerinin fiyat istikrarını sağlama açısından başarılı olup olmadığını, bu dönemlerde gerçekleşen enflasyon ile hedeflenen enflasyon rakamlarını karşılaştırma analizinden hareketle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın sonucunda, Türkiye ekonomisi örtük enflasyon hedefleme döneminde (2002-2005), enflasyon hedefleme stratejisinin başarılı olduğu görülmektedir. Bu başarılı performansta, 2001 yılında uygulamaya konulan 4651 nolu yasayla para politikasında tek yetkili merciin Merkez Bankası olması, Güçlü Ekonomiye Geçiş programının uygulanması ve bu program sayesinde yabancı sermayenin ülkeye girişinin artması ve mali otoriteyle uyumlu politikaların benimsenmesinin etkili olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisinde açık enflasyon hedefleme döneminde ise, yapısal reformlara devam edilmemesi, küresel kriz sonrasında ülkeye yabancı sermaye girişinin azalması ve sermaye çıkışının artması, bu dönemde merkez bankasının üzerinde mali baskının artması ve Türkiye'nin ekonomik ilişkiler içerisinde olduğu ülkelerin siyasi karışıklık içerisinde olması gibi sebeplerden dolayı başarılı olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Enflasyon hedefleme, Merkez bankası

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Doktora Öğrencisi, hasan.durmus@ogr.edu.tr.

TARGETING INFLATION IN TURKEY: AN EVALUATION OF THE IMPLICIT AND EXPLICIT INFLATION PERIODS

Abstract

The study investigates the inflation targeting policies in Turkey between 2002 and 2017, in which the implicit inflation targeting strategy (2002-05) and the explicit inflation targeting strategy (2006-17) were applied. This study also assesses the successfulness of the strategies. As a result of the study, the policy of implicit inflation targeting strategy (2002-05) was successful. In this term, if we look into the reasons, we will see the 4651 local law determines the Central Bank as the key actor, and also the Strong Economy Transition Program makes the period easier for the economy. Also, thanks to this program, the introduction of foreign capital into the country increased and the adoption of policies compatible with financial authority are effective. On the other hand, in the explicit inflation targeting strategy, the political struggles in neighbor countries that have a relationship with Turkey caused some problems, because of that, the outflow of the money, and the pressure on the Central Bank have caused the unsuccessful results for the economy.

Keywords: *Inflation, Inflation Targeting, The Central Bank*

Giriş

1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ve Bretton Woods sisteminin çöküşüyle birlikte küresel ölçekte ortaya çıkan yüksek enflasyonun, para otoritelerin enflasyonist eğilime sahip olmasından kaynaklandığı ve uzun dönem para politikasının tek amacının fiyat istikrarı olması konusunda para otoriteleri arasında bir uzlaşma gerçekleşmiştir. Fiyat istikrarı sağlama amacı olan parasal büyüklük, faiz oranı, döviz kuru hedeflemeleri gibi para politikalarının başarısız olması sebebiyle birçok ülke enflasyon ile mücadelede yeni politika arayışları içerisine girmiştir. Bu çerçevede enflasyon hedeflemesi ilk kez Yeni Zelanda tarafından uygulanmış ve fiyat istikrarında başarılı sonuç alınması sebebiyle birçok ülke temel para politikası olarak enflasyon hedefleme stratejisini uygulamaya başlamıştır.

Türkiye’de enflasyon hedefleme stratejisi ilk kez 1999 yılında Merkez Bankasının IMF’ye sunduğu niyet mektubunun para ve kur politikaları kısmında dile getirilmiştir (TCMB, 1999). Ülkemizde enflasyon hedefleme strateji konusunda ilk çalışmalar Merkez Bankası tarafından 2001 yılından itibaren başlamıştır. 2002-2005 yılından itibaren de örtük enflasyon hedefleme stratejisi uygulanmış, 2006 yılında ise açık enflasyon hedefleme stratejisine geçilmiştir.

Bu çalışma, Türkiye’de, enflasyon hedefleme rejiminin uygulandığı örtük enflasyon hedefleme rejimi (2002-2005) ve açık enflasyon hedefleme rejimi (2006-20017) dönemlerinin fiyat istikrarını sağlama açısından başarılı olup olmadığını, bu dönemlerin karşılaştırmalı analiziyle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede ilk olarak, enflasyon hedefleme stratejisinin kavramsal çerçevesi ve teorik yapısı ele alınacaktır. Sonraki bölümlerde ise Türkiye’de dönemler itibariyle örtük enflasyon hedeflemesi ve açık enflasyon hedeflemesinin performans göstergelerine yer verilecek ve son olarak sonuç ve değerlendirme kısmı yer alacaktır

1. Enflasyon Hedeflemesi: Kavramsal Çerçeve ve Teorik Yapı

1.1. Enflasyon Hedeflemesinin Ortaya Çıkışı Ve Kavramsal Olarak Tanımı

1970’li yıllarda petrol fiyatlarındaki artışı, dünyada yüksek oranlı enflasyona neden olurken, takip eden dönemlerde enflasyon beklentisinin artmasına sebep olmuştur. Bu dönemde küresel ölçekte ortaya çıkan istikrarsızlık, yüksek oranlı enflasyonun yanında işsizliğin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte uygulanan ekonomik politikalar enflasyon ve işsizlikle mücadelede yetersiz kalmıştır. Birçok ülke işsizlik ve enflasyonla mücadelede doğrudan para politikalarını uygulamak yerine alternatif para politikaları uygulamayı tercih etmiştir. Bu

alternatif para politikaları, döviz kuru hedeflemesi, parasal hedefleme ve enflasyon hedeflemesidir.

Parasal büyüklüklerin hedeflenmesi stratejisinde başarının sağlanması, parasal büyüklükte hedeflenen talep ile enflasyon arasındaki ilişkinin gücüne bağlıdır. Finansal araçların hızla gelişmesi ve standart bir para tanımının yapılmasını güçleşmesi bu bağın zayıflamasına neden olmuş ve parasal büyüklüklerin hedeflenmesine dayalı stratejilerin tercih edilmemesine neden olmuştur (Mishkin,2000).

Döviz kuru hedeflemesi, bir ülkenin enflasyonunu düşürmek ve kontrol altına almak amacıyla ulusal parasının değerini bir başka ülkenin parasına endekslenmesiyle uygulanan parasal bir stratejidir. Döviz kuru hedefleme stratejisini kullanan ülkeler, yerel faiz oranlarını, para birimi çapa olarak seçilen ülkedeki gelişmelere göre belirlediğinden, döviz kuru hedeflemesi stratejisini kullanan ülkeler yaşanabilecek dışsal şoklara karşı para politikası araçlarını kullanamayarak açık piyasa işlemleri gerçekleştirememektedirler. Bu sebeple, döviz kuru hedefleme stratejisi az sayıda ülke tarafından kullanılmaktadır (Mishkin,2006).

Zaman içerisinde koşulların değişmesiyle parasal büyüklüklere ya da döviz kuru hedeflemesine dayalı stratejilerin etkinliğinin azalmasına paralel olarak enflasyon hedeflemesi ortaya çıkmıştır. Bu alternatif para politikalarının enflasyon hedeflemesindeki en temel amacı fiyat istikrarının sağlanmasıdır.

Fiyat istikrarı, ekonomik karar vericilerin tüketim, yatırım ve tasarruf gibi kararlarını almada dikkat etmeye gerek duymayacak kadar düşük bir enflasyon oranını ifade etmektedir. Fiyat istikrarının ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanmasında neden bu kadar önemli olduğunun açıklamak gerekmektedir. Fiyat istikrarının olmadığı bir ekonomide, finansal piyasaların etkili bir şekilde finansal aracılık yapma olanakları azalmakta, yüksek riskten dolayı reel faiz oranları sürekli yükselme eğiliminde olmakta, hükümetin uyguladığı politikalara güvensizliğin artmasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak, işgücü piyasalarının etkin çalışmasını engellemekte, gelir dağılımını bozmakta, toplumdaki kişilerin gelecekle ilgili kararlarını olumsuz etkilemektedir. Bu sebepler, fiyat istikrarının toplumun ekonomik ve sosyal refahı için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (TCMB,2013)

Enflasyon hedeflemesi, enflasyon oranı için yıllık ya da daha fazla bir zaman ufku içerir resmi bir rakamsal hedefin ya da hedef aralığının kamuoyuna ilan edildiği ve fiyat istikrarının para politikasının nihai ve öncelikli amacı olduğu bir para politikası stratejisidir (Bernanke vd., 1999). Parasal büyüklükler ya da döviz kurunun hedeflendiği stratejilerin aksine, enflasyon hedeflemesi stratejisi

bir başka hedef kullanmaksızın sadece enflasyonunun kendisini hedeflemektedir. Enflasyon hedefleme stratejisini diğer stratejilerden ayıran iki temel unsur bulunmaktadır (TCMB,2005;3):

- i. Merkez bankaları tarafından uygulanan enflasyon hedefleme stratejilerinde, enflasyon hedefleri rakamsal olarak ilan edilmekte, bu hedeflere ulaşmak taahhüt edilmekte ve ilan edilen hedeflere ulaşılamaması halinde kamuoyuna hesap verilmektedir.
- ii. Para politikası kararları ekonomiyi etkilemesi için belli bir zaman gerektiğinden, merkez bankaları cari enflasyonu değil gelecekteki enflasyonu kontrol edebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı merkez bankaları belirli zaman aralıklarıyla enflasyon tahminleri oluşturmakta ve bu tahminleri halka açıklamaktadırlar. Tahmin edilen enflasyon hedefi ile tutarlılığı ve hedeften uzaklaşma konusundaki riskler kamuoyuna anlatılmaktadır.

Mishkin (2000) enflasyon hedefleme stratejisini beş unsur içeren para politikası stratejisi olarak tanımlamaktadır. Miskine göre beş temel unsur şu şekildedir (Ak ve Akbingül,2008).

1. Enflasyon için orta vadeli sayısal bir hedefin kamuoyuna ilan edilmesi gerekir.
2. Merkez bankasının birincil hedefi fiyat istikrarı, diğer hedefleri ise ikinci derecede hedefi olmalıdır.
3. Politik araçların kullanımı kararlaştırılırken sadece parasal büyüklük ya da döviz kurunun takip edilmesi değil bunların yanında göstergelerde takip edilmelidir.
4. Para politikasının hedefleri, amaçları ve kararları hakkında kamuoyu ve piyasalarla, para politikasının şeffaflığı ile kurulmalıdır.
5. Enflasyon hedefine ulaşmak için merkez bankasının bağımsızlığının ve sorumluluğunun artırılmasıdır.

Bu çerçevede enflasyon hedeflemesi, devletle merkez bankasının birlikte hareket ederek belirli bir hedef aralığında enflasyon oranı belirlenmesidir. Enflasyon hedeflemesi stratejisinde genel ekonomik yapının yanında enflasyon hedefleme stratejisinin uygulanması için gereken ön koşullar bulunmaktadır.

1.2. Enflasyon Hedefleme Stratejisinin Uygulanması İçin Gerekli Olan Ön Koşullar

Enflasyon hedefleme stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için ekonomide bazı ön koşulların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu bölümde bu ön koşullar detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.2.1. Para Politikasının Tek Amacının Fiyat İstikrarı Olması

Para politikasının karar vericileri sadece belirlenen enflasyon hedefine ulaşmayı amaçlamalı, bunun dışındaki büyüme, döviz kuru istikrarı, istihdam gibi başka hedefler içermemelidir. Başka bir ifadeyle enflasyon hedeflemesinin başarılı olması için para politikasının karar vericileri ücret, istihdam ve nominal döviz kuru gibi stratejilere yönelik bir hedefinin olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde enflasyon hedeflemesi dışındaki bu stratejilerde başarılı olmak için uygulanan politikalar, enflasyon hedeflemesiyle çelişebilmektedir (Eroğlu,2007). Örneğin sabit kur sistemi uygulanan bir ekonomide enflasyon hedefleme stratejisinin uygulanması mümkün değildir. Bunun nedeni ise, para politikasının karar vericileri sabit döviz kuru sistemi uygulanan ekonomilerde para politika araçlarını etkin bir şekilde kullanamamasıdır.

Para politikası karar vericilerinin finansal istikrarı hedeflemeleri de enflasyon hedefleme rejimi ile çelişebilmektedir. Çünkü enflasyon hedefine ulaşmak için uygulanacak politikalar finansal sistemin yapısını bozabilir ya da bankacılık sektöründeki aksaklıklar enflasyon hedefinde sapmalara neden olabilmektedir.

1.2.2.Finansal Baskınlık Olmamalı

Gelişmekte olan ekonomilerin yüksek borç stokuna sahip olması ve bu ülkelerde vadelerin kısa olması, para politikasının etkinliğini zayıflatabilmekte ve aktarım mekanizmasının işleyişini çeşitli yönlerden kısıtlayabilmektedir. Bu duruma akademik yazında “mali baskınlık” adı verilmektedir (Kara ve Orak, 25: 2008). Ayrıca enflasyon hedeflemesinin düzgün işlemesi için, maliye politikası enflasyon hedefini zedeleyecek şekilde aşırı genişlemeci ve aşırı daraltıcı olarak uygulanmamalıdır.

1.2.3.Merkez Bankası Şeffaf Olmalı

Merkez bankasının gelecekteki enflasyon tahminleri, bankanın gözetim ve denetimleri, reel ekonomiyle ilgili veriler kısacası merkez bankasının gelecekte enflasyonu nasıl tahmin ettiğine dair ekonomik verileri ve modelleri kamuoyuyla paylaşmasıdır. Operasyonel şeffaflık ise merkez bankasının kısa dönemli faiz oranlarıyla ilgili hedefleri veya döviz piyasasına müdahale edilip edilmeyece-

ği konusundaki kararları piyasaya duyurması ve bu tür kararların nasıl alındığı konusunda piyasayı bilgilendirmesidir (Kansu, 2007: 60). Bu sayede merkez bankası bu bilgileri paylaşarak, hem kendine duyulan güveni artırmakta hem de hedefleme konusundaki kararlılığı somut olarak algılayabilmektedir. Bu sayede merkez bankasının enflasyon konusundaki tutarlılığı belirmektedir. Piyasalarda fiyatlamalar merkez bankasının verilerine göre oluşmaktadır.

1.3 Enflasyon Hedefleme Stratejisinin Avantajları ve Dezavantajları

A. Enflasyon Hedefleme Stratejisinin Avantajları

Enflasyon hedeflemesi öncelikle, döviz kuru hedeflemesi gibi anlaşılabilirlik ve açıklık özelliğine sahiptir. Enflasyon hedefi halkın parasal hedeflere göre çok kolay anladığı bir değişkendir. İkincisi, enflasyon hedefleme, para otoritelerine ülke içi koşullara odaklanma ve şoklara tepki verebilme imkânı tanır ve dolayısıyla para politikasını yönetmekte bağımsızlık vermektedir. Üçüncü olarak enflasyonda düşük rakamlara ulaşıldığında büyümede dalgalanma olmamaktadır (Yay, 18: 2006).

Merkez bankası, enflasyon hedefini tek başına ya da diğer ekonomik aktörlere danışarak belirledikten sonra bu hedefe nasıl ulaşılacağını, hedeflenen enflasyonun hangi koşullarda sapacağını kamuoyuna duyurup enflasyonun yarattığı belirsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Engin, 2011: 48). Bu sayede Enflasyon hedeflemesi, diğer değişkenleri çıpa alan modellere göre doğrudan enflasyonu hedeflediği için hem toplum bireyleri daha iyi anlamakta hem de gelecek dönem fiyatları (maaş artışları, kira artışları, ödemeler vb.) hedeflenen enflasyona göre ilan edildiğinden enflasyon ataletini kırarak, beklenmeyen enflasyonun maliyetlerini ortadan kaldırabilmekte veya ciddi oranda azaltabilmektedir.

Enflasyon açısından açık bir sayısal hedefin merkez bankasının hesap verilebilirliğini artırması nedeniyle, enflasyon hedeflemesi stratejisi merkez bankasının zamansal tutarsızlık tuzağına düşme ihtimalini azaltacaktır. Buna bağlı olarak, sıklıkla merkez bankasına aşırı parasal genişlemeye gitme konusundaki politik baskılar yerine, enflasyonun kontrolü üzerine yapılan politik tartışmaya odaklanma avantajına sahiptir (Mishkin, 289: 2014). Merkez bankasının tek hedefi enflasyon olması nedeniyle, aşırı genişlemeci para politikası sonucu oluşan makro-ekonomik büyüklüklerde bozulmaların önüne geçilmektedir. Ayrıca enflasyon hedeflemesi sonucu merkez bankası; işsizliğin azaltılması, bütçe açıklarının kapatılması, ekonominin dış ticarete avantajlı konuma gelmesi vb. merkez bankasının temel görevi olmayıp, sadece ekonomi yönetiminde koordinenin sağlanmasıyla görev alabilmektedir.

B. Enflasyon Hedefleme Stratejisinin Dezavantajları

Enflasyon hedefleme stratejisi, uzun yıllar kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde, enflasyon oranlarını ciddi oranlarda düşürerek fiyat istikrarını sağlayabilmektedir. Bunun yanında birtakım dezavantajları mevcuttur.

- Diğer para politikası stratejileriyle karşılaştırıldığında, enflasyon hedeflemesi, kısa dönemde ekonomik büyümeyi sınırlandırabilir ve istihdamda etkinliği bozucu, büyümeyi düşürücü bir sonuca yol açabilmektedir.
- Enflasyon hedeflemesini benimseyen ülkelerde yeterli bir mali disiplin sağlanamayabilir ve bunun sonucu olarak mali baskınlık önlenemeyebilir. Uzun dönemde meydana gelebilecek, yüksek baskınlık düzeyinin oluşmaması enflasyon hedeflemesinin başarısı için oldukça önemlidir(Şanlı, 2006: 42; Eroğlu,2007: 14).
- Dalgalı kur rejiminde özellikle gelişmekte olan piyasalarda ani döviz çıkışları ulusal paranın aniden değer kaybetmesine yol açabilir ve buna bağlı olarak faiz oranlarında bir dalgalanmaya sebep olarak dışsal baskınlık artmaktadır(Yiğitbaş, 216: 2009).
- Yüksek derecede bir dolarizasyon, enflasyon hedefleme stratejisinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli problemler yaratabilmektedir. Firmalar, hane halkı ve bankalar önemli ölçüde dolarizasyon ile karşı karşıya kalacağından uzun dönemli borçlar dolar cinsinden gerçekleşmektedir(Calvo, 1999). Bu durum ise uzun dönemde fiyat istikrarını bozucu etkilere sebep olmaktadır.

2.Türkiye’de Enflasyonun Tarihsel Süreci ve Enflasyon Hedeflemesi Rejimi

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yüksek enflasyon, ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan olumsuz etkileri olan önemli sorunlardan biridir. Enflasyonun yükselmesi, gelir dağılımını, yatırımları, ekonomik ve siyasi istikrarı olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de ilk yüksek enflasyon İkinci Dünya Savaşının etkisinin en çok hissettirdiği 1940- 1943 yılları arasındaki dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde enflasyon artışında askeri harcamaların artması, vergi gelirlerinin bozulması, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın artması etkili olduğu görülmektedir (Ermişoğlu,2013). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ithal ikameciliği politikalarının gevşetilmesi amacıyla, Türkiye’de dış ticaret alanında bazı önemli adımlar atılmış, 1946 yılında TL’nin devalüe edilmesi yanında ithalat üzerinden fiyat ve miktar kısıtlamaları kaldırılmaya başlanmıştır. Fakat gerçekleştirilen de-

Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme

valüasyona rağmen, ithalatın sınırlandırılması ve ihraç mallarının azalması gibi nedenlerden dolayı 1947 yılından itibaren dış ticaret açık verilmeye başlanmıştır (Dinler,2017).

Tablo 1. Dönemler itibariyle ortalama Enflasyon Oranı (%)

	1940-50	1951-59	1960-74	1975-80	1981-88	1989-99
TEFE	15,7	10,9	9,4	43,9	39,9	71,6

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr> Not: İkinci Dünya Savaşının etkisiyle 1942 yılında enflasyon % 66,7 olarak gerçekleşmiştir.

1950’li yıllarında Türkiye’de uygulanan yanlış ekonomik politikaların sonucu olarak yerel kaynaklı ilk yüksek enflasyon gerçekleşmiş, 1958 yılında devalüasyonun yapılmasının ardından 1959 yılında enflasyon %22,6 oranına ulaşmıştır (Ermişoğlu,2013). Türkiye ekonomisinin 1980’li yıllara kadar olan dönemde büyüme ve sanayileşme politikaların temelini dışa kapalı ithal ikameci sanayileşme stratejisi oluşturmaktadır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi 1960’lı yıllardan 1970 yılların başlarına kadar başarı bir şekilde uygulanıp, enflasyon oranı çift haneli rakamlara ulaşmadığı Tablo 1’de görülmektedir. Bu dönemde ülkede iç piyasanın korunması için ithalatta kısıtlayıcı bir politika uygulanırken, yerli üreticilerin üretim yapmak için ihtiyaç duydukları ara malların ithalatında özel vergi indirimleri uygulayarak mutlak korumacı politikalar uygulanmıştır. Bu dönemde tüketicilerin tüketim alışkanlıklarının değişmeye başladığı, köyden kente göçün arttığı ve bunun sonuncu olarak da iç talepte büyük bir artış görülmüştür. Bu strateji 1970’li yıllara kadar başarılı olmuş, ancak iç talebin artmasına paralel olarak sanayide ithal ara ve yatırım mallarına talebin hızla artmasıyla birlikte ithal mallarının fiyatında artış gerçekleşmiştir. İthal mallarındaki bu fiyat artışına paralel olarak yerli sanayi için sürekli yurt dışından teknoloji transfer etme zorunluluğu, ülkenin döviz kaybına ve döviz darboğazına girmesine neden olmuştur.

1974 yılında petrol krizinin yaşanmasıyla birlikte ithal ikameci politikanın uygulanmasında büyük tıkanıklar yaşanmıştır. 1970 yılında gerçekleştirilen devalüasyon ve sanayinin önemli bir girdisi olan petrolün sürekli fiyatının artması ithal ikameci sanayileşmenin bir gereği olan ara mallarının ithalatının pahalılaşması yüksek enflasyona neden olmuştur. İthalattaki tıkanıklara bağlı olarak sanayi sektöründe üretim sıkıntısıyla karşı kalınması üretimin daralmasına sebep olmuş, bu daralma enflasyona neden olmuştur. Tablo 1’de görüldüğü gibi 1975-1980 yıllarında ortalama enflasyon oranını artmıştır. Buna karşın, 1980’li yıllarda ihraca-

ta yönelik bir büyüme modelinin benimsenmesi ve birtakım yapısal reformların gündeme gelmesinin etkisiyle enflasyon oranı bir önceki dönem ortalaması altında kalmıştır. 1989 yılından itibaren sermaye hesabındaki liberalizasyon kısa dönemli sermaye girişlerinde önemli bir artış yaratarak, ekonomiyi dış gelişmelere daha açık bir konuma getirmiştir. Bu dönemde, enflasyon bekleyişlerinde önemli artışlar olurken, bu durumun yarattığı belirsizlik ve tüketim ağırlıklı büyüme özel imalat sanayii yatırımlarının yavaş artmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak bu dönemde ortalama büyüme oranı düşerken enflasyon oranı önemli ölçüde artmıştır

2.1.Enflasyon Hedefleme Rejiminin Türkiye’de Uygulanması

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar ithal ikameci stratejisi uygulanmıştır. 1970’li yıllardan itibaren iç talep artışından kaynaklanan ithal ara mallarındaki fiyat artışı ve 1974 yılındaki petrol krizinde sanayi sektörünün en önemli girdisi olan petrol fiyatının artışı, ülkede döviz kaybına neden olup, yüksek enflasyon sebebiyet vermiştir. Yüksek Enflasyonun meydana getirdiği istikrarsızlık ortamı, hem ülke içindeki hem de ülke dışından ülkeye gelen yatırımları olumsuz etkileyerek işsizliğin atmasına neden olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren para talebindeki değişimler ve öngörülemezlik nedeniyle parasal hedefleme stratejisinde enflasyonu kontrol altına almada başarılı olamamıştır. Parasal hedefleme stratejisinin başarılı olamamasının nedeni, Yeni finansal ürünlerin ortaya çıkması parasal değişkenler arasındaki bağlantının hesaplanmasını zorlaştırmasıdır (Takım, 2011). Bu dönemde uygulanan başarısız politikalar sonucunda meydana gelen yüksek enflasyon artışları, fiyat istikrarına gereken önem verilmesi gerektiğini göstermiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enflasyon hedefleme stratejisinde başarının sağlanması nedeniyle, Türkiye’de de 2001 krizinden sonra enflasyon hedefleme stratejisine geçilmesine yönelik politikalar oluşturulmaya başlanmıştır (Alparslan ve Erdönmez, 2000).

Türkiye’de enflasyon hedefleme rejimi üzerine literatürde bir çok akademik çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

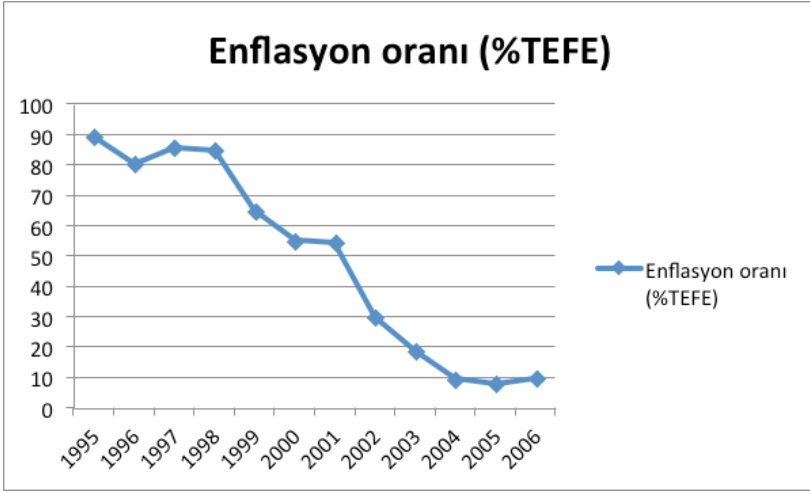
Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme

Tablo 3. Türkiye’de Enflasyon Hedefleme Rejimine İlişkin Literatür özeti

Yazar	Yöntem	Çalışma ile ilgili tespitler
Erol ve Wijinbergen (1997)	Simülasyon	Türkiye için en uygun politikanın sabit reel döviz kuru hedeflemesinin olduğu sonucuna varılmıştır.
Köse vd. (2000)	Yapısal Ekonometrik ve VAR Modelleri	Enflasyon Hedefleme tahminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi bakımından en uygun politikanın uyarlanan beklentiler modeli olduğu tespit edilmiştir.
Neyaptı ve Kaya (2001)	ARCH Modeli	1982-1999 dönemlerinde enflasyonun daha çok belirsizliğe yol açtığı ile ilgili bulgular elde etmişlerdir
Kibritçioğlu (2001)	-	Yüksek kamu açıkları, döviz kuru artışları, yüksek enflasyon beklentileri, politik istikrarsızlık ve hükümetlere duyulan güvensizlik gibi etkenlerin enflasyonist baskı yarattığı belirlenmiştir.
Domaç (2003)	-	1990-2002 verilerine kapsayan çalışmada Türkiye için enflasyonun tahmini amacıyla kuramsal temellere dayanan modeller kurulmuştur. Kurulan modeller içerisinde Türkiye için en uygun modelin Phillips Eğrisi Modeli olduğu belirtilmiştir.
Akyazı ve Artan (2004)	Nedensellik Analizi	1987-2003 dönemi verilerine dayanan çalışmada enflasyondan enflasyon belirsizliğine tek yönlü nedensellik ilişkisi görülmektedir.
Diboğlu ve Kibritçioğlu (2004)	VAR	1980-2002 dönemi verilerine dayanan çalışma sonucunda, dış ticaret hadlerinde yaşanan şokların enflasyon üzerinde kısa dönemli bir etkisi olduğunu tespit edilmiştir.
Kutlar ve Turgut (2006)	ARFIMA	1987-2005 dönemi verilerine dayanan çalışmalarında ARFIMA Modeli’ni kullanarak enflasyon tahmini değerlerine ulaşılmıştır. Enflasyon dışındaki serilerin uzun hafızalı olmadığını, enflasyonun ise uzun hafızalı olduğunu saptamışlardır.
Uğurlu ve Saraçoğlu (2010)	ARIMA	2003-2008 verilerine dayanan çalışmalarında hangisinin enflasyon tahmininde daha başarılı olduğunu tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bulgular ARIMA modelinin uygulama döneminde en başarılı tahmini yaptığı tespit edilmiştir
Kartal (2011)	-	Hedef ve tahminlerin sürekli şekilde değiştirilmesi Merkez Bankası’nın güvenilirliğini olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.
Eroğlu ve Karanfil (2016)	-	Merkez Bankası’nın tek hedefi olan fiyat istikrarının tek başına başarılı olmadığı görülmüştür.

2.1.1 Türkiye’de Örtük Enflasyon² Hedefleme Dönemi (2002-2005)

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2001 Şubat krizinden sonra dalgalı kur rejimine geçmiş ve kronikleşmiş olan enflasyon sorunun çözmek amacıyla enflasyon hedefleme stratejisini uygulamaya karar vermiştir. Fakat kriz nedeniyle ortaya çıkan belirsizlik ortamı sebebiyle başarılı bir enflasyon hedefleme stratejisinin uygulanabilmesi için gereken ön koşulların sağlanamamasından dolayı, enflasyon hedefleme stratejisine aşamalı olarak geçilmesine karar verilmiş, ilk olarak “örtük enflasyon hedefleme rejimi” olarak adlandırılan bir ara rejim uygulamaya konulmuştur (Orak, 2008).

Şekil.1 Enflasyon Hedefleme Öncesi ve Örtük Enflasyon Dönemi

Kaynak: TCMB verilerinden derlenmiştir

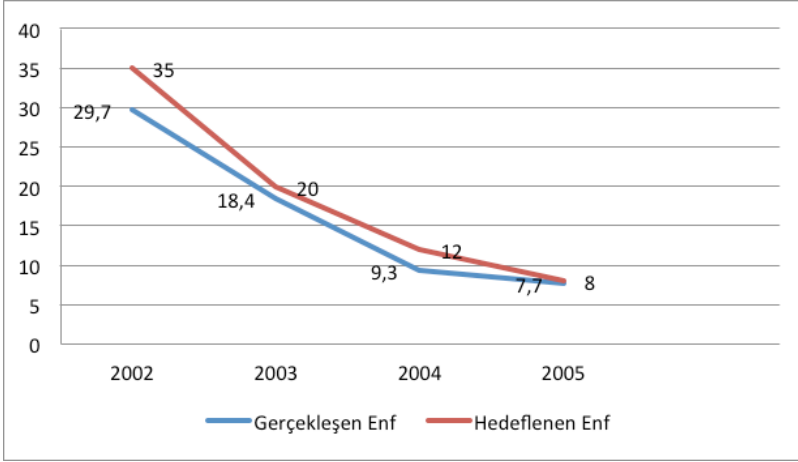
2001 krizi sonrasında Merkez Bankası kanununda yapılan değişikliklerle birlikte uygulamaya konulan 4651 nolu yasa gereğince, Merkez Bankası’nın temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olarak belirlenmiş, bu amaca ulaşmak için uygulanacak olan para politikasının ve kullanılacak olan para politikası araçlarının Merkez Bankası tarafından belirleneceği ve fiyat istikrarı hedefi ile çelişmemek kaydıyla diğer araçlarında kullanılabilmesi hüküm altına alınmıştır.

2000 ve 2001 krizleri sonrasında uygulamaya konulan diğer bir politika olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve 4651 nolu yasasıyla birlikte bankacılık sek-

2 Örtük enflasyon rejimi, enflasyon hedefleme rejimini resmi olarak ilan etmeksizin sayısal enflasyon hedeflerinin açıklanması ve bu hedeflere ulaşmak için merkez bankasının politika araçlarının kullanılmasıdır. Örtük enflasyon hedefleme rejiminde, parasal büyükler gibi ara hedeflerde kullanılabilir. Örtük enflasyon hedefleme rejiminde, parasal büyükler gibi ara hedeflerde kullanılabilir.

Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme

törünün sermaye yapısının güçlendirilmesi ve kırılganlığının azaltılması, mali disiplinin sağlanması ve mali istikrarın sağlanması amaçlanmıştır. Bu politikaların temel amacı olan fiyat istikrarının sağlanmaya başlandığı Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil.2. Örtük Enflasyon Hedefleme Rejimi Döneminde Hedeflerin Gerçekleşmesi

Kaynak: TCMB verilerinden derlenmiştir

Yapısal reformların gerçekleştirilmesi, para politikasını ve maliye politikasının sıkı bir şekilde uygulanması ile enflasyon oranı, hedeflenen enflasyon oranının altında gerçekleşmiştir Şekil 2’de görüldüğü gibi 2004 enflasyon hedefi % 12 olarak belirlenmiş, uygulanan politikalar ile enflasyon % 9,3 olarak gerçekleşerek hedeflenen enflasyonun altında görülmektedir. Yapısal reformlara devam edilmesi, para politikasının istikrarlı bir şekilde uygulanması, hedeflerin tutturulması güven ortamının artmasına olana sağlayarak Türk Lirasının değerini artırmış, bu artış enflasyon ile mücadelede önemli katkılar sağlamıştır. Enflasyon ile yapılan mücadelenin olumlu sonuçlarıyla birlikte bu dönemde enflasyon hedeflemesi rejiminin ön koşulları gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 20 aralık 2004 tarihinde yayınlanan 2005 yılı para politikasında, 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçileceği ilan edilmiştir

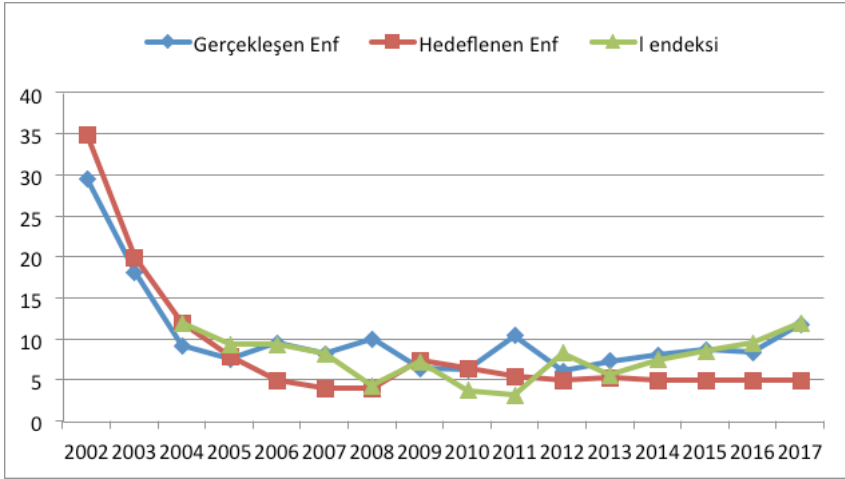
2.1.2 Türkiye’de Açık Enflasyon Hedefleme Dönemi (2006-2017)

Örtük enflasyon hedefleme döneminde enflasyon hedefleme rejiminin başarılı bir şekilde uygulanması ile birlikte tek haneli enflasyon oranına ulaşılması, 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedefleme stratejisine geçilmesine zemin hazırlamıştır. TCMB (2006) enflasyonun temel unsurlarını aşağıdaki gibi açıklamıştır.

Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme

- TCMB’nin sayısal enflasyon hedefini belirleyerek kamuoyuna açıklaması ve belirli bir süre sonunda hedefe ulaşacağını taahhüt etmesi.
- TCMB’nin tüm para politikası araçlarının belirlenen enflasyon hedefine ulaşmaya yönelik kullanılması ve temel politika aracının kısa vadeli olması
- Para politikasının şeffaf bir yapıda olması.
- Enflasyona ilişkin gelişmeleri izlemek ve faiz kararlarını almak için geniş bir bilgi setinden yararlanılması.
- Hedef ve uygulamalara güven sağlanabilmesi için beklentilerin iyi yönetilmesi ve iletişim kanalının etkin kullanılması.

2006 yılında uygulanmaya başlanan enflasyon hedefleme rejiminin ilk yılında, dünyada önemli gelişmelerin ve dalgalanmaların yaşandığı bir dönem başlamıştır. Bu gelişmeler ve dalgalanmalar Türkiye’nin uyguladığı politikaları ve sonuçlarını etkilemiştir (Peker, 2011).

Şekil.3. Türkiye’nin Enflasyon Hedefleme Rejimi Performans Gösterimi

Kaynak: TÜİK Not: Özel Tüketim Göstergesi olan çekirdek³ enflasyonda I endeksi dikkate alınmıştır.

3 Çekirdek Enflasyon: Para politikasının fiyat istikrarını ne kadar etkilediğini daha yakından izleyebilmek için bazı mal – hizmet gruplarının, dışsal faktörlere açık mal gruplarının ve mevsimlik gibi unsurların dışlanmasıdır.

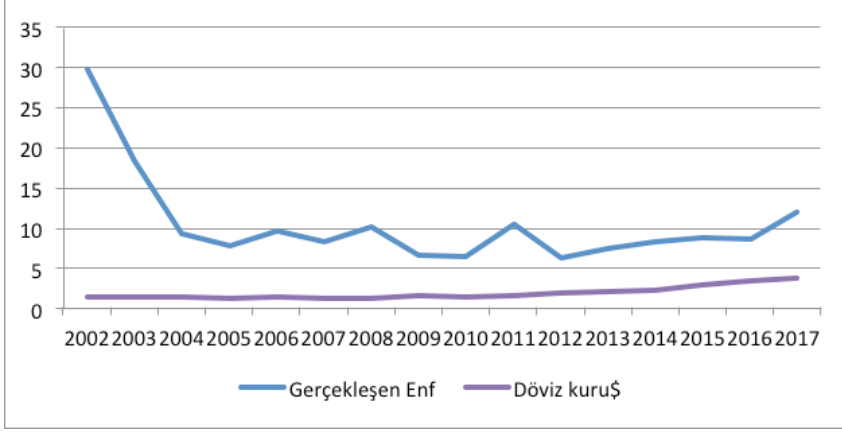
I endeksi: Enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç TÜFE mal gruplarını oluşturan endekstir.

Açık enflasyon hedeflemesinin uygulanmaya başlandığından tarihinden itibaren incelendiğinde, Türkiye Ekonomisi para politikası dışında gerçekleşen bir çok dışsal faktörün etkisinde kalmış, bu etkiler enflasyon hedeflerinin aşılmasının temelini oluşturmuştur. Bu dışsal faktörlere değinmek gerekirse, gelişmekte olan ülkelerden sıcak para çıkışlarının olması, petrol kaynaklarına sahip ülkelerdeki savaş halinin devam etmesinden dolayı petrol fiyatlarının artması ve 2008 yılında ABD’de başlayan krizin, küresel bir krize dönüşmesi enflasyon hedeflerinin aşılmasının ana nedenleri olarak gösterilebilir. Şekil 3’te de görüldüğü gibi enflasyon hedeflerinin art arda üç yılı aşması, MB’nin enflasyon hedefleme güvenilirliğinin azalmasına neden olmuş, güvenirlığın azalması enflasyon beklentilerinin artmasına neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde açık enflasyon hedefleme stratejisinin uygulanma başladığı tarihten itibaren enflasyon hedefi 2009 ve 2010 yıllarında tutturulduğu Şekil 3 te görülmektedir. Bu dönemlerde hedeflerin tutturulması MB’nin uyguladığı politikaların başarısından değil, küresel ve ulusal ekonomide yaşanan üretim düşüşü ve taleplerin azalmasından kaynakladığı söylenebilir. Dışsal faktörlerin etkisine açık olan mal gruplarını, enerji ve gıda fiyatlarını dışlayan çekirdek enflasyon, eğer enflasyon hedeflemesi olarak Merkez Bankası tarafından benimsenmiş olsaydı, Merkez Bankası açık enflasyon hedefleme stratejisinden daha çok hedefi tutturma başarısı göstermiş olacağı Şekil 3’te görülmektedir. Bunun sebebi ise uygulanan para politikasının dışsal faktörler, mevsimlik mal grupları üzerinde etkisinin çok az olması nedeniyle uygulanan para politikası çekirdek enflasyon içerisindeki mal gruplarını etkileme gücünün fazla olmasıdır.

Dışa açık bir ekonomide enflasyon hedeflemesinin incelenmesi, merkez bankasının fiyat istikrarı ve üretim istikrarı tercihinin yanı sıra döviz kurunun da incelenmesini gerektirmektedir. Açık ekonomi koşullarında döviz kurundaki değişmelerin enflasyon hedeflemesi açısından önemi aşağıdaki yönlerden ele alınmalıdır (Özdemir,2007; 204):

İlk olarak, reel döviz kuru, yurtiçi ve yurtdışında üretilen nihai malların reel fiyatlarını belirlemek suretiyle yurtiçi mallara olan iç ve dış talebi ve dolaylı olarak enflasyonu etkiler. TÜFE içerisindeki ithal malların ulusal para cinsinden fiyatlarını etkilemesi ise döviz kurunun enflasyon üzerindeki doğrudan etkisini göstermektedir. Şekil 4’te görüldüğü gibi 2006 yılından itibaren uygulanmaya başlanan açık enflasyon hedefleme rejiminde döviz kurunun artmaya başlamasıyla ithal malların ulusal para cinsinden fiyatlarının artmasıyla birlikte enflasyonunda artığı görülmektedir. 2008 krizi sonrasında yurtiçi ve yurtdışı üretim ve talep düşmesi nedeniyle 2009 ve 2010 yıllarında enflasyonda düşüş görülmektedir.

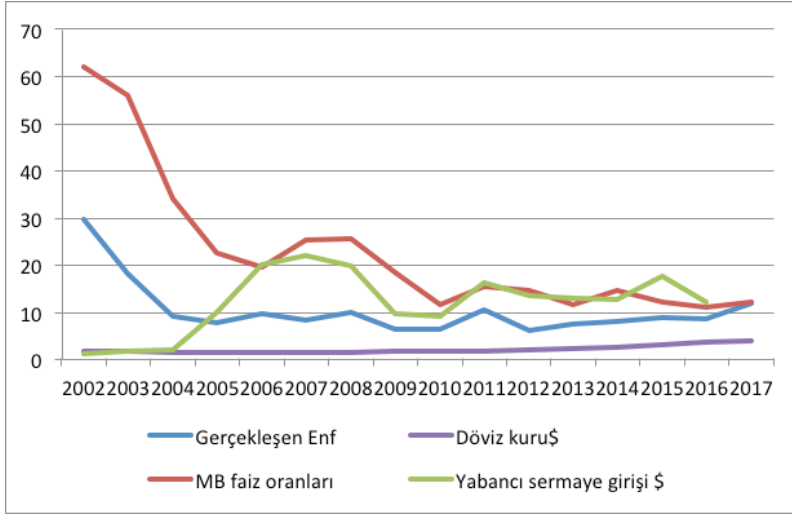
Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme

Şekil.4. Enflasyon Hedefleme Döneminde Döviz Kuru Hareketlerindeki

Kaynak: TCMB verilerinden derlenmiştir.

Döviz kurunun enflasyon üzerindeki bir diğer etkisi ise, döviz kuru dış faktörlerin ekonomiye etkisinde ve enflasyon üzerinde önemli rol oynamaktadır. Yabancı yatırımcılar enflasyon hedefinin güvenilirliğine ve risk primleri karşılığında yatırımların gerçekleştirmektedir.

Şekil.5. Merkez Bankasının Fiyat İstikrarını Sağlamak İçin Faiz Aracının Kullanması

Kaynak: TCMB verilerinden derlenmiştir.

2001 krizi sonrasında 4651 nolu yasasıyla birlikte bankacılık sektöründeki düzenlemelerin ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının etkisiyle birlikte örtük enflasyon hedefleme döneminde döviz kuru istikrarlı bir şekilde hareket etmiş, enflasyonun hızla düşmesine paralel olarak .Merkez Bankasının para politika aracı olan faizlerin de düştüğü Şekil 5’te görülmektedir. Buna göre 2006 yılından itibaren uygulanmaya başlanan açık enflasyon hedefleme döneminde döviz kurlarının yükselmeye başlaması ithal malların yerli para karşısında pahalılaşması neden olmuş, ithal mallara olan talep nedeniyle enflasyon yükselmiştir. 2008 küresel krizin yaşanması, Türkiye ekonomisinde enflasyonun tekrardan çift haneli sayılara yükselmesine neden olmuş, Merkez Bankası fiyat istikrarını sağlamak amacıyla politika faiz 25,50 çıkartmıştır. Şekil 5’te görüldüğü gibi Merkez Bankasının faizi artması, yabancı sermaye girişini artırmış, bu artış enflasyonu %10 nun altına inmesinde önemli bir paya olmuştur. ABD, 2008 krizinin etkilerinden sonra FED aracılığıyla faiz artımına gitmesi gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermayenin gelişmiş ülkelere kaymasına neden olmuş ve Türkiye’nin çevresindeki ülkelerdeki siyasi karışıklıkların etkisiyle birlikte 2012’den itibaren artan döviz kuru 2017 sonunda 3,85 olmuş,2017 için %5 olarak belirlenen enflasyon hedefi ise %11,9 olarak gerçekleşmiştir. Açık enflasyon döneminde merkez bankası fiyat istikrarını sağlamakta sıkı para politikasını etkin kullanamadığı görülmektedir.

Merkez Bankası, fiyat istikrarını ve finansal istikrarı sağlamak için kullandığı politika faizinin yanı sıra 2010 yılı ikinci yarısından itibaren fiyat istikrarına bağlı kalarak finansal istikrarın gözetilmesiyle birlikte diğer politika araçlarını da kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte para politika yürütücüleri enflasyon istikrarı yanında finansal hedefine de ulaşmayı amaçlamıştır(Oktar vd.,2013:11-12). Para politikasının temel amacı olan fiyat istikrarı tek başına makroekonomik istikrarı sağlamada yeterli olmayacağına işaretleri olarak gösterilebilir.

SONUÇ

Türkiye ekonomisi enflasyonu ilk kez İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1942 yılında yaşamıştır. Fakat Türkiye için kronikleşmiş enflasyon 1970 petrol kriziyle birlikte başlamıştır. Türkiye ekonomik istikrarı sağlamak için 1980’li yıllara kadar uyguladığı ithal ikameci politikaları terk etmiş, ihracata dayalı politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde ekonomik istikrarı sağlamak için uygulanan parasal hedefleme ve döviz kuru hedefleme stratejileri ekonomik göstergeleri düzelmekte başarılı olamamıştır. Bu stratejilerin başarısız olması nedeniyle Türkiye, dünyada başarılı bir şekilde uygulanan enflasyon hedefleme stratejisine yönelik politikalar oluşturmaya başlamıştır. 2002 yılında enflasyon hedefleme stra-

tejsinin tek amacı olan fiyat istikrarı benimsenmiş ve örtük enflasyon hedefleme stratejisine geçilmiştir.

Türkiye ekonomisinin örtük enflasyon hedefleme dönemi (2002-2005) değerlendirildiğinde, bu dönemde enflasyon hedefleme stratejisinin başarılı olduğu görülmektedir. Bu başarılı performansta, 2001 yılında uygulamaya konulan 4651 nolu yasayla para politikasında tek yetkili merciin Merkez Bankası olması, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nı uygulanması ve bu program sayesinde yabancı sermayenin ülkeye girişinin artması ve mali otoriteyle uyumlu politikaların benimsenmesi etkili olduğu görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin açık enflasyon dönemi (2006-2017) değerlendirildiğinde, örtük enflasyon döneminde elde edilen başarı, 2001 krizinden sonra uygulanan yapısal reformlara bu dönemde kararlı bir şekilde devam edilmemesi, ülke ekonomisinin gelişmesi dışardan gelen kaynaklarla bağlı olması nedeniyle küresel kriz sonrasında ülkeye yabancı sermaye girişin azalması ve sermaye çıkışının artması, bu dönemde Merkez Bankası’nın üzerinde mali baskının artması nedeniyle para politika araçlarını etkin kullanamaması ve Türkiye’nin ekonomik ilişkiler içerisinde olduğu ülkelerin siyasi karışıklık içerisinde olması gibi sebeplerden dolayı açık enflasyon hedefleme döneminde tekrar edilememiştir. Merkez Bankası’nın dışsal faktörlerden, mevsimlik ve dönemsel değişkenlerden etkilenen enflasyon hedefleme stratejisi yerine bu etkilerden arındırılmış olan çekirdek enflasyonu benimsenmesi önerilmektedir

Türkiye ekonomisinin enflasyon hedefleme stratejisinde başarıyı yakalayabilmesi için, gündemdeki yapısal reformların kararlılıkla gerçekleştirilmesi, Merkez Bankası’nın uygulayacağı para politikasının üzerinden baskı kurulmaması gerekmektedir. Türkiye ekonomisinde fiyat istikrarının sağlanması, yüksek teknoloji kullanan, üreten ve ihraç eden sektörlerin gelişmesine, kısa vadeli sermaye girişleri yerine iç tasarrufa dayalı politikaların uygulanmasına, merkez bankası tarafından belirlenmiş olan hedefe güvenin artmasının sağlanmasına ve eğitim ve alt yapı gibi alanlarda kamu yatırımlarının artırılmasına bağlı olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ak, R ve Akbingül, B (2008), *Türkiye’de Uygulanan Enflasyon Hedeflemesi Rejimi Üzerine Bir Değerlendirme*, *Mevzuat Dergisi*, 2011(122), (Erişim tarihi: 12.11.2017).
- Akyazı, H., ve S. Artan (2004), “Türkiye’de Enflasyon-Enflasyon Belirsizliği İlişkisi Ve Enflasyon Hedeflemesinin Enflasyon Belirsizliğini Azaltmadaki Rolü”, *TBB Bankacılar Dergisi*, 48, 3-17.

Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme

- Alparslan, M. ve Pelin Ataman Erdönmez (2000), *Enflasyon Hedeflemesi*, Türkiye Bankalar Birliği, Aralık 2000.
- Bernanke S.B. (1999). *Inflation Targeting: Lessons From International Experience*, Princeton: Princeton University Press, 1999,ss.4.
- Calvo, G.(1999), *Capital Markets and the Exchange Rate*, Mimeo, University of Maryland, October, 1999.
- Diboğlu, S. ve A. Kibritçioğlu (2004), “*Inflation, Output Growth, And Stabilization In Turkey, 1980–2002*”, *Journal of Economics and Business*, 56, 43–61.
- Dinler, Z. (2017), *KPSS İKTİSAT : Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme*, Bursa, Ekin Yayın.
- Domaç, İ., (2003), “*Explaining And Forecasting Inflation In Turkey*”, TCMB Working Papers,<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan018318.pdf> (12.11.2017).
- Engin, M. B.(2011), Bir Para Politikası Aracı Olarak Enflasyon Hedeflemesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011(2), ss. 45-53.
- Ermişoğlu, E., (2013), Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Bir Başarı Hikayesi mi?, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, Cilt 7, sayı 1.
- Mishkin, F. S. (2000). Inflation Targeting in Emerging Market Countries, http://www.nber.org/papers/w7618.pdf?new_window=1 (Erisim: 10.11 2017).
- Eroğlu, İ.(2007), *Açık Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Türkiye Deneyimi*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/107433>,(Erişim: 10.11.2017).
- Eroğlu, İ., ve Karanfil, N. (2016). Türkiye’de Bir Para Stratejisi Olarak Enflasyon Hedeflemesi: Dünü, Bugünü ve Geleceği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Kahn, V. (2002). Transparency in Monetary Policy, a survey.
- Kansu, A. (2007), Para Politikasında Şeffaflık ve Enflasyonist Beklentilerin Yönlendirilmesi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 2007, ss. 59-71).
- Kara, H. Orak, M. (2008), *Enflasyon Hedeflemesi*, (https://www.researchgate.net/profile/Hakan_Kara/publication/238738109_ENFLASYON_HEDEFLEMESİ/links/5406baf0cf2bba34c1e52d3.pdf, Erişim:10.11.2017).
- Eroğlu, İ., ve Karanfil, N. (2016). Türkiye’de Bir Para Stratejisi Olarak Enflasyon Hedeflemesi: Dünü, Bugünü ve Geleceği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Kartal, F. (2011). *Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi ve Para Politikasının Görünümü*. Maliye Finans Yazıları, 25(91).
- Kibritçioğlu, A. (2001), “*Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001*” *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 27, 174-182.
- Köse, N., N. Uçar ve S. Aksoy (2000), “*Alternatif Modellerin Enflasyon Öngörü Performansı: Türkiye Örneği*”, *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 37-52.

Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme

- Kutlar A. ve T. Turgut (2006), “Türkiye’deki Başlıca Ekonomi Serilerinin ARFIMA Modelleri İle Tahmini ve Öngörülebilirliği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 120-149
- Malatyalı, K. (1998). *Enflasyon Hedeflemesi, Ülke Uygulamalarına Örnekler ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, DPT Çalışma Raporları, Mart 1998.
- Mishkin, F. S. (2000). “*Inflation Targeting in Emerging-Market Countries*”. The American Economic Review, 90 (2), 105-109.
- Mishkin, F. S. (2006). Monetary Policy Strategy: How Did We Get Here?. National Bureau of Economic Research Working Paper 12515
- Mishkin, F.(2014), *Para Politikası Stratejisi*, Ed. Çolak, Ö.F ve Alparslan Zengin, Efil Yayınevi, 1. Basım Mart 2014, Ankara.
- Neyaptı, B. ve Kaya, N. (2001), “*Inflation And Inflation Uncertainty In Turkey: Evidence From The Past Two Decades.*” Yapı Kredi Economic Review, Sayı: 12, No: 2, 21-25.
- Oktar,S., Eroğlu, N. ve Eroğlu, İ. (2013). 2008 Global Finansal Krizi, Parasal Aktarım Kanalları ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın Deneysel Politika Çabaları, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 35(2).
- Özdemir, M., (2007), *Enflasyon Hedeflemesi Teorisi: Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilirliği ve Türkiye*, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Peker, H, (2011). *Türkiye’de Enflasyon ve Enflasyon Hedeflemesi Uygulanmasının Değerlendirilmesi*. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/289005> (Erişim: 10.12.2017).
- Şanlı, B. (2006). Enflasyon Hedeflemesi Uygulamaları Ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, http://www.manas.kg/pdf/sbdpdf16/Makaleler/03_Sanli.pdf, (Erişim: 25.11.2017).
- TAKIM, Abdullah(2011). *Türkiye de para politikası stratejilerinin fiyat istikrarına etkisi: enflasyon hedeflemesi örneği*. <http://ijmeh.org/index.php/zkesbe/article/view/245> (Erişim: 10.12.2017).
- TCMB, (1999). *Para Politikası Metinleri*, 9 Aralık 1999 Tarihli Niyet Mektubu.
- TCMB, (2005). *Enflasyon Hedeflemesi Rejimin Genel Çerçevesi ve 2006 Yılında Para ve Kur Politikası*, Ankara, Aralık, (Erişim:10.11.2017).
- TCMB, (2013). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı Raporu*, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/22befd0-b9db-48ff-9f9f-68835b673f8a/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES (Erişim:10.11.2017).
- TCMB, (2017). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı Raporu*, TCMB yayını(Erişim:5.12.2017).
- TUİK, <http://www.tuik.gov.tr> .
- Turan, E. Ve S.V. Wijnbergen (1997), “Real Exchange Rate Targeting and Inflation in Turkey: An Empirical Analysis with Policy Credibility”, *World Development*, Vol. 25, No. 10, 1717-1730.

Türkiye 'de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme

- Yay, G. G.(2006). *Para Politikası Stratejileri ve Enflasyon Hedeflemesi*, https://www.researchgate.net/profile/Gulsun_Yay/publication/281934626_Para_Politikasi_Stratejileri_ve_Enflasyon_Hedeflemesi/links/55feaa9408aec948c4f0e923/Para-Politikasi-Stratejileri-ve-Enflasyon-Hedeflemesi.pdf?origin=publication_detai, (Erişim: 25.11.2017).
- Yiğitbaş, Ş. B.(2009). Gelişen Piyasa Ekonomilerinde Alternatif Para Politikası Stratejileri, Türkiye Ekonomisi Açısından Bir Değerlendirme, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Yıl:2009, Cilt 16, Sayı:1, Manisa, ss. 208-225.
- <http://www.treasury.gov.tr/standby/mektup/mektup-tr.htm> (25.11.2017).